

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

UNIVERZITETSKA MISAO

Časopis za nauku, kulturu i umjetnost

Godina 2020, Broj 19

Novi Pazar, decembar 2020. godine

UNIVERZITETSKA MISAO

Časopis za nauku, kulturu i umjetnost
Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

Izdavač:	Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Za izdavača:	Suad Bećirović , rektor
Redakcija:	Suad Bećirović, glavni i odgovorni urednik Amela Lukač Zoranić, zamjenik glavnog i odgovornog urednika Dženis Bajramović, sekretar redakcije
Uređivački odbor:	Muzafer Saračević, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru Bećir Kalač, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru Mustafa Fetić, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru Jahja Fehratović, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru Elma Elfić-Zukorlić, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru Fehim Husković, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru Aleksandar Ivanović, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru Samina Dazdarević, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru Šefket Krcić, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Izdavački savjet:	Tarik Obralić, Univerzitet u Travniku Ćamil Sukić, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru Marija Krivokapić, Univerzitet Crne Gore Tibor Petreš, University of Szeged Julijana Vučo, Univerzitet u Beogradu, Tomaž Onažić, Univerzitet u Mariboru, Dragana Mašović, Univerzitet u Nišu, Miodrag Jović, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru Halid Kurtović, Univerzitet u Zenici Sanjin Kodrić, Univerzitet U Sarajevu, Lars Petter Soltvedt, Buskerud University Enes Osmančević, Univerzitet u Tuzli Emina Avdić, Univerzitet Cirilo i Metodije Senad Bušatlić, Internacionalni Univerzitet u Sarajevu
Lektor:	Jasmina Lekić, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

Korice: **Denis Kučević**, Univerzitet u Novom Pazaru

Tiraž: 200 primjeraka

Štampa: **GrafiColor**, Kraljevo

ISSN: 1451-3870
e- ISSN: 2560-4821

Adresa redakcije: Univerzitet u Novom Pazaru
Ul. Dimitrija Tucovića bb
36300 Novi Pazar
Telefon: +381 20 316 634
E-mail: um@uninp.edu.rs

Sajt časopisa: <http://um.uninp.edu.rs/>

Bibliografska baza:

- Repozitorijum NBS
- Kobson - Spisak časopisa iz Srbije dostupnih u elektronskoj formi
- Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- University Library of Regensburg
- SCI indeks Srbija (Srpski Citatni Indeks)
- Kategorizacija M53 prema rešenju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja za 2015, 2016, 2017 i 2018

Sadržaj / Contents

POVEZANOST VREMENSKIH PERSPEKTIVA, SOCIODEMOGRAFSKIH VARIJABLI I ZADOVOLJSTVA ŽIVOTOM.....	1
Ana Slavković.....	1
RELATIONSHIP BETWEEN TIME PERSPECTIVES, SOCIOEDOGRAFSIC VARIABLES AND LIFE SATISFACTION.....	2
SAVREMENA LINGVISTIKA U ENGLSKOM JEZIKU	23
Fahreta Fijuljanin.....	23
Samina Dazdarević.....	23
Amela Lukač-Zoranić.....	23
CONTEMPORARY LINGUISTICS OF ENGLISH LANGUAGE.....	23
FEJSBUK GRUPE KAO ALAT U VISOKOM OBRAZOVANJU	31
Nikola Dojčinović.....	31
FACEBOOK GROUPS AS A TOOL IN HIGH EDUCATION.....	31
STAVOVI UNIVERZITETSKIH NASTAVNIKA ŠPANSKOG JEZIKA PREMA FILMU KAO DIDAKTIČKOM SREDSTVU	44
Sonja Pajić.....	44
ATTITUDES OF SPANISH LANGUAGE TEACHERS AT UNIVERSITY LEVEL TOWARDS FILM AS A DIDACTIC RESOURCE.....	44
FENOMEN STRAHA U ZBIRCI „PRINC VATRE” FILIPA DAVIDA „SARA I SERAFINA” DŽEVADA KARAHASANA.....	51
Nejira Beširović.....	51
THE PHENOMENON OF FEAR IN THE COLLECTION “PRINC VATRE” FROM FILIP DAVID AND “SARA I SERAFINA” FROM DŽEVAD KARAHASAN	51
MEDIJSKA KULTURA U SAVREMENOM DRUŠTVU.....	61
Samir Ljajić.....	61
MEDIA CULTURE IN MODERN SOCIETY.....	61
LEGENDA O ALAJBEGU: PRIKAZ ROMANA.....	68

Amela Lukač Zoranić	68
Samina Dazdarević	68
ODNOSI S JAVNOŠĆU U DIGITALNOJ ERI - NOVI METODI I ALATI	74
Predrag M. Ristić	74
Sanja Čelik.....	74
PUBLIC RELATIONS IN THE DIGITAL ERA - NEW METHODS AND TOOLS	74
OBELEŽJA JUNAČKOG EPA NA PRIMERU PESME O NIBELUNZIMA I PESME O GUDRUN.....	86
Edin Nezirović	86
Albina Plojović	86
Elma Redžović.....	86
CHARACTERISTICS OF THE HEROIC EPIC THROUGH THE EXAMPLE OF THE NIEBELUNGENLIED AND THE GUDRUNLIED	87
PROJEKCIJA KOLONIJALIZACIJE I INTERKULTURALNOSTI KROZ SIMBOLE U FORSTEROVOM ROMANU PUT KA INDIJI.....	100
Sunaj Hadžija	100
Jahja Fehratović.....	100
Kimeta Hamidović	100
THE PROJECTION OF COLONIALIZATION AND INTERCULTURALISM THROUGHOUT SYMBOLS IN FORSTER'S NOVEL A PASSAGE TO INDIA.....	101
PERCEPCIJA STUDENATA INTERNACIONALNOG UNIVERZITETA U NOVOM PAZARU O RAZMJENI I TRANSFERU ZNANJA PUTEV INFORMACIONIH TEHNOLOGIJA.....	111
Suada Aljković Kadrić.....	111
Suad Bećirović.....	111
STUDENTS' PERCEPTION OF THE INTERNATIONAL UNIVERSITY OF NOVI PAZAR ON THE EXCHANGE AND	

TRANSFER OF KNOWLEDGE THROUGH INFORMATION TECHNOLOGY.....	111
KRITIČKA RECEPCIJA RASELOVE „HISTORIJE ZAPADNE FILOZOFIJE“ I „MUDROSTI ZAPADA“	119
<i>Jasmina Pljakić Nikšić.....</i>	<i>119</i>
CRITICAL RECEPTION OF RUSSELL'S "HISTORY OF WESTERN PHILOSOPHY" AND "WISDOM OF THE WEST"	119
IDENTITETSKE OZNAKE U POETSKIM SVJETOVIMA ZAIMA AZEMOVIĆA I FAIZA SOFTIĆA.....	127
<i>Kemal Džemić.....</i>	<i>127</i>
<i>Ramiz Tiganj</i>	<i>127</i>
IDENTITY MARKS IN THE POETIC WORLDS OF ZAIM AZEMOVIĆ AND FAIZ SOFTIĆ	127
DRUŠTVENO PRAVNI POLOŽAJ VAKUFA U PROSTORU REPUBLIKE SJEVERNA MAKEDONIJA OD OSNIVANJA DO DANAS	137
<i>Muhammed Izeti</i>	<i>137</i>
SOCIAL LEGAL POSITION OF WAQF IN THE AREA OF THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA	137
KRIVIČNO DELO PREVARE U OSIGURANJU U KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRBIJE I ZEMLJAMA U OKRUŽENJU.....	147
<i>Bilgaip Maznikar.....</i>	<i>147</i>
CRIME OF INSURANCE FRAUD IN CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF SERBIA AND NEIGHBOUR COUNTRIES	147
HODONIMIJA CRNOGORSKOG POLIMLJA	167
<i>Draško Došljak.....</i>	<i>167</i>
HODONIMY OF THE MONTENEGRIN POLIMLJE.....	167
SPISAK RECENZENATA ČASOPISA UNIVERZITETSKA MISAO	183
LIST OF RECONCILIANTS OF THE JOURNAL UNIVERSITY REVIEW	183

NAUČNI ČLANCI

SCIENTIFIC ARTICLES

Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

Vol. 1, str. 1-22, 2020 god., web lokacija gde se nalazi rad: <http://um.uninp.edu.rs>

Tematska oblast u koju se svrstava rad: Društvene i humanističke nauke / podoblast: Sociologija

Datum prijema rada: 10.11.2020.

Datum prihvatanja rada: 28.12.2020.

UDK: 316.728:159.922.075-053.8

doi: 10.5937/univmis2019001S

159.954/955.075-053.8

Originalan naučni rad

POVEZANOST VREMENSKIH PERSPEKTIVA, SOCIODEMOGRAFSKIH VARIJABLI I ZADOVOLJSTVA ŽIVOTOM

Ana Slavković

Filozofski fakultet, Novi Sad, Srbija

Zorana Đinđića 2

psihologija.ana@gmail.com

Apstract

Problem ovog istraživanja je ispitivanje odnosa dominantnih vremenskih perspektivai sociodemografskih varijabli, s jedne strane, i nivoa zadovoljstva životom, s druge strane, a cilj je da ispitamo mogućnost uspešnog predviđanja zadovoljstva životom u zavisnosti od šest dimenzija vremenske orijentacije (pozitivna prošlost, negativna prošlost, hedonistička sadašnjost, fatalistička sadašnjost, pozitivna budućnost, negativna budućnost), pola, uzrasta i socioekonomskog statusa. Uzorak je obuhvatio 136 ispitanika uzrasta od 18 do 60 godina (M=32). Dimenzije vremenske perspektive su operacionalizovane skraćenom verzijom Zimbardovog upitnika sa 18 ajtema, konstrukt zadovoljstva životom skalom koja meri istoimenu varijablu, čiji su autori Diener i saradnici (1985). Pretpostavljenim modelom koji uključuje šest dimenzija vremenske perspektive, pol, uzrast i socioekonomski status, moguće je objasniti 36% varijanse zadovoljstva životom. Od nabrojanih prediktora, socioekonomski status, pol, negativna orijentacija prema prošlosti, fatalistička orijentacija prema sadašnjosti i negativna orijentacija prema budućnosti značajno doprinose objašnjenju varijanse zadovoljstva životom. Negativni aspekti vremenske orijentacije su (prema rezultatima istraživanja) bolji prediktori zadovoljstva životom od pozitivnih, jer podrazumevaju depresivnu poziciju, robovanje neuspesima i frustraciji, beskrajno recikliranje loše prošlosti, doživljaj sebe kao pasivnog aktera koji je nemoćan da bilo šta promeni, uverenje da su igre unapred nameštene i da su mogući samo negativni ishodi, što vodi pojačavanju maladaptivnih obrazaca mišljenja i ponašanja i povlačenju iz životnih borbi. Ishod je neuspeh i nezadovoljstvo životom, što pojačava depresivne ruminacije i vodi još negativnijem sagledavanju sebe, vlastitog iskustva i eventualnih šansi u budućnosti.

Ključne reči: vremenske perspektive, zadovoljstvo životom, socioekonomski status, pol, uzrast.

RELATIONSHIP BETWEEN TIME PERSPECTIVES, SOCIOEDOGRAPHIC VARIABLES AND LIFE SATISFACTION

Abstrakt

The problem of this research is to examine the relationship between dominant time perspectives, sociodemographic variables and life satisfaction. The aim of this research is to examine the possibility of successfully predicting life satisfaction by six dimensions of time orientation (positive past, negative past, hedonistic present, fatalistic present, positive future, negative future), gender, age and socioeconomic status. The sample included 136 respondents aged 18 to 60 years. The dimensions of the time perspective were operationalised by short version of Zimbardo's 18-item questionnaire. The construct of life satisfaction is operationalised by a scale whose authors are Diener et al. (1985). The assumed model, which includes six dimensions of time perspective, gender, age, and socioeconomic status, can explain 36% of the variance in life satisfaction. According to the results of the research, socioeconomic status, negative orientation towards the past, gender, fatalistic orientation towards the present and negative orientation towards future significantly contribute to the explanation of the variance of life satisfaction. Negative aspects of time orientation are (according to the research results) better predictors of life satisfaction than positive ones, because they include a depressive position, enslavement to failures and frustration, endless recycling of a bad past, feeling like a passive actor unable to change anything, belief that games are pre-set and that only negative outcomes are possible, which leads to strengthening of maladaptive patterns of thought and behavior, lack of will, withdrawal from life struggles. The outcome is a failure and dissatisfaction with life, which intensifies depressive rumors and leads to an even more negative view of oneself, one's own experience and possible chances in the future.

Key words: time perspective, life satisfaction, socioeconomic status, gender, age.

UVOD

Vremenska perspektiva relativno stabilna usmerenost na prošlost, sadašnjost ili budućnost, utiče na mnoge sfere života, a njeno oblikovanje je pod uticajem niza faktora, od kojih su neki naučeni putem socijalizacije (vrednosti i dominantna verska orijentacija kulture), dok su drugi vezani za samog pojedinca (razvoj karijere, sopstveni uspesi, traumatični događaji, zavisnosti) (Boniwell & Zimbardo, 2004). Prema navedenim autorima, postoji šest dimenzija vremenske perspektive: pozitivna ili negativna orijentacija na prošlost odnosno budućnost i fatalistička ili hedonistička orijentacija na sadašnjost. Oni smatraju da kada dominira jedan vremenski okvir, pojavljuje se pristrasna vremenska perspektiva koja postaje disfunkcionalna. Suprotno tome, uravnotežena vremenska perspektiva daje fleksibilnost za prelazak između različitih vremenskih okvira, u zavisnosti od situacije, naših vrednosti i potreba. Odnos koji osoba ima prema prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, formiran je na osnovu njenih prošlih iskustava, koja želi da sačuva od zaborava ili potisne, na osnovu kojih željno iščekuje buduće događaje ili se boji budućnosti, formira sliku o

sebi i svetu. Naglašena okrenutost ka jednoj vremenskoj perspektivi postaje važna determinanta opažanja, načina mišljenja i zaključivanja, doživljaja sebe i drugih, kao i odluka koje osoba donosi.

Konstrukt zadovoljstva životom predstavlja subjektivnu samoprocenu ličnog blagostanja pojedinca u odnosu na sopstvene kriterijume. Iako kulturološki faktori imaju izvestan uticaj, ti standardi nisu nametnuti i ne dolaze spolja, već ih osoba sama postavlja (Boniwell & Zimbardo, 2004). Stoga se postavlja se pitanje da li subjektivni osećaj zadovoljstva životom zavisi od toga koliko često mislimo na vreme koje je prošlo, na ono u kome živimo ili na ono koje dolazi i kakva osećanja prate ova razmišljanja. Dosadašnja istraživanja su dala nesaglasne rezultate, a uglavnom su se odnosila na ispitivanje povezanosti između vremenskih perspektiva i subjektivne dobrobiti (što je širi pojam u odnosu na zadovoljstvo životom), dok je na ovu konkretnu temu urađen veoma mali broj istraživanja. Ispitivanja drugih istraživača ukazala su na to da socioekonomski status, pol i uzrast takođe u značajnoj meri određuju zadovoljstvo životom, a visina korelacije uglavnom zavisi od delovanja kulturoloških faktora i ekonomske stabilnosti država u kojima su istraživanja rađena. U ovom istraživanju nastojali smo da damo odgovore koji od nabrojanih faktora u Srbiji ponajviše određuje zadovoljstvo životom kod ispitanika mlađe i srednje životne dobi u Srbiji.

Teorijski deo: DIMENZIJE VREMENSKIH PERSPEKTIVA 2016

Negativna prošlost

Podrazumeva pesimističan i odbojan stav prema prošlosti. Budući da je prošlost rekonstruktivne prirode, ovi negativni stavovi mogu biti posledica stvarnih negativnih iskustava ili traumatičnih događaja, ali i negativne rekonstrukcije bezazlenih događaja (Zimbardo & Boyd, 1999). Osobe kod kojih dominira interpretacija života u skladu sa negativnom prošlošću se često sećaju neprijatnih iskustava, teže da ih potisnu, ali se ona vraćaju u vidu ponavljajućih misli, praćenih negativnim emocijama. Istraživanja pokazuju da su osobe kod kojih je izražena ova vremenska perspektiva sklone depresivnosti, anksioznosti, slaboj kontroli impulsa, agresivnosti nižem samopoštovanju (Zimbardo & Boyd, 1999).

Pozitivna prošlost

Ljudi koji razmišljaju i ponašaju se u skladu sa vremenskom perspektivom pozitivne prošlosti su ugodni u društvu, sebe smatraju sretnim, komunikativni, visokog samopoštovanja, emocionalno stabilni, manje skloni depresiji i anksioznosti. Oni se rado prisećaju prošlih iskustava. Zimbardo & Boyd navode da (1999) uspevaju da održe socijalne odnose i prijateljstva jer im je saradnja važnija od takmičenja i ostvarivanja lične koristi.

Fatalistička sadašnjost

Sklonost fatalističkoj sadašnjosti predstavlja pomirenost sa sudbinom i priklanjanje devizi: "sve će se desiti onako kako mora da se desi, ja sam tu nemoćan išta promeniti". Prisutno je verovanje da spoljne sile, kao što su spiritualne ili državne, kontrolišu život (Boniwell & Zimbardo, 2004). U klasičnoj psihologiji, ova

”orijentacija” se zove eksterni lokus kontrole. Suprotno, interni lokus kontrole podrazumeva samodelotvornost i pojedinačnu odgovornost za vlastiti život.

U istraživanjima je pokazano da je ova orijentacija povezana sa emocionalnom labilnošću, niskim samopoštovanjem, sklonošću ka agresiji, depresivnosti i anksioznosti, što predstavlja rezultat osećanja nemoći u upravljanju sopstvenim životom (Zimbardo & Boyd, 1999) reč je o pojedincima koji su nezadovoljni svojim životom i ne veruju da je ikakvo poboljšanje moguće, da se uloženi trud ne isplati, da su igre unapred nameštene i da su one za njih nepovoljne (Nedeljković, 2012).

Hedonistička sadašnjost

Osobe koje razmišljaju i ponašaju se iz perspektive hedonističke sadašnjosti sklone su zloupotrebi psihoaktivnih supstanci, neuroticizmu, slaboj kontroli impulsa, traženju uzbuđenja i rizikovanju. Često su impulsivne, obuzete sadašnjošću i željne stalnog uzbuđenja. Nisu ništa spremne žrtvovati u sadašnjosti za buduće nagrade. Karakteriše ih slaba samokontrola i naglasak na traženju uzbuđenja i noviteta. Maksimalno uživaju u sadašnjem trenutku, ne razmišljajući o posledicama onoga što urade, niti o vlastitoj budućnosti. S druge strane, to mogu biti i komunikativne i druželjubive osobe, kreativne i zadovoljne životom (Boyd & Zimbardo, 2005).

Loša strana ove vremenske perspektive su posledice nepromišljenog ponašanja. Biraju kratkoročne umesto dugoročnih ciljeva, što može biti razlog neuspešnog akademskog funkcionisanja i lošeg snalaženja u sredinama koje su prvenstveno okrenute budućnosti. Sklone su agresivnom ponašanju i kršenju socijalnih konvencija, što ih direktno može odvesti u delikvenciju i kriminal (Nedeljković, 2012).

Pozitivna i negativna orijentacija prema budućnosti

Ljudi koji interpretiraju svoju svakodnevicu i žive u skladu sa vremenskom perspektivom pozitivne budućnosti su socijalno prilagođeni, savesni, imaju dobru kontrolu impulsa, preferiraju stabilnu i predvidljivu okolinu i aktivnosti, te postižu dobre ocene u školi/fakultetu. Reč je o pojedincima sklonim planiranju, kod kojih dominira usmerenost na ciljeve i buduće nagrade. Kod ovih osoba utvrđena je pozitivna povezanost sa savesnošću, preferencijom za konzistentnost i zavisnost od nagrada, sniženim traženjem uzbuđenja i noviteta, a negativna sa ponašanjima koja mogu ugroziti buduće ciljeve, kao što su agresivnost, impulsivnost i preuzimanje rizika. Organizovane su, ambiciozne i spremne žrtvovati trenutne užitke za postizanje svojih ciljeva u budućnosti, imaju dogoročne planove, koje uspešno ostvaruju (Zimbardo & Boyd, 2008). Jedan od njihovih glavnih ciljeva je da povećaju efikasnost i što više urade u što kraćem vremenskom roku (Nedeljković, 2012). Iako se ova orijentacija na prvi pogled čini poželjnom, ljudi okrenuti ka njoj često osećaju pritisak da vreme moraju iskoristiti, minimalizuju potrebu za društvenim kontaktima i nemaju vremena za opuštanje i zabavu (Zimbardo & Boyd, 1999).

Osobe sa negativnim stavom prema budućnosti karakteriše nedostatak vere da će ono što nas čeka biti dobro, lepo i bolje od ovoga što je sada (Kostić i Nedeljković, 2013).

POJAM SREĆE, SUBJEKTIVNE DOBROBITI I ZADOVOLJSTVA

Prema Svetskoj zdravstvenoj organizaciji (WHO), mentalno zdravlje ima četiri domena (emocionalno, socijalno, psihičko i subjektivno blagostanje). Subjektivno blagostanje sastoji se od kognitivne komponente (individualna, pozitivna evaluacija svog života u celini) – zadovoljstva životom, i afektivne – pozitivnih i negativnih emocija (Diener, 2006).

Prilikom samoprocene zadovoljstva životom, osoba upoređuje kvalitet sopstvenog života sa svojim standardima i procenjuje da li je on zadovoljavajući ili nije (Pavot & Diener, 1993). Premda se možda i mogu složiti oko bitnih komponenti "dobrog života" kao što su zdravlje i uspešne veze, pojedinci im pridaju različitu važnost (Diener et al., 1985). Uz jedinstvene kriterijume za "dobar život", osobe mogu imati potpuno različite standarde uspeha u određenim segmentima života (Morrison et al., 2011). Različite kulture imaju različite sisteme vrednosti koji se itekako odražavaju na ponašanje i stavove člana zajednice (porodično vaspitanje, sistem obrazovanja, kodeksi ponašanja). Tako se izgrađuju modeli zadovoljstva sopstvenim životom u svakoj kulturi posebno. Prema tome, na izgradnju modela zadovoljstva životom utiču lične karakteristike osobe, vaspitanje i stečeni sistem vrednosti u okviru kulture kojoj pripada.

Uticaj pola, uzrasta i socioekonomskog statusa na zadovoljstvo životom

Jovanović, Joshanloo (2019) na osnovu rezultata svojih istraživanja zaključuju da između muškaraca i žena postoje statistički značajne razlike u stepenu zadovoljstva vlastitim životom u gotovo svim ispitivanim skupinama, bez obzira na socioekonomski status, nivo obrazovanja i zaposlenost. Međutim, žene nisu zadovoljnije životom i u svim regionalnim skupinama, koje imaju svoje kulturološke specifičnosti (u šest geografskih regija jesu zadovoljnije, u tri regije razlike između polova nisu zabeležene, dok su u oblasti Sahare muškarcima zadovoljniji svojim životom, što se objašnjava razlikama u društvenoj moći i pravima). Do veoma sličnih rezultata došli su i Graham & Chattopadhyay (2013), Fortin et al (2015), Inglehart (1990).

Deaton (2007) na osnovu rezultata svojih ispitivanja zaključuje da korelacija između uzrasta i zadovoljstva životom u velikoj meri zavisi od države, odnosno njene političke i ekonomske stabilnosti i finansijske sigurnosti koju može da ponudi svojim građanima, tokom njihovog radnog veka. On je ustanovio da u zemljama bivše SSSR i Istočnoj Evropi zadovoljstvo životom opada sa godinama, dok u razvijenim Zadadnim zemljama stvari stoje drugačije – zadovoljstvo životom opada od rane mladosti do 40. godine, a onda raste sve do 70. godine, kada ponovo počinje da opada. Dobijeni rezultat može se objasniti činjenicom da je u razvijenim zemljama većina zaposlenih do 40-ih godina izgradila stabilnu karijeru, finansijski se stabilizovala, zarađuju više nego na početku svog radnog veka, deca više nisu mala i ne zahtevaju neprekidnu negu, što njihov život čini lakšim. Nakon sedamdesete godine, zdravlje je uglavnom lošije nego pre, značajan deo ljudi je ostao bez supružnika, dolazi do gubitka mreže socijalne podrške, što se značajno odražava na opadanje kvaliteta života. Myers (1999) navedeni rezultat objašnjava time što sa rođajem dece kvalitet

partnerskog odnosa slabi, a nakon ulaska dece u tinejdžersko doba, partneri se ponovo zbližavaju zbog sindroma „praznog gnezda”.

Dosadašnje studije su pokazale da socioekonomski status ima veliki uticaj na zadovoljstvo životom, ponajviše na osnovu medijatorskih varijabli, kao što su dobro zdravlje, samopoštovanje, psihološka dobrobit (Smith (2004); Fujishiro, Xu & Gong (2010); Glenn, Taylor & Weaver (1977)). Pošto je većina ovih studija rađena u SAD, nije jasno da li kulturološki faktori koji se odnose na ekonomsku razvijenost države imaju uticaja. To pitanje su pokušala da rasvetle neka novija istraživanja, pa tako Connolly & Seva (2018) zaključuju da socioekonomski status znatno manje određuje kvalitet života u Švedskoj (kolektivistička kultura koja neguje kao primarne vrednosti zajednicu, kooperaciju i jednakost) u odnosu na SAD (tipično individualistička kultura, čije su primarne vrednosti kompeticija i postignuće

PRETHODNA ISTRAŽIVANJA VREMENSKIH PERSPEKTIVA I SUBJEKTIVNE DOBROBITI, ODNOSNO ZADOVOLJSTVA ŽIVOTOM

S obzirom na to da je veoma mali broj istraživanja fokusiran na odnos između vremenskih perspektiva i zadovoljstva životom, razmotrićemo ispitivanja koja se odnose na širi pojam, a to je subjektivna dobrobit. Zbog uticaja vremenskih perspektiva na osećanja, mišljenje, odluke, sliku koju osoba ima o sebi i o svetu, pitanje koje se postavlja je koja vremenska perspektiva najviše doprinosi subjektivnoj dobrobiti. Veliki broj teoretičara i istraživača tvrdi da je pozitivna orijentacija prema budućnosti, koja se najčešće meri količinom planova, angažmana i unapred očekivanim iskustvima, presudna za subjektivnu dobrobit i pozitivno funkcionisanje (Kahana i Kahana, 1983; Kazakina, 1999). Orijehtacija na budućnost povezana je sa višim stepenom percepcije kontrole nad vlastitim životom i pozitivnim emocijama, kao i sa svim aspektima dobrobiti, posebno sa društvenom samoeфикасношću i upornoшću (Zaleski, Cycon & Kurc, 2001). Ali, Boniwell & Zimbardo (2004) upozoravaju na loše strane preterane orijentacije na budućnost, kao što su radoholizam, minimaliziranje potrebe za društvenim kontaktom, premalo vremena za sebe i svoje bližnje, te udaljenost od kulturnih tradicija. Tome u prilog idu i rezultati istraživanja na uzorku studenata koje je pokazalo da nema povezanosti između buduće vremenske perspektive, aspekata dobrobiti i samoaktualizacije (Boniwell et al, 2010). Dakle, i dalje ne postoji jednoznačan odgovor da li je usmerenost na buduću vremensku perspektivu povezana sa višim stepenom dobrobiti.

Sa druge strane, brojna istraživanja povezuju subjektivnu dobrobit i optimizam sa sadašnjom hedonističkom vremenskom perspektivom (npr. Diener i sar., 1985; Lenings, 2000). U prilog tome idu istraživanja koja su potvrdila povezanost između hedonističke orijentacije na sadašnjost i različitih mera dobrobiti, poput sreće, zadovoljstva životom i optimizma. Upravo su suprotni rezultati Willsa i saradnika (2001) kojim je ustanovljena povezanost ove perspektive sa percepcijom manjka kontrole i negativnim emocijama. Dakle, kao i kod odnosa subjektivne dobrobiti i buduće vremenske perspektive, i ovde su rezultati nekonzistentni i nemoguće je doći do jednoznačnog zaključka.

Što se tiče orijentacije na prošlost, Kazakina (1999) je na uzorku starije populacije utvrdila pozitivnu povezanost između prošle pozitivne vremenske perspektive i zadovoljstva životom. Boniwell i saradnici (2010) potvrđuju taj nalaz i dodaju negativnu povezanost prošle negativne vremenske perspektive sa svim aspektima dobrobiti i samoaktualizacijom. Još jedno istraživanje u kome je ispitivana povezanost vremenskih perspektiva i subjektivnog blagostanja kod odraslih osoba, dovelo je do saznanja da su starije odrasle osobe koje su pozitivno orijentisane prema prošlosti i budućnosti, hedonistički ka sadašnjosti, više zadovoljne svojim životom, dok su negativan odnos prema prošlosti i fatalistička orijentacija prema sadašnjosti, uglavnom povezane sa nezadovoljstvom i depresijom (Desmyter, De Raedt, 2012). Do veoma sličnih rezultata došao je i Gao (2011) ispitujući povezanost vremenskih perspektiva i zadovoljstva životom populaciju mlađih odraslih. Takođe, isti rezultati dobijeni su u istraživanju adolescenata, u kome je potvrđeno da je subjektivna dobrobit u korelaciji sa sadašnjom hedonističkom, prošlom i budućom pozitivnom orijentacijom (Anić i Osmanović, 2014). Kostić i Nedeljković (2013) su došle do saznanja da je najznačajnija negativna korelacija između subjektivnog blagostanja i negativnog odnosa prema prošlosti, dok su pozitivan stav prema budućnosti i hedonistički stav prema sadašnjosti pozitivno povezani sa doživljajem blagostanja.

ZNAČAJ TEME ISTRAŽIVANJA

Ovo istraživanje bliže objašnjava činioce koji određuju zadovoljstvo životom i otvara mogućnost novih ispitivanja koja će objasniti delovanje kulturoloških, političkih i ekonomskih faktora na njihovu moć predikcije. Prethodni istraživači su ustanovili da je u nekim kulturama socioekonomski status veoma dobar prediktor zadovoljstva životom, a u nekim kulturama je njegova moć predviđanja daleko manja. Takođe, uzrast na jedan način predviđa zadovoljstvo životom u istočno-evropskim zemljama, koje su poslednjih nekoliko decenija prošle kroz veoma težak period tranzicije i u kojima se veći deo stanovništva bori sa egzistencijalnim problemima, a na drugi način u zapadno-evropskim zemljama, koje u svojoj bližoj istoriji nisu imale ovako teške periode i gde uslovi ekonomskog opstanka za većinu ljudi nisu osobito teški. Na koji način pol predviđa zadovoljstvo životom, prema rezultatima dosadašnjih ispitivanja, pretežno zavisi od kulturoloških faktora i pozicije koju žene zauzimaju u toj kulturi.

S druge strane, neka istraživanja rađena u inostranstvu su naglasila kao najznačajnije prediktore zadovoljstva životom pozitivnu buduću, sadašnju ili prošlu vremensku perspektivnu, a neka, kao ispitivanje urađeno u Srbiji (Kostić, Nedeljković, 2013), negativnu orijentaciju na prošlost. Smisao našeg ispitivanja je da potvrdi ili opovrgne prethodna istraživanja rađena u Srbiji i eventualno ponudi objašnjenja različitosti dobijenih rezultata kod nas i u svetu, delovanjem kulturoloških, političkih i ekonomskih faktora, kao i psiholoških mehanizama koji proizilaze iz prethodno nabrojanih činilaca.

METODOLOŠKI DEO

Problem i cilj istraživanja

Osnovni problem istraživanja je ispitivanje odnosa dominantne vremenske perspective, sociodemografskih varijabli i nivoa zadovoljstva životom. Cilj je da ustanovimo mogućnost uspešnog predviđanja zadovoljstva životom na osnovu šest dimenzija vremenske orijentacije (pozitivna prošlost, negativna prošlost, hedonistička sadašnjost, fatalistička sadašnjost, pozitivna budućnost, negativna budućnost), uzrasta, pola i socioekonomskog statusa. Zanima nas koji su najvažniji prediktori zadovoljstva životom, s obzirom na nesaglasne rezultate prethodnih istraživanja (Kahana & Kahana, 1983; Kazakina, 1999; Nedeljković, 2013). Takođe nas zanima na koji način su povezane sociodemografske varijable i vremenske perspective.

Merni instrumenti

Short version of Zimbardo Time Perspective Inventory (ZTPI-short)

Originalni upitnik za merenje vremenske perspective (ZTPI, Zimbardo Time Perspective Inventory, Zimbardo & Boyd, 1999) se sastoji od 56 ajtema, ali je za potrebe ovog istraživanja korišćena skraćena verzija od 18 ajtema, autora Kostal et al (2015). Zadatak ispitanika je da na skali Likertova tipa procene koliko se pojedina tvrdnja odnosi na njih (od 1 –veoma netačno do 5 – veoma tačno). Svaki od ovih 18 ajtema predstavlja jednu od 6 vremenskih perspektiva, tako da svaka supskala sadrži po tri ajtema.

Testirana je pouzdanost kod svih skala primenjenih u istraživanju i pokazalo se da je ona veoma dobra. Kronbah alfa koeficijent koji se odnosi na skalu koja meri zadovoljstvo životom iznosi $\alpha = 0.846$, skalu negativne orijentacije prema prošlosti $\alpha = 0.690$, pozitivne orijentacije prema prošlosti $\alpha = 0.759$, negativne orijentacije prema budućnosti $\alpha = 0.750$, pozitivne orijentacije prema budućnosti ($\alpha = 0.710$), fatalističke orijentacije prema sadašnjosti $\alpha = 0.676$, hedonističke orijentacije $\alpha = 0.647$.

Skala zadovoljstva životom:

(SWLS, Satisfaction With Life Scale; Diener et al, 1985) sastoji se od 5 tvrdnji koje se odnose na zadovoljstvo životom. Ispitanik ima zadatak da označi u kojoj meri se te tvrdnje odnose na njega i njegov život. Ispitanik to označava na skali Likertovog tipa od 1 - u potpunosti se ne slažem do 7- slažem se u potpunosti. Ukupan skor je suma svih ajtemskih skorova. Skala ima veoma dobru unutrašnju konzistenciju ($\alpha = 0.87$) i test–retest pouzdanost ($\alpha = 0.82$).

Sprovođenje istraživanja i karakteristike uzorka

Istraživanje je sprovedeno online, putem društvenih mreža, zbog loše epidemiološke situacije i zabrane okupljanja, tokom avgusta 2020. godine. Ispitanicima su data jasna uputstva i naglašeno je da je tajnost podataka zagarantovana, te da će se isključivo koristiti u naučno-istraživačke svrhe. Uzorak čini 136 ispitanika uzrasta od 18 do 60 godina, (70,5% ženskog i 29,5 % muškog pola). Prosečna starost ispitanika je 32 godine.

Metode obrade podataka

Podaci su obrađeni statističkim paketom SPSS 15.0. Za utvrđivanje povezanosti prediktorskih i kriterijumske varijable, primenjene je multipla linearna i hijerarhijska regresiona analiza.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Opis uzorka

	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>skewness</i>	<i>kurtosis</i>
<i>PP</i>	1,0	5,0	3,78	1,0	-0,76	-0,86
<i>NP</i>	1,0	5,0	3,39	1,0	-0,52	-0,44
<i>PB</i>	1,0	5,0	3,68	0,8	-0,75	-0,60
<i>NB</i>	1,0	5,0	2,80	1,1	0,95	-0,87
<i>HS</i>	1,0	5,0	3,54	0,8	-0,45	-0,53
<i>FS</i>	1,0	5,0	1,87	0,8	1,11	0,73
<i>ZŽ</i>	5,0	7,0	4,25	1,2	-0,13	-0,37

Tabela 1.: karakteristike uzorka

	<i>min</i>	<i>max</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
<i>Pol</i>	1,0	2	1,7	0,45
<i>Uzrast</i>	18	60	32	9,0
<i>Obrazovanje</i>	1,0	3,0	2,45	0,56
<i>SES</i>	1,0	5,0	3,2	0,90

Tabela 2.: karakteristike uzorka s obzirom na sociodemografske varijable

Nijedna od ispitivanih varijabli se ne raspodeljuje po principu normalne raspodele, ali su normalizovane primenom Blumovog logaritma za normalizaciju.

Povezanost vremenskih perspektiva i zadovoljstva životom

	r	P
	<i>Pozitivne vremenske orijentacije</i>	
Pozitivna prošlost	(nije stat. značajno)	/
Hedonistička sadašnjost	-0,323	0,000
Pozitivna budućnost	0,21	0,014
	<i>Negativne vremenske orijentacije</i>	
Negativna prošlost	-0,393	0,000
Fatalistička sadašnjost	0,193	0,024
Negativna budućnost	-0,443	0,000

Tabela 3.: Povezanost vremenskih perspektiva i zadovoljstva životom

Prema rezultatima koje vidimo na tabeli, negativna orijentacija prema prošlosti je negativno korelirana sa zadovoljstvom životom ($r = -0.393$; $p = 0.000$,).

Fatalistička orijentacija je prema rezultatima istraživanja negativno korelirana sa zadovoljstvom životom ($r = -0.323$; $p = 0.000$,).

Hedonistička orijentacija na sadašnjost pozitivno je korelirana sa zadovoljstvom životom ($r = 0.193$; $p = 0.024$).

Vremenska perspektiva budućnosti u našem istraživanju pozitivno korelira sa zadovoljstvom životom ($r = 0.210$; $p = 0.014$),

Negativna orijentacija prema budućnosti negativno korelira sa zadovoljstvom životom ($r = -0.443$ $p = 0.000$,),

Povezanost pola i vremenskih perspektiva							
	Z.Ž.	N.P.	P.P.	F.S.	H.S.	N.B	P.B.
<i>T</i>	nije	2,15	nije	2,065	nije	2,128	nije.
<i>Df</i>	stat.	134	stat.	134	stat.	134	stat.
<i>P</i>	znač.	0,033	znač.	0,041	znač.	0,034	znač.
<i>M</i>	/	3,1	/	1,66	/	2,5	/
<i>Ž</i>	/	3,5	/	2,0	/	2,9	/

Tabela 4.: Povezanost pola i vremenskih perspektiva

Kao što možemo videti na prikazanoj tabeli, Leveneov test jednakosti varijansi nije statistički značajan ($F = 0.219$, $\text{sig} = 0.641$), kao i T statistik ($t = 1,325$, $df = 134$; $p = 0.187$) i s obzirom na to možemo da zaključimo da nema statistički značajne razlike između polova u zadovoljstvu životom.

a) postoje statistički značajne razlike između muskaraca i žena u negativnoj orijentaciji na prošlost ($t = 2,153$, $df = 134$ i $p = 0.033$). Žene imaju u proseku veću vrednost na skali negativne orijentacije na prošlost, $M = 3,5$, dok muskarci imaju nešto (nižu $M = 3,1$).

b) postoje statistički značajne razlike između muskaraca i žena u negativnoj orijentaciji na budućnost - ($t = 2,128$, $df = 134$ i $p = 0.035$). Žene imaju u proseku veću vrednost na skali negativne orijentacije na budućnost ($M = 2,9$) u odnosu na muškarce koji imaju nižu ($M = 2,5$).

c) postoje statistički značajne razlike između muskaraca i žena u fatalističkoj orijentaciji prema sadašnjosti - ($t = 2,065$, $df = 134$ i $p = 0.041$). Žene imaju u proseku izraženiju fatalističku orijentaciju prema sadašnjosti ($M = 2,0$) dok muskarci imaju nešto nižu ($M = 1,66$).

Socioekonomski status							
	Z.Ž.	N.P.	P.P.	F.S.	H.S.	N.B	P.B.
<i>r</i>	0,378	-0,20	/	-0,226	-0,239	0,26	/
<i>p</i>	0,000	0,018	/	0,008	0,005	0,002	/

5. Tabela: povezanost SES sa vremenskim perspektivama i zadovoljstvom životom

a) Socioekonomski status i zadovoljstvo životom su pozitivno povezani ($r = -0.378$; $p = 0.000$).

b) SES nije u korelaciji sa skalama pozitivna orijentacija na prošlost i pozitivna orijentacija na budućnost.

c) SES je u pozitivnoj korelaciji sa hednostičkom orijentacijom ka sadašnjosti ($r = -0.239$; $p = 0.005$) negativnoj sa negativnom orijentacijom ka prošlosti i budućnosti ($r = -0.203$; $\text{sig} = 0.018$), ($r = -0.26$; $p = 0.002$) i fatalističkom orijentacijom u sadašnjosti ($r = -0.226$; $p = 0.008$).

Uzrast	Z.Ž.	N.P.	P.P.	F.S.	H.S.	N.B	P.B.
<i>r</i>	-0,225	/	/	0,274	-0,196	/	0,232
<i>p</i>	0,008	/	/	0,001	0,022	/	0,007

6. Tabela: povezanost uzrasta sa vremenskim perspektivama i zadovoljstvom životom

Model linearne regresije			
<i>R</i>	<i>R</i> ²	<i>F</i>	<i>p</i>
0,6	0,36	6,919	0,000

7. Tabela: pokazatelji ocene regresionog modela i zadovoljstva životom

R^2 je pokazatelj koji nam govori koliko procenta varijanse kriterijuma se može objasniti predloženim modelom prediktora, a u našem istraživanju to je veoma visokih 36%.

	β	<i>t</i>	<i>p</i>
<i>Pol</i>	0,174	2,3	0,023
<i>SES</i>	0,204	2,44	0,016
<i>neg. prošlost</i>	-0,201	-2,206	0,029
<i>fat. sad.</i>	-0,167	-1,992	0,049
<i>neg. bud.</i>	-0,191	-1,890	0,061 (marginalna značajnost)

8. Tabela: Pokazatelji značajnosti β koeficijenata

Statistički značajni prediktori su: pol ($\beta = 0.174$; $t = 2.309$; $p = 0.023$), SES ($\beta = 0.204$; $t = 2.445$; $p = 0.016$), negativna orijentacija na prošlost ($\beta = -0.201$; $t = -2.206$; $p = 0.029$), fatalistička orijentacija na sadašnjost ($\beta = -0.167$; $t = -1.992$; $p = 0.049$). Pojedinačno gledajući, najjači prediktor zadovoljstva životom je socioekonomski status, a najslabiji fatalistička orijentacija. SES je pozitivno povezan sa zadovoljstvom životom, a negativna procena prošlosti i fatalistička orijentacija negativno. Negativna orijentacija prema budućnosti je marginalno značajna kao prediktor.

Hijerarhijska regresiona analiza

Prvi blok hijerarhijske regresije podrazumeva model 1, u koji su uključene varijable pol i starost. U model 2 hijerarhijske regresije ubačene su i varijable socio-ekonomski status i vremenske orijentacije. Rezultati su pokazali da model 1 objašnjava 5,5%, dok model 2 objašnjava 35,6% varijanse kriterijumske varijable. Kada oduzmemo razliku između modela, možemo zaključiti da vremenske perspektive i socioekonomski status objašnjavaju 30,1% varijanse kriterijuma.

Oba modela su statistički značajna, prvi na nivou 0,05, a drugi na nivou 0,01. U modelu 1 starost je značajan prediktor i to na nivou 0,05 ($p=0,016$, $t=$). Model 2 nam ukazuje na to da je pol značajan prediktor zadovoljstva životom i to na nivou 0,01 ($p=0,026$), negativna prošlost ($p=0,032$), negativna budućnost ($p=0,039$). Formula na osnovu koje upotrebom prediktorskih varijabli možemo da predvidimo zadovoljstvo životom glasi ovako: $Z\check{Z}=0,418*pol+0,200\ SES-0,202*NP-0,216*NB$

	B	t	p
<i>pol</i>	0,194	2,57	0,011
<i>SES</i>	0,184	2,24	0,026
<i>uzrast</i>	/	/	/
<i>neg.pros.</i>	-0,19	-2,16	0,032
<i>neg. bud.</i>	-0,21	-2,08	0,39
			(marginalna značajnost)

9. Tabela: Pokazatelji značajnosti β koeficijenata u modelu 2 hijerarhijske regresije

The passing of the Law on the Teachers Academy was followed by major reactions in the country, which is why this law is still not functional. The establishment of the Teachers Academy opens the opportunity for the Government to control higher education, and thus to centralize it in its power, which undermines the pedagogical and teaching faculties, while the diploma that is acquired turns into a formality. With the Teachers Academy, the number of students enrolled at the faculties will be reduced, as the number of study years is automatically increased. Because of the above, it would be more acceptable the work of the Academy to be organized by the pedagogical faculties as a type of specialist or postgraduate studies, or to find another form of organization, while the licensing process should go through a special Licensing Board or through the SEC, which will be decided by the MoES.

DISKUSIJA REZULTATA

Negativna i pozitivna orijentacija na prošlost

Rezultati ukazuju na to da su negativni aspekti vremenske orijentacije bolji prediktori zadovoljstva životom od pozitivnih aspekata. Pozitivna orijentacija prema prošlosti ne korelira statistički značajno sa zadovoljstvom životom, što možemo objasniti činjenicom da u nekim slučajevima, zaokupljenost „starim dobrim vremenima” može da slabi adaptivne potencijale u sadašnjosti, odnosno fleksibilno variranje vremenskih perspektiva i oblika ponašanja, s obzirom na zahteve socijalne sredine i lične ciljeve. Poslednjih nekoliko decenija na širem društvenom planu u Srbiji su dogodile su se političke i ekonomske promene koje su narušile sigurnu egzistenciju većine njenih građana. Moguće je da jedan deo ispitanika kroz često

razmišljanje o „starim dobrim vremenima” nastoji da se nesvesno odbrani od slabe prilagođenosti na zahteve koje nameće svakodnevnica. U drugim slučajevima, osoba može fleksibilno varirati vremeske perspektive, prema zahtevima konkretne situacije, uživati u lepim uspomenu na način da na osnovu njih gradi pozitivnu sliku o sebi i o svetu, korisna iskustva iz prošlosti prenosi u sadašnjost i na osnovu njih jača procenu socijalnih situacija i adekvatno donošenje odluka, što će rezultovati većim stepenom zadovoljstva životom. S obzirom na to da se pozitivna orijentacija prema prošlosti može koristiti i na adaptivan i na neadaptivan način, tako da ne vodi dobrobiti pojedinca, nije dobijena statistički značajna korelacija ove varijable sa zadovoljstvom životom. Ovaj rezultat je suprotan nalazima Kazakina (1999) i Bonivel et al (2010).

Istovremeno, negativna orijentacija prema prošlosti je negativno korelirana sa zadovoljstvom životom. Rezultati skreću pažnju na to da uporne depresivne ruminacije koje se odnose na prošlost, sagledavanje prošlosti kao isključivo negativne, a ne kao eventualne šanse za učenje novih mehanizama prevladavanja, boljih socijalnih veština i izbegavanja ranijih grešaka, zaokupljenost gubicima, vodi niskom samopoštovanju i sagledavanju sebe kao neuspešne osobe koja nije znala da iskoristi šanse koje su joj se pružale, te nezadovoljstvu vlastitim životom.

Drugi način negativnog sagledavanja prošlosti je u vidu nepravedne borbe u kojoj karte nisu ravnopravno podeljene, pa pojedinac nije imao šansu da se izbori za ono što želi. U oba slučaja osoba sebe vidi ili kao neuspešnu i nesposobnu, ili kao žrtvu drugih, eventualno neke više sile koja joj nije bila naklonjena. Ovakve depresivne ruminacije ne vode osnaživanju potencijala ličnosti, formiranju zdravih mehanizama suočavanja sa životnim problemima i pozitivnoj slici o sebi i o svetu. Istovremeno, one troše veliku količinu energije, a moguće je i da se samopotkrepljuju time što svaljivanjem odgovornosti za životne neuspehe na druge ili nepravednu višu silu, umanjuju anksioznost i doživljaj lične odgovornosti. Samopotkrepljivanjem ovakvog načina razmišljanja, osoba se vrti u začaranim krugovima, takvim da iznova osuđuje bilo sebe, bilo druge, ili zlu sudbinu. Umesto da ulaže energiju u jačanje socijalnih veština, sticanje uvida u uzroke neuspeha, obrasce ponašanja koji su se ponavljali i vodili negativnom ishodu, ona se miri sa svojom pozicijom i ne preduzima gotovo ništa, što rezultuje nezadovoljstvom vlastitim životom.

Fenomen ruminacije predstavlja skup ponašanja i misaonih obrazaca, koji dovode do pasivnog fokusa pažnje na depresivne simptome (odsustvo motivacije, osećanje manje vrednosti, negativne misli, besperspektivnost, neuspeh i sl.), tako da osoba nije u stanju da se fokusira na potencijalno adaptivne reakcije na negativna osećanja (anagažovanje u rešavanju problema), što posledično vodi održanju depresivnih simptoma, pojačavanju maladaptivnih obrazaca mišljenja o stresnim događajima, vlastitom selfu, budućem ponašanju. Empirijske studije pokazale su da ruminacija dovodi do pojačavanja negativnog afekta i depresivnih simptoma, sklonosti ka negativnom mišljenju, smanjenoj sposobnosti rešavanja problema, sniženoj motivaciji, inhibiciji instrumentalnog ponašanja, narušenoj koncentraciji (Mišić, 2015), samim tim do neefikasnosti u savladavanju životnih teškoća, neuspehu u ostvarenju ciljeva, što dovodi do nezadovoljstva vlastitim životom. S druge strane, umor, iscrpljenost, zaboravljanje, koji su česti pratioci depresije i negativne slike o

sebi, na isti način umanjuju adaptivne potencijale ličnosti i dovode do nezadovoljstva životom.

Dobijeni rezultat je saglasan sa nalazima drugih istraživača. Tako Carelli et al (2011) navodi da se osobe sa visokim rezultatima na subskali negativne prošlosti nerado sećaju prošlih iskustava, a sklone su depresiji, anksioznosti i niskom samopoštovanju.

Fatalistička vremenska perspektiva

Fatalistička orijentacija je prema rezultatima linerane regresije negativno korelirana sa zadovoljstvom životom. Ova vremenska perspektiva i sagledavanje svoje životne pozicije kao unapred određene delovanjem mističnih sila, predstavlja u jednu ruku odbrambeni mehanizam na osnovu kog osoba nastoji da sačuva samopoštovanje i izbegne odgovornost za životne neuspehe. Ono što predstavlja problem je činjenica da sagledavanje vlastite budućnosti kao unapred određene, eliminiše viđenje sebe kao aktivnog kreatora svoje budućnosti. Osoba sa fatalističkom vremenskom orijentacijom neće se mnogo truditi da vlastitim snagama i učenjem iz prethodnih grešaka sebe poboljša i ostvari želje koliko joj to mogućnosti dozvoljavaju, pa će zbog slabog ulaganja truda i rezultat biti slab. Uslediće novi životni neuspesi i nezadovoljstvo životom, za koje će opet biti optužena neka viša sila i unapred predodređena sudbina. Nema unutrašnjeg lokusa kontrole koji bi omogućio osobi da sebe sagledava kao kompetentnu da savlada životne prepreke. Rezultat spoljašnjeg lokusa kontrole je osećanje neefikasnosti i nemogućnosti upravljanja vlastitim životom, što jača depresivnu poziciju, sagledavanje sebe kao nesposobnog, sveta kao nepredvidljivog, životnih problema kao nesavladivih, što vodi životnom nezadovoljstvu.

Najveći rizik koji nosi fatalistička vremenska orijentacija je formiranje trajnog atribucionog stila, što podrazumeva generalizovanu sklonost da se uzroci događaja tumače na određen način (prema Jerković, Gavrilov, 1997). U konkretnom slučaju, uzroci događaja su eksterni (izvan osobe) i nekontrolabilni (Weiner, 1982). Osoba koja usvaja ovu perspektivu jača poziciju naučene bespomoćnosti, tako što sve manje fleksibilno prilagođava svoje ponašanje aktuelnoj situaciji, kako bi usledio pozitivan ishod. Uverena da njena budućnost ne zavisi od nje same, već od sudbine, Boga ili sreće, ne preduzima aktivan napor da nauči što fleksibilnije oblike ponašanja koji će joj omogućiti da ostvari svoje ciljeve.

Fatalističku vremensku orijentaciju ponajviše je ispitivala socijalna psihologija, ali se ovom temom sve više bave i klinički psiholozi u svrhu dijagnostike i psihoterapije (Jerković, Gavrilov, 1997). Iz tog razloga, u sklopu dijagnostičke procedure zadaju se instrumenti koji registruju dimenzije i nivoe atribucije, koji se itekako mogu odraziti na simptome depresije i anksioznosti koji vode životnom nezadovoljstvu. Važno je uzeti u obzir klijentovo viđenje uzroka njegovih problema, odnosno u kojoj meri vidi sebe kao aktera u životnim događajima i kreiranju svoje budućnosti, a u kojoj meri u tome odlučuju sudbina, Bog, zla sreća, porodično prokletstvo i druge mistične sile. Klijent koji vidi kao uzrok svojih tegoba neadekvatno razmišljanje, izvođenje zaključaka o sebi kao nesposobnom na iracionalan način, neadekvatan životni stil ili loše socijalne veštine, ima mnogo više prostora za napredovanje u psihoterapiji od klijenta koji uzrokom svojih tegoba i

životnog nezadovoljstva smatra biološki determinizam, spiritualne faktore ili lošu sreću. Važno je da psihoterapeut uvazi klijentovo viđenje nastanka i održanja problema koji vode životnom nezadovoljstvu, (jer će u suprotnom doći do otpora i demotivisanosti), uporedi sa svojim viđenjem klijentovog problema i otvori mogućnost eventualno drugačijeg sagledavanja razloga njegovih tegoba, a potom sa tim uskladi psihoterapijsku proceduru (prema Jerković, Gavrilov, 1997).

Negativna orijentacija prema budućnosti

Negativna orijentacija prema budućnosti negativno korelira sa zadovoljstvom životom ($r = -0.443$ $p = 0.000$), što možemo da objasnimo fenomenom depresivne ruminacije: fokusirajući se na simptome depresije (kao što su: potištenost, odsustvo motivacije, osećanje manje vrednosti, predviđanje budućnosti kao negativne, očekivanje ponovnih neuspeha i sl.), osoba nije u stanju da se fokusira na potencijalno adaptivne reakcije (uviđanje ranijih grešaka, fleksibilna promena obrazaca ponašanja, s obzirom na situaciju u kojoj se nalazi), što posledično vodi održanju depresivnih simptoma, pojačavanju maladaptivnih obrazaca mišljenja i ponašanja, smanjenoj sposobnosti prilagođavanja, narušenoj koncentraciji, neefikasnosti u savladavanju životnih teškoća, što vodi nezadovoljstvu vlastitim životom.

Pol

Na našem uzorku ispitanika žene su sklonije negativnom sagledavanju prošlosti i budućnosti i fatalističkoj vremenskoj perspektivi, što je u skladu sa brojnim drugim istraživanjima koja su potvrdila da su žene sklonije depresivnim i anksioznim smetnjama i generalno internalizujućim poremećajima (Rozenfeld & Smith, 2010). Sve navedene vremenske perspektive blisko su povezane sa depresivnim crtama ličnosti (zaokupljenost prošlošću, propuštenim šansama i životnim neuspesima, nedostatak životnog optimizma i strah od neizvesne budućnosti, nedostatak unutrašnjeg lokusa kontrole i doživljaj sebe kao nebitnog aktera u životnim događajima i kreiranju vlastite budućnosti).

Wyman et al. (1993) na osnovu rezultata svojih istraživanja zaključuje da ispitanici muškog pola imaju izraženija pozitivna očekivanja koja se odnose na budućnost u odnosu na ispitanike ženskog pola. Neki istraživači nisu ustanovili polne razlike koje se odnose na vremenske perspektive (Bowles, 1999; McCabe & Barnett, 2000).

Rezultati istraživanja ukazuju na to da su žene sklonije internalizujućim poremećajima (prema Rosenfeld & Smith 2010), što teoretičari i istraživači uglavnom objašnjavaju postupcima u socijalizaciji koji devojčicama uskraćuju doživljaj nezavisnosti, agilnosti, inicijative i inhibiraju izražavanje nezadovoljstva i agresivnosti, delovanjem bioloških činilaca, kao i neravnopravnom podelom moći u društvu. Povećana depresivnost kod žena podrazumeva izraženo osećanje tuge i gubitka, depresivne ruminacije, osećanje krivice i samooptuživanje, doživljaj da su nemoćne da poprave situaciju (Rosenfeld & Smith, 2010), što je blisko povezano sa negativnom orijentacijom prema prošlosti i budućnosti i nedostatkom internog lokusa kontrole (što je suština fatalističke orijentacije prema sadašnjosti).

Rezultati ispitivanja su pokazali da je pol u našoj kulturi važan prediktor zadovoljstva životom i da su žene značajno zadovoljnije istim u odnosu na muškarce, uprkos izraženijoj depresivnoj poziciji koja se očitava kroz sva tri oblika negativne

vremenske orijentacije. To možemo da objasnimo delovanjem kulturoloških faktora koji nalažu da je uloga žene da pre svega bude lepa i dobra majka, a relativno slab socio-ekonomski status ih u ovim ulogama ne ometa mnogo, što se odražava i na zadovoljstvo životom. S druge strane, muškarci izražavaju značajno veće nezadovoljstvo životom jer je njihova primarna tradicionalna uloga ekonomsko obezbeđivanje porodice, u čemu ih loš socioekonomski status itekako ometa. Mediji podstiču vrednosni sistem takav da se devojka ceni po atraktivnosti, a muškarac po finansijskom statusu, pa je moguće da muškarci pod ovakvim uticajima formiraju idealni self koji je svega zasnovan na materijalnim vrednostima.

Uzrast

Rezultati istraživanja su pokazali da stariji ispitanici imaju pozitivnu orijentaciju prema budućnosti, što je može biti rezultat očekivanog osamostaljivanja dece i skorog odlaska u penziju, koja će im omogućiti više slobodnog vremena i manje briga koja se odnose na radni i finansijski status. Stariji ispitanici u manjoj meri ispoljavaju hedonističku životnu orijentaciju, što je verovatno rezultat brige i odricanja radi dobrobiti vlastite dece. Više su skloni fatalističkoj vremenskoj perspektivi, koja kao što smo već napomenuli, može predstavljati i odbrambeni mehanizam koji štiti samopoštovanje od eventualne odgovornosti za životne neuspehe. Ukratko, rezultati ispitivanja koja se odnose na povezanost između vremenskih perspektiva i uzrasta nisu saglasni. Neka istraživanja podržavaju razvojnu perspektivu koja sugerise da se mladi ljudi u većoj meri fokusiraju na budućnost, a znatno manje na prošlost i sadašnjost (Greene, 1986), dok druga ukazuju na to da se mladi ispitanici u većoj meri fokusiraju na sadašnjost u odnosu na prošlost ili budućnost (Bowles, 1999; Tismar, 1987). Nasuprot razvojnoj perspektivi mnogih teoretičara, neka istraživanja ukazuju da prošla i buduća vremenska orijentacija nisu povezane sa uzrastom (Anderssen et al., 1992). Metaanalitička studija uređena na uzorku od 29815 ispitanika, uzrasta od 13 do 75 godina, pokazala je da je negativna orijentacija prema prošlosti i hedonistička prema sadašnjosti negativno povezana sa uzrastom (Laureiro-Martinez, Trujillo, Unda, 2017).

Rezultati i linearne regresije su pokazali da uzrast nije statistički značajno povezan sa zadovoljstvom životom, dok je u prvom modelu hijerarhijske regresije povezanost značajna na nivou 0,05. Stariji ispitanici su manje zadovoljni životom u odnosu na mlađe, što možemo objasniti činjenicom da su nosili teret brojnih životnih problema i obaveza, staranje o potomcima, brigu o finansijama, često (zbog loših okolnosti na širem društvenom planu) nisu ispunili svoja životna očekivanja, dok su mladi ljudi u manjoj meri bili opterećeni problemima i budućnost im tek predstoji. Veoma sličan nalaz je dobijen i u drugim istočno-evropskim zemljama koje su takođe prošle kroz veoma težak period tranzicije (Deaton, 2007). Nasuprot razvijenim zapadnim zemljama u kojima zadovoljstvo ispitanika vlastitim životom raste u periodu između 40 -70 godine (Deaton, 2007), kada su u usponu karijere, zarađuju više nego u mladosti, formirali su se profesionalno, možda i otplatili kredite, u Srbiji (kao i u drugim istočno-evropskim zemljama) to, na žalost, nije slučaj. Položaj radnika je veoma loš, visoka je stopa nezaposlenosti, a sa godinama je finansijski i radni status sve neizvesniji. Otuda nailazimo na činjenicu da su stariji ispitanici u našem uzorku nisu značajno zadovoljniji svojim životom u odnosu na mlađe.

Socioekonomski status

Socioekonomski status se na osnovu rezultata našeg istraživanja pokazao kao relevantan prediktor zadovoljstva životom. Ovakav rezultat možemo da objasnimo činjenicom da živimo u kulturi koja je pretežno orijentisana na materijalističke vrednosti i statusne simbole kao pokazatelje životnog uspeha. S druge strane, bolji socioekonomski status čini da se osoba oseća sigurnije, drugi životni problemi se zahvaljujući finansijskim resursima lakše rešavaju.

Socioekonomski status je pozitivno koreliran sa hedonističkom orijentacijom, što možemo da objasnimo činjenicom da finansijski resursi omogućavaju lagodan i bezbrižan život, odnosno prepuštanje životnim zadovoljstvima. On doprinosi doživljaju internog lokusa kontrole - osoba sebe doživljava kao aktivnog aktera koji resursima koje poseduje može da ostvari značajan deo svojih želja. Ovaj doživljaj moći i kontrole umanjuje fatalističku orijentaciju, koja podrazumeva eksterni lokus kontrole i doživljaj događaja kao nekontrolabilnih. Osobe sa višim socioekonomskim statusom prošlost sagledavaju kao pozitivniju, što može biti rezultat činjenice da su i u prošlosti raspolagali značajnim materijalnim resursima i društvenim statusom koji im je omogućavao privilegije, a sve i da nisu, zahvaljujući sadašnjim resursima, zaokupljeni su dostupnim zadovoljstvima i nisu opterećeni razmišljanjem o prošlosti, neuspesima i propuštenim šansama.

Zanimljivo je da nema statistički značajne povezanosti između socioekonomskog statusa ispitanika i pozitivne vremenske orijentacije koja se odnosi na budućnost. To možemo objasniti činjenicom da ekonomska kriza izazvana lošom epidemiološkom situacijom čini da se i osobe sa stabilnim finansijskim statusom ne vide budućnost kao naručito svetlu, već pre kao neizvesnu.

Praktične implikacije rezultata istraživanja

Proučavanje uloge vremenskih perspektiva u objašnjenju mogućih individualnih razlika u zadovoljstvu životom ima važne praktične implikacije. Ovo se, pre svega, odnosi na mogućnost razvijanja sistematskog i efikasnog programa za jačanje pozitivne orijentacije ka budućnosti i prošlosti, umereno hedonističke prema sadašnjosti, a slabljenje naglašeno fatalističkog odnosa prema sadašnjosti, negativnog odnosa prema prošlosti i prema budućnosti. Beskrajno recikliranje loše prošlosti, stalno prebacivanje sebi zbog neiskorišćenih šansi i loših izbora, vodi niskom samopoštovanju, naučenoj bespomoćnosti, osećanju besmisla i bezvoljnosti, što vrlo verovatno ima uticaj na slabljenje unutrašnjeg lokusa kontrole i jačanje fatalističke orijentacije prema sadašnjosti, kao i negativne prema budućnosti. Drugim rečima, sve tri navedene orijentacije podrazumevaju jačanje depresivne pozicije (ja sam loš, drugi su loši i nemam čemu da se nadam u budućnosti) i slabe adaptivne potencijale ličnosti, odnosno prilagođenost konkretnoj situaciji i zahtevima sredine, što posledično vodi neostvarenju ciljeva i nezadovoljstvu životom. Mnogi pravci u psihoterapiji, pogotovo kognitivno-bihejvioralna, uzimaju u obzir sve zamke koje stoje iza nefleksibilne zaokupljenosti nekim vremenskim orijentacijama i načine na koji one doprinose jačanju depresivnih i anksioznih simptoma. Međutim, neophodno je kroz vaspitanje i obrazovanje dece blagovremeno jačati balansiranu vremensku orijentaciju, pre nego što se izgradi rigidna okrenutost jednoj vremenskoj perspektivi.

Mlada osoba koja je naučila da bira u tom momentu najkorisniju vremensku usmerenost i prilagođava je zadatku, situaciji, svojoj potrebi, pri čemu je u stanju da se odrekne do tada dominantne, ali neefikasne, orijentacije – shvatiće da vreme počinje da „radi za nju”, njen napredak, skladne odnose, samopoštovanje i kvalitet celokupnog života (prema Kostić, 2019).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Više teoretičara i istraživača tvrdi da je pozitivna orijentacija na budućnost presudna za subjektivnu dobrobit i pozitivno funkcionisanje (Kahana & Kahana, 1983; Kazakina, 1999). Nasuprot tome, rezultati regresione analize u našem istraživanju ukazuju na to da su negativni aspekti vremenske orijentacije bolji prediktori zadovoljstva životom od pozitivnih aspekata, slično rezultatima do kojih su došle Kostić i Nedeljković (2013). Drugim rečima, negativna orijentacija na prošlost i fatalistička orijentacija na sadašnjost se veoma loše odražavaju na zadovoljstvo životom jer generalno podrazumevaju depresivnu poziciju (doživljaj da osoba nije aktivan kreator svoje budućnosti, da zavisi od faktora koji nisu u njenoj moći; zaokupljenost razmišljanjima o prošlosti, neuspesima, propuštenim šansama; pesimističan i odbojan stav prema prošlosti, koja može biti ispunjena zaista traumatičnim događajima, ali doživljaj prošlih događaja može biti i negativna rekonstrukcija bezazlenih događaja). Ovakvo robovanje neuspesima i frustraciji, beskrajno recikliranje loše prošlosti, doživljaj sebe kao pasivnog aktera koji je nemoćan da bilo šta promeni, uverenje da se uloženi trud ne isplati, da su igre unapred nameštene i da su mogući samo negativni ishodi, oduzima energiju, vodi pojačavanju maladaptivnih obrazaca mišljenja i ponašanja, nedostatku volje, povlačenju iz životnih borbi (učenjem reakcije izbegavanja ovakvo ponašanje biva sve učestalije), narušenoj koncentraciji. Ishod je neefikasnost u savladavanju životnih teškoća, neuspeh u ostvarenju ciljeva i nezadovoljstvo vlastitim životom, što pojačava depresivne ruminacije i vodi još negativnijem sagledavanju sebe, vlastitog iskustva i eventualnih životnih šansi u budućnosti.

S obzirom na to da pozitivni aspekti vremenske orijentacije nisu naročito dobri prediktori zadovoljstva životom, stiče se utisak da i oni koji su svojim životom zadovoljni, i oni koji nisu, ne vide budućnost kao naročito svetlu. Moguće je da na to utiče ekonomska kriza koja je izazvana dugotrajno lošom epidemiološkom situacijom, iz koje je proistekla i visoka stopa nezaposlenosti i nesigurnost radnog statusa. Nevezano za to koliko su svojim životom zadovoljni, ispitanici su rezervisani kada je reč o njihovom viđenju perspektive koja im se nudi u budućnosti. Svesni su da ekonomska kriza može da se produbi i dovede do gubitka posla i egzistencijalne nesigurnosti.

Još jedan zanimljiv nalaz istraživanja je da socioekonomski status predstavlja jedan od najjačih prediktora zadovoljstva životom, što ukazuje na to da egzistencijalni problemi ispitanika iz našeg uzorka u velikoj meri umanjuju zadovoljstvo životom. S druge strane, moguće je da individualistička kultura u kojoj se pojedinac formira kao ličnost, a koja neguje izrazito materijalističke vrednosti, utiče na formiranje idealnog selfa takvog da je vrednosni sistem uglavnom baziran na posedovanju materijalnih

dobara i društvene moći. Naredna istraživanja u ovoj oblasti bi mogla da idu u tom pravcu, sa ciljem da ispituju uticaj odlika kulture na povezanost između vremenskih orijentacija i zadovoljstva životom. Takođe, ekonomska razvijenost i stabilnost pojedinih država je verovatno značajan činilac koji određuje najznačajnije prediktore zadovoljstva životom, kao i povezanost ove varijable sa vremenskim perspektivama.

LITERATURA

1. Anderssen, E. C., Myburgh, C. P. H., van Zyl, M. A. & Wiid, A. J. B. (1992). A differential analysis of time-use attitudes of high school students. *Adolescence*, 27 (105), 64–72.
2. Anić, P. i Osmanović, N. (2014). *Vremenske perspective i subjektivna dobrobit srednjoškolaca*. Beograd: Napredak
3. Baltes, P.B., Mayer, K.U.(1999) *The Berlin aging study: Aging from 70 to 100*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press [Google Scholar]
4. Boniwell, I. & Zimbardo, P. G. (2004). Balancing time perspective in pursuit of optimal functioning. U: P.A. Linley i S. Joseph (Eds.), *Positive Psychology in Practice* (p. 165-178). New Jersey: John Wiley i Sons.
5. Boniwell, I., Osin, E., Linley, P. A., & Ivanchenko, G. V. (2010). A question of balance: Time perspective and well-being in British and Russian sample. *The Journal of Positive Psychology*, 5(1), 24–40.
6. Bowles, T. (1999). Focusing on time orientation to explain adolescent self-concept and academic achievement: Part II. Testing a model. *Journal of Applied Health Behavior*, 1, 1–8.
7. Carelli, Maria & Wiberg, Britt & Wiberg, Marie. (2011). Development and Construct Validation of the Swedish Zimbardo Time Perspective Inventory. *European Journal of Psychological Assessment*. 27. 220-227.
8. Connolly F.F., Seva, I.J. (2018). Social Status and Life Satisfaction in Context : a Comparison between Sweden and USA. *The International Journal of Wellbeing*, 8 (2)
9. Deaton A. (2007). Income, aging, health and well-being around the world: Evidence from the Gallup World Poll. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research (Working Paper No. 13317) [Google Scholar]
10. Desmyter, F. & De Raedt, R. (2012). The relationship between time perspective and subjective well-being of older adults. *Psychologica Belgica*, 52(1), 19-38.
11. Diener, E. (2006). Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill-being. *Applied Research in Quality of Life*, 1, 151-157.
12. Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale.
13. *Environmental Medicine*. doi:10.1136/oem.2010.055582.
14. Fortin, N., Helliwell, J. F., & Wang, S. (2015). How does subjective well-being vary around the world by gender and age? In J. Helliwell, R. Layard, & J. Sachs (Eds.), *World happiness report* (pp. 42–75). New York, NY: Earth Institute, Columbia University.
16. Fujishiro, K., Diez Roux, A. V., Landsbergis, P., Baron, S., Barr, R. G., Kaufman, J., et al. (2010). Associations of occupation, job control, job demands, and intima-media thickness: The Multi-Ethnic Study of Atherosclerosis (MESA). *Occupational & Environmental Medicine*. doi:10.1136/oem.2010.055582.

18. Gao, Y.J. (2011). Time perspective and life satisfaction among young adults in Taiwan. *Social Behavior and Personality: An international journal*, 39(6), 729-736.
19. Glenn, N. D., Taylor, P. A., & Weaver, C. N. (1977). Age and job satisfaction among males and females: A multivariate, multisurvey study. *Journal of Applied Psychology*, 62(2), 189–193. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.62.2.189>
20. Graham, C., Chattopadhyay, S. (2013). Gender and well-being around the world. *Int. J. of Happiness and Development*. 1. 10.1504/IJHD.2013.055648.
21. Greene, A. L. (1986). Future-time perspective in adolescence: The present of things future revisited. *Journal of Youth and Adolescence*, 15, 99–113.
22. Holman, E. A. & Zimbardo, P. G. (2009). The social language of time: The time perspective–social network connection. *Basic and Applied Social Psychology*, 31(2), 136–147. <https://doi.org/10.1080/01973530902880415>
23. Inglehart, R. (2018). Culture Shift in Advanced Industrial Society. 10.2307/j.ctv346rbz.
24. Jerković, I., Gavrilov, V.(1997). Nivoi kauzalnih atribucija. *Psihologija*, 4, 379-39
25. Joshanloo, M, Jovanović, V, Taylor, T. (2019). A multidimensional understanding of prosperity and well-being at country level: data-driven explorations. *PLoS One*. 2019; 14(10):e0223221. doi:10.1371/journal.pone.0223221 [Europe PMC free article] [Abstract] [CrossRef] [Google Scholar]
26. Kahana, E. & Kahana, B. (1983). Environmental continuity, discontinuity, futurity, and adaptation of the aged. U G. Rowles i R. Ohta (Eds.), *Aging and Milieu: Environmental Perspectives on Growing Old* (p. 205-228). New York: Academic Press, Inc.
27. Kazakina, E. (1999). Time Perspective of Older Adults: Relationships to Attachment Style, Psychological Well-Being and Psychological Distress, Columbia University.
28. Kostal, J. , Klicperova-Baker, M., Lukavska, K., Lukavsky, J. (2015). Short version of Zimbardo time Perspective Inventory (ZTPI-short) with and without future negative scale, verified on nacional representative samples. *Sage Journals*, Volume 25, issue 2, page (s), 169-192
29. Kostić, A. (2019). Vremenska perspektiva i samokontrola kod maturanata. *Teme*, XLIII br.1, 275-219. Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, Niš.
30. Kostić, A., Nedeljkovic, J. (2013). Studije vremenskih perspektiva u Srbiji. *Punta: Niš*
31. Laureiro-Martinez, D., Trujillo, C.A. & Unda, J. (2017). Time Perspective and Age: A Review of Age Associated Differences. *Front. Psychol.* 8:101. doi: 10.3389/fpsyg.2017.00101
32. Lennings, C. J. (2000). Optimism, satisfaction and time perspective in the elderly. *Int. J. Aging Hum. Dev.* 51, 167–181. doi: 10.2190/06gk-wher-37xc-btry
33. McCabe, K.M. & Barnett, D. (2000). The Relation Between Familial Factors and the Future Orientation of Urban, African American Sixth Graders. *Journal of Child and Family Studies* 9, 491–508
34. Mišić, V. (2015). Empirijska provera konstruktne valjanosti i prediktivne vrednosti skale ruminativnog stila mišljenja. Doktorski rad odbranjen na Filozofskom fakultetu u Beogradu
35. Morrison, M., Tay, L. & Diener, E. (2011). Subjective well-being and national satisfaction: Findings from a worldwide survey. *Psychological Science*, 22(2), 166-171
36. Myers, D. G. (1999). Close relationships and quality of life. In D. Kahneman, E. Diener, & N. Schwarz (Eds.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology* (p. 374–391). Russell Sage Foundation.
37. Nedeljković, J. (2012). Integrativni model psiholoških prediktora akademske neefikasnosti. (doktorska disertacija). Niš: Filozofski fakultet

38. Pavot, W. & Diener, E. (1993). The affective and cognitive context of self-reported measures of subjective well-being. *Social Indicators Research*, 28, 1-20.
39. Pavot, W. & Diener, E. (2008). The Satisfaction With Life Scale and the emerging construct of life satisfaction. *The Journal of Positive Psychology*, 3(2), 137–152
40. Rosenfield, S., & Smith, D. (2010). Gender and mental health: Do men and women have different amounts or types of problems? In T. L. Scheid & T. N. Brown (Eds.), *A handbook for the study of mental health: Social contexts, theories, and systems* (p. 256–267). Cambridge University Press.
41. Smith, N., Young, A., & Lee, C. (2004). Optimism, Health-related Hardiness and Well-being among Older Australian Women. *Journal of Health Psychology*, 9(6), 741–752. <https://doi.org/10.1177/1359105304045373>
42. Tismar, K. G. (1987). Psychological aspects of temporal dominance during adolescence. *Psychological Reports*, 61, 647–654. doi:10.2466/pr0.1987.61.2.647.
43. Weiner, B. (1982). *An Attribution Theory of Motivation and Emotion*. Series in Clinical & Community Psychology: Achievement, Stress, & Anxiety.
44. Wills, T. A., Sandy, J. M. and Yaeger, A. M. (2001). Time Perspective and Early-onset Substance Use: A Model Based on Stress Coping Theory, *Psychology of Addictive Behaviours* 15(2): 118–25.
45. Wyman, P.A, Cowen, E.L., Work, W.C., Parker, G.R. (1991). Developmental and family milieu interview correlates of resilience in urban children who have experienced major life stress. *American Journal of Community Psychology*.19:405 426. [PubMed] [Google Scholar]
46. Zimbardo, P. G. & Boyd, J. N. (1999). Putting Time in Perspective: A Valid, Reliable Individual- Differences Metric. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(6), 1271-1288.
47. Zaleski, Z., Cycon, A. & Kurc, A. (2001). Future time perspective and subjective well-being in adolescent samples. U: P. Schmuck i K.M. Sheldon (ur.), *Life goals and well-being: Towards a positive psychology of human striving* (str. 58-67).
48. Zimbardo, P. G. & Boyd, J. N. (2008). *The Time Paradox. The New Psychology of Time that Will Change Your Life*, Free Press, Simon & Schuster, Inc.

RESUME

The problem of this research is to examine the relationship between dominant time perspectives, sociodemographic variables and life satisfaction. The aim of this research is to examine the possibility of successfully predicting life satisfaction by six dimensions of time orientation (positive past, negative past, hedonistic present, fatalistic present, positive future, negative future), gender, age and socioeconomic status. The sample included 136 respondents aged 18 to 60 years. The dimensions of the time perspective were operationalised by short version of Zimbardo's 18-item questionnaire. The construct of life satisfaction is operationalised by a scale whose authors are Diener et al. (1985). The assumed model, which includes six dimensions of time perspective, gender, age, and socioeconomic status, can explain 36% of the variance in life satisfaction. According to the results of the research, socioeconomic status, negative orientation towards the past, gender, fatalistic orientation towards the present and negative orientation towards future significantly contribute to the explanation of the variance of life satisfaction. Negative aspects of time orientation

are (according to the research results) better predictors of life satisfaction than positive ones, because they include a depressive position, enslavement to failures and frustration, endless recycling of a bad past, feeling like a passive actor unable to change anything, belief that games are pre-set and that only negative outcomes are possible, which leads to strengthening of maladaptive patterns of thought and behavior, lack of will, withdrawal from life struggles. The outcome is a failure and dissatisfaction with life, which intensifies depressive rumors and leads to an even more negative view of oneself, one's own experience and possible chances in the future.

Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

Vol. 19, str. 23-30, 2020 god., web lokacija gde se nalazi rad: <http://um.uninp.edu.rs>

Tematska oblast u koju se svrstava rad: Društvene i humanističke nauke / podoblast: Filologija

Datum prijema rada: 15.11.2020.

UDK: 811.111

Datum prihvatanja rada: 30.12.2020.

81'1

doi: 10.5937/univmis2019023F

Originalan naučni rad

SAVREMENA LINGVISTIKA U ENGLESKOM JEZIKU

Fahreta Fijuljanin

Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija
fahreta.f@uninp.edu.rs

Samina Dazdarević

Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija
samina.d@uninp.edu.rs

Amela Lukač-Zoranić

Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija
prorektor.nastava@uninp.edu.rs

Apstrakt

Rad ispituje uticaj savremene lingvistike i posledice jezičkog promišljanja na engleski jezik ali i svetsku filologiju. Komparativna analiza prednosti i nedostataka pre svega tradicionalne a onda i savremene gramatike predstavlja opšti utisak o razvoju i potrebama jezika gde naposljetku dolazimo do diskursa savremene lingvistike u engleskom jeziku. Analizom diskursa moderne lingvistike rad ističe nekoliko novijih izučavanja i pristupa jeziku vidjena kroz rad eminentnih lingvista engleskog jezika kao što su Čomski, Sapir, i Blumfeld i Halidej. Aktuelna lingvistika kao posledica različitih varijacija nameće pitanje kako i zašto se jezik menja tokom vremena i predstavlja osnovu za istraživanja o tome koliko je savremena lingvistika prekretnica za promenu jezika u budućnosti, ali i uticaj društva na jezičke tekovine, promene i univerzalije.

Ključne riječi: tradicionalna gramatika, savremena lingvistika, Čomski, Blumfeld, Halidej, generativna gramatika, strukturalna gramatika, funkcionalna gramatika.

CONTEMPORARY LINGUISTICS OF ENGLISH LANGUAGE

Abstract

The paper examines the influence of modern linguistics and the consequences of language reflection on both English language and global philology. A comparative analysis of preferences and lacks of traditional and modern linguistics represent a common view of the progress and the needs of the language. The paper aims to highlight several recent studies of modern linguists in the field of English linguistics such as Chomsky, Sapir, Halliday and Bloomfield as the representative of English speaking grammarians. Modern linguistics, as a set of different variations, raises the question of how and why language changes over time. It

possibly may represent the basis for research on contemporary linguistics as a turning point for language change in the future, as well as the impact of society on language, change and universals.

Keywords: Serbian as non-native language, education of national minorities, elementary school, Presevo, curricula, textbooks, teaching results traditional grammar, contemporary linguistics, Chomsky, Bloomfield, Halliday, generative grammar, structural grammar, functional grammar.

UVOD

Kako bismo ispitali jezik i promene koje ga prate, Bugarski (2003:14) tvrdi da je jedan od preduslova ‘sposobnost da se od jezika psihički odmaknemo kako bismo ga sa tako uspostavljene razdaljine bolje sagledali’. Isto tako, da bismo shvatili evoluciju jezika, neophodno je izaći iz okvira uslovljene tekovine i uzeti svaku promenu u celosti, sa svim komponentama u okruženju, geografskim i religijskim ali i svakim drugim obeležjima. Jezička promenljivost i sposobnost da se preobrazi i da nadogradi već postojeće elemente i šablone u nove predstavlja kompleksnu i višeličnu pojavu.

Promene kroz koje jezik prolazi počinju na fonetskom nivou (formiranjem i asimilacijom glasova u jeziku), onda građenjem nove materije (riječi u svim oblicima), a zatim i na značenjskom nivou (semantički i semiotički red i sadržaj). Rastapanje ili ulivanje jednog jezika u drugi radi formiranja sasvim novog i stvaranje standardnog jezika predstavljaju finalni čin u nizu promena u jeziku.

Jezički varijetet je istorijsko nasleđeno bogatstvo koje je dokaz stalnih adaptacija kako u glasovnim promenama, asimilaciji, slabljenju i nestajanju nekih suglasnika i samoglasnika, tako i kod razvijanja određenih tonova i njihovih spajanja i razdvajanja. Unutrašnja struktura i konstrukcija reči, pored fonetskih promena u jeziku, predstavlja bitno polazište za dalju transformaciju i adaptaciju jezika i to najčešće putem gramatikalizacije i leksikalizacije kao ireverzibilnih procesa u građi novog materijala. Semantičke promene su se kretale prirodnom adaptacijom zahvaljujući viševekovnim razlikama u konotaciji i denotaciji reči, fraza i rečenica. Glasovne asimilacije, gramatikalizacije i semantičke, ali i mnoge druge promene, bile su uzrokom nastajanja novih jezika. Primera radi, latinski jezik koji se razlio u nekoliko, španski, francuski, italijanski, portugalski, je jedan od modela navedene jezičke modifikacije. Formalni engleski jezik, kakvog čujemo i koristimo danas, je prošao kroz nekoliko epoha, od staroengleskog preko srednjovekovnog do modernog.

TRADICIONALNA GRAMATIKA

Britanika je u svom petom izdanju (5:410) opisala gramatiku kao niz pravila koje definišu glasove, reči, rečenice i ostale elemente kroz njihovo spajanje i interpretaciju. Boadi (1968:8) nabroja svojstva gramatike kao lingvističku kompetenciju jezičkog govornika, zatim kao principe morfoloških i sintaksičkih

pravila određenog jezika, kao niz deskripcija o sintaksi i morfologiji i na kraju, kao preskriptivna pravila o tome kako se govori i piše. Na osnovu toga, možemo reći da gramatika funkcioniše kao sistem zasnovan na određenim pravilima.

Poznata je podela na tradicionalnu gramatiku i modernu lingvistiku. Dajući na značaju tradicionalne gramatike, Gimson (1980:7) je označava kao istinskog prethodnika savremenog fonetičara. Cooper (1985:87) takođe kaže da su tradicionalni gramatičari više doprineli izučavanju izgovora engleskog jezika nego bilo koji savremeni. Dineen (1967:45) tvrdi da je tradicionalna gramatika aristotelska samo kada je u pitanju odnos prema prirodi jezika a koje imamo u primerima drevne Grčke i Rimljana. Collinge (1990:78) smatra da je tradicionalna gramatika stožer nauke o činjenicama i pravilima jezika.

Doprinos tradicionalne gramatike u učenju jezika se ogleda kroz razne jezičke kategorije i to:

1. Kada su u pitanju vrste reči, Palmer (1971:8) uočava da se definicije vrste reči skoro tačne, terminološki ispravne ali nedovoljno koncizne,
2. Fraze i klauze postoje samo sa finitnim glagolima, dok Quirk (1972:722) pominje i bezglagolne klauze i nefinitne glagole,
3. Rečenična analiza polazi od reči kao najmanje jezičke structure. Parsing se vrši tabelarno i određivanje vrste reči ne zavisi od funkcije koju obavlja u rečenici,
4. Dok prave jasnu razliku između glagolskog vremena i glagolskog vida, Quirk (1972:84) beleži razlikovanje samo sve skupine glagolskih vremena, prošla i sadašnja a buduća i modaln ne ne razdvaja kao posebne,
5. Definišući padeže kao odnos između imenica ili zamenica sa drugim rečima u rečenici, gramatičari pominju subjektiv, objektiv i prisvojni padež. Upitna je fraza "It is I" koja prati pravila iz latinske gramatike a koju danas koristimo u formi "It is me".
6. Značenje može biti leksičko, u formi imenica, glagola, prideva i priloga, i gramatičko koje je nosilac veze između leksičkog označavanja i reči u formi veznika, predloga i članova.
7. Fonološka nomenklatura se u potpunosti oslanja na izučavanja iz tradicionalne škole a tome ide u prilog i činjenica da Britanika (14:282) podseća da su Grci najzaslužniji za pisani sistem u kom su slogovi predstavljani kao zasebni delovi.

Moderna literatura, na drugoj strani, često kritikuje gore navedena mišljenja i shvatanja tradicionalne gramatike. Normativnost i preskriptivnost umesto eksplicitnosti i deskriptivnosti u definisanju i upotrebi jezika, zanemarivanje socioloških i funkcionalnih varijeteta jezika kao i dijahroni pristup neke su od glavnih zamerki tradicionalistima. Wiliams (2005:9) ovu pojavu opisuje kao razlikovanje jezika koji govornici koriste i onog koji treba da govornici koriste te dalje ukazuje da je cilj tradicionalne gramatike ovekovečiti istorijski model navodno ispravnog jezika.

Pisani oblik jezika u tradicionalnom pristupu zauzima centralno mesto u odnosu na govorni jezik. Leith (1983:11) tu hijerarhiju ocenjuje kao jedan vid prestiža koji je dodeljen pisanoj formi kao onoj koja je ispravna i citiramo "najlepša".

Superiornost jednog jezika i princip stvaranja drugog na osnovama prvog je svojevrsna diskriminacija i negiranje autonomije i jedinstvenosti svakog jezika koji je “drugi”. Kreiranje gramatike engleskog jezika na osnovama latinskog je upravo jedan od pokušaja koji se u velikom meri zamera tradicionalnom pristupu jezika.

Potpuno svesni nemogućnosti primene tradicionalnog pristupa gramatici i jeziku, doprinos istog svim jezičkim disciplinama je neprikosnoven upravo zahvaljujući činjenici da tradicionalna gramatika predstavlja temelj i tačku polazišta savremenoj nauci o jeziku.

SAVREMENA LINGVISTIKA

Razumevanje jezika, njegovih osobnosti i prirode ljudskog govora je najvažniji element proučavanja u modernoj lingvistici. Polazeći od činjenice da izučava najkompleksniji ljudski faktor, Duffy (1969:13) posmatra lingvistiku kao sredstvo kojim utvrđujemo kako se jezik razvio, kako funkcioniše i kako u budućnosti evoluirao. Nadalje, Aitchison (1995:34) je pokušao da lingvistiku predstavi kao odgovor na pitanja šta je jezik i kako on funkcioniše.

Opšte karakteristike moderne lingvistike su, kako nabraja Ivić (2001:67) sistematizacija znanja, nova interpretacija poznatih činjenica, širenje okvira naučnog interesovanja, angažovanost u multidisciplinarnoj saradnji na ostvarenju velikih naučnih zadataka iz drugih nauka na teren analize jezičkog fenomena.

Osnivač, ili kako ga često nazivaju “otac savremene lingvistike”, je švajcarski lingvistika Ferdinand de Saussure (1857-1913) a rane godine 20.veka se smatraju početkom epohe promišljanja o jeziku kao naučnom studiju.

Deskriptivna gramatika, prema tumačenju Schmittera (2008:54) predstavlja početnu fazu u određivanju početaka moderne gramatike a koja opisuje kako se jezik govori i piše umesto kako bi jezik trebalo da se govori i piše i time se postavlja govorni oblik jezika za osnovni.

Druga epoha razvoja savremene lingvistike je strukturalna gramatika, ili strukturalizam, koji jezik prepoznaje kao strukturalni sistem gde je svaki element opisan u odnosu na srodnu povezanost drugog elementa. Dominira sintaksička naglašenost jezika i morfološke jedinice, razvijaju se rečenični okviri, zatim analiza neposrednih konstituenta i rečenične formule.

Pravac u lingvistici koji se bavi analizom nastanka rečenica, načinom na koji govornici generišu jezik naziva se generativnom ili transformaciono-generativnom gramatikom. Njen tvorac, Noam Čomski (1928-), o kome ćemo posebno govoriti dalje u radu, dodaje termin transformativni upravo da bi ukazao na sposobnost već uspostavljenih fraza u jeziku da se reprodukuju. Chomsky (1965:4) tvrdi da iako govornik poznaje gramatička pravila, može lako napraviti grešku u demonstraciji istih prilikom govora ili pisanja a razlog tome mogu biti unutrašnji ili spoljašnji faktori. Ovime se sposobnost govornika ne izjednačava sa učinkom istog.

Funkcionalna gramatika, čiji je tvorac Halliday, posmatra jezik kao instrument kojim se upravlja komunikacija među jedinkama u govoru. Prema Young (2011:625)

postoji nekoliko principa funkcionalne gramatike i to da je jezik mreža i svi delovi su međusobno povezani, da je jezik sastavljen od različitih nivoa i svaki je značajan, u interesu je priroda, uloga i svrha jezika i četvri princip je princip strukture jezika koji je zasnovan na značenjima koje želimo preneti.

O ključnim novinama koje nam donose pravci nastali u okvirima moderne lingvistike, Moore (2014:17) izdvaja pokušaj da se objasni i prikaže sta ustvari govorimo a ne šta treba da govorimo. Ne postoje pravila koja određuju tačnost našeg govora, postoje aspekti trenutnog stanja jezika. Zatim se modernisti okreću govornom jeziku kao središtu analiza i proučavanja upravo iz razloga biološke tekovine, pre nego progovorimo, mi slušamo a pre nego što počnemo pisati, učimo da govorimo. Na kraju, savremeni lingvisti posmatraju svaki jezik kao jedinstveni i nipošto ga ne uokviruju latinskom gramatikom, pravilima i strukturama.

4. Nova izučavanja u lingvistici

a) Lingvistički relativitet – Edward Sapir

Lingvistički relativitet je koncept u kome se jezik povezuje i utiče na govornikov stav i mišljenje, otuda i relativitet percepcije i jezika u lingvistici. Ovaj princip je poznat i kao Sapir-Whorf hipoteza iako izvorno oni nisu utemeljivači ove ideje. Sapir (1958:69) tvrdi da ne postoje dva jezika toliko slična da bi predstavljali isti društveni kontekst. Osim Sapira, ideju o tome da između jezika i misli postoji određena povezanost, takođe su zagovarali i Platon, Sokrat i Sosir jos u 18.veku. O tome da jezik igra veliku ulogu u kulturi, Boas navodi tri nivoa i to da jezik određuje iskustvo, da različiti jezici imaju različite manifestacije o istom iskustvu i da takve različite manifestacije istog iskustva ostaju neprimećena od strane govornika upravo zbog biološke prirode jezika. Lucy (1992:13) navodi da se Boas ograđuje od toga da jezik diktira i upravlja konceptualnom idejama i načinima kulturnog razmišljanja. Sapir (1949:15), kao Boasov učenik, nastavlja da tvrdi da jezik i misao nisu ista stvar ali da je nemoguće formirati misao bez jezika. Nastavljajući da deluje kao i njegov učitelj, Sapir veruje da kultura utiče na jezik opnajviše na polju vokabulara.

Teorija lingvističkog relativiteta danas predstavlja plodno tlo za istraživanja i dalje diskusije u okviru kognitivne lingvistike a posebno na polju bilingvizima.

b) Strukturalna lingvistika – Bloomfield

Uz Sapira, Bloomfield je jedan od najistaknutijih američkih lingvista prve polovine 20.veka. Njegov doprinos ogleda se u predvođenju razvoja strukturalne lingvistike o kojoj je pisao u svom kapitalnom delu Jezik 1993.godine. Ivić (2001:245) opisuje strukturalizam kao manifestaciju traženja invarijanata izdvajanjem bitnog od nebitnog, relevantnog od irelevantnog. Glavni cilj je bio biti objektivn u analizi i izolovati sva subjektivna merila. Strukturalna lingvistika razlila se na ženevsku, prašku i školu glosematičara. Međutim, kako Ivić (2001:87) tvrdi, oroginalnu školu strukturalizma, sa distribucionalističkim metodama, osnovao je Bloomfield. Njega

interesuje distribucija jezičkih jedinica a formalistički pristup je onaj koji prevladava u strukturalnoj jezičkoj analizi. Bloomfield kaže da se sve lingvističke strukture mogu odrediti usvajanjem analitičkih procedura počev od najmanjih jedinica koje označavaju glas i značenje.

Prema Meier (2012:90), glavne stavke teorija koje zastupa Bloomfield su sledeće:

- Govor je središnji element (1926:154)
- Govor zajednice (1933:42)
- Osnovna lingvistička pretpostavka
- Bihevioristički koncept značenja
- Lingvističke forme jezika, morpheme i reči
- Morfema kao najmanja jedinica
- Slobodne i zavisne forme
- Reč
- Fraza
- Sintaksičke konstrukcije
- Rečenice
- Foneme

Rekonstrukcija ove teorije se može dalje izučavati za interteoretičarske veze između strukturalne lingvistike i ostalih jezičkih pravaca, posebno u daljem kretanju prema generativnoj gramatici.

c) **Transformaciono-generativna gramatika – Noam Chomsky**

Najveći doprinos svetskoj modernoj filologiji dao je upravo Noam Čomski. Primenivši znanja iz logike i matematike a na temeljima prirodnog jezika nastala je ideja o generativnoj gramatici. Njegovo delo Sintaksičke strukture nastalo 1957.godine smatra se polaznom tačkom za generativističko viđenje jezika. Klasični biheviorizam koji zagovara da je okolina uzrok svakog učenja, učenje generativne gramatike je ustvari reakcija na biheviorizam jer tvrdi da se znanje jezika ne može jednostavno objasniti putem odnosa jezika i jezičkog inputa.

Shvatiti prirodu znanja o jeziku, u kakvim oblicima se jezik skladišti u mozgu, koje umne akcije pokrećemo govorom, kako proizvodimo reči, rečenice, da li svaki jezik usvajamo na isti način je sve ono na šta generativna gramatika ima za cilj odgovoriti. Antović (2007:28) navodi da se poštuju nekoliko principa u revizijama ove gramatike i to da je jezik u ljudskom umu i da je deo kognitivne psihologije, da je ona teorija koja proučava univerzalije jezika, da opisuje ekspresivnost jezika, da je jezik dualna pojava, da je transformativna jer ima za cilj da reprodukuje već postojeće šablone u jeziku, da je evolucionistička, komunikativna i modularna.

Glovacki i Bernard (2007:190-208) spominju da se savremena generativna gramatika unutar sebe razgranala na klasičnu, generativnu fonologiju, semantičku teoriju, teoriju načela i parametara, teorija X, padežna i ostale, ali da se Čomski nastavio baviti minimalističkom teorijom koja je jos uvek u razvoju.

Ono čemu je Čomski izgradio temelje jeste hipoteza o univerzalnoj gramatici, o tome da postoji posebno mesto namenjeno jeziku u biološkom sastavu. Teorija o

univerzalnosti jeste ustvari nauka o unutrašnjosti ljudskog uma i kognitivnih saznanja. Na osnovu ovog, Cook i Newson (2007:45-61) tvrde da deca imaju programirani jezički obrazac koji ih obaveštava kako unutrašnja gramatika funkcionise, semantika pomaže kod značenja, fonologija predstavlja modele zvukova a sintaksa se odnosi na poredak reči.

d) **Sistemska funkcionalna gramatika – Halliday**

Sistemska funkcionalna gramatika, pored ostalih funkcionalnih, ispituje veće jezičke jedinice i njihov diskurs. Ideje o sistemskoj funkcionalnoj teoriji u gramatici vežu se za engleskog lingvistu, Michael Halliday.

Halliday (1985:192) jezik opisuje kao semiotički sistem, “ne kao sistem znakova već kao sistemski izvor značenja”. Ovakva definija je kostur za dalja učenja o funkcionalizmu.

Halliday i Matthiessen (2004:6) dublje zaviru u analizu o konstruisanju svesti o svetu. Formiranje te svesti se uglavnom naziva znanjem koje je obuhvaćeno raznim spisima. Halliday iscrtao je trougao koji linijama povezuje um, svet i jezik. Vodeći se time da je svaki fenomen u stvarnom svetu umna refleksija, Halliday ilustruje međusobnu povezanost uma, jezika i sveta linijama koje su dvosmerne. Ideja funkcionalne gramatike ima tri moda, interpersonalno, tekstualni i eksperimentalni. Kao i sve gore navedene, i ova teorija o gramatici je usko povezana sa psihologijom, sociologijom, a oslanjajući se na reči Čomskog kada kaže “lingvistika je grana psihologije”.

ZAKLJUČAK

Komparativnom analizom tradicionalne i savremene lingvistike se hijerarjskim koracima ukazuje na progres društva a time i jezika i lingvistike. Uticaj eminentnih lingvista engleskog govornog područja se uveliko oseća u 20.veku koji je prekretnica novijih lingvističkih razmišljanja i diskursa. Od Sapira i lingvističkog relativiteta, preko strukturalne gramatike Bloomfielda, do generativne gramatike Čomskog i funkcionalne gramatičke teorije Hallidaya, rad je uspešno istakao principe savremene lingvistike u engleskom jeziku i time postao moguća osnova sa dalja istraživanja, ispitivanja, klasifikacije, teorije, pristupe i učenja o jeziku i njegovim disciplinama.

BIBLIOGRAFIJA

1. Aitchison, J. (1995) *Linguistics: An Introduction*, Hodder and Stoughton.
2. *Britanica encyclopaedia*, (2008) *Concept in Linguistics*, CD.
3. Bugarski, R.(2003) *Uvod u opštu lingvistiku*, Čigoja štampa, XX vek, Beograd.
4. Chomsky, N. (1965) *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT Press, Cambridge, Mass.
5. Collinge, N. E. ed (1990) *An Encyclopedia of Language*. London: Routledge.

6. Cooper (1985) *Situation Semantics for Long Distance Dependencies*, Graduate School, University of Wisconsin.
7. Cook, V., Newson, M. (2007) *Chomsky's Universal Grammar*, Blackwell Publishing, Oxford.
8. Dineen, F. (1967) *An Introduction to General Linguistics*. Winston: Rinebsit.
9. Duffy G.(1969) *Teaching Linguistics*. Instructor Publications.
10. Gimson, A.C. (1962) *An Introduction to the Pronunciation of English*, Arnold, London.
11. Glovacki-Bernardi, Zrinjka (2007) *Uvod u lingvistiku, Školska knjiga*, Zagreb.
12. Halliday, Michael A. K. (1985) *An Introduction to Functional Grammar*, London, Edward Arnold.
13. Halliday, Michael A. K., Christian M. I. M. Matthiessen (2004) *An Introduction to Functional Grammar*, treće izdanje, London, Edward Arnold.
14. Ivić, M.(2001) *Pravci u lingvistici*, Biblioteka XX veka, Beograd.
15. Leith D.(1983) *A social hi Dineen, F. (1967) An Introduction to General Linguistics*. Winston.
16. Lucy, J. (1992). *Language diversity and thought*. Cambridge: Cambridge University Press
17. Moore,J., Schleppegrell,M. (2014) *Using a functional linguistics metalanguage to support academic language development in the English Language Arts*, Linguistics and Education.
18. Palmer, F.(1971) *Grammar*. London: Penguin.
19. Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G and Svartvik, J. (1985) *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
20. Sapir, E. (1956). *Selected Writings in Language, Culture and Personality*. Berkeley: University of California Press.
21. Schmitter, P. (2008) *The theory of word formation in early semasiology: A blank spot on the map of 19th century linguistics*, *Language Sciences*. 30 (2008) 575-696.
22. Wiliams C.(2005) *Phonological Memory and Rule Learning*, Research Centre for English and Applied Linguistics; Peter Lovatt, Department of Psychology.
23. Young, L. (2011) „Systemic functional linguistics”, *The Routledge Handbook of Applied Linguistics*, ur. James Simpson, London i New York, Routledge, 625–637.

RESUME

The paper examines the influence of modern linguistics and the consequences of language reflection on both English language and global philology. A comparative analysis of preferences and lacks of traditional and modern linguistics represent a common view of the progress and the needs of the language. The paper aims to highlight several recent studies of modern linguists in the field of English linguistics such as Chomsky, Sapir, Halliday and Bloomfield as the representative of English speaking grammarians. Modern linguistics, as a set of different variations, raises the question of how and why language changes over time. It possibly may represent the basis for research on contemporary linguistics as a turning point for language change in the future, as well as the impact of society on language, change and universals.

Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

Vol. 19, str. 31-43, 2020 god., web lokacija gde se nalazi rad: <http://um.uninp.edu.rs>

Tematska oblast u koju se svrstava rad: Društvene i humanističke nauke / podoblast: Pedagogija

Datum prijema rada: 10.09.2020. UDK:37.018.43:077(497.11) Datum prihvatanja rada: 30.12.2020.

378:004.774.1FB

doi: 10.5937/univmis2019031D

Originalan naučni rad

FEJSBUK GRUPE KAO ALAT U VISOKOM OBRAZOVANJU

Nikola Dojčinović

Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, Departman za komunikologiju i novinarstvo

Niš, Srbija

95nikolica@gmail.com

Apstrakt

Savremeno doba karakteriše era interneta, nagli razvoj tehnologije i novih sredstava za komunikaciju i obrazovanje, među kojima su i društvene mreže. Osnovni cilj u ovom radu je da se ispita stepen korišćenja društvene mreže Fejsbuk (Facebook) u visokom obrazovanju od strane studenata, i obrazovni alati u okviru nje. Prvi deo rada obuhvata definisanje ključnih pojmova u vezi sa predmetom istraživanja, poglavlja o društvenoj mreži Fejsbuk u funkciji obrazovanja i Fejsbuk grupama u obrazovanju. U ovom delu su predstavljena i tumačenja prethodnih istraživanja, iz objavljenih naučnih radova i knjiga, o upotrebi društvene mreže Fejsbuk u visokom obrazovanju. U drugom delu je predstavljeno istraživanje sprovedeno za potrebe ovog rada, koje je pokazalo da grupa anketiranih studenata sa Filozofskog fakulteta u Nišu koristi Fejsbuk u obrazovne svrhe posredstvom Fejsbuk grupa. Na kraju su sumirani rezultati na osnovu kojih je izveden zaključak.

Ključne riječi: obrazovanje, e-obrazovanje, društvene mreže, Fejsbuk, Fejsbuk grupe

FACEBOOK GROUPS AS A TOOL IN HIGH EDUCATION

Abstract

The modern age is characterized by the Internet era, the rapid development of technology and new means of communication and education, including social networks. The aim of this paper is to examine the degree of utilization of Facebook in higher education by students, and educational tools within the network. The first part of the paper refers to definition of key terms in relation to the subject matter of the research, chapters on the social network Facebook in function of education and Facebook groups in education. This section also presents interpretations of previous researches, from published scientific papers and books, on the use of the Facebook social network in high education. The second part presents the research conducted for the purposes of this paper, which showed that a group of surveyed students from the Faculty of Philosophy in Niš use Facebook for educational purposes through Facebook groups. Finally, the results that led to the conclusion are summarized.

Keywords: education, e-learning, social networks, Facebook, Facebook groups

UVOD

Razvoj medija kroz istoriju zahtevao je od publike da ovladaju određenim znanjima, tehnikama i veštinama, kako bi se prilagodili izazovima koji su mediji postavljali. Tehnološki napredak u XX veku, koji je omogućio pojavu kompjutera i interneta, uveo je revolucionarne civilizacijske promene. Sa tehnološkim inovacijama savremeno društvo je pred izazovom da se prilagodi promenama i ovlada tehnikama korišćenja novih medija. Mark Poster u tekstu „Postmoderne virtuelnosti“ navodi da su tehnički napredna društva na tački u svojoj istoriji koja je slična onoj u kojoj se pojavila urbana, trgovačka kultura usred srednjovekovnog feudalnog društva. Razmena robe u trgovačkoj kulturi je zahtevala pisana dokumenta i drugačiji govor od aristokratskog kodeksa časti u feudalizmu, čime je stvoren novi identitet. Jednako duboku transformaciju kulturnog identiteta, smatra Poster, podstiču novi mediji XX veka - radio, televizija, kompjuter (Poster prema Đorđević, 2008: 540). U XXI veku moguće je govoriti o ekspanziji interneta i digitalnoj kulturi koja zahteva od društva drugačiji pristup novim medijima i prilagođavanje njihovim karakteristikama. Starije generacije suočene su sa izazovom da se prilagode digitalnom okruženju. Mark Prenski (Marc Prensky) razlikuje digitalne imigrante, koji se prilagođavaju novom okruženju, od digitalnih domorodaca pod kojim podrazumeva generacije rođene u već stvorenom digitalnom okruženju koje oni doživljavaju prirodnim (Prenski prema Šmakić, 2016: 1335). Kako su se digitalne tehnologije razvijale, tako se je i stepen njihovog korišćenja povećavao među mladom i starijom generacijom. Ljajić, u svom istraživačkom radu pod nazivom „Uloga tradicionalnih i savremenih medija u životima dece i mladih“, napominje da inostrana istraživanja ukazuju na to da korišćenje novih medija, među adolescentima i studentima, dominira. Autor dalje ističe kako je internet na našim prostorima kao i u razvijenim zemljama na prvom mestu po korišćenju medija od strane mladih, i koriste ga u različite svrhe, a između ostalog, i za potrebe učenja. (Ljajić: 2018: 74). Digitalne tehnologije su neophodne za funkcionisanje čitavog sistema u društvu, te su one neizostavan segment ljudskog života u XXI veku. „Postoji mnogo dokaza koji ukazuju na to da su nove tehnologije, jednostavno, neophodne i neizostavne u životu savremenog čoveka. Najviše zbog toga što nude veoma velike tehničke i ekonomske prednosti u širokom opsegu industrijskih delatnosti i usluga“ (Crnobrnja, 2010: 283). Tehnološke inovacije, na kojima su bazirani novi mediji, uslovile su promene u svim društvenim oblastima. Autorke Vulić i Vujović navode da mediji u modernom dobu utiču na sve segmente društva i imaju važnu ulogu u obrazovanju i vaspitanju (Vulić i Vujović, 2015: 368). Razvojem kompjutera i interneta stvarani su novi načini komunikacije, ali i novi vidovi obrazovanja koji se zasnivaju na kompjuterskoj tehnologiji i web platformama. „Kompjuter simbolizuje informatičku eru i elektronsku kulturu komunikacija. Danas se može govoriti o svestranoj primeni kompjutera u obrazovanju u svim njegovim delovima“ (Miladinović, 2007: 346). Revolucionaran način sticanja znanja posredstvom interneta, u tzv. virtuelnom prostoru, omogućio je korisniku da vrši selekciju po sopstvenom interesovanju i stiče znanja iz željene oblasti. U tom smislu se internet može posmatrati kao globalna enciklopedija iz koje se, na osnovu pretraživanja i ličnog izbora, može informisati i učiti o raznim predmetima i pojavama. „E-mreža je osmišljena kao elementarni izvor podataka, obaveštenja,

uputstava, kriterijuma i merila za potrebe obrazovanja“ (Radović, 2006: 78). Savremene tehnologije su, između ostalog, omogućile da se posredstvom kompjutera i interneta, od kuće, može odvijati i čitav obrazovni proces na osnovu umreženih studenata/učenika i profesora/nastavnika. Razne edukacije i kursevi se mogu realizovati putem interneta, i to među ljudima različitih rasa udaljenih hiljadama kilometara. Zemlja postaje virtuelna planeta u kojoj se lako šire ideje, dešavanja, i prenosi znanje s jednog kontinenta na drugi. Takvo ujedinjavanje sveta nazvano je globalizacijom. „Osnovno svojstvo globalizacije je međusobna isprepletanost pojava iz različitih sfera ljudskih delatnosti – ekonomije, politike, obrazovanja, nauke, proizvodnje, tehnologije itd. – koja ukida tradicionalne društvene podele i čini savremenost. Savremeni obrazovni sistemi prilagođavaju se ubrzanj globalizaciji“ (Jandrić i Boras, 2013: 115).

Obrazovanje ili sticanje znanja putem interneta pripada domenu elektronskog obrazovanja. Jedan od segmenata elektronskog obrazovanja su i društvene mreže, a u radu će biti posebna pažnja posvećena društvenoj mreži Fejsbuk, u vezi sa kojom je sprovedeno istraživanje. Društvene mreže su bitan faktor uticaja na ljude širom sveta, a u prilog njihovoj moći je i sledeća misao: „Fejsbuk i društvene mreže svakako su samo deo izazova. Budući da mreža postaje temelj trgovine, rada, medija, zabave, zdravstvene zaštite, učenja i većine oblika ljudskog razgovora, naši osobni životi postaju mnogo manje osobni“ (Tapscott, 2012: 69).

POJMOVNO ODREĐENJE

Konsultovanjem vodeće domaće i inostrane naučno-stručne literature o datom predmetu istraživanja biće objašnjeni osnovni pojmovi koji su u vezi sa radom.

Digitalna kultura

Danas je moguće govoriti o digitalno umreženom svetu koji je povezan novim digitalnim tehnologijama.

Gir pod digitalnim podrazumeva mrežu virtuelnih privida, trenutnih komunikacija, sveprisutnih medija i globalnih mogućnosti uključenja, koji čine dobar deo savremenog iskustva. Digitalna tehnologija omogućuje i virtuelnu stvarnost, digitalne specijalne efekte, digitalni film, digitalnu televiziju, elektronsku muziku, video igre, multimedije, internet, svetsku mrežu... (Gir, 2011: 16,17).

Novi mediji

Novi mediji, nasuprot tradicinolanim (štampa, radio i televizija), podržani su novom kompjuterskom tehnologijom, a mogu se označiti i kao internet mediji. Lev Manovič daje popis kategorija koje su u vezi sa novim medijima: internet, web-lokacije, računarski multimediji, video-igre, CD-ROM i DVD, virtuelna stvarnost. (Manovič, 2015: 61).

Jedna od ključnih karakteristika koja nove medije razlikuje od tradicionalnih je interaktivnost. Dok je kod tradicionalnih medija zastupljena jednosmerna komunikacija (medij-publika), kod novih medija je zastupljena dvosmerna komunikacija, što znači da korisnici novih medija imaju mogućnost fodbeka (engl. Feedback), odnosno povratnog odgovora. Jedna od mogućnosti, koju novi mediji nude u te svrhe, je komentarisanje sadržaja od strane publike.

Društvene mreže pripadaju novim medijima, a kako je sloboda izražavanja jedna od bitnih prednosti na društvenim mrežama, demokratičnost je još jedna od karakteristika koja se pripisuje novim medijima. Na nekim od društvenih mreža (npr: Fejsbuk), moguće je komentarisati gotovo bilo koji sadržaj. Takođe, moguće je objavljivati svoja uverenja, stavove i mišljenja bez prethodnog odobrenja administratora sajta.

Elektronsko obrazovanje

Tehnološkom revolucijom zahvaćena je i oblast obrazovanja. „Kao posledica ekspanzije informatičke ere, u poslednjoj deceniji je primetan fokus na razvoj i primenu informaciono-komunikacione tehnologije u obrazovanju, kojom se zahvaljujući njenom ubrzanom razvoju obeležava era elektronskog obrazovanja“ (Stanojević i sar., 2018: 197).

Govoreći o elektronskom obrazovanju, važno je napomenuti sledeće: „Obrazovanje putem informatičko-obrazovnih tehnologija (e-learning) obuhvata sve elektronsko i/ili elektronski podržavano obezbeđivanje obrazovnih usluga kao i korišćenje interneta. Suštinski, učenje i studiranje na daljinu oslonjeno je na informatičku tehnologiju i nastavne programe koji su sadržinski i formalno prilagođeni kompjuterskoj formi. Dodajmo i to da svaka pojava nove informatičke tehnologije zahteva menjanje oblika i metoda učenja“ (Ratković Njegovan, 2007: 76).

Da obrazovanje putem novih tehnologija nije pojava na koju se ukazuje od skora, pokazuju nam autori koji su još u prošlom veku pisali i predviđali ovakav vid obrazovanja i promena u obrazovnom procesu, usled naleta tehnološke mećave. Autori Herera (Herrera) i Mandić su 1989. godine u svojoj knjizi pod nazivom „Obrazovanje za XXI stoljeće“ naveli da, dok se približava prelaz u XXI vek, zapanjujuća brzina celokupnog tehnološkog razvoja, između ostalog, menja prirodu, strukturu i ciljeve obrazovnih sistema u čitavom svetu (Herera i Mandić, 1989: 3).

Društvene mreže

Društvene mreže su proizvod savremenog doba čiji korisnik može biti pojedinac sa svojim ličnim, privatnim profilom (sa svojim imenom i prezimenom) ili preduzeće, ustanova, firma, institucija, itd.

Vuković smatra da društvene mreže korisnicima omogućavaju stvaranje i prikaz ličnosti na osnovu osnovnih informacija i sadržaja koji dominiraju virtuelnim profilom. Profil se generiše kroz odgovore u formi otvorenog pitanja kao što su godine, pol, lokacija, interesovanja i osnovni podaci. Sledeći korak, navodi Vuković, koji je ključan u definisanju pojma društvenih mreža, podrazumeva prepoznavanje drugih osoba sa kojima su korisnici u kontaktu. Njihovo ime se razlikuje u zavisnosti od platforme, kao npr: Prijatelji, Pratioci, Kontakti, Fanovi... (Vuković, 2019: 97).

Još jedna definicija koja određuje šta predstavljaju društvene mreže kao i njihovu osnovnu namenu, glasi: „Društvene mreže besplatni su onlajn servisi koji korisnicima omogućavaju raznovrsne načine komunikacije sa svetom i mogućnost vlastite prezentacije. Zbog ubrzanoga načina života, danas je to i najjednostavniji način komuniciranja“ (Musladin, 2012: 69).

Među najpoznatijim društvenim mrežama danas su Fejsbuk, Instagram, Tviter (Twitter), Pinterest (Pinterest), LinkedIn (LinkedIn).

Fejsbuk : „Jedna od novina koje je doneo Web 2.0 jeste virtuelna društvena mreža Fejsbuk. Nastala je 2004. godine kao zatvoren sistem komuniciranja i

povezivanja studenata i profesora na Univerzitetu Harvard“ (Radić-Bojanić, 2016: 9). Vuković, u svojoj knjizi „Društveni mediji i upravljanje komunikacijama“, navodi da je Mark Zuckerberg (Mark Zuckerberg) jedan od osnivača društvene mreže Fejsbuk. (Vuković, 2019: 111).

Fejsbuk je, navodi Radić-Bojanić, društvena mreža koja omogućava stvaranje virtuelnih zajednica, pri čemu se korisnici mogu povezivati na osnovu raznih zajedničkih karakteristika. Pored povezivanja na osnovu poznavanja iz vanelektronskog sveta, korisnici mreže se mogu povezivati na osnovu gradova u kojima žive ili su boravili, po školama, univerzitetima, radnim mestima i raznovrsnim društvenim temama koje ih zanimaju. Najinteresantnija osobina Fejsbuka je, ističe Radić-Bojanić, integriranje dosadašnjih oblika komunikacije (blog, imejl) sa novim interaktivnim multimedijalnim i vizuelnim sadržajima (Radić-Bojanić, 2016: 11).

Fejsbuk grupa

Fejsbuk grupa je alat koji korisnicima nudi ova društvena mreža. Ona može biti otvorena u različite svrhe, gde određeni Fejsbuk korisnici sačinjavaju grupu. Glavna svrha Fejsbuk grupa, ističe Radić-Bojanić, je u povezivanju korisnika Fejsbuka oko neke teme ili umrežavanje korisnika u neku vrstu zajednice. Autorka dalje navodi da su osnovne osobine grupa na Fejsbuku, sledeće:

- Osnovno polje za objave (engl. post), gde učesnici mogu da napišu bilo kakvu vrstu teksta ili obaveštenja, da dodaju link ka nekom sadržaju na internetu, itd.;
- Opciju za objavljivanje fotografija ili video-snimaka;
- Opciju za objavljivanje raznih dokumenata čiji su format ili dužina neadekvatni za objavu;
- Opciju za postavljanje pitanja, što je prikladna mogućnost ukoliko neko od članova grupe ili sam administrator/moderator hoće da organizuju neku vrstu ankete u želji da saznaju mišljenje drugih članova grupe;
- Opciju organizovanja događaja, tj. obaveštavanja članova o tome da se određeni događaj održava na određenom mestu i u određeno vreme, što takođe uključuje i opciju pozivanja članova grupe koji potom mogu da taj poziv prihvate ili odbiju;
- Opciju pravljenja albuma sa fotografijama ili prostog pregleda svih fotografija koje su objavljene u grupi od osnivanja, što može da uštedi vreme ukoliko član traži neki određeni sadržaj, pošto ne mora da pregleda sve objave koje se nalaze na glavnom zidu. (Radić-Bojanić, 2016: 60).

DRUŠTVENA MREŽA FEJSBUK U FUNKCIJI OBRAZOVANJA

Jedna od značajnih funkcija Fejsbuka je i ona koja se odnosi na obrazovanje. Ova mreža nudi mnoštvo alata i mogućnosti koje se mogu koristiti u svrhe obrazovanja, od kojih će neke biti ispitane u ovom radu. Fejsbuk, između ostalog, nudi mogućnost upotrebe multimedijalnih sadržaja kao što su fotografije, audio ili video snimci koji mogu biti zanimljivi studentima za učenje. Još jedna od mogućnosti je umrežavanje studenata (npr: posredstvom Fejsbuk grupa ili grupnog četa) koje im omogućava i grupni rad, komentarisane, razmenu multimedijalnog sadržaja i drugo. Istraživanje u vezi sa korišćenjem društvene mreže Fejsbuk u obrazovne svrhe

sprovela je Tomaš, među grupom studenata Filozofskog fakulteta u Splitu. Tomaš navodi da su ispitani studenti kao prednost Fejsbuka u obrazovne svrhe istakli sledeće kategorije: komunikacija, saradnja, čet (chat), privatne poruke. Tomaš dolazi i do zaključka da studenti rado prihvataju nove načine učenja (putem društvenih mreža), kao i to da su dodatno motivisani za rad jer im je okruženje društvenih mreža poznato i zanimljivo. (Tomaš, 2014: 55-57).

Ukoliko se podsetimo naziva „digitalni domorodci“ koji Mark Prenski upotrebljava kako bi opisao mladu generaciju koja, po njegovom određenju, digitalno okruženje doživljava prirodno, onda bi se moglo naslutiti da mladima više odgovara savremeni način (putem novih tehnologija i multimedijalnih sadržaja) sticanja znanja od tradicionalnog koji je zasnovan na tekstu, i to iz dva razloga: prvo, studentima je potrebno manje vremena i uloženog truda da posredstvom multimedijalnih sadržaja (npr. video snimak) dođu do određenih saznanja za razliku od čitanja dugih tekstova, i drugo, slikovitost pojedinih multimedijalnih sadržaja (fotografija, video snimaka) pruža mogućnost vizuelnog pamćenja, pa je pretpostavka da će studenti lakše i dugotrajnije pamtili sadržaj fotografije ili video snimka za razliku od teksta. Ovim bi se mogla razvijati sposobnost vizuelnog i asocijativnog učenja kod studenata, a Fejsbuk mreža je pogodno mesto i za grupnu razmenu fotografija i njihovo tumačenje. Uz multimedijalne sadržaje, npr: uz fotografiju, ponekad nije potreban opis koji bi objasnio poruku fotografije ili kakvo značenje ona ima. Posredstvom jedne fotografije, mogu se ukratko predstaviti i određene teorije, odnosno može se spoznati njihova suština na osnovu tumačenja fotografije, a u prilog moći fotografije poznata je izreka da „slika govori hiljadu reči“.

Video snimci, kao još jedna vrsta multimedijalnog sadržaja, mogu biti od koristi u obrazovanju. Na Fejsbuku postoji veliki broj stranica i grupa na kojima se mogu pronaći video snimci sa edukativnom vrednošću, iz raznih oblasti. Npr: video snimci na stranama otvorene u medicinske svrhe koji mogu koristiti studentima medicine. Takođe, postoji veliki broj Fejsbuk stranica iz oblasti medicine na kojima se redovno objavljuju blogovi sa edukativnim ciljem. Oni mogu poslužiti studentima u smislu dopune znanja, odnosno dodatnih saznanja pored obavezne literature na fakultetu, a osnovna znanja, savete ili preporuke mogu steći, odnosno videti i ljudi kojima nije osnovno zanimanje iz oblasti medicine. Postoji i veliki broj stranica ili grupa prirodnih nauka kao što su fizika ili matematika. Na njima se mogu pronaći razni eksperimenti u okvirima zakona fizike, kao i razni zadaci i objašnjenja na matematičkim stranicama.

Fejsbuk mreža može poslužiti, sa jedne strane, kao instrument za sticanje znanja i edukaciju putem stranica, organizovanih grupa, video konferencija uživo (putem opcije Lajv striming, engl. Live streaming) i dr., i sa druge strane, kao komunikaciono sredstvo između studenata i profesora. Potencijal ove mreže uvideli su upravo studenti i profesori koji je koriste za lakše uspostavljanje komunikacije i razmenu nastavnog materijala. Takođe, većina svetski poznatih univerziteta i akademija već koristi ovu mrežu, tako što na zvaničnom Fejsbuk profilu promovise svoju ustanovu i objavljuje aktivnosti i događaje koji su bili, ili događaje koji će biti u vidu najave.

Staletić ističe da s obzirom na to da Fejsbuk predstavlja jednu od najpopularnijih socijalnih mreža na svetu, obrazovne institucije su počele da ga

koriste u svrhe obrazovanja. Shvatajući da studenti sve više slobodnog vremena provode na internetu, rešili su da se modernizuju i približe gradivo na zanimljiv način. Stvorene su brojne aplikacije, profili, fan stranice, grupe preko kojih učenici međusobno ili sa svojim profesorima komuniciraju, razmenjuju ideje, stavove, iskustva, itd. (Staletić, 2016: 629).

Mnogi autori bave se upotrebom Fejsbuka u visokom obrazovanju i njegovom implementacijom u procese predavanja i učenja. (Menzies, Karen, Mark, 2017; Miron, Ravid, 2015; Manca, Ranieri, 2013; Ractham, Firpo, 2011). Činjenica je da studenti koriste Fejsbuk kao platformu za poboljšanje njihovog učenja (Menzies, Karen, Mark, 2017: 39). Ratham i Firpo nakon petomesečne studije dolaze do rezultata da Fejsbuk predstavlja jednostavnu tehnologiju poznatu studentima koji koriste društvene mreže kako bi međusobno delili i generisali znanje u okruženju male grupe. Upotreba društvenih mreža u obrazovanju veoma je značajna i za profesore, i za studente. Studenti se mogu neformalno obrazovati putem neformalne komunikacije i mogu saradivati sa kolegama bez obzira na mesto i vreme. Instruktori mogu dobiti povratnu informaciju od studenata i biti u konstantnom kontaktu sa njima (Ractham i Firpo, 2011: 1, 9). Do sličnih rezultata dolaze Miron i Ravid. Kada je reči o upotrebi Fejsbuk grupa u visokom obrazovanju, iskustvo i profesora i studenata bilo je pozitivno. Studenti rado koriste Fejsbuk u visokom obrazovanju, dok profesori smatraju da on komunikaciju sa studentima čini brzom i jednostavnom (Miron i Ravid, 2015: 371). Međutim, pedagoške mogućnosti Fejsbuka samo su delimično implementirane i još uvek postoje mnoge prepreke koje mogu sprečiti potpuno usvajanje Fejsbuka kao okruženja za učenje. Prepreke su institucionalna, pedagoška i kulturna pitanja (Manca i Ranieri, 2013: 487).

FEJSBUK GRUPE U OBRAZOVANJU

Jedna od bitnih odlika Fejsbuka je brzo i lako uspostavljanje komunikacije između profesora i studenata posredstvom ove mreže, kao i mogućnost deljenja raznih dokumenata (Word, Excel...) i fajlova. To se može postići u oformljenim grupama na Fejsbuku kojima mogu biti priključeni grupa studenata i profesori. Posebna prednost komunikacije u Fejsbuk grupama ogleda se u tome što se distanca između profesora i studenata zadržava uprkos tome što je ovoj mreži često svojstvena prijateljska komunikacija.

Radić-Bojanić ističe da su grupe na Fejsbuku sjajan način za ostvarivanje komunikacije u obrazovne svrhe, pošto one omogućavaju deljenje različitih sadržaja, komentarisanje i kolaboraciju uprkos tome što članovi nisu jedni drugima na spisku prijatelja. Prednost korišćenja Fejsbuk grupa u obrazovne svrhe je i u tome što, s jedne strane, učenicima nisu potrebna posebna uputstva kako da koriste Fejsbuk u obrazovne svrhe, jer oni većinom već koriste ovu društvenu mrežu, a ovako će i obrazovna dimenzija postati deo učeničke svakodnevice. S druge strane, nastavnici će moći da sačuvaju svoju privatnost, a opet će dobiti način da pristupe svim učenicima i učine dostupnim sve materijale na internetu za koje smatraju da će biti od koristi za nastavni proces. Grupe na Fejsbuku predstavljaju okruženje za sinhronu i asinhronu

komunikaciju koja omogućava da učenici i nastavnici stvaraju veze u virtualnoj zajednici u obrazovne svrhe, objašnjava Radić-Bojanić (Radić-Bojanić, 2016: 69).

Fejsbuk grupa je alat koji je jednostavan za korišćenje iz razloga što se sve aktivnosti u grupi nalaze na jednom i jedinom „zidu“, odnosno stranici određene grupe, pa je shodno tome i pregledan alat, što predstavlja prednost prilikom korišćenja ovog alata u obrazovne svrhe. Svaka Fejsbuk grupa ima mesto za jednu profilnu fotografiju na osnovu koje se mogu naslutiti dešavanja koja se odvijaju u okviru određene grupe, a u slučaju grupe otvorene u obrazovne svrhe, na profilnoj fotografiji može biti npr: ilustracija studenata ili realna slika određenih studenata napravljena u učionici ili amfiteatru. Grupa može biti tajna, odnosno zatvorena za određenu grupu studenata i profesora, i javna, odnosno otvorena za sve korisnike društvene mreže Fejsbuk. U slučaju tajne ili zatvorene grupe, može se poslati zahtev za članstvo, a administrator ili osnivač grupe će odlučiti da li će dozvoliti pristup grupi, dok je u otvorenim ili javnim grupama članstvo dozvoljeno za sve zainteresovane. Tajne grupe uglavnom koristi određena grupa studenata, gde su priključeni samo studenti koji pripadaju određenom departmanu ili klasi, dok se otvorene ili javne grupe koriste za veći broj članova nezavisno od studijske grupe. Svaki član grupe može videti ostale pripadnike grupe, a broj članova može biti na stotine, što znači da brojčanog ograničenja nema.

Autorka objašnjava način na koji se Fejsbuk grupe mogu koristiti u obrazovanju. Ona navodi da se objave na grupi mogu koristiti za svakodnevnu komunikaciju, gde jedan od članova, bilo edukator ili neki drugi član grupe, može da postavi pitanje, a drugi da daju odgovore. Ukoliko se planira neki događaj, članovi grupe mogu da iskoriste i tu opciju u grupama. Ako edukator želi da podeli neki duži tekst i za to postoji opcija „dodaj datoteku“ (engl. Add file). Svi linkovi sa interneta, bilo da su novinski članci, video-snimci ili slike, mogu da se umetnu kao deo objave na glavnoj stranici. Nakon toga, svi članovi grupe imaju mogućnost da postavljeni sadržaj komentarišu, analiziraju, da o njemu diskutuju međusobno, itd. (Radić-Bojanić, 2016: 70).

Veliki broj savremenih generacija studenata koristi Fejsbuk grupu u obrazovne svrhe na nivou departmana i godine studija. Takve grupe predstavljaju pogodno mesto za diskusiju, savetovanje među studentima, a može biti i izvor informisanja o dešavanjima u okviru studijske grupe. Takođe, predstavljaju mesto za deljenje skripti i njihovu razmenu, knjiga u PDF formatu i drugih datoteka, fotografija, video i drugih fajlova i dokumenata. Sa druge strane, grupa može biti otvorena na nivou određenog predmeta čiji članovi mogu biti studenti i predmetni profesor. U okviru takve grupe, dešavanja su zasnovana na nivou određenog predmeta gde profesor može deliti materijal u vezi sa predmetom, najavljivati kolokvijume, objavljivati rezultate kolokvijuma ili ispita (ukoliko se ispit polaže pismeno) kao i razna obaveštenja. Prednost Fejsbuk grupa je u tome što se komunikacija između profesora i studenata može ostvariti brzo zahvaljujući lakoj vidljivosti poruke ili objave koja je praćena zvučnim signalom poput primanja SMS poruke na mobilnom telefonu.

METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja je društvena mreža Fejsbuk, stepen njenog korišćenja od strane ispitanika – studenata, i obrazovni alati u okviru nje.

Ciljevi istraživanja

Ciljevi istraživanja su sledeći:

1. Utvrditi da li studenti koriste društvenu mrežu Fejsbuk u obrazovne svrhe.
2. Ispitati stav studenata o upotrebi Fejsbuk grupa u svrhe obrazovanja.
3. Utvrditi u kojoj meri su studenti upoznati sa pojmom e-obrazovanja.

Hipoteze istraživanja

Hipoteze istraživanja su sledeće:

1. Komunikacija posredstvom Fejsbuka je zastupljen oblik interakcije među studentima u svrhe obrazovanja.
2. Studenti zastupaju pozitivan stav o upotrebi Fejsbuk grupa u obrazovne svrhe.
Dopunska hipoteza istraživanja je:
3. Većina ispitanih studenata je upoznato sa pojmom e-obrazovanja.

Metodologija rada

Za potrebe ovog rada korišćena je tehnika naučno-istraživačkog rada: anketa.

Anketirani su studenti osnovnih akademskih studija Departmana za novinarstvo i komunikologiju Filozofskog fakulteta u Nišu. Istraživački korpus sačinjavaju 100 (stotinu) studenata.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Kvantitativni prikaz rezultata istraživanja. Upitnik se sastojao od deset tvrdnji.

Prva tvrdnja u anketi glasila je: imam otvoren profil na nekoj od društvenih mreža. Potvrđan odgovor dalo je 91% studenata, dok se samo 9% studenata izjasnilo da nema otvoren profil ni na jednoj društvenoj mreži.

Na sledeću tvrdnju: imam otvoren profil na društvenoj mreži Fejsbuk, svi ispitani studenti za potrebe ovog istraživanja koji su se izjasnili da imaju otvoren profil na nekoj od društvenih mreža, odgovorili su potvrđno i na ovu tvrdnju. Dakle, 91% studenata ima otvoren profil na društvenoj mreži Fejsbuk.

Na tvrdnju: član sam neke Fejsbuk grupe otvorene u obrazovne svrhe, 71% studenata odgovorilo je potvrđno, dok je 29% studenata odgovorilo sa „ne“.

Sa tvrdnjom: društvene mreže koristim svakodnevno u potpunosti se je saglasilo 80% studenata. 8% njih se izjasnilo kao neodlučno, 6% je uglavnom saglasno, 4% uglavnom nije saglasno i 2% uopšte nije saglasno.

Na tvrdnju: redovno pogledam/pročitam novi materijal na Fejsbuk grupi čiji sam član, a koja je otvorena u obrazovne svrhe, većina studenata je odgovorilo da je potpuno saglasno (43%) i uglavnom saglasno (26%). Četrnaest odsto studenata je neodlučno po pitanju ove tvrdnje, 12% uglavnom nije saglasno, dok 5% uopšte nije saglasno. Sa tvrdnjom: putem Fejsbuk grupe dolazim do raznih vidova saznanja koja mi koriste u studiranju, 45% studenata se uglavnom saglasilo, dok se je 20% u

potpunosti saglasilo. 17% se izjasnilo kao neodlučno po pitanju ove tvrdnje, 11% uglavnom nije saglasno i 7% uopšte nije saglasno sa ovom tvrdnjom.

Sa tvrdnjom: smatram da su Fejsbuk grupe pogodno mesto za deljenje materijala u obrazovne svrhe (fotografije, video, PowerPoint prezentacija, Word/Excel dokumenti...), u potpunosti je saglasno 55% studenata, 36% je uglavnom saglasno, 6% je neodlučno, 2% uglavnom nije saglasno, dok samo 1% uopšte nije saglasno sa ovom tvrdnjom.

Naredna tvrdnja glasila je: Fejsbuk nudi još mnogo mogućnosti za obrazovanje koje mi trenutno ne koristimo. Četrdeset sedam odsto studenata izjasnilo se kao neodlučno po pitanju ove tvrdnje. 24% se uglavnom saglasilo, dok se je 20% u potpunosti saglasilo sa ovom tvrdnjom. 6% uglavnom nije saglasno, i najmanji procenat studenata (3%) uopšte nije saglasno.

Na tvrdnju: upoznat sam sa pojmom „elektronsko obrazovanje“ više od polovine studenata (59%) se u potpunosti saglasilo. Trideset odsto se uglavnom saglasilo, 8% je bilo neodlučnih u vezi sa ovom tvrdnjom, dok 3% uglavnom nije saglasno. Nijedan student nije odgovorio sa uopšte nisam saglasan/na.

Poslednja tvrdnja u anketi glasila je: smatram da je obrazovanje putem interneta fleksibilniji način sticanja znanja nasuprot tradicionalnom vidu učenja u učionici. Najveći procenat studenata (42%) odgovorilo je ponuđenim odgovorom neodlučan/na sam. Dvadeset sedam odsto studenata se izjasnilo kao uglavnom saglasno, 13% je u potpunosti saglasno, 10% uopšte nije saglasno i 8% uglavnom nije saglasno.

Kvalitativni prikaz rezultata istraživanja: U ovom delu ćemo kvalitativnom metodom tumačiti rezultate dobijenih iz ankete, na osnovu koje ćemo dokazati ili opovrgnuti postavljene hipoteze u radu. Ukoliko se osvrnemo na analizu odgovora anketiranih studenata, jedno od razmatranja bi bilo da je korišćenje društvenih mreža uopšte, i konkretno društvene mreže Fejsbuk, veoma zastupljeno među studentima komunikologije i novinarstva Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu. Na prve dve tvrdnje iz ankete, identičan i visok procenat studenata odgovorilo je potvrdno. Devedeset i jedan odsto studenata potvrdilo je da ima otvoren profil na nekoj od društvenih mreža, a svi oni imaju otvoren profil na društvenoj mreži Fejsbuk, što je veliku popularnost mreže dokazalo i ovo istraživanje. Da je korišćenje intenzivno i kontinuirano ukazuje nam podatak od 86% saglasnih studenata (80% u potpunosti saglasno, 6% uglavnom saglasno) da društvene mreže koriste svakodnevno. Od 91% izjašnjenih studenata da imaju otvoren profil na društvenoj mreži Fejsbuk, 71% njih je odgovorilo da su članovi neke Fejsbuk grupe koja je otvorena u obrazovne svrhe, a 69% (43% u potpunosti saglasno, 26% uglavnom saglasno) studenata izjasnilo se kao saglasno po pitanju tvrdnje u anketi da redovno pogledaju ili pročitaju novi materijal na Fejsbuk grupi čiji su članovi, a koja je otvorena u obrazovne svrhe, čime smo polaznu hipotezu u ovom radu da je komunikacija posredstvom Fejsbuka zastupljen oblik interakcije među studentima u svrhe obrazovanja, potvrdili.

Četrdeset i sedam odsto je neodlučnih studenata, dok je 44% saglasno (24% uglavnom, 20% u potpunosti) sa tvrdnjom da Fejsbuk nudi još mnogo mogućnosti za obrazovanje koje se trenutno ne koriste, što ukazuje na to da visok procenat studenata smatra da Fejsbuk mreža nudi potencijal u obrazovne svrhe, koji nije iskorišćen. Svest kod studenata o postojanju potencijala ove mreže u obrazovne svrhe bi trebalo da podstakne njih i istraživače na istraživanja o ovoj temi, gde bi u teorijskom delu

ukazali i ponudili konkretne predloge, mogućnosti i načine na koji se potencijal može iskoristiti. „Putem Fejsbuk grupe dolazim do raznih vidova saznanja koja mi koriste u studiranju“, glasila je jedna od tvrdnji u anketi. Sa ovom tvrdnjom, 65% studenata se je složilo (45% uglavnom saglasno, 20% u potpunosti saglasno). Čak 91% studenata (55% u potpunosti saglasnih i 36% uglavnom saglasnih) smatra da su Fejsbuk grupe pogodno mesto za deljenje materijala u obrazovne svrhe (fotografije, video, PowerPoint prezentacija, Word/Excel dokumenti...), čime smo drugu hipotezu da studenti zastupaju pozitivan stav o upotrebi Fejsbuk grupa u obrazovne svrhe, potvrdili.

Najveći procenat studenata (42%) je neodlučno po pitanju tvrdnje da je obrazovanje putem interneta fleksibilniji način sticanja znanja nasuprot tradicionalnom vidu učenja u učionici, dok se 40% slaže (27% uglavnom, 13% u potpunosti) sa navedenom tvrdnjom, što je malo više od duplo većeg procenta u poređenju sa 18% studenata koji su se izjasnili da se uglavnom ili u potpunosti ne slažu sa navedenom tvrdnjom. Na osnovu dobijenih rezultata, može se zaključiti da postoji svest kod studenata o obrazovanju putem interneta, kao i to da veliki broj ispitanika ima pozitivan stav u vezi sa obrazovanjem putem interneta. Ipak, činjenica je da sistem obrazovanja putem interneta nije dovoljno razvijen u našoj zemlji, pa je pretpostavka da bi trebalo raditi na tome kako bi i oblast obrazovanja postala savremenija, dinamičnija i fleksibilnija u eri tehnološke revolucije. Uglavnom su svi ispitanici studenti (89%) manje ili više upoznati sa pojmom „elektronsko obrazovanje“. Više od polovine studenata (59%) se u potpunosti saglasilo sa tvrdnjom: upoznat sam sa terminom „elektronsko obrazovanje“. Trideset odsto se uglavnom saglasilo, 8% je bilo neodlučnih, dok se samo 3% izjasnilo da uglavnom nije saglasno. Nijedan student nije odgovorio na ovu tvrdnju ponuđenim odgovorom „uopšte nisam saglasan/na. Na osnovu dobijenih rezultata, dopunska hipoteza: „većina ispitanika studenata je upoznato sa pojmom e-obrazovanja“, je potvrđena.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Rezultati ovog istraživanja pokazali su da studenti Departmana za novinarstvo i komunikologiju svakodnevno koriste društvene mreže. Ovim je dokazano da je ispitivani uzorak relevantan za postavljene ciljeve istraživanja, s obzirom na to da se 88% studenata usaglasilo sa tvrdnjom da društvene mreže koristi svakodnevno. Međutim, uprkos sveprisutnosti studenata na mreži, rezultati istraživanja pokazuju da su studenti neodlučni kada je u pitanju elektronsko obrazovanje. Na to ukazuje podatak od 42% neodlučnih studenata po pitanju tvrdnje da je sticanje obrazovanja onlajn fleksibilnije od eks katedra (ex cathedra) obrazovanja. Objašnjenje za ovakav rezultat možemo potražiti u nedovoljno tehnološki opremljenim učionicama, ali možda i u niskom nivou svesti o konkretnim prednostima i potencijalima digitalnog obrazovanja. Međutim, kada se radi o Fejsbuk grupama, studenti je prepoznaju kao pogodan način za razmenu obrazovnog materijala (fotografije, audio i video materijal, PowerPoint prezentacija, Word/Excel dokumenti...). O tome govori podatak da je 91% ispitanika studenata pozitivno ocenilo ovu mogućnost. U vezi sa tim, postoji dilema da će studenti učiti iz skraćениh verzija, odnosno tzv. skripti, iz kojih se ne

može steći kontekstualni uvid koji se stiče čitanjem knjige. Međutim, digitalizacijom knjiga dobili smo i njihove PDF formate na internetu, što bi moglo biti alternativa skriptama. Činjenica je da digitalno obrazovanje pogoduje omasovljenju znanja i porastu opšteg obrazovanja. Društvene mreže nude mnoge mogućnosti u obrazovanju, a komunikacija se može ostvariti na bilo kom mestu, u bilo koje vreme. Ipak, u virtuelnom svetu nedostaje realnost u vremenu i prostoru, kao i neposrednost. U skladu sa tim, profesori ne mogu putem virtuelnih mreža preneti predagoško iskustvo na studente. Iz tog razloga, na obrazovanje putem interneta bi možda trebalo gledati kao na dopunska i ilustrovana predavanja, tj. kao dopunsko sredstvo tradicionalnom obrazovanju. Možda bi kombinacija tradicionalnog obrazovanja i korišćenje komunikacijskih mogućnosti i prednosti mreže Fejsbuk bili idealna formula na kojoj bi bio baziran proces obrazovanja u budućnosti. Trebalo bi obratiti pažnju i na činjenicu da je Fejsbuk zajednica koja broji korisnike u milijardama. U tako velikoj zajednici, može doći do neželjenih događaja koji mogu narušiti privatnost korisnika ili ga ugroziti na drugi način. Ali, s obzirom na to da digitalna revolucija i konkretno društvene mreže nude mnoge mogućnosti koje se mogu koristiti u obrazovne svrhe, od kojih su neke navedene u teorijskom i istraživačkom delu ovog rada, pogrešno bi bilo zaključiti da ih ne treba koristiti. Važno je upotrebljavati ih sa oprezom, naročito zbog opasnosti od sajber kriminala i hakerskih napada kojima je potencijalno ugrožena svaka društvena mreža. Kao kritička oštrica kojom se može braniti od sajber napada, ali i steći uvid u opasnosti koje vrebaju na mreži, može se istaći medijska i informatička pismenost. Veština kritičkog osvrtu prilikom korišćenja novih tehnologija je važna i može se steći stalnim organizovanjem seminara, predavanja i tribina, u smislu edukacije, koja mogu biti organizovana i posredstvom društvene mreže Fejsbuk putem opcije „Live streaming“.

BIBLIOGRAFIJA

1. Crnobrnja, S. (2010) Estetika televizije i novih medija. Beograd: Clio
2. Đorđević, J. (2008) Studije kulture: zbornik. Beograd: Službeni glasnik
3. Gir, Č. (2011) Digitalna kultura. Beograd: Clio
4. Herrera, A., Mandić, P. (1989) Obrazovanje za XXI stoljeće. Sarajevo, Beograd: „Svjetlost“, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
5. Jandrić, P., Boras, D. (2013) Kritičko E-obrazovanje. Beograd: Eduka
6. Ljajić, S. (2018) Uloga tradicionalnih i savremenih medija u životima dece i mladih, Sinteze – časopis za pedagoške nauke, književnost i kulturu (13). str: 67-76.
7. Manca, S., Ranieri, M. (2013) Is it a tool suitable for learning? A critical review of the literature on Facebook as a technology-enhanced learning environment, Journal of Computer Assisted Learning 29.6. 487-504. doi: 10.1111/jcal.12007
8. Manović, L. (2015) Jezik novih medija. Beograd: Clio
9. Menzies, R., Petrie K., Zarb, M. (2017) A case study of Facebook use: Outlining a multi-layer strategy for higher education, Education and information technologies 22.1. 39-53. doi: 10.1007/s10639-015-9436-y
10. Miladinović, M. (2007). „Modernizacija nastave i učenja primenom računara“. Tehnologija informatika obrazovanje 4. str: 345-49.

11. Miron, E., Ravid, G. (2015) Facebook groups as an academic teaching aid: Case study and recommendations for educators, *Journal of Educational Technology & Society* 18.4. str: 371-84.
12. Musladin, M. (2012) Utjecaj društvenih mreža na nacionalnu sigurnost, *MediAnali* 6, br. 11. str: 67-85. url: <https://hrcak.srce.hr/109160>
13. Petrović, M. (2009). Elektronsko učenje podržano Internet tehnologijama (geneza, pojam i predviđanja razvoja), *Norma*, XIV, 3. str: 263-80
14. Ractham, P., Firpo, D. (2011) Using social networking technology to enhance learning in higher education: A case study using Facebook, 44th Hawaii International Conference on System Sciences. IEEE 1-11. doi:10.1109/hicss.2011.479
15. Radić-Bojanić, B. (2016) Fejsbuk kroz komunikaciju i kolaboraciju: društveno obrazovna istraživanja, Novi Sad: Filozofski fakultet
16. Radović, V. (2006) Mediji i e-obrazovanje. Beograd: Institut za političke studije
17. Ratković Njegovan, B. (2007) Studiranje na daljinu od Platonove Akademije do virtuelnog univerziteta, *Tehnologija informatika obrazovanje* 4. str: 75-81.
18. Staletić, N. (2016) Primena social media i crowdsourcing-a u e-obrazovanju, *Infoteh-Jahorina* Vol. 15. 627-32. url: <https://infoteh.etf.ues.rs.ba/zbornik/2016/radovi/RSS-3/RSS-3-8.pdf>
19. Stanojević, D., Stanković, Z., Maksimović, J. (2018) Electronic evaluation in teaching class: assessment value of educational software, *Facta Universitatis, Series: Teaching, Learning and Teacher Education* 1.2. 185-197.
20. Šmakić, K. (2016) Mreže i mladi: utjecaj opcije „like“ na kreativno ponašanje mladih, *In Medias Res*, 5(9), str: 1333-338.
21. Tapscott, D. (2012) *Odrasti digitalno*, Zagreb: Grafotisak
22. Tomaš, S. (2014) Oblikovanje nastavnih sadržaja na društvenim mrežama u visokoškolskom obrazovanju, *Školski vjesnik*, 63(3). str: 309-26.
23. Vuković, V. (2019) Društveni mediji i upravljanje komunikacijama, Cetinje: Fakultet dramskih umjetnosti
24. Vulić, T., Vujović, M. (2015) The media in preschools: the attitudes of teachers, *eLearning & Software for Education*, (2). str: 368-74.

RESUME

The modern age is characterized by the Internet era, the rapid development of technology and new means of communication and education, including social networks. The aim of this paper is to examine the degree of utilization of Facebook in higher education by students, and educational tools within the network. The first part of the paper refers to definition of key terms in relation to the subject matter of the research, chapters on the social network Facebook in function of education and Facebook groups in education. This section also presents interpretations of previous researches, from published scientific papers and books, on the use of the Facebook social network in high education. The second part presents the research conducted for the purposes of this paper, which showed that a group of surveyed students from the Faculty of Philosophy in Niš use Facebook for educational purposes through Facebook groups. Finally, the results that led to the conclusion are summarized.

Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

Vol. 19, str. 44-60, 2018 god., web lokacija gde se nalazi rad: <http://um.uninp.edu.rs>

Tematska oblast u koju se svrstava rad: Društvene i humanističke nauke / podoblast: Filologija

Datum prijema rada: 25.12.2020.

Datum prihvatanja rada: 30.12.2020.

UDK : 378.147.:811.134.2(497.11)

doi: 10.5937/univmis2019044P

791.52:37.091.64(497.11)

Originalni naučni rad

STAVOVI UNIVERZITETSKIH NASTAVNIKA ŠPANSKOG JEZIKA PREMA FILMU KAO DIDAKTIČKOM SREDSTVU

Sonja Pajić

Fakultet društvenih nauka

Beograd/Srbija

sonjahornjak@live.com

Apstrakt

U nastavi španskog jezika širom sveta, zastupljena je primena filma kao didaktičkog sredstva. S obzirom na činjenicu da je ova tema nedovoljno istražena u Srbiji, u radu se razmatra primena filma kao didaktičkog sredstva u nastavi španskog jezika. Cilj istraživanja je sagledavanje trenutnog stanja primene filma na državnim i privatnim fakultetima u Srbiji i analiza stava predavača prema filmu kao didaktičkom sredstvu. Sprovedeno je istraživanje putem upitnika kojim se ispitivao stav predavača prema primeni filma u nastavi španskog jezika. Dobijeni rezultati ukazuju da činjenicu da se film ne primenjuje u dovoljnoj meri u Srbiji, da ne postoji njegova sistematska primena, da ne postoji razlika između državnog i privatnog visokog školstva po tom pitanju iako nastavnici imaju pozitivan stav prema primeni filma u nastavi španskog jezika. Na osnovu rezultata istraživanja, može se zaključiti da postoji osnova za sistematsko uvođenje filma u nastavni proces. Takođe, predlažu se smernice razvoja podrške primeni filma kako bi se unapredio proces nastave španskog jezika u Srbiji.

Ključne reči: film kao didaktičko sredstvo, španski kao strani jezik, istraživanje, državni i privatni univerziteti, stavovi predavača

ATTITUDES OF SPANISH LANGUAGE TEACHERS AT UNIVERSITY LEVEL TOWARDS FILM AS A DIDACTIC RESOURCE

Abstract

In Spanish language didactics in the world is present the the application of film as a didactic resource. In the paper is analyzed the application of film as a didactic resource in teaching Spanish. The purpose of research is to see the actual state of film application at public and private universities in Serbia, as well as attitudes of teachers towards film as a didactic resource. The research was conducted with the help of questionnaire which questioned the attitude of teachers towards the film application in Spanish language teaching. Obtained results point out at the fact that film is not used enough in Serbia, as well that do not exist its sistematical application, that there is no difference beetwen public and private educational system althdough teachers have positive attitude towards film application in Spanish language teaching. On the basis of the researchit can be concluded that there is ground for systematical implementation of film in teaching process. Also, guidelines are suggested in order to develop support to film application in order to promote Spanish language teaching process in Serbia.

Keywords: film as a didactic resource, Spanish as a foreign language, research, public and private universities, teacher's attitudes

UVODNE NAPOMENE

Poboljšanje kvaliteta nastave uvođenjem inovacija je impertiv koji se nameće predavačima na svim nivoima, a posebno u visokoškolskim institucijama. S obzirom na činjenicu da je film, kao efikasno didaktičko sredstvo, prisutan širom sveta u nastavi španskog jezika, u radu se razmatra primena filma u nastavi.

Za uvođenje filma kao didaktičkog sredstva u nastavne planove i programe državnih i privatnih univerziteta u Srbiji, potrebno je prethodno sagledati trenutno stanje u predmetnoj oblasti, kao i stav predavača prema primeni filma u nastavi. Analizom stava predavača i aktuelnom zastupljenošću u nastavi, može se uvideti da li postoji prostor za uvođenje ovog inovativnog sredstva u nastavu španskog jezika u Srbiji. Cilj istraživanja je sagledavanje trenutnog stanja primene filma na državnim i privatnim fakultetima u Srbiji i analiza stava predavača prema filmu kao didaktičkom sredstvu. Stav predavača na visokoškolskim institucijama predstavlja preduslov za dalji rad po ovom pitanju koji se može razviti u smeru podizanja svesti predavača kroz seminare, konferencije i obuke o didaktičkoj primeni filma.

TEORIJSKI OKVIR Prednosti filma u nastavi španskog jezika

U nastavi španskog kao stranog jezika, filmovi su dragoceni izvor informacija upravo zbog činjenice da predstavljaju autentičan materijal (Stempleski & Tomalin, 2001: 1). Filmom se preko vizuelne komponente i zvučnog inputa pruža kompletna poruka (Pons, 1998: 17). Stoga učenik bolje pamti informacije predstavljene audio-vizuelnim sredstvom u odnosu na informacije predstavljene u udžbeniku ili usmenim putem (Díaz Pérez, 2001: 263). Na filmu je prikazan lingvistički čin u kontekstu (Ruiz Fajardo 1994: 144), što je posebno značajno u nastavi stranog jezika. Vizuelna komponenta dozvoljava uočavanje neverbalne komunikacije. Pored jezika, prisutni su i elementi kulture jednog naroda, kao što su običaji i navike govornika, ponašanje, odeća, humor, svakodnevni život, čime se razvija sociokulturna kompetencija učenika (Peiffer, 2001: 38).

Teruel & Collado (2012: 71) ističu da preko filma učenik razvija lingvističku, sociolingvističku i pragmatiku kompetenciju. Što se tiče razvoja jezičkih veština, odgovarajućom primenom filma uz propratne aktivnosti razvijaju se sve četiri jezičke veštine, od veština slušanja i čitanja sve do od usmenog i pismenog izražavanja (Zamora Pinel, 2001: 32).

Bitna stvar je da učenici pored razvijanja različitih veština i kompetencija u radu sa filmom, razvijaju i motivaciju za učenje stranog jezika. Potrebno je individualizovati nastavu i zadovoljiti različite potrebe učenika kako bi se oni što više motivisali za učenje. (Hornjak, 2017: 14) A upravo se to može postići primenom filma u nastavi.

Uloga nastavnika u procesu primene filma

Uloga nastavnika u procesu primene filma je ključna jer je na njemu odgovornost za uspešnu realizaciju časa i stvaranje okruženja za učenje (Lonergan, 1984: 5). Posao nastavnika počinje tamo gde se završava funkcija medija. U radu sa filmom, nastavnik pruža objašnjenja i podstiče razmenu mišljenja (Ferrés Prats, 1992: 53).

Film je pomoć nastavniku ali nikako nije osmišljen da ga zameni (Lonergan, 1984: 5). Kod nekih nastavnika, prisutan je i problem adaptacije na novu kulturu i nov način razmišljanja i komunikacije (Ferrés Prats, 1992: 55).

Uloga nastavnika je odgovorna i zahtevna jer treba da ima u vidu brojne kriterijume. Takođe, nastavnik organizuje propratne aktivnosti koje se odnose na odgledani filmski materijal. (Hornjak, 2017: 32) Posebno se ističe činjenica da je „polazna tačka za rad sa filmom je da nastavnik poseduje svest o filmu kao didaktičkom sredstvu” (Hornjak, 2017: 32).

Zbog svega navedenog, uloga nastavnika, kao i stav prema inovativnim didaktičkim sredstvima je od presudnog značaja jer od nastavnika zavisi da li će i kako primenjivati didaktička sredstva u nastavi.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je sagledavanje statusa trenutne upotrebe filma, kao i stava nastavnika na državnim i privatnim fakultetima prema primeni filma u nastavi španskog jezika. Hipoteza je bila da profesori poseduju pozitivan stav ali da film ne primenjuju u dovoljnoj meri u nastavi.

Metod prikupljanja podataka je bilo anketiranje. Instrument u vidu upitnika je sadržao 13 pitanja otvorenog i zatvorenog tipa, u skladu sa kriterijumima koji predlaže Dörnyei (2003: 16–17), kao što su odgovarajuća dužina i format upitnika, raspored pitanja, logička struktura i jasna uputstva. Statistička obrada podataka je izvršena u SPSS programu (Statistical Package for the Social Sciences), pri čemu je korišćen hi-kvadrat test. Uzorak su činili profesori španskog jezika koji predaju španski kao strani jezik na privatnim i državnim fakultetima u Srbiji. Na upitnik je odgovorilo 15 ispitanika (n=15), što predstavlja reprezentativan uzorak (9 predavača sa državnih, a 6 predavača sa privatnih) jer se španski kao strani jezik u Srbiji uči na ukupno 22 fakulteta (6 državnih i 16 privatnih). Državni fakulteti su mahom društveno-humanističkog i turističkog tipa, dok su privatni fakulteti fakulteti menadžmenta i ekonomije, turizma i hotelijerstva, kulture i medija. Upitnik je bio anonimn u cilju dobijanja što iskrenijih odgovora.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

Razlike u stavovima predavača sa državnih i privatnih fakulteta utvrđivane su preko hi-kvadrat testa (pri kojem su relevantne sledeće vrednosti: vrednost hi-kvadrat testa– χ^2 , nivo statističke značajnosti– p, i stepeni slobode– df).

Prvim pitanjem smo želeli da utvrdimo da li nastavnici uopšte koriste inovacije u nastavi. Vrednosti hi-kvadrat testa potvrđuju da ne postoje statistički značajne

razlike između odgovora dve grupe predavača ($p=0,215$) pri vrednosti $\chi^2=1,538$. Ukupno je 86,7% predavača potvrdilo da koristi novine u nastavi, od čega 7 (46,7%) sa državnih i 6 (40%) sa privatnih fakulteta. Samo 2 predavača sa državnih fakulteta (13,3%) ne koristi inovacije. Dobijeni odgovori ukazuju na činjenicu da su nastavnici koriste inovacije u nastavi, što svakako doprinosi poboljšanju procesa nastave.

Na pitanje koje su to inovacije, odgovori su bili da najčešće koriste kompjutere u vidu Powerpoint prezentacija (38,2% predavača sa državnog i 23,1% sa privatnog fakulteta), prezentacije pomoću postera (2 profesora sa privatnih ili 15,4%) i časopise (2 profesora sa državnog 15,4% i 1 sa privatnog fakulteta 7,7%). Nisu uočene statistički značajne razlike između predavača sa državnih i privatnih fakulteta ($p=0,250$ pri vrednosti $\chi^2=2,773$).

Na pitanje da li koriste audio-vizuelna sredstva, čak 93,3% ispitanika je odgovorilo potvrdno. Samo 1 ispitanik sa državnog fakulteta ne koristi audio-vizuelna sredstva u nastavi. Nije uočena statistički značajna razlika između dve grupe ispitanika ($p=0,398$ pri niskoj vrednosti $\chi^2=0,714$). Uviđa se da je situacija slična i na državnim i na privatnim fakultetima po pitanju primene audio-vizuelnih sredstava u nastavnom procesu

Sledećim pitanjem se direkto ispitivalo da li koriste film u nastavi. Predavači na državnim i privatnim fakultetima u približnoj meri koriste film u nastavi, jer nema statistički značajne razlike između dve grupe ispitanika ($p=0,519$ pri vrednosti $\chi^2=0,417$). Ukupno 3 ispitanika sa državnih i 3 ispitanika sa privatnih fakulteta, odnosno 40% uzorka koristi film u nastavi, dok 6 profesora sa državnog (40%) i 3 sa privatnog (20%) uopšte ne koristi ovo sredstvo. Na osnovu dobijenih odgovora se uočava da manje od polovine ispitanika koristi film kao didaktičko sredstvo, odnosno da film nije široko rasprostranjen niti sistematski zastupljen u nastavi španskog jezika na fakultetima.

Ispitanici koji koriste film su se zatim izjasnili koliko često ga koriste. Ne postoji statistički značajna razlika između dve grupe ispitanika ($p=0,999$), jer je podjednak broj izjavio da jednom mesečno koristi film (2 ispitanika sa državnog ili 33,3% i 2 sa privatnog). Po jedan ispitanik sa državnog (16,7%) i 1 sa privatnog fakulteta samo jednom godišnje koriste film, što ukazuje na malu učestalost korišćenja. Time je još jednom potvrđeno da film kao didaktičko sredstvo nije dovoljno zastupljen u nastavi španskog jezika u Srbiji, jer i nastavnici koji koriste film, čine to sporadično i nedovoljno često.

Razlozi nekorisćenja filma su sadržani u nepostojanju tehničkih uslova na fakultetima i zbog više vremena potrebnog za pripremu časa. Ukupno 7 ispitanika je izjavilo da na fakultetu ne postoje tehnički uslovi, od toga je 5 ispitanika sa državnih (55,6%) a 2 ispitanika su sa privatnog fakulteta (22,2%). Po 1 ispitanik sa državnog i privatnog fakulteta je naveo više vremena potrebnog za pripremu časa. Ni ovde nisu konstatovane statistički značajne razlike ($p=0,578$) pri vrednosti $\chi^2=0,309$. Može se zaključiti da je razlog neprimenjivanja filma mahom nepostojnje tehničkih uslova na fakultetima, pri čemu u tome prednjače državni fakulteti. S obzirom na to da mali procenat ispitanika ne koristi filmove zbog potrebnog vremena za pripremu časa, to znači da ni motivacija ni stav nastavnika nisu problem za primenu filma na času.

U sledećem pitanju ispitanici su iskazali svoj stav prema efikasnosti primene filma u nastavi. Ukupno 86,7% ispitanika, pri čemu je 7 ispitanika sa državnih

fakulteta (46,7%) i 6 sa privatnih (40%), smatra da je film efikasno didaktičko sredstvo. Samo dva ispitanika sa državnih fakulteta deli suprotno mišljenje (13,3%). Takođe, u stavu prema efikasnosti filma u nastavi ne postoje značajne razlike ($p=0,215$ pri vrednosti $\chi^2=1,538$). Potvrdilo se da visok procenat ispitanika zastupa pozitivan stav prema filmu u nastavi, što predstavlja dobru osnovu za eventualno uvođenje filma u nastavni proces.

Čak 13 ispitanika je izjavilo da su motivisani za primenu filma u nastavi španskog jezika. I to 7 ispitanika sa državnih fakulteta (46,7%), i 6 sa privatnih (40%). Pri tome, ne postoje statistički značajne razlike ($p=0,215$) pri vrednosti $\chi^2=1,538$. Motivisanost predavača je preduslov za rad na uvođenju filma u nastavni proces.

Pored motivacije profesora, bitna je i motivacija studenata. Apsolutno svi ispitanici su izjavili da su studenti motivisani za ovaj način rada. Dobijeni odgovori su izuzetno značajni jer su studenti ciljna grupa kojoj je film kao didaktičko sredstvo usmeren.

Na pitanje da li su upoznati sa pravilima upotrebe filma na času, svi ispitanici su odgovorili potvrdno. Iznenađuje činjenica da su apsolutno svi ispitanici upoznati sa pravilima primene filma jer su dosta čitali o tome. I ovaj podatak govori u prilog motivaciji nastavnika za primenu inovacija u nastavi.

Svi ispitanici su ponovo potvrdno odgovorili da bi sami odvojili potrebno vreme za sačinjavanje plana aktivnosti i organizovanje časa. Ovaj podatak je izuzetno značajan, jer govori da su apsolutno svi ispitanici motivisani za primenu filma u nastavi.

Postavilo se pitanje o potrebi korisnosti obuke za upotrebu filma u nastavi. Većina ispitanika se izjasnila da bi takva obuka bila korisna, 14 ispitanika, od kojih su 8 sa državnim (53,3%) i 6 sa privatnih fakulteta (40%). Samo 1 ispitanik sa državnog fakulteta smatra da im obuka ne bi koristila. U odgovorima ne postoje statistički značajne razlike ($p=0,398$) pri vrednosti $\chi^2=0,714$.

Što se tiče pitanja o značaju filma, ukupno 13 ispitanika (86,7%) tj. 8 sa državnog (53,3%) i 5 sa privatnog (33,3%) smatraju da je film značajno didaktičko sredstvo, a ne samo razonoda. Samo po jedan ispitanik sa oba fakulteta (6,7%) smatra da je film razonoda. Ni u ovim odgovorima ne postoje statistički značajne razlike između dve grupe ispitanika ($\chi^2=0,096$ $p=0,756$). Na osnovu stavova ispitanika pokazalo se da imaju visoko razvijenu svest o efikasnosti filma u nastavi španskog jezika.

Kada se govori o prednostima filma kao didaktičkog sredstva, ispitanici smatraju da film poboljšava usvajanje gramatičke strukture i znanja o kulturi (5 sa državnog ili 33,3% ali nijedan sa privatnog fakulteta), poboljšava izgovor (što smatra 4 ispitanika sa privatnog tj. 26,7% i 3 sa državnog fakulteta ili 20%), usvajanje neverbalne komunikacije (1 sa državnog ili 6,7% i 2 sa privatnog ili 13,3%). Stavovi dve grupe ispitanika su slični jer nema statistički značajne razlike između odgovora ($p=0,079$ pri vrednosti $\chi^2=5,079$). Odgovori ukazuju da su ispitanici upoznati sa prednostima koje pruža film u nastavi.

Kada se posmatra doprinos filma poboljšavanju znanja o hispanskoj kulturi, većina ispitanika smatra da film doprinosi tome (93,3%) i to 8 ispitanika sa državnog (53,3%) i 6 sa privatnog (40%). Samo jedan ispitanik sa državnog fakulteta (6,7%)

nije podržao prethodno mišljenje. Generalno se može zaključiti da ispitanici iskazuju slične stavove ($p=0,398$ pri vrednosti $\chi^2=0,714$).

Kada je u pitanju poboljšanje u usvajanju gramatike, ispitanici su dali pozitivan odgovor (86,7%). Pokazalo se da ukupno 7 ispitanika sa državnog (46,7%) i 6 sa privatnog fakulteta (13,3%) smatra da film doprinosi unapređivanju gramatike kod studenata. Samo dva ispitanika sa državnog fakulteta se nije složilo (13,3%) po ovom pitanju. Takođe i po pitanju uticaja filma na usvajanje znanja iz gramatike, ispitanici su iskazali sličan stav ($p=0,215$ pri vrednosti $\chi^2=1,538$).

ZAKLJUČAK

Na osnovu sagledanih odgovora predavača sa državnih i privatnih fakulteta, zaključuje se da zastupljenost filma u nastavi španskog jezika postoji, ali u nedovoljnoj meri. Stoga je potvrđena početna hipoteza. Takođe, može se reći da nastavnici poseduju ujednačen pozitivan stav prema primeni filma kao didaktičkog sredstva. Značajno je da su predavači sa obe grupe fakulteta upoznati sa prednostima primene filma u vidu poboljšanja gramatičke i kulturne kompetencije studenata. Svest predavača na visokoškolskim institucijama o inovacijama u nastavi predstavlja preduslov za dalji rad na uvođenju filma u nastavu u cilju poboljšanja kvaliteta nastave. Pritom, ističe se i činjenica da su predavači veoma zainteresovani i motivisani za ovaj način rada, kao i za usavršavanje kompetencija predavača u vidu obuka i seminara.

Na osnovu pozitivnog stava predavača, može se zaključiti da postoji prostor za sistematsko uvođenje filma kao didaktičkog sredstva u nastavu španskog jezika na državnim i privatnim fakultetima u Srbiji. Smernice za dalji rad na uvođenju filma u nastavni proces podrazumevaju organizovanje obuka, konferencija i seminara koji bi pomogli predavačima u osavremenjavanju svojih planova i široj upotrebi filma kao didaktičkog sredstva u visokoškolskom nivou obrazovanja u Srbiji.

BIBLIOGRAFIJA

1. Díaz Pérez, J. C. (2001). Del cine y los medios tecnológicos en la enseñanza de español/LE, u: A. M. Gimeno Sanz (Ed.), Actas del XII Congreso Internacional de ASELE (pp. 263–272). Universidad Politécnica de Valencia.
2. Dörnyei, Z. (2003). Questionnaires in Second Language Research: Constructing, administering, and processing, Mahwah: New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates.
3. Ferrés Prats, J. (1992). Vídeo y educación, Barcelona: Ediciones Paidós.
4. Hornjak, S. (2015). Film u nastavi španskog jezika, Beograd: Zadužbina Andrejević.
5. Loneragan, J. (1984). Video in Language Teaching, Cambridge: Cambridge University Press.
6. Pons, J. A. (1998). Usos orales de la lengua en los diálogos de cine, Frecuencia L, revista de didáctica Español como Lengua Extranjera, 9, 17–23.
7. Peiffer, V. (2001). El cine y las nuevas tecnologías educativas en la clase de ELE. Resultados de una experiencia. Tecnologías de la Información y de las Comunicaciones en la Enseñanza de ELE, 37–44.

8. Ruiz Fajardo, G. (1994). Video en clase: virtudes y vicios, u: L. Miquel & N. Sans (Eds.), *Didáctica del Español como Lengua Extranjera*, Madrid, Expolingua, v. 2 (pp. 141–160). Madrid: Fundación Actilibre.
9. Stempleski, S. & Tomalin, B. (2001). *Film*, Oxford: Oxford University Press.
10. Teruel, R. O. & Collado, M. A. G. (2012). La mezcla de géneros en el cine actual. Propuesta didáctica de La Comunidad (Alex de a Iglesia, 2000), u: *Actas del Congreso Iberoamericano de las lenguas en la Educación: las lenguas en la educación, cine, literatura, redes sociales y nuevas tecnologías* (pp. 71–80). Secretaría General Técnica.
11. Zamora Pinel, F. (2001). Aplicación del cine a la clase de E/LE, *Cuadernos Cervantes de la lengua española*, 33, 32–33.

RESUME

The application of film as a didactic resource has many advantages in the process of learning Spanish as a foreign language. The key factor in implementation of this resource in the educational system is the attitude of teachers. The research showed actual state of film application at public and private universities in Serbia, as well as attitudes of teachers towards film as a didactic resource. The research was conducted with the help of questionnaire which questioned the attitude of teachers towards the film application in Spanish language teaching. Obtained results point out at the fact that film is not used enough in Serbia, as well that do not exist its sistematical application. The research also showed that there is no difference beetwen public and private educational system althdough teachers have positive attitude towards film application in Spanish language teaching. On the basis of the research can be concluded that there is ground for systematical implementation of film in teaching process in Serbia.

Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

Vol. 17, str. 51-60, 2018 god., web lokacija gde se nalazi rad: <http://um.uninp.edu.rs>

Tematska oblast u koju se svrstava rad: Društvene i humanističke nauke / podoblast: Filologija

Datum prijema rada: 20.12.2020. UDK: 821.163.41.09-32 Филип Д. Datum prihvatanja rada: 30.12.2020.

821.163.4(497.6).09-31 Карахасан Ц. doi: 10.5937/univmis2019051B

Originalan naučni rad

FENOMEN STRAHA U ZBIRCI „PRINC VATRE” FILIPA DAVIDA „SARA I SERAFINA” DŽEVADA KARAHASANA

Nejira Beširović

Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru

Novi Pazar/Srbija

besirovicnejira@gmail.com

Abstract

U književnim delima se javlja strah kao fenomen neretko jer su strahovi ono sa čim se čovek susreće od svog postanka. Ovaj rad nastoji da ispita poreklo, karakterizaciju, ishod ovog fenomena u delima „Princ vatre” i „Sara i Serafina”, uoči sličnosti prirode straha koji se javlja u jednom i u drugom delu, kao da pruži osvrt na njihove reflekse i ishode. Ovaj fenomen je značajan i sa psihološkog i filozofskog aspekta, te se u ovom radu sagledava i sa tih stanovišta kako bi se dobio uvid na koji način se ovaj fenomen transponuje kroz književna ostvarenja. Rad prikazuje ova dela kao postmodernistička ostvarenja koja tematizuju i kontekstualizuju različita dešavanja, ali se posebno bavi nastankom i delovanjem straha.

Key words: strah, fenomen, fenomenologija, kabala, ratne strahote, Dževad Karahasan, Filip David.

THE PHENOMENON OF FEAR IN THE COLLECTION “PRINC VATRE” FROM FILIP DAVID AND “SARA I SERAFINA” FROM DŽEVAD KARAHASAN

Apstrakt

In literary works, fear appears as a phenomenon frequently because fear is something that humans face from the beginning of their lives. This paper strives to examine the source, characterization, the outcome of this phenomenon in the works “Princ Vatre” and “Sara I Serafina”, notice similarities of the nature of fear between the works, and to provide a look at their reflexes and outcomes. This phenomenon is important from a psychological aspect and a philosophical one, so this paper will even study those points of view so that it can be seen how this phenomenon is being transposed between literary works. The paper shows these works as post-modern achievements that thematize and contextualize different events, but mostly deals with the origin and the effects of fear.

Ključne reči: fear, phenomenon, phenomenology, kabal, the horrors of war, Dzevad Karahasan, Filip David.

UVOD

koja oblikuje kako neko doživljava svet oko sebe. Strah u mnogome određuje čoveka kao biće, čoveku se nameću stalno izazovi pred kojim je normalno da oseća

strah, međutim, vlada mišljenje da se straha u potpunosti treba osloboditi, on se potiskuje, promovira se razni načini borbe protiv njega, prikazuje se kao nešto što samo sputava i ograničava čoveka, međutim, strah individui pomaže da bude oprezna, pogotovo u novim situacijama kada se javljaju intuitivne sposobnosti koje svako poseduje, onom ko ih ume pravilno iskanalisati, služe da svet oko sebe vide bolje i da kroz novonastale prilike, koliko god bile stresne, bolje prođu. „Na osnovnom, biološkom nivou, strah nas motiviše da preduzmemo korake da se odbranimo od neke opasnosti i pomaže nam da preživim.” [Starčević, 2001: 9] Psiholozi su stava da u čoveku postoje tri vrste reakcije na strah, suprotstavljanje, bežanje ili nemogućnost ispoljavanja reakcije. Starčević ih kategorizuje na tri načina ispoljavanja straha: subjektivno doživljavanje, karakteristična ponašanja i telesni simptomi. [Starčević, 2001: 11] Psihologija raspoznaje razne oblike strahova koji imaju različite manifestacije, upravo ta raznolikost unutar čovekove psihe ostavlja prostor piscima da ovaj fenomen deluje inspirativno i neiscrпно za nastanak književnih dela.

Filozofija se strahom bavila oduvek, nekad na primarnom, nekad na sekundarnom planu. Ovo pitanje vuče korene još od antičke filozofije, pa se strahom bavio Aristotel, nakon čega će se brojni filozofi izučavati strah, među kojima se posebno ističu Kirkegor, Hajdeger, Kant i savremeni norveški filozof Svensen. On kreće da objašnjava strah sa stanovišta percepcije osećanja i osećaja. Prema njegovim rečima, Aristotel zaključuje da je strah koji osećaju ljudi po mnogo čemu drugačiji od straha koji osećaju životinje. [Svensen, 2008: 34] Na strah se gleda kao nešto što individuu čini uplašenom u odnosu na određeni objekat, jer ne plaše sve ljude iste pojave i dešavanja. Ljudi imaju različite strahove. „Strah je uvek intencionalan objekat. On je uvek usmeren ka nečemu. Bez takvog objekta ne bi bilo reči o strahu, već samo o lupanju srca, brzom disanju i drhanju.” [Svensen, 2008: 41] Neki filozofi razlikuju strah od strepnje iako se radi o srodnim osećanjima, to se najčešće prepisuje Hajdegeru i Kirkegoru, međutim, njihovim zaključcima su prethodili zaključci Kanta. „Strah od jednog predmeta koji nam preti neodređenim zlom, jeste strepnja.” [Svensen, 2008: 41] Pisac Kaseti strah definiše najpre kao bojazan od nepoznatog, što je razumljivo s obzirom na to da nepoznato uvek može biti neprijatno. Sa ovim stavom se podudara i mišljenje Lavkrafta koji je pisao o strahu i natprirodnom u književnosti. Mišljenja Montenja, Berka i Hajdegera se slažu u tome da strah ljude čini iracionalnim, da prisustvo previše straha čini da ljudi misle i delaju suprotno od očekivanog upravo iz razloga što drugačije osećaju stvarnost u odnosu na to kad nisu uplašeni. Ono što Hajdeger pronalazi kao odrednicu straha jeste nesigurnost koju je strah u stanju da izazove. [Svensen, 2008: 48] Ono što Svensen navodi u svojoj „Filozofiji straha” jeste da smo kao čovečanstvo zarobljeni trenutno u episi straha, da se strahom manipuliše i vlada, da je strah postao sredstvo medija, politike i kulture, a da se neobično zanimljivo slažu strah i dosada, tako da se ljudi odlučuju na veštačko izazivanje straha, jer je strah nekad i dobar, tera nas na promene i nagoni na akciju, osim onda kad na ljude ne deluje parališuće. Prema tradicionalnom filozofskom shvatanju, strah od smrti je najveći strah čoveka, ovaj strah uzrokuje i ostale tipove straha i bojazni kod ljudi.

U književnosti, fenomen straha ima jako dugu tradiciju, počev od „Epa o Gilgamešu” i straha od smrti, na ovaj motiv se može nailaziti kroz različite epohe i forme, pa tako ga pronalazimo kod Bulgakova, Kiša, Basare, Selimovića, Kafke i sl.

međutim, sa sigurnošću se može reći da strah dobija posebnu dimenziju u epohi postmoderne književnosti. Eros i tanatos, poznati kao božanstva koja datiraju iz antike, predstavljaju dve pokretačke sile su od krucijalne važnosti za harnominčan život. Nasuprot sili umiranja, kao njen antagonizam stoji Eros, simbol zaljubljenosti, onog ko ulepšava živote i daje mu smisao, ko najtvrdra srca učini mekšim, ali i čije nasumično odapinjanie ljubavnih strela nekad izaziva ratove strahovitih razmera. Ove dve pokretačke sile na svakodnevnom nivou deluju suprotstavljeno, jedna ljudima daje nadu, dok je druga ta koja tu nadu skonačava i čini da čovek oseća vremensku ograničenost svog postojanja. Pisac vođen idejom o konačnosti, ne može odagnati osećaj da se u nekom smislu životi njihovih aktera žive u obimu korica knjige, te da izvanknjiževno postojanje junaka dela dobija drugačiji smisao i tok, zasigurno nepredvidiv i sa upitnom dužinom trajanja, upravo se tu prepoznaje jedan od modela egzistencijalnog straha pisca prvenstveno za svoje književne likove. Čovek ideju o sopstvenoj smrti može prihvatiti, te se za taj susret pripremati u skladu sa svojim uverenjima, ma kad ona nastupila, međutim, uvek se javlja bojazan od neizvesnosti, te se u neku ruku strah od smrti prenosi na strah od neizvesnog i neočekivanog. Shodno tome, pisac ima dvostruki egzistencijalni strah, koji emituje i kroz svoje junake i kroz sopstvenu ličnost.

Savremena kultura poznaje pravce koji se zasnivaju upravo na strahu, tu svakako spadaju horor, fantastika, gotska umetnost, bajke koje potiču od mitova, egzistencijalizam, kao i postmoderna fantastika. Ako se osvrnemo na palimpsest, kao odliku postmodernističkih tekstova, dolazi se do zaključka da pisac postmoderne epohe između ostalog nosi strahove svojih prethodnika, hteo to ili ne hteo, te da su tekstovi nastali u ovom maniru upravo prepuni strahova na koje njihov autor nesvesno upućuje čitaoca.

STRAH KAO MOTIVSKI I OBLIKOTVORNI POSTUPAK KOD DŽEVADA KARAHASANA

Poetiku Dževada Karahasana nije lako opisati u svega nekoliko koraka iz razloga što je njegov opus toliko raznolik, širok i sveobuhvatan, međutim, za karakterizaciju osnova njegove poetike svakako može poslužiti ono kako je on vidi i opisuje. Iako pisac ne veruje u sentencu da pisac piše jednu knjigu tokom celog svog života, bez sumnje se može reći da je Karahasana pisac okrenut određenom fenomenu kom ostaje dosledan skoro kroz sva svoja dela. Njegova poetika, kako sam kaže počiva na ruševinama, prvenstveno ruševinama na planu književnosti, s tim što i one imaju dublje uporište. „Ruševine ‘govore, sadrže značenja i smislove, a zadatak poetike ruševine bio bi pomoći da se ta značenja i smislovi sistematiziraju i shvate.’” [Preljević, 2010: 3]

Termin ruševine nije nov u književnosti, on je prisutan u biblijskim tekstovima i „Ilijadi”, ovaj termin ima uporište i van književnih okvira, raspad Rimskog carstva u neku ruku predstavlja ruševine, na njih nailazimo pri pomenu Francuske revolucije ili prilikom nastanka bilo kog novog poretka, potrebno je razrušiti onaj stari kako bi na ruševinama poniklo nešto novo i inovativno. Rušenje Vijećnice predstavlja najličniju ruševinu za pisca koju inkorporira u svoja dela, nekad sasvim jasno i primetno kao u romanu „Što pepeo priča”, a nekad to biva u samo naznakama i mistifikovano. Na ruševine nailazimo kako u „Sari i Serafini”, tako i u „Dnevniku selidbe”, one su u jeziku pisca, tako da su gotovo neizbežne čitajući njegova dela.

Moglo bi se reći da su ruševine za Karahasana ono što je palimpsest kod Kiša, neizbežne i nezaobilazne za nastanak nečeg novog, kao što je i jedna od odlika Karahasanovog stila nadovezivanje modernog na tradiciju. Na idejama ruševine, pisac za temelje stabilne građevine uzima motiv straha. Ne slučajno i bez razloga, ovaj motiv postaje opsesija gotovo svih njegovih dela, romana, ali i eseja. Njegov raznolik opus kako tematski, tako i žanrovski prati ovaj osećaj i sasvim nenametljivo nalazi svoje mesto.

„Strah je za Karahasana ono čime sve počinje i čime se sve završava: sve što njegovi likovi čine proizilazi iz straha, a na kraju puta ih čekaju novi strahovi, još dublji, još beznadežniji. Ono što je kod drugih pisaca istorija, smrt, apsurd ... to je u 'Istočnom diwanu' strah – osnovno obeležje ljudskosti, smešteno u jezičku situaciju. Na čitav roman bismo mogli da gledamo i kao na govor straha.” [Unuk, 2007]

Delo Dževada Karahasana „Sara i Serafina” je roman koji nastaje za vreme rata u Bosni i Hercegovini, s tim što ratno stanje nije toliko teško i mukotrpno kao opsada Sarajeva i mikrosvet u kom junaci žive. Okrilje svih strahova koji se javljaju u ovom romanu zasigurno jeste rat i sve poteškoće koje nosi za sobom, međutim, strahovi na koje se nailazi u romanu su različite prirode, odraza i ispoljavanja, neki su primarni, neki sporedni i tek se samo naslućuju. Roman svojom tematikom, ali i atmosferom konstantno pruža dvostruku sliku, poput nekog unutrašnjeg i spoljašnjeg sveta koji se prenosi i na aktere romana. Pretežno svi strahovi ljudskog bića proističu iz prirode čoveka i konstantne borbe u njemu. Iako bi se dalo očekivati da u ratnim dešavanjima, čovek najviše strahuje za sopstvenu egzistenciju, u ovom delu se pored tog straha javljaju i drugi, nekad neobjašnjivi strahovi. Sarajevo gubi svetlost, simbolično, u momentu kada se iznosi poslednja stona lampa iz njega, međutim, to svetlo aludira na nadu, koju jedan grad ni u kom slučaju ne sme izgubiti. U Sarajevu, kao jedno od najvećih poniženja koje rat donosi se javlja nestajanje osećaja privatnosti, privatnost u velikoj meri ljudima daje slobodu da svojim vremenom upravljaju kako žele, međutim, u ovom romanu nestaje linija između spoljašnjeg i unutrašnjeg. Junaci postaju jedno biće, za one koji to ne mogu izdržati, javlja se podela ličnosti na dve suprotstavljene strane.

Na početku romana nailazimo na jasno izdefinisani strah kod Devra koji oseća najveći bojazan za život zbog odlaska na teren, na gotovo identičnu prirodu tog osećaja nailazimo i kod Antonije koja rat percipira kao jedan ogromni strah od kog se ne ume ni na koji način izboriti i koji joj remeti normalno funkcionisanje, tako da ona zaboravlja živeti. Njen strah od smrti transformiše u strah od života sa kojim se u izvesnoj meri susrećemo i kod Selimovića, u „Dervišu i smrti” kod šejha Nurudina. Ovaj tip straha se oslikava na svaki vid njenog delovanja i bivstvovanja, upravo on je razlog što Antonija posrće, ponavlja grešku svoje majke, izdaje ljubav sa Kenanom kao što je Sara izdala prijateljstvo sa Elom Kamhi. Za pisca ljubav i prijateljstvo stoje u istoj ravni, tako da se ovaj potez znači istu grešku i ciklično ponavljanje sudbine. Nasuprot tome, kod Sare se javlja bojazan od samoće, Sara se više boji samoće nego smrti, međutim, uprkos svojoj najvećoj fobiji ona svesno prihvata svoju sudbinu radi tuđeg oslobođenja, u ovom slučaju, Antonije gde se javlja još jedan bitan motiv, motiv žrtve. Sarin strah od samoće u ovom delu je karakterističan, Karahasan se ovim fenomenom bavi i u svojoj knjizi eseja. Njen strah se može tumačiti u skladu sa Babićevim pogovorom knjige „O jeziku i strahu”.

„Strah od samoće je, zapravo, strah čovjeka od toga da bude on sam, da bude nezamjenjiv, da nešto učini u ime samoga sebe, da nešto učini zato što on sam misli i hoće. Kratko rečeno to je strah čovjeka od slobode, od toga da misli i djeluje različito od drugih ljudi da u dubini svoga bića bude sam, s uporištem u samom sebi, strah od čovjeka od toga da bude posebno biće. U susretu sa smrću i ljubavlju čovjek može nastupiti samo kao on sam, a to je izvor straha od samoće. [Karahasan, 2007: 217]

Sara, naime samo prividno strahuje od samoće, njen glavni strahovi su u korenu njenog bića, strah od posebnosti, delovanja, različitosti i individualnosti, naposljetku bojazan pred ljubavlju i srmću. U ovom delu, Sarina samoća je prikazana poput straha od same sebe.

U „Sari i Serafini”, može se reći da je osećanje suprotno ljubavi zapravo strah, to proizilazi iz situacije sa Elom i momentom penjanja na kamion, znajući ishod svog postupka, Sara iako predviđeno, u prvom momentu ne oseća strah već radost zbog svog postupka, te jedna drugoj pružajući ljubav, zaboravljaju da osećaj poput strepnje može i postojati. Možda najautentičniji odnos među akterima romana jeste odnos između Sare (Serafine) i Angeline. Iako je to sestriński odnos, pun ljubavi i razumevanja i iako Angelina spašava dva puta život Sari, među njima se nakon izvesnog vremena dešava raskol, neobjašnjiv i ničim posebno uzrokovan, međutim, dovoljno opipljiv i nepodnošljiv, jedina veća mora od međusobnog udaljavanja sestara jeste strah od onoga šta će uslediti, strah od onoga što budućnost nosi i neizvesnost koja postaje nepodnošljiva.

Karahasan se smatra da je maestralni pisac straha, koji ovaj fenomen predstavlja gotovo opipljivo čitaocu, on na poseban način pokazuje kako se strah može transformisati. U „Sari i Serafini”, prikazan je strah koji se transformiše kao u primeru sabijanje sveg Devrovog životnog straha u bes, videvši da žena u tunelu iznosi poslednju stonu lampu iz opkoljenog Sarajeva, iako je ratno Sarajevo u tom period bilo bez struje, te postojanje stone lampe ne bi ništa promenilo, transformacija jednog osećanja u drugo govori o strahu kao pokretačkoj moći onoga koji ga osećaju. Devru je taj potez značio gašenje života u gradu, iznošenje poslednjeg svetla i predaju u neku ruku. Na sličnu transformaciju nailazimo i u primeru postepenog buđenja straha dok Dubravko govori, čiji glas u naratoru budi jeziv osećaj straha koji je osećao davno, zavrćući vratove guskama tokom svog odrastanja. Narator je gotovo zaboravio na taj događaj iz prošlosti, smatrao je da je zaboravio i uplašenost koja je u tim momentima ispunjavala njegovo biće, sve dok nije čuo Dubravkov glas koji se u njegovom poimanju transformisao do guščijeg oglašavanja. U ovim slučajevima strah poprima posebnu fenomenološku funkciju.

Ovaj roman je u izvesnom smislu i omaž svim žrtvama ratnih stradanja, svima onima koji su pretrpeli strahote, onima koji će osećati strah bez obzira da li rat gotov ili ne. Ono što piscu daje jednu posebnu dimenziju veličine je što ni u jednom momentu ne imenuje počinioaca, jer je roman namenjen za sve one koji su okusili strah sopstvenim bićem i služi kao kulturalno pamćenje idućim generacijama.

„Kako izići iz istorije koja nas koristi kao gorivo da bi išla napred u katastrofičnom pravcu, jeste po meni ključno pitanje romana ‘Sara i Serafina’, a naročito ‘Noćnog vijeća’. Strah od besmisla je zapravo taj koji oblikuje tiradu o pamćenju Svega da se ne bi zaboravilo Sve i da ne bi trijumfovalo Ništa. Za

Karahasana književnost je oblik pamćenja i mogućnost komuniciranja sa tuđim pamćenjem.” [Šop, 2010: 18]

Suvišno je govoriti o tome kolika je inspiracija i nadahnuće za nastanak Sare i Serafine bio osećaj prisutnosti straha među ljudima, međutim, taj osećaj je bio samo pokretač za spisalački talenat Dževada Karahasana da svoje misli uobliči i čitaocima prenese priču o prijateljstvu, ljubavi, žrtvi, nadanju, životnim porazima i ratnim stradanjima. Pisac uspeva preneti činjenice sa plana istorije i dokumentarnosti u svoje delo, bez da ga dodatno optereti, oslikava život Sarajeva u teškim vremenima, devedesetih godina. Prikazuje surovost života i svega onoga što on nosi u ratu, patnju, razaranja i strahove, sve ono što jednog čoveka zauvek menja i čini da nekad ne prepozna sebe ni svoje strahove.

„PRIČE O OKULTNOM”, KNJIŽEVNI OKVIR ZA MANIFEST STRAHA KOD FILIPA DAVIDA

„Princ vatre” predstavlja zbirku pripovedaka Filipa Davida nastalu u postmodernističkom maniru sa podnaslovom „Priče o okultnom” koja se bavi tematikom onog što podzilazi iz druge dimenzije, onog što je čoveku zaumnno, začudno, zalazi u dimenzije sna i egzorcizma. Ova podnaslovna odrednica čitaoca upućuje na posebnu vrstu jevrejskog misticizma, kabalu. „Kabala je drevan židovski ezoterijski svjetonazor, koji se oslanja na dublje tumačenje ‘Tore’ (prvog petoknjižja Starog zavjeta). Prenosio se isključivo usmenim putem, do III. stoljeća, kada je napisan Sefer jecirah (Knjiga stvaranja).” [Šafarić, 2005: 7] Učenje o judaističkom misticizmu je jedna od važnih odrednica u delima Filipa Davida.

Pripovetke kako tematski tako i strukturalno, naizgled suprotne svetove uspevaju spojiti jednim pomirljivim tonom, tako da u ovom delu nema jasno određene granice između sna i jave, ovozemaljskog i metafizičkog, realnog i irealnog, prepliću se kako istiniti likovi tako i izmišljeni sa likovima iz tradicionalnih jevrejskih tekstova. San u ovom delu zauzima posebno mesto, on ne služi samo kao paralela javi, već se na nju nadograđuje, bliže je određuje i prepliće se sa stvarnošću, isto tako on služi za prodiranje u paralelne stvarnosti i pruža privid onozemaljskog života. Važnost snova datira iz jevrejskog misticizma, on može imati proročku ulogu, ali isto tako objasniti određene događaje sadašnjosti koji nam deluju nejasno i zbunjujuće, snovi čoveku mogu pomoći prilikom donošenja odluka, upravo iz razloga što je san sveobuhvatniji od stvarnosti koju poznajemo u budnom stanju. „Talmud” san i spavanje objašnjava u smislu sastavnih delova života, kao neraskidive elemente jedne složene celine.

Simbolika snova je od izuzetne važnosti za psihologiju, tako da je bila polje istraživanja i raznih doprinosa, od kojih je Frojd najistaknutiji. On simboliku snova objašnjava jako složeno i proglašava je četvrtim delom psihoanalize. [Frojd, 2016: 146] Pored sna kao bitne motivske odrednice, David svoju zbirku piše svu u simbolima, metatekstualnom kodu i šiframa koje na prvi pogled mogu delovati i konfuzno na čitaoca, međutim, prodiranjem u metatekst, čitaocu se otkrivaju sasvim drugačija značenja zbirke. Jedan od vodećih motiva kroz gotovo sve pripovetke u zbirci, svakako je motiv straha.

Filip David fenomen straha manifestuje u velikoj meri kao bojazan od nepoznatog, onozemaljskog, prvenstveno stavljajući akcenat na strah od đavola i svega onoga što dolazi u vezi sa njim. Atmosfera u većini pripovedaka je drevna, sa

posebnim akcentom na važnost priče i pričanja, najčešće oko vatre, koja nekad poprima i sakralni karakter.

Pripovetka „Brdo izgubljenih” objedinuje priče tri lovca i vodiča koji prolaze kroz šumu, simbolično na Dan mrtvih. Najmlađi se nasmeje osetivši strah, što u tom momentu izgleda sasvim neprikladno. „Njegov glasan smeh delovao je suludo u ovom avetinjskom ambijentu.” [David, 1988: 14] Njegova priča govori o smrti koja je podložna industrijalizaciji, naime Zemlja mrtvih do koje se ide psihodeličnim vozom je prikazana sa mnoštvom paganskih elemenata, praktično u ovoj pripovetci se briše jasna granica između sveta mrtvih i živih. Osećaj relativnosti između jednog i drugog sveta dostiže svoj vrhunac.

Druga priča govori o beznadežnoj sudbini mladića Haima koji se podsmeva jevrejskom mistiku Jankelu Šmulu čija muzika je imala isceliteljsku moć. mladić Haim je protiv takvih uverenja, ali ismevanje hasida sa sobom nosi prokletstvo, od tog momenta, on ostaje osuđen na razna lutanja, strahote rata, nalazi se na smrti, najbolji prijatelj mu umire, gubi razum i nakon svih lutanja ponovo nailazi do istog mesta gde se susreće sa hasidom Jankelom nakon čega će nastaviti svoja lutanja. Hasid mu se obraća rečima: „Pošto si đavolov sin, za tebe ne postoji ni smrt ni rađanje, hodaš stalno u krug, dok je sveta i veka. Upravo si onom stazom iznova otišao u život koji si jednom preživeo!” [David, 1988: 23] Haimovom životu je bila onemogućena spoznaja do koje se dolazi putem sna, gde zaključujemo da su životi bez sna uzaludni i prazni. Njegova kazna se ogleda u cikličnom ponavljanju kom nema izbavljenja i nade da će prestati. Jedino gore od uplašnosti od smrti, rata, gubitka prijatelja i razuma jeste saznanje da će se to ponavljati.

Treća priča govori o geometru i njegovoj duševno oboleloj ženi. Njen odraz u ogledalu reflektuje njenog posmrtnog dvojnika. Geometar i žena pokušavaju da nadvladaju strah ljubavnim činom. Ljubavni čin u ovoj pripovetci nosi sa sobom posebnu simboliku. „Simbolika ljubavnog čina sastoji se u u težnji da se prevladaju antagonizmi, da se asimiliraju različite snage i integrišu u jedinstvo.” [Vasić, 2005:4] Iste noći, ona nestaje, njen muž čuje njeno zazivanje i odlazi za njom, otkriva tajna vrata u podrumu i otvorivši se nalazi u prostoriji oslikanoj plesom mrtvacu, odjednom se nad njim pojavljuje provalija iz koje se pojavljuje Velika Zver, narator uspeva pobeći, dok sve ostaje u plamenu. Na kraju priče, narator skida kapu i pokazuje ožiljak od vatre, ispostavlja se da je on zapravo geometar, posebnu dozu straha i misterije dodaje to što se počinje oglašavati zver koja ispunjava ceo prostor nesnosnim osećajem užasa. Ovakvim svršetkom, priča kao da se odmotava i iz cikličnog pripovedanja postaje deo realnosti, što čitaocu ostavlja pitanje gde je linija između književne i vanknjiževne i pripovedačke stvarnosti i da li ona još uvek postoji u obliku na koji smo navikli.

U pripovetci „San o ljubavi i smrti” koja govori o jednom bračnom neverstvu, dolazi se do relativizovanja činjenica, što predstavlja i jedan od postmodernističkih manira. Ne postoji jedna istina, jedno merilo o tome šta je dobro, a šta ne, već je sve relativno. Ova pripovetka pripoveda o takvoj vrsti straha da junakinja pripovetke priželjkuje smrt ne bi li izbegla nesnosni osećaj kog se ne može osloboditi, do tog osećaja konstantno dolazi u snu, užasna jeza se uvukla pod kožu junakinje i njena želja je da je se oslobodi pa i po cenu da umre. Naime, akterka pripovetke je zarobljenica sopstvenog sna u kom vara svog muža. Na kraju pripovetke se dešava

demistifikacija pripovedača koji je ujedno i učesnik priče kao u pripoveci „Brdo izgubljenih”. Pripovetka sadrži motiv onemogućenog umiranja uprkos želji junaka da okusi smrt. Ovaj motiv je često prisutan kod Davida.

Pripovetka „Princ vatre” po kojoj i zbirka nosi naziv počinje već dobro razrađenom postmodernističkom tehnikom, pronađenim rukopisom. U letopisu na hebrejskom postoji jedna okvirna priča iz koje se nižu ostale, prva je svakako priča o mistiku Hananasiju koji zabranjuje mladiću da se moli, gde će krenuti mladićeva priča iz detinjstva kada je išao sa rabinom i bio prisutan prilikom egzorcističkih obreda. Demon je ovde prikazan kao biće koje zaslužuje sažaljenje, on nema gde ići i poptuno je beznađežan. U jednom od mladićevih putovanja sa rabinom on kazuje priču o vrednoti pričanja, te o tome kako su priča i san/iluzija povezani, kad nema jednog, nema ni drugog. Mladić govori o poznanstvu sa Mendel Barom kom je trebalo da postane učenik, s tim što mu Mendel otkriva da će uskoro umreti, usred sažaljenja on mu nudi život bez saznanja, mladić je ogorčen na svoj život osuđen na lutanja, Hanasi uništava slova života sa mladićeve ruke nakon čega postaje prah. Kroz ovu pripovetku se manifestuje strah na specifičan način. Prvenstveno, ta strepnja se ispoljava prilikom stvaranja Golema, koju doznajemo iz priče nemog starca lualice koji je bio virtuozi govornik, ali je postao nem sa raspršivanjem svog stvorenja. Za Davida je specifičan motiv žrtve, veliko otkriće, spoznaja ili večni život kod njega su dostupni jedino ako je neko dovoljno hrabar da plati žrtvu. Na začetku ideje o stvaranju, bio je zadivljen time što će on imati Golema i vođen stvaralačkom idejom je bio ubeden da će on biti poštovan i uživati ugled, desilo se suprotno, a ono što je najviše iznenađujuće je što je osećao konstantni uplašenost od svog bića. Sve to upravo iz razloga što čovek nije u mogućnosti da stvori, to je mogućnost Stvoritelja, Golem, čija je stvaranje trebalo da bude divljenje se okreće protiv onog ko ga je stvorio i uliva mu u srce nepresušni strah.

Osećaj uznemirujuće strepnje će pratiti i junaka pripovetke „Der hund” koji će se susresti sa Kerberom, čuvarom pakla, lično. Nakon pojave mitskog bića koje je uzelo dušu prijatelja naratora, strah mu neće ostavljati prostora za normalan život jer će se stalno boriti tog užasnog prizora. Motiv bojazni od demonskog bića, zmaja ili čudovišta je prisutan u književnosti još od drevnih mitova, međutim, u spomenutoj pripovetki nema naznaka spasenja jer je strah taj koji nadvladava takvu ideju. Ovde se čitalac susreće prvenstveno sa uplašenošću od nečega da se neće više ponoviti.

David za inspiraciju i nastanak zbirke crpi jedan međusvet koji je na prelazu između ovog koji poznajemo i onog koji se očekuje.

„Jedna nit koja povezuje sve priče Filipa Davida, bilo da su, uslovno govoreći, bliže borhesovskoj ili pak singerovskoj tradiciji, jeste grotesknost njegovog svijeta. Kao u svim dobrim postmodernističkim tekstovima i ovdje se ispituju ontološke granice između svjetova na više nivoa. Dolazi i do svojevrsnog umnožavanja svjetova. Ne postoje samo 'ovaj' prije i 'onaj' poslije smrti, već postoji barem još jedan svijet između ta dva, onaj kojim lutaju duše nepripadajućih. I te duše, ni žive ni mrtve, a ujedno i žive i mrtve, školski su primjer groteske. One uznemiravaju svijet živih podsjećajući ga na njegov najdublji strah, strah od smrti, ali i od usamljenosti i nemogućnosti da se bilo gdje pripada, da se bude vječiti izopštenik, svima stran” [Bobičić, 2013.]

Nadasve začudna atmosfera koja je praćena sveprisutnim strahom i jezom u „Princu vatre” prikazuje čoveka kao biće sklono bojazni pred pojavama koje mu deluju nepoznato i nedovoljno izučeno. Uz sve to, uz drevna slika priča o okultnom, obiluje raznim simbolima iz „Talmuda”, jevrejskih običaja, te sa primesama paganske kulture daje posebnu atmosferu tokom čitanja.

ZAKLJUČAK

Osećaj straha je sveprisutni osećaj od čovekovog postanka, u mnogome, on ima determinativni karakter za celokupnu ljudsku egzistenciju, fenomenološki pristupi pokušavaju da što bolje približe i proniknu u samo središte straha, te da sa različitih aspekata ovaj fenomen što bolje objasne. Suvišno je govoriti o tome kolika je inspiracija i nadahnuće za nastanak „Sare i Serafine” bio osećaj straha među ljudima i koliko su ratne i teške okolnosti u ljudima izazivale strepnju, nemire, nelagodu, napetost i brigu za sebe, svoje bližnje, egzistenciju i budućnost. U ovom delu su izraženi i lični i kolektivni strahovi koji nekad dolaze u stanje suprotstavljenosti.

Neubičajena i gotovo jeziva atmosfera koju prati fenomen straha „Princu vatre” čoveka prikazuje slabim i plašljivim bićem koje se boji svega onoga što je začudno, onostrano i neobjašnjivo. Dok se kod Karahasana ljudsko biće boji pojava koje su uočljive i egzistencijalno preteće. Dolazi se do zaključka da je dualistička priroda junaka, pored prisutnosti fenomena straha jedan od bitnih zajedničkih motiva jednog i drugog dela. Iako su različitog porekla, podeljenost ličnosti kod Karahasana i Davida otvaraju prostora za različite pristupe u tumačenjima ovog fenomena, ali i nove mogućnosti za koncepciju motiva straha. Ono što je karakteristično za jednog i za drugog pisca je što svoj pripovedački dar majstorski umeju preneti na aktere koji dočaravaju atmosferu onoga što žele preneti čitaocu i stvoriti ambijent koji ume poneti u druge predele, ali i dimenzije, otkriti tajne i snagu reči.

Strahovi u delima deluju gotovo opipljivo iako se ispoljavaju na drugačije načine, jer su jedni primarno uslovljeni spoljašnjim okolnostima, a drugi unutrašnjim. Ovaj fenomen kod pisaca je manifestovan na različite načine, pogotovo ako se uzme u obzir da je delo Karahasana roman, a da se kod Davida strah transponuje kroz različite pripovetke, tako da se razlikuju i na formalan način.

BIBLIOGRAFIJA

1. Starčević, V. (2001) Bez straha o strahu, panici, fobiji. Beograd: Zavet
2. Kordić, B. (2005) Psihologija: metode i tehnike u psihologiji i teorijski modeli psihosocijalne ugroženosti. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju
3. Svensen, L. Fr. H. (2008) Filozofija straha. Beograd: Geopoetika
4. Preljević, V. (2010) Poetika Dževada Karahasana, modernistička tradicija i književnetendencije kasnog 20. stoljeća, Sjene gradova: Karahasonovo književno i filozofsko djelo, issue:2 / 2010, str. 3-5.
5. Vasić, B. (2005), Strah i metatekst u zbirci Princ vatre Filipa Davida, Sunčanik, 12/13, preuzeto sa sajta:

- https://www.academia.edu/15936614/Strah_i_metatekst_Filipa_Davida <12. 12. 2020.>
6. Šop, Lj. (2010), Esejističko-filozofski diskurs u prozama Dževada Karahasana, *Sjene gradova: Karahasonovo književno i filozofsko djelo*, issue: 2 / 2010, str. 15-21.
 7. Frojd, S. (2016) *Uvod u psihoanalizu: san*, Beograd: Ind Media Publishing
 8. Bobičić, N. (2013), *Punoća postmodernog izražaja*
 9. preuzeto sa sajta: <http://www.books.hr/kolumne/kritike/kritika-209-filip-david> <12. 6. 2019.>
 10. Karahasan, Dž. (2007) *O jeziku i strahu*, Sarajevo: Connectum
 11. Šafarić, N. (2005) *Otkrivena kabala*, Zagreb: Liberata
 12. Filip, D. (1988), *Princ vatre*, Beograd: Bigz
 13. Karahasan, Dž. (2016) *Sara i Serafina*, Novi Sad: Bulevar book
 14. Unuk, J. (2007) *Predeli straha*, *Sarajevske sveske*, 27/28, preuzeto sa sajta <http://sveske.ba/en/content/predeli-straha> <15.09.2019.>

RESUME

The feeling of fear is an omnipresent feeling from human origin, in many ways, it has a determinant character for the entire human existence, phenomenological approaches that try to better approach and penetrate the very center of fear, and to explain it better with different aspects of this phenomenon. Needless to say, how much inspiration and inspiration for the creation of "Sara and Serafina" was the feeling of fear among people and how much war and difficult circumstances in people caused anxiety, unrest, discomfort, tension and care for themselves, their loved ones, existence and future. . In this part, both personal and collective fears are created, which do not come into a state of opposition.

The unusual and almost linguistic atmosphere that accompanies the phenomenon of fear shows the "Prince of Fire" to a weak and timid being who is afraid of everything that is strange, otherworldly and inexplicable. While with Karahasan, the human being is afraid of phenomena that are noticeable and existentially threatening. It is concluded that the dualistic nature of the hero, in addition to the presence of the phenomenon of fear, is one of the important common motives of both works. Although they have different origins, the division of personality in Karahasana and David opens space for different approaches in the interpretation of this phenomenon, but also new possibilities for the conception of the motive of fear. What is characteristic of both letters is that they are able to convey the gift of narration to actors who evoke the atmosphere of what they want to convey to the reader and create an ambience that can take to other areas, but also dimensions, reveal secrets and the power of words.

Fears in part seem almost tangible, although they are manifested in different ways, because they are one-way conditioned by external circumstances, and others by internal ones. This phenomenon is manifested in different ways in writers, especially if we take into account that Karahasan's work is a novel, and that in David fear is transposed through different stories, so that it differs in a formal way.

MEDIJSKA KULTURA U SAVREMENOM DRUŠTVU

Samir Ljajić

Univerzitet u Novom Pazaru,
Novi Pazar, Srbija,
ljajics@gmail.com

Apstrakt

Značaj medijske kulture u savremenom društvu je izuzetno veliki jer ona utiče na oblikovanje života savremenog čoveka, na formiranje političkih stavova i društvenog ponašanja pojedinaca. Proizvodi medijske kulture, slike, zvuci i predstave, sve više organizuju slobodno vreme savremenog čoveka, oblikuju njegovo mišljenje i identitet. Na osnovu sadržaja radija, televizije, filma, kao i novih medijskih tehnologija, čovek formira sliku o sebi, sopstvenim potencijalima, vrednosti, uspešnosti, kao i sopstvenoj pripadnosti, određenoj klasi, rasi, nacionalnosti, te s toga medijska kultura ima izuzetan društveni značaj. Veći broj relevantnih autora navodi da medijska kultura oblikuje shvatanja čoveka o svetu, o sistemu vrednosti, o moralu, o dobru i zlu. U većem delu sveta sadržaji medijske kulture danas čine opštu kulturu i smatraju se osnovom za nove oblike globalne kulture. Složen spektar delovanja koji ostvaruju medijska sredstva, pre svega radio, televizija, film, kao i sredstva savremenih tehnologija, proizvodi potrebu za preciznijim određenjem pojma medijska kultura, imajući u vidu njenu širinu i kompleksnost. U tom kontekstu, osnovni cilj ovog rada je definisanje pojma medijska kultura, kako bi se što jasnije sagledali svi aspekti, kao i složenost celine koju ovaj pojam podrazumeva. Medijska kultura determinisana je odrednicama koje pružaju uvid u shvatanje i bolje razumevanje ovog pojma, te je u ovom radu njima posvećena značajna pažnja. D. Kelner u delu Medijska kultura ukazuje na sledeće bitne odrednice: širok spektar medijskih sredstava koje čine sastavni deo medijske kulture; predstave koje nastaju kombinacijom slike i zvuka; kreiranje obeležja i simbola savremenog društvenog života; medijska kultura kao kultura visoke tehnologije (teho-kultura); odnos medijske kulture i društva; teorije medija i kultura.

Ključne riječi: medijska kultura, društvo, savremena tehnologija, društveno ponašanje, teorije medija.

MEDIA CULTURE IN MODERN SOCIETY

Abstract

The importance of media culture in contemporary society is extremely large because it shapes a modern man life, the creation of political attitudes and social behavior of individuals. The products of media culture, paintings, sounds and performances are increasingly organizing free time of a contemporary man, shaping his thinking and identity. Based on the content of radio, television, film, and new media technologies, a person creates an image of himself, his own potentials, values, success, as well as his own affiliation, a certain class, race, nationality, and thus media culture has a remarkable social significance. A number of relevant authors state that media culture shapes people's perceptions of the world, the value system, morality, good and evil. Worldwide, the contents of the media culture today constitute a general culture and are seen as the basis for new forms of global culture. A complex spectrum of actions that make

media, primarily radio television, film, and media of modern technologies, creates the need for a more precise definition of the term media culture, bearing in mind its breadth and complexity. In this context, the main goal of this paper is to define the concept of media culture, in order to better understand all aspects, as well as the complexity of the whole that this term implies. Media culture is determined by the terms which provide an insight into a better understanding of this term, and in this paper they are given considerable attention. D. Kelner in the Media Culture section points to the following important determinants: a wide range of media resources that form an integral part of the media culture; performances created by the combination of picture and sound; creation of features and symbols of contemporary social life; media culture as a high technology culture (techno-culture); the relation between media culture and society; theory of media and cultures.

Key words: media culture, society, modern technology, social behavior, media theories.

UVOD

Značaj medijske kulture u savremenom društvu je izuzetno veliki jer ona utiče na oblikovanje života savremenog čoveka, na formiranje političkih stavova i društvenog ponašanja pojedinaca. Proizvodi medijske kulture, slike, zvuci i predstave, sve više organizuju slobodno vreme savremenog čoveka, oblikuju njegovo mišljenje i identitet. Na osnovu sadržaja radija, televizije, filma, kao i novih medijskih tehnologija, čovek formira sliku o sebi, sopstvenim potencijalima, vrednosti, uspešnosti, kao i sopstvenoj pripadnosti, određenoj klasi, rasi, nacionalnosti, te s toga medijska kultura ima izuzetan društveni značaj.

Veći broj relevantnih autora navodi da medijska kultura oblikuje shvatanja čoveka o svetu, o sistemu vrednosti, o moralu, o dobru i zlu. U većem delu sveta sadržaji medijske kulture danas čine opštu kulturu i smatraju se osnovom za nove oblike globalne kulture. Složen spektar delovanja koji ostvaruju medijska sredstva, pre svega radio, televizija, film, kao i sredstva savremenih tehnologija, nameće potrebu za preciznijim određenjem pojma medijska kultura, imajući u vidu njenu širinu i kompleksnost. U tom kontekstu, osnovni cilj ovog rada je definisanje pojma medijska kultura, kako bi se što jasnije sagledali svi aspekti, kao i složenost celine koju ovaj pojam podrazumeva.

Medijska kultura determinisana je odrednicama koje pružaju uvid u shvatanje i bolje razumevanje ovog pojma, te je u ovom radu njima posvećena značajna pažnja. D. Kelner u delu *Medijska kultura* ukazuje na sledeće bitne odrednice: širok spektar medijskih sredstava koje čine sastavni deo medijske kulture; predstave koje nastaju kombinacijom slike i zvuka; kreiranje obeležja i simbola savremenog društvenog života; medijska kultura kao kultura visoke tehnologije (tehno-kultura); odnos medijske kulture i društva; teorije medija i kultura.

Ne možemo razviti medijsku kulturu bez medijske pismenosti a ona podrazumeva medijsko obrazovanje koje zahteva kreativno korišćenje informacija kao inovativni vid učenja. Medijska pismenost se prvi put definiše konkretnije na skupu posvećenom ovoj važnoj vrsti pismenosti 1992. godine ističući „sposobnost pristupa, analize, vrednovanja i odašiljanja poruka posredstvom medija“ [1, str. 12].

Ujedno se podrazumeva savladavanje mnogobrojnih veština a ne samo informatičkih i digitalnih, jer se usvojena znanja moraju kritički promišljati i koristiti.

MEDIJSKA KULTURA – OSNOVNE ODREDNICE

Poslednjih decenija medijska kultura postaje sve značajnije i interesantnije polje proučavanja za veći broj autora različitih teorijskih orijentacija. Sa pojavom novih medijskih tehnologija, interesovanje autora za proučavanje različitih aspekata medijske kulture postaje sve aktuelnije. U literaturi su prisutne razlike u definisanju pojma medijska kultura koje su uslovljene širokim spektrom medijskih sistema i sredstava koji čine sastavni deo kulture medija. Jednu od najpreciznijih definicija navodi D. Kelner, koji smatra da je medijska kultura složen pojam koji se sastoji od čitavog niza elemenata:

“od radio sistema, nosača zvuka (ploča, kasete, CD-a) i sredstava njihovog emitovanja(kao što su radio aparati kasetofoni i tako dalje); filmova i načina njihove distribucije (prikazivanja u bioskopima, iznajmljivanja video-kasete, televizijskih emitovanja); štampanih medija, od novina do časopisa; i televizijskog sistema koji se nalazi u središtu medijske kulture“ [5, str. 5-6].

Kao što se iz ove definicije može videti, reč je veoma složenom konstrukt koji obuhvata radio i TV sistem, kao i štampane medije i filmsku industriju, a u novije vreme i sredstva savremene medijske tehnologije. Prema shvatanju Kelnera, medijska kultura dakle obuhvata tradicionalne i savremene medije – radio, televiziju, film, muziku i štampane medije (časopise, novine, stripove), kao i kombinacije ovih sredstava. Najčešće je reč o integraciji slike i zvuka. Njihovim spajanjem formiraju se predstave koje u kombinovanom delovanju slike i zvuka utiču na čovekov doživljaj, osećanja ili ideje. Posmatrano sa šireg aspekta, predstave medijske kulture su veoma značajne jer ukazuju na odnose moći u jednom društvu. One pokazuju ko ima i ko nema moć i ko može da je koristi. Predstave koje formiraju mediji su veoma važne za sve koji žive sa medijima, jer konstantna izloženost uticaju medija ostavlja značajan trag. Sticanje kritičke medijske pismenosti može da pomogne pojedincima da se bore protiv medijskih manipulacija i da se osposobe za uspostavljanjem boljeg odnosa prema dominantnim medijima i kulturi.

Druga značajna odrednica medijske kulture je da je ona industrijska kultura, što znači da se odvija po modelu masovne proizvodnje i da je namenjena širokom auditorijumu. Posmatrano sa tog aspekta ona predstavlja model komercijalne kulture, pri čemu su njeni proizvodi artikli koji treba da privuku privatan profit iz velikih korporacija, koje teže ka akumulaciji kapitala. Kao model komercijalne kulture, medijska kultura je usmerena na savremene teme i probleme, odnosno na aktuelna pitanja za koja je zainteresovan široki auditorijum. Priprihvatanje od strane većine pruža mogućnost da medijska kultura kreira obeležja i simbole savremenog društvenog života.

Medijska kultura obuhvata najsavremenija tehnološka dostignuća, pa se može smatrati kulturom visoke tehnologije. U skladu sa tim ona je najprofitabilniji segment ekonomije koji u globalnom društvu dobija sve veći značaj. K. Daglas smatra da medijska kultura predstavlja oblast tehnokulture, odnosno da se u njoj spajaju tehnologija i kultura, proizvodeći nove tipove društva u kome mediji i tehnologija postaju vodeći principi organizacije.

Za definisanje medijske kulture prema navodima Kelnera, od izuzetnog je značaja odnos medijske kulture i društva. Posmatrano sa šireg društvenog aspekta:

„medijska kultura predstavlja poprište borbe za prevlast između ključnih socijalnih grupacija i suprotstavljenih političkih ideologija“ [5, str. 7].

Pojedinci provode veliki deo svoga vremena uz medije i na taj način učestvuju u svim oblicima medijske kulture. Posebnu pažnju privlače zabavni sadržaji koje nude mediji da bi širi auditorijum naveo na identifikovanje sa određenim gledištima, stavovima, osećanjima i pozicijama. Mediji i potrošačaka kultura zajednički rade na stvaranju mišljenja i ponašanja koje se uklapa u postojeći sistem vrednosti u društvu. U delu *Virtuelna planeta*, autor, Z. Jovanović navodi da:

„nije potrebno posebno dokazivati da masovni mediji značajno utiču na obrazovanje stavova i promenu sistema vrednosti kod velikog broja ljudi. Od konstatovanja ovih eklatantnih činjenica, međutim, mnogo je značajnije osvetliti mehanizme i metode koje se koriste u procesu obrazovanja i prekrivanja stavova javnog mnjenja. Zbog toga kada se istroši jedan politički, ideološki, ekonomski, društveni ili kulturni model, mediji pristupaju oblikovanju drugog, novog i pri tom nastoje da delujući na javno mnjenje, nova ideja bude što je moguće više rasprostranjena i prihvaćena“ [4, str. 133].

Saglasno tome, ukazuje se na veliku moć medijskih sredstava, jer ona imaju velike potencijale za zloupotrebu. U tom smislu naglašava se da medijska sredstva ne omogućavaju samo prenos informacija i jednu vrstu zabave, već omogućavaju i posredovane oblike komunikacije vitalne za razmenu i kontrolu psiholoških stanja većine:

„Za većinu ljudi masovni mediji su vrsta medikamenata i sedativa i zato oni mogu da kanališu agresivan stanja i da ublaže traume, pogotovu, one izazvane osećanjem napuštenosti i nevrednosti. Na taj način sredstva masovnih komunikacija preuzimaju ulogu jedne vrste društvenog siguronosnog ventila. Otuda ni malo nije beznačajno u čijim će se rukama nalaziti.“ [2, str. 137].

Prema navodima istog autora danas su masovni mediji najznačajniji faktor programiranja svesti. Ljudska čula su skoro svakodnevno izložena njihovoj audiovizuelnoj reperezentaciji. U ogromnom arsenalu postupaka, sredstava, tehnika i metoda kojima se masovni mediji koriste veoma su značajne reči. One podstiču različita osećanja, mogu da

„vode i zavode, jer većina njih nije izrečena da nešto saopšti, već da usmeri osvoji i zarobi. Reči poput svakog drugog rada proizvode, i kao što je novac opšte sredstvo razmene i jezik pokazuje svojstva sveopšte razmene“ [2, str. 139].

Međutim, poruke koje upućuju masovni mediji nemaju jednak intenzitet niti ostvaruju jednake efekte na auditorijum kome su upućene. Auditorijum, posebno njegovi pojedini delovi nisu bezlična masa koja će pristati na bilo kakvo oblikovanje. Nasuprot tome reakcije auditorijuma su veoma promenljive nepredvidive i zavisne od trenutne situacije. Imajući ovo u vidu sasvim je razumljivo da medijske manipulacije mogu biti blokirane ili čak kontraproduktivne.

Sama medijska kultura kreira resurse koje pojedinci mogu prihvatati ili odbaciti, te u tom smislu oni mogu da se priklone ustaljenoj organizaciji društva ili da se sukobe sa društvom i razvijaju sopstveni identitet. Prema navodima Z. Jovanovića publika ima značajnu ulogu, ona

„se izdvaja od ostalog građanstva po tome što nastoji da slobodno i trezveno rezonuje“ [3, str. 40].

Prema navodima istog autora, publiku je moguće odrediti

„kao homogeno javno mnjenje, okupljeno oko zajedničkog predmeta interesovanja, opskrbljeno informacijama, znanjima i hrabrošću za kritičko prosuđivanje [3, str. 41].

Upravo zbog svog protivrečnog delovanja medijska kultura se smatra veoma kompleksnom i teško se može smestiti u okvire jedinstvene teorije. Opšte teorije deluju jednostrano i zanemaruju važne aspekte medijske kulture. Poznata teorija o medijskoj manipulaciji i dominaciji, koja se pojavila šesdesetih i početkom sedamdestih godina dvadesetog veka, ističe da su mediji svemoćna sredstva koja nameću jednu monolitnu dominantnu ideologiju. Nasuprot tome, u novijim teorijama se naglašava moć auditorijuma koji se može odupreti medijskim manipulacijama i koji može da stekne sopstvenu moć pomoću sadržaja vlasite kulture, pri čemu se auditorijum posmatra kao vrsta publike koja nije fizički povezana.

Kako publika postaje značajan faktor javnog života i mišljenja kojoj se obraća sve veći broj stručnjaka, ona postepeno primorava vlast na polaganje računa i pravdanje svojih postupanja. Kritika publike, za razliku od profesionalne kritike, ne mora uvek imati racionalan stav, ali sa druge strane, širina njenih interesovanja može izneti sasvim nove i neočekivane pojedinosti koje mogu biti od značaja prilikom donošenja odluka. Iz tog razloga publika postaje neizostavni činilac koji utiče na kreiranje medijske kulture. U tom procesu poseban značaj pripada medijima koji su promenili diskusiju, ali je nisu ugušili. Naime, medijska sredstva, TV i radio stanice, izdavačke kuće i udruženja insistiraju na diskusiji i njenom širenju. Međutim, na taj način diskusija je samo prividno zaštićena, jer i sama postaje deo igre u potrošačkom društvu.

Prema mišljenju Kelnera [5, 2004] i druge savremene teorije takođe se mogu smatrati jednostranim i ograničenim i treba da ustupe mesto opsežnijim multidimenzionalnim kritičkim pristupima. Naime, Kelner smatra da se teorije medija i kulture mogu najbolje razvijati kroz specifične studije konkretnih fenomena, koji bi bili sagledani u kontekstu savremenog društva. U skladu sa takvim polazištem, Kelner je u svom delu *Medijska kultura* praktično pokazao na koji način su neki od najpopularnijih kulturnih sadržaja danas, uključeni u savremene političke i kulturološke sukobe. Naime, u knjizi on iznosi neke modele studija medijske kulture koji su kritički, multikulturalni i multiperspektivistički.

Kelner se bavi politikom kulture u nameri da razvije specifičan model studija medijske kulture raspravljajući kako bi trebalo proučavati kulturu i društvo da bi se u potpunosti, shvatio način kreiranja, priroda i učinak medijske kulture. Ovaj pristup obuhvata i društvenu teoriju kojom se kontekstualizuje, tumači i analizira priroda i efekti medijske kulture. Autor pridaje veliki značaj društvenoj teoriji i smatra da

„studije kulture ne mogu da se sprovedu bez društvene teorije i da moramo razumeti strukturu i dinamiku datoga društva da bi smo mogli da shvatimo i protumačimo njegovu kulturu. Takođe, pretpostavlja da sadržaji medijske kulture nisu puka oruđa dominantne ideologije niti pak čista i bezalena zabava. Nasuprot, to su kompleksni činiooci koji predstavljaju otelotvorenja društvenih i političkih diskursa, čija analiza i interpretacija zahteva metode tumačenja i kritike koji objašnjavaju njihovu zasnovanost na političkoj ekonomiji, društvenim odnosima i političkom okruženju u kome dolazi do njihovog nastajanja, dejstva i konzumiranja“ [5, str. 11].

I na kraju, ne sme se prenebregnuti uloga medija u formiranju identiteta u savremenom društvu pošto su se mediji u savremenom društvu nametnuli kao jedan od ključnih agenasa gotovo svih društvenih promena. [9, 2013]. To naročito dolazi do izražaja u kulturi. Mediji su postali element koji određuje kulturu i kulturne obrasce. Način života kakav propagiraju mediji i mejnstrim (main stream) kultura postao je opšte prihvaćen a krajnji cilj jeste globalizacija ukusa koja od ličnosti modernog doba izgrađuje svojevrstu elektronsku individuu [6, 2013]. Upravo zato publika kojoj su namenjeni medijski sadržaji nikako ne bi trebalo da pasivno prihvata sadržaj koji joj plasiraju mediji. Pojedinaac mora da nauči kako da se snađe u sadržajima masovne kulture i izbegne intelektualnu pasivnost, mora kritički posmatrati te sadržaje, oblike i izraze, kao i naučiti proces njihovog kodiranja i dekodiranja, u čemu važnu ulogu ima medijsko obrazovanje [10, 2001].

ZAKLJUČAK

Medijska kultura je kompleksan pojam koji uključuje širok spektar medijskih sistema i sredstava uključujući tradicionalna medijska sredstva, kao i alate savremenih medijskih tehnologija [8, 2012]. U savremenim medijskim sredstvima često se kombinuju slike i zvuk, što čini osnovu za formiranje predstava na kojima se zasniva medijska kultura. Medijska kultura je veoma značajna za društvo u celini, ona kreira simbole savremenog društvenog života, određuje sistem vrednosti, oblikuje život savremenog čoveka. Medijska kultura je deo industrijske kulture, a u novije vreme ona čini kulturu visoke tehnologije, odnosno teho-kulture. Za proučavanje medijske kulture važno je poznavati teorije kulture, ali i kontekst određenog društva, kako bi se negovao kritički, multikulturalni i multiperspektivni pristup. Poznati autor Kelner ukazuje da se teorije medija i kulture mogu najbolje razvijati kroz specifične studije konkretnih fenomena. Takođe on naglašava neophodnost proučavanja politike kulture u cilju razvoja specifičnog modela studija medijske kulture. U tom kontekstu on predlaže raspravu kako proučavati kulturu i društvo da bi se u potpunosti shvatili načini kreiranja, priroda i efekti medijske kulture.

BIBLIOGRAFIJA

1. Aufderheide, P. (Ed.). (1993) *Media Literacy: A Report of the National Leadership Conference on Media Literacy*. Aspen, CO: Aspen Institute
2. Jovanović, Z. (1996) *Moć privida. Masovna kultura kao ideologija*. Niš: Filozofski fakultet
3. Jovanović, Z. (2012) *U vrtovima dodira. Primalna komunikacija*. Niš: Filozofski fakultet
4. Jovanović, Z. (2015) *Virtuelna planeta*. Niš: Filozofski fakultet
5. Kelner, D. (2004) *Medijska kultura. Studije kulture, identitet i politika između modernizma i postmodernizma*. Beograd: Clio
6. Kovačević, B. (2013) *Medijsko modelovanje kulturnog identiteta. Sociološki diskurs, godina 3, broj 6*

7. Livingstone, S., Van Couvering, E., Thumim, N. (2005) "Adult media literacy: A review of the research literature." London: Ofcom
8. Se-Hoon, J., Cho, H., Hwang, Y. (2012) "Media literacy interventions: A meta-analytic review." *Journal of Communication* 62, 3, str. 454-472
9. Tzu-Bin, L., Jen-Yi, L., Deng, F., Lee, L. (2013) "Understanding new media literacy: An explorative theoretical framework." *Journal of Educational Technology & Society* 16, 4, str. 160
10. Potter, W. J. (2001) *Media Literacy*. London: SAGE Publication

RESUME

Media culture is a complex term that includes a wide range of media systems and resources including traditional media, as well as tools of modern media technologies. In modern media, images and sound are often combined, which forms the basis for the formation of performances on which media culture is based. Media culture is very important for society as a whole, it creates symbols of modern social life, determines the value system, shapes the life of a modern man. Media culture is a part of industrial culture, and in recent times it is a culture of high technology, i.e., techno-culture. For the study of media culture, it is important to know the theories of culture, but also the context of a certain society, in order to nurture a critical, multicultural and multi-perspective approach. The well-known author Kellner points out that theories of media and culture can be best developed through specific studies of specific phenomena. He also emphasizes the need to study cultural policy in order to develop a specific model of media culture studies. In this context, he proposes a discussion of how to study culture and society in order to fully understand the ways of creating, the nature and effects of media culture. Media have become an element that determines culture and cultural patterns. The way of life propagated by the media and mainstream culture has become generally accepted, and the ultimate goal is the globalization of taste, which builds a kind of electronic individual from the personality of the modern age. That is exactly why the audience, for which media content is intended, should by no means passively accept the content placed by the media. The individual must learn how to cope with the contents of mass culture and avoid intellectual passivity, must critically observe these contents, forms and expressions, as well as learn the process of their coding and decoding, in which media education plays an important role.

LEGENDA O ALAJBEGU: PRIKAZ ROMANA

Amela Lukač Zoranić

Univerzitet u Novom Pazaru,
Novi Pazar, Srbija
a.zoranic@uninp.edu.rs

Samina Dazdarević

Univerzitet u Novom Pazaru,
Novi Pazar, Srbija
samina.d@uninp.edu.rs

Proces stvaranja porodične historije nužno je bitan za čovjeka. Zaboravljeni događaji, junaci i njihove sudbine, nekada začudne a nekada tako proste, često su inspiracija mnogih književnika koji nastoje nizom slova izatkatiti specifični kod sa neupitnim trajanjem.

Svaka slika nastala kao produkt riječi, čije značenje upućuje na obris nove slike i novog značenja, nosi sa sobom jedno vrijeme i kolektivno pamćenje koje nas tjera da sebi postavimo pitanje: Ko sam? Odakle dolazim? Sličim li na moje pretke? Stoga, priče o porijeklu uvijek privlače pažnju slušaoca jer u njima mnogi, čak i oni kojima to nije cilj, pronađu odgovore, a i način kako da razumiju prošlost. Breme emocije, breme prošlosti i breme predaka hrabro je ponio i Zećir Zećirović ispričavši priču koja i dalje tječe i kroji neke nove priče. Zećir Zećirović, nastavnik, pisac, novinar i publicist, rođen je u Laholu kod Bijelog Polja 1949. godine. Osnovnu i srednju školu završio je u Bijelom Polju, a Višu pedagošku školu – Odsjek za jugoslovensku književnost i srpskohrvatski jezik u Prizrenu 1973. godine.

Radni vijek proveo je uglavnom na području Kosova, gdje je trideset i sedam godina radio ostvarivši bogat i plodotvoran nastavnički i spisateljski rad.

Radio je u više osnovnih škola u Crnoj Gori i Kosovu. Učestvovao je na projektu implementacije nastave na bosanskom jeziku pri Ministarstvu obrazovanja, nauke i tehnologije Kosova. Bio je i član tima za unaprjeđenje nastave na bosanskom jeziku. Bavio se recenzijom i lekturom udžbenika na bosanskom jeziku za obrazovanje bošnjačke nacionalne zajednice na Kosovu. Bio je dopisnik lista Đulistan, prvog štampanog glasila na bosanskom jeziku na Kosovu. Dobitnik je književne nagrade 2007. godine lista Đulistan za pripovjetku Đurumlja. Autor je na desetine pripovjedaka i romana Legenda o Alajbegu. Umro je u Vitimirici 2013. Roman Legenda o Alajbegu napisan je 2002. i broji 160 strana, a posthumno objavljen 2020. u izdanju El-Kelimeha-a.

U središte ove romanske priče je Hakan Murat te je ovo, po tipu, roman lika. Radnja u romanu tječe hronološki i počinje rođenjem sina nekadašnjeg juzbaše Anadoljske konjice Hakana Murata.

Bijaše nastupilo predvečerje 1759. godine. Ispred kuće na svom imanju sjedio je Hakan Murat, nekadašnji juzbaša Anadoljske konjice. Zlatasta svjetlost je plavila drveće anadoljske smokve i dosta veliku kuću sa skerletnim puzavcima, u trenutku, prije no što sunce zaroni i spusti se strmo ispod horizonta anadoljske ravnice ostavivši čitav predio u tami. Bio je to trenutak kada se vazduh umiri i prožme teškim mirisom dima zapaljenog drveta i kravlje balege, jasmina i nevena i žute prašine koju su dizala ogromna krda stoke, koju su vraćali čobani sa sagorjelih pašnjaka, kao i čas kada se iz zažarene ravnice čuje zavijanje šakala, dok se prikradaju ivici sela čekajući da nagla tama unese hrabrost u njihova kukavička žuta tijela da bi izletjeli i u selu ili ravnici potražili utjehu za svoje stomake. [...] Dok je Hakan Murat, sjedeći pred kućnim pragom, razmišljao o prošlosti, u kući se začuo plač djeteta. Stara sluškinja Asija hrupi na vrata, pritrča Muratu i čestita mu sina kojeg je dobio sa nastupanjem akšama.

Radnja je ispriповjedana u trećem licu, od strane sveznajućeg naratora koji poznaje prošlost, sadašnjost ali i budućnost likova, vodeći čitaoca na svojevrsno putovanje kroz vrijeme.

Pripovijedanje počinje pričom o Anadolcu, koja je ujedno i prvo poglavlje romana, u kojoj autor nastoji predstaviti svog glavnog lika, junaka Kasima, bezmalo bez mane. Od najranijeg doba, njegova sudbina je predodređena. Rođen je da ispuni očeve ambicije da njegov „naslijednik postane čovjek i junak“ carske vojske te ne čudi činjenica da sa 5 godina prolazi kroz razne obuke od držanja sablje do sječenja istom, gađanje iz puške i jahanja. Dječak biva upisan u vojnu školu u Stambolu gdje njegove sposobnosti bivaju zapažene među Stambolijama koji, usled zavisti, uvukoše Kasima u klupko poruge i sukoba koje je rezultiralo fizičkim obračunom što ujedno beše i povod da se Kasimovo ime nestane pod geografski uslovljenim nadimkom „Anadolac“.

Potaknut zavišću i vrelinom mladalačke krvi, ohrabren očevim statusom u društvu, jedne prilike Zaim poturi nogu Kasimu dok je prolazio pored njega. Pao je Kasim u prašinu, a sa svih strana začuo se smijeh Zaimovih drugova. Bijesan zbog toga, Kasim žustro nasrnu i udari Zaima pesnicom. Kao po dogovoru, u isti mah, na njega se sručilo desetak tijela. [...] Čuvši buku, izašao je Kara Hasan i razmršio to klupko ispreplijetanih nogu i ruku. Kada je klupko raspleteno, vidio je Hasan u toj gunguli i odgrizeno uho. Na pitanje ko je to uradio, iz desetine grla se čulo: Anadolac! Anadolac [...]. Od tog dana, dugi niz godina to ime će pratiti Kasima kao usud.

Dalje u tekstu saznajemo da je i sam car oduševljen Anadolcem jer mu kazuje poštovanje zbog pobjede na igrama vještina dočekavši ga na nogama, a kasnije mu, zbog ostalih zaluga daruje i titulu bega kao i carske posjede u okolini Stambola.

U sledećem poglavlju Niče raja kao iz zemlje trava autor nastoji da naglasi društveni i historijski kontekst vremena kroz koji radnja teče, izmeštajući radnju iz Stambola u Sandžak.

Početakom ljeta 1789. godine u Sandžaku, a naročito oko Pazara i Akova, pobuni se raja. Osjetili kmetovi da popuštaju carski dizgini, pa umislili da je došlo vrijeme da se jednom za svagda otresu Turaka.

U ovom poglavlju predstavljen je sukob između ustanika, među kojima su, kako autor ističe, “prednjačili razbojnici, lopovija i ubice” i onih stanovnika Pazara koji ne pobeگوše već iz kula Smajil beg Šarenkapića pružaju otpor. Kroz cijelo poglavlje se prožima priča o stradanju običnog čovjeka koji je uvijek taoc u sukobu sila, i čiji život sa lakoćom biva oduzet a sama vrijednost umanjena. Mržnja, kao breme historijskih okolnosti, očitava se u osjećajima Save Radunova, nekadašnjeg kmeta Smajil bega, koji bi glavu begu otkinuo “samo da mu šaka dopadne”. Naime, Smajil begovo kulturno nasleđe i osjećaji kolonijalne potčinjenosti utječu na Savu Radunova koji, iako neradnik i osoba čija priča nema puno smisla, dobija na značaju kod ostalih ustanika.

U poglavlju Kad kola zapnu, autor, opisujući Anadolčev dolazak u Sandžak daje izvanredne opise krajolika, samog Anadolca i njegove vojske. Zećirović vješto nastoji prikazati reakciju stanovništva u sandžačkim čaršijama na dolazak turske vojske i izvanrednog bajkovitog junaka.

Stiže Anadolac nekakav i sa njim velika vojska i sermija... svi u zlatu i svili odjeveni. Pred njima na krilatom konju jezdi Anadolac, vele, posjekao je dosad trista hiljada ćafira tamo negdje po Moskoviji, Jehudiji i Underevini. Sam mu sultan darivao bilesim čelenku, sablju damaskiju i velike luke i čitluke oko Stambola. Gazija pravi, fermañ od cara dobio da feti po Sandžaku i red zavede.

Anadolac je prototip savršenog muškarca i autor koristi svaku priliku da to naglasi svojim čitaocima. Njegove fizičke vrline su toliko očigledne da mu je skoro nemoguće pronaći manu. Njegova oprema u potpunosti pristaje njegovoj ličnosti te svojom ljepotom u potpunosti pleni zaokupljujući pažnju čitaoca.

Na drumu pomoli se konjica. Anadolac bira prečice; ne voli da ide putem koji određuju drugi, sem kad mora. Na njemu čohane čakšire, a široki trabolos pojas devet puta obmotan mu oko pasa, mintan od žute svile, a džamadan zlatom nakićen; za silah mu dvije kubure, srmom okićene, svaka srma po sedminu oke zlata na njima, preko toga po sedam merdžana, a po vrhu toga alem kamen dragi. O pasu mu sablja damaskija, a o unkašu dugačka mazera. Na glavi mu billesim čelenka od čelika ljuta, okićena zlatom i dragim kamenjem. Pod vjeđom mu ljute oči kao u risa, kad sijevnu, kao nožem presijeku. Čisto mu lice kao u djevojke, malo preplanulo, išibano ljutim vjetrom i vrelim anadolskim suncem opaljeno.

U poglavlju Mejdan saznajemo o viteškim podvizima glavnog junaka koji olako u dvoboju pobeđuje antipoda Filipa Mečkaru, čija snaga i junaštvo bejahu čuveni po zlu. Potom slijedi poglavlje Edžel koje ogoljuje fizičku surovost krvnika Edžela pred čarima lijepe Mare. Neustrašivi gorostas pred kim drhti i staro i mlado zadrhtaće „poput pruta na vodi“ pred zanosnom djevojkom, svjedočeći da vojnici i u ratu znaju biti „ljudi od krvi i mesa“.

Kako bi pojasnio ojkonim Laholo, narator najavljuje poglavlje Hajdur Puh. Brižljivo prenoseći predanje o Hajduru Puhoviću, jadnom čovjeku koji je zbog svojih nedostataka – bio je gluh i nijem od rođenja, bivao zloupotrebljen od drugih, i njegovoj iskrenoj ljubavi prema stvoritelju, kako ga je majka učila, i koji je jedino dvije riječi mogao izgovoriti: „Allaha volim“, odnosno Lah-Olo kako bi se čulo sa njegovih usana, narator koristi priliku da objasni kako je nastao i naziv mjesta Laholo.

Jedino što je Hujdur mogao da promuca bile su dvije skraćenice: Lah i Olo. Majka ga je odmalena učila da kaže: Allaha volim – da bi se bar po tome razlikovao

od hrišćanske djece sa sličnim mahanama. Hujdur je te dvije riječi izgovarao na svoj način: Lah i Olo, i to tako što razvali velika usta prepunjena vlažnim crvenim jezikom i skoro sastavljeno grakne: Lah-Olo.

Slučaj Hajdura Puha, gluvog i nemog sirotana, oslikava žalosnu istinu svih onih muškaraca i žena koji rođenjem bivaju obeleženi specifičnostima i njihov život koji lagano čilji zaviseći od milosti ili nemilosti lokalnog življa dok njihova jednostavnost zapravo predstavlja i njihovu grandioznost u istini i čistoti duha.

Nije samo ime mjesta zaintrigiralo Anadolca, ljepota prijedela ga je oduševila te je odlučio da u njemu i ostane.

U daljini je vidio ogranke Bjelasice obasjane suncem, dolinom, između vrbaka, krivudao je Lim, a desno od njegove obale uzdizala se blaga padina koja se završavala zatalasanim predjelom, više obravnim nego strmenim koji je bio naseljen. Pogled mu se zaustavi na tom selu. Sredinom sela prolazi krivudav put oko kojeg su se razmjestile oniže kuće, okružene voćnjacima u potpunom cvijetu, pa je iz daljine cijelo selo izgledalo kao neka ogromna čipkana koprena, koja je privlačila pogled.

Mnoge romaneskne priče nose određenu dramsku tragičnost tako u poglavlju Kosana, svjedočimo gubitku mladog života. Zabranjena ljubav je uvijek ona koja najviše izaziva i boli. Ishod je nerijetko poguban kao što je slučaj i sa Kosanom, čije će se „žive oči“, mladost i ljepota prerano ugasiti usled tuge jer ne može biti sa dragim za kojim joj duša i tijelo treperahu.

Slijede i poglavlje Alajbegova kula, koje je ujedno i najduže, govori o izgradnji kule i silini njenog gospodara, potom poglavlje o lijepoj djevojci i njenom usudu Almasa, i na koncu, poglavlje Razniješe sve kao Alajbegovu slamu, o ljubomori, kukavičliku, osvjeti, grijehu i nadasve ljudskoj slabosti.

E moj beže, dugo si vremena među ovim vrletima proveo, ali ništa, galiba, nijesi naučio. Od dvora si došao, te sam mislio da i njihov urnek znađeš. Neka znaš, u Stambol odavde najlakše stiže kleveta, a iz Stambola do ovamo najbrže stiže svilen gajtan.

Izdaja kao neminovna kruna života velikog čovjeka zadesiće i Anadolca. Izdaće ga oni kojima je vjerovao i koje je kao brata voleo. Ispunjenje predskazanja značiće i kraj nekoliko života koji će se gasiti jedan za drugim u uskim uzročno-posledičnim vezama.

Posebnu pažnju u romanu zavređuje prikaz protoka vremena. Vrijeme, koje nikako ne možemo posjedovati niti zaustaviti, a čijoj prolaznosti svjedočimo, uvjetuje neprekidan slijed događaja koji se odvijaju u nepovratnom smjeru. U književnom tekstu se njegov tok može mjeriti stranicama ispisanih riječi, ili pak jednom rečenicom u kojoj se smenjuju godišnjih doba. U romanu Legenda o Alajbegu vrijeme je raznoliko prikazano. U nekim poglavljima se smenjuju godine, mjeseci, dani, sedmice, dok u nekim drugim trenutak kao da traje vječnost.

Za Kasima, u početku, brzo protiče i vrijedi onoliko koliko je Kasimu potrebno da o određenim momentima promisli i pred našim očima ih proživi, dajući im posebno trajanje.

Njegovo rođeno ime kao i nadimak Anadolac, koji ga je geografski određivao, nestaće pod titulom Alajbega koja će se stopiti sa njim.

Kasim je dječak koji bezbrižno raste ispunjem ljubavlju majke i očekivanjima oca da mu sin bude još bolji vojnik od njega, te počinje sa obukom dječaka sa njegove

napunjene tri godine, oduzimajući mu djetinjstvo i dječiju igru, jer je Kasimu, već od samog početka, bio predodređen put.

Kako se Kasimovo tijelo čeličilo tako je i um sazrijevao a vojne vještine sve više bivale izražene transformišući ga u Anadolca, tipičnog turskog junaka kojem je skoro nemoguće pronaći mahanu.

Brz poput strijele, naočit, jak, hrabar, čestit, skroman, sa smislom za komandovanje, Anadolacu nema ravnog u carskoj vojsci. Osim toga, njega ne krasi samo odlike fizičke spretnosti i vrline već i izvanredan razum. Naime, za iskazanu mudrost pred sultanom biva nagrađen titulom bega, te Anadolac postaje Alajbeg, podanik sultana, branitelj nemoćnih, delilac pravde, marljivi učenik, čuvar bratovljev i pokornik Allahov.

Anadolija osta iza Alajbega, novi krajevi osvojiše njegovo srce. Sandžak koji je trebao da brani, čuva, pokori, po sve ga uze, oblikujući mu život poput visoke kule koju mjesecima zidahu za njega - Alajbega.

Igra lirskog i epskog izraza kontinuirano se prepliće u opisima sandžačkog krajolika. Upotrebom stilskih figura, metafore, metonimije, personifikacije, autor čini pejzaže još izrazitijim, kao da ih uzastopno oživljava pred očima čitaoca.

„U oči sabaha, predzorje modro kao čivit, mjesec se zanese ljepotom kraja i na mah udavi u bistroj vodi Raške...“

Autor koristi toponime kako bi geografski definisao prostor zbivanja radnje. Sandžak, Novi Pazar, Materidža, Bjelasica, Sušica, Bijelo Polje, Rasovo, Godijevo, Korita, Akovo, Obrov, Bir-han, prijedeli kroz koje je jezdio, svojom nesputanom ljepotom oduševljavali su Alajbega, da bi ga Laholo, poput neke ogromne čipkane koprene, kako mu je, okupanom suncem izgledalo, potpuno očaralo te i odlučio da u njemu podigne kulu i nastani se.

U romanu se prepliće nekoliko tema čiji su pronosioci nosioci sam Alajbeg i ostali likovi.

Tema bratske ljubavi ogleda se u odnosu Alajbega i brata mu Muhšira, tema prijateljstva i izdaje (Alajbega i Šemsi-beg Redžepagića), tema odanosti i prevare (odnos Hajvaza prema Alajbegu), pohlepe, ljubomore i okrutnosti oličena u liku Čorpaše, kao i tema osвете i greha (Muhširbeg i Halima).

Pored Alajbega, ostali likovi u romanu oslikani su sa više ili manje pažnje, skoro da o njima ništa i neznamo, osim onih pojedinosti sa kojim narator želi da nas upozna. Interesantni su prikazi žena. Od lijepe i tragične junakinje Kosane, te pohotne i razigrane Halime do raskošne i umne Almase. Očigledno je da, pored sve čestitosti, hrabrosti, znavatnosti, ljepote i mudrosti, Alajbeg nema sreće u ljubavi.

Ljubav će mu biti data onoliko koliko da je okusi, da spozna kakva ona može biti, taman toliko da vječno može osjećati žal za gubitkom i tugovati nad neznanim prokletstvom.

Baš kao što se i godišnja doba brzo smenjuju u tekstu, kako vrijeme tječe, nestat će Kosane, nestat će Halime, nestat će Almase i nestat će Alajbega, ali neće nestati priče o njemu, njegovim ljubavima, sili i poštenju.

Ljepota i raskoš bosanskog jezika ogleda se u autorovom naratološkom postupku, stoga se lako može očitovati da je kod autora, kao to T. S. Eliot kaže, nakon zrelosti jezika došlo do zrelosti duha i zrelosti manira. Bosanski jezik Zećira Zećirovića nastavljač je tradicije i čuvar porodične prošlosti i okolnosti jednog

drugog vijeka, upućuje nas na nasljeđe i pitanje spoznaje nas samih utičući na zrelost duha.

Na koncu, toplo preporučujemo čitanje romana Legenda o Alajbegu Zećira Zećirovića.

Literatura:

Zećirović, Zećir, Legenda o Alajbegu, El- Kelimeh, Novi Pazar, 2020.

Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

Vol. 19, str. 74-85, 2020 god., web lokacija gde se nalazi rad: <http://um.uninp.edu.rs>

Tematska oblast u koju se svrstava rad: Društvene i humanističke nauke / podoblast: Ekonomija

Datum prijema rada: 22.12.2020. UDK: 004.738.5:659.4 Datum prihvatanja rada: 30.12.2020.

316.774:004.738.5

doi: 10.5937/univmis2019074R

Pregledni rad

ODNOSI S JAVNOŠĆU U DIGITALNOJ ERI - NOVI METODI I ALATI

Predrag M. Ristić

Visoka strukovna škola za preduzetništvo,
Beograd, Srbija
vrp@eunet.rs

Sanja Čelik

Agencija za licenciranje stečajnih upravnika,
Beograd, Srbija
sanjacelik@hotmail.com

Apstrakt

Početak 21. veka je obeležio značajan evolutivni skok u Internet tehnologiji - prelazak sa statičnih web stranica čiji je sadržaj određivao isključivo njihov kreator, na dinamičke, interaktivne web-stranice sa korisnički kreiranim sadržajima, uz pojavu i širenje društvenih mreža kao posebne i višenamenske sajber/info sfere.

U takvom novom i dinamičnom okruženju prirodno su se pojavile potrebe za novim načinima funkcionisanja odnosa s javnošću, najpre kroz pronalaženje novih pristupa i metoda koji bi se uspešno uklopili u novo digitalno okruženje radi iskorišćavanja svog novostvorenog potencijala. Ovaj evolutivni korak Interneta - Web 2.0 koji je doneo web stranice sa interaktivnim pristupom, kao što su blogovi, društvene mreže/mediji, targeted advertising i podkastovi, postali su nova i vitalna polja delovanja savremenog PR-a. Nove interaktivne tehnologije su omogućile ne samo precizniju identifikaciju ciljnih grupa, već i direktan pristup njima, što je omogućilo prikupljanje do tada nezamislivog kvantiteta i kvaliteta podataka koji opisuju ne samo grupe, već i pojedince. Ovaj kvantni skok u poznavanju ciljnih publika, učinio je mogućim preciznije "krojenje" poruka za svaku od njih čime je drastično povećana i efektivnost tih poruka.

U radu će biti analizirani principi, funkcije i mogućnosti modernih digitalnih odnosa s javnošću, kao i metode i alati koji se primenjuju.

Ključne riječi: digitalni PR, digitalne komunikacije, informacije, Web 2.0, interaktivnost

PUBLIC RELATIONS IN THE DIGITAL ERA - NEW METHODS AND TOOLS

Abstract

The beginning of the 21st century marked an evolutionary "leap" in Internet technology - the transition from static web pages whose content was determined solely by their creator to

dynamic, interactive user-created web pages and the emergence and proliferation of social networks as a special and multi-purpose cyber info-sphere. In such a new and dynamic environment, naturally the need for new ways of functioning of public relations has emerged, finding new approaches and methods that would successfully fit into the new digital environment and take advantage of all the newly created potential.

This next evolutive stage of the Internet - Web 2.0 brought interactive access web-pages, blogs, social networks/media, targeted advertising and pod-casts have become new and vital fields of contemporary PR. The new interactive technologies have enabled not only more accurate identification of target groups but also direct access to the collection of unimaginable quantity and quality of data that describes not only groups but individuals as well. This quantum leap in knowledge of target audiences made possible more precise "tailoring" of messages for each of them, thus dramatically increasing the effectiveness of these messages.

This paper will analyze the principles, functions and possibilities of modern digital public relations, the methods and tools for its application as well as practical examples.

Keywords: digital PR, digital communications, information, Web 2.0, interactivity.

UVOD

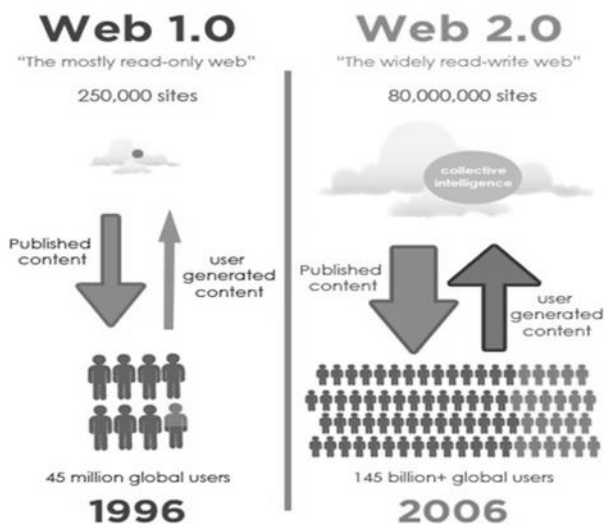
Web 2.0 poznat i kao participativni i društveni web, odnosi se na web lokacije koje stavljaju akcent na sadržaj koji generišu korisnici, jednostavnost upotrebe, kulturu učešća i interoperabilnost, tj. kompatibilnost sa drugim proizvodima, sistemima i uređajima za krajnje korisnike. Termin Web 2.0 je postavio Darci DiNucci 1999. godine, dok je taj termin postao je popularan 2004. godine. Okvir Web 2.0 određuje samo dizajn i upotrebu web stranica i ne postavlja nikakve tehničke zahteve ili specifikacije dizajnerima. Tranzicija ka tome je bila postepena i prema tome ne može se navesti precizan datum kada se dogodila ova bitna promena, pa se može reći da se Web 2.0 dogodio postepeno.

Web 2.0 sajtovi omogućavaju korisnicima da međusobno komuniciraju i saraduju putem dijaloga na društvenim medijima kao stvaraoci korisnički stvorenog sadržaja u virtuelnoj zajednici, što je konceptualno i kvalitativno različito od web sajtova tipa Web 1.0, koji su omogućavali korisnicima samo pasivno korišćenje ponuđenih sadržaja.

Osnovna karakteristika Web 2.0 je upravo udvosmerivanje Internet komunikacije, stvaranje virtuelnog prostora za razmenu informacija u svim oblicima, bilo da se radi o idejama, znanjima, multimedijalnim sadržajima ili knjigama, što je dovelo do stvaranja osnove za realizovanje kolektivne inteligencije (crowdsourcing).

Ova informativna "eksplozija", pojava nove interaktivne info-sfere dostupne svima, stvorila je do juče neslućene mogućnosti u svim oblastima ljudske aktivnosti, a naročito u komunikaciji, obrazovanju, nauci i društvenim odnosima. Web 2.0 je društveni Web koji nas povezuje sa drugima, nije statičan i dostupan je svima, prestao je da bude relativno prosta alatka i postao je svoj poseban svet čiji su stanovnici svi koji mu pristupe i ostave svoj trag u njemu.

Na Wikipediji ljudi dele znanja, na Instagramu slike, na YouTube-u video klipove, na Facebooku se družimo, postavljamo komentare, na novinskim sajtovima ocenjujemo vesti. Jednom rečju, povezani smo sa web svetom i njegov smo aktivni deo.

Slika 1: Poređenje Web1.0 i Web 2.0.

Izvor: <https://www.znetlive.com/blog/web-2-0/>

NOVI INTERNET I PR

Novi, unapređeni Internet i nove mogućnosti medija (Lister, 2009:13-44), po svojoj tehničkoj prirodi su digitalni i virtuelni. Digitalni podaci se odlikuju velikom brzinom prenosa i pristupa, kao i relativno jednostavnom manipulacijom. Digitalni podaci se prenose i "žive" u svom virtuelnom, neopipljivom svetu, tj. info-sferi.

Mogućnost pretrage informacija je postala eksponencijalno veća sa mogućnošću konsultacija ogromnog broja umreženih baza podataka, što je olakšano ubacivanjem hiperlinkova u tekstove koji nas vode dalje kroz mreže.

Novi mediji su interaktivni u smislu da svaki korisnik može da da svoj doprinos njihovom kvalitetu i sadržajnosti i nije više samo pasivni korisnik - posmatrač, usled čega je zabeležena tendencija umrežavanja svih lokalnih i/ili specifično orijentisanih mreža u jednu veliku, globalnu mrežu.

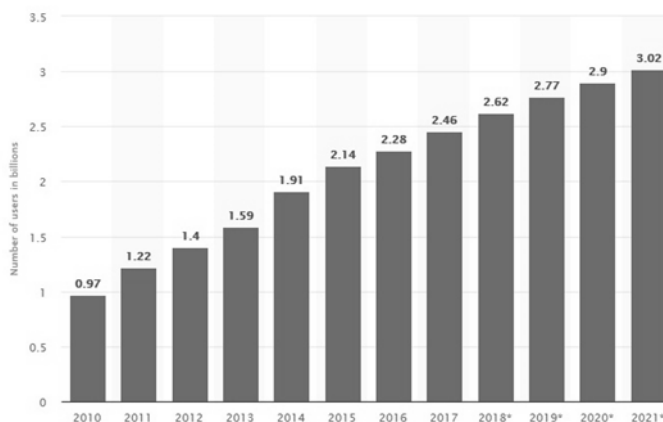
Digitalizacija sveta u kome živimo, napravila je velike promene u svakodnevnom životu. One obuhvataju kulturne, komunikativne, informativne, sociološke, bihejvioralne načine na koje potrošači konzumiraju robe i usluge. Samim tim, i kompanije i druge organizacije su morale da promene svoje funkcionisanje u domenu odnosa sa ovom novom, izmenjenom, digitalizovanom javnošću, da evoluiraju i prilagode joj se.

Zbog toga su i savremeni odnosi s javnošću morali da se promene i adaptiraju, prestanu da budu usmereni samo na jednosmerno komuniciranje sa medijima putem izjava i izveštaja za javnost i pres-konferencija. Novi odnosi s javnošću, prilagođeni digitalnom svetu, pretvaraju jednosmernu i statičku komunikaciju u dvosmernu, dinamičku i konverzacionu. Mediji nisu više samo

posrednik koji prenosi informacije do ciljnih publika, pa su digitalni odnosi s javnošću u stanju da preskoče ovog posrednika i divergentno i neposredno komuniciraju sa ciljnim publikama, tj. konačnim primaocima informacija putem digitalnih medija.

Prenošenje, saopštavanje informacija se transformisalo u kreiranje dijaloga koji se ne zaustavlja na prvobitnom kontaktu između izvora informacije i primaoca, već taj primalac dalje šireći i primljene informacije i svoje reakcije na njih, svojim daljim dijalozima sa drugim umreženim učesnicima, geometrijski eksponencijalno širi početni dijalog sa svojom nadogradnjom u skoro beskrajn niz informacija i povratnih reakcija na njih. Sve ovo se jednom rečju može nazvati povezanost.

U novom, digitalnom svetu, svetu informacija koje se rasprostiru ogromnim brzinama Memetiks teorija (Memetics theory), diseminacija informacija dobija na značaju i doprinosi pronalaženju objašnjenja za nove fenomene kao što su viralnost deljenih sadržaja (Ristić, 2017:1).

Slika 2: istorijat broja korisnika društvenih mreža od 2010.

Izvor: <https://ourworldindata.org/grapher/users-by-social-media-platform?time=2018>

Ogromni napredak u prikupljanju i analiziranju informacija o pojedincima, tzv. digitalnih tragova (digital footprint), omogućio je nikada pre dostignuti stepen "ciljanja" određenih ciljnih grupa, čime su otvorena vrata individualnom marketingu i odnosima s javnošću. Datoteke o korisnicima Interneta stvorene praćenjem njihovog on-line ponašanja dostigle su hiljade digitalnih atributa. Dijalozi sa pojedinačnim pripadnicima ciljnih grupa čiji su nam psihološki profili, navike, stavovi, mišljenja, ponašanja, ukusi i sl., poznati do detalja, postali su stvarnost i omogućili da hirurški precizno formulišemo i sadržaj i oblik poruke koju želimo da prenesemo.

Vitalne karakteritike ciljne grupe koje je pošiljalac poruke potrebno da zna su demografski profil, analiza posećenosti web-sajta u odnosu na njihov digitalni otisak, društveni Internet identitet, kvalitet i kvantitet angažovanosti na

društvenim mrežama, analiza on-line aktivnosti, frekvencija, vreme i tip i vrsta sadržaja “postova”, interesovanja i ponašanja, ponašanje u kupovini, i sl.

FUNKCIJE DIGITALNIH ODNOSA S JAVNOŠĆU

Ako prihvatimo definiciju da su digitalni odnosi s javnošću - digitalni PR, kreiranje i održavanje pozitivne slike kompanije ili organizacije kod ciljane javnosti od strane posebnih, specijalizovanih službi i pojedinaca koristeći uz korišćenje novih digitalnih medija kao što su web-sajtovi, društvene mreže, podkastovi i blogovi, iz nje proizlaze i sledeće funkcije digitalnog PR-a.

Prva funkcija digitalnih odnosa s javnošću je da u javnosti stvara mišljenja koja su pozitivna u odnosu na kompaniju ili organizaciju. Za razliku od klasičnih promotivnih aktivnosti kao što su popusti, nagrade, prodajne akcije, generisana pozitivna mišljenja u javnosti imaju dugoročniji efekat na poboljšanje rezultata poslovanja (Scuncio, 2010:3).

Digitalni odnosi s javnošću stvaraju, održavaju i jačaju odnose kompanije sa kupcima, podstiču lojalnost klijenata i stvaraju i šire imidž, reputaciju kompanije. Ovo, naravno, nije jednostavan zadatak, i da bi se stvorilo mišljenje kod ciljane publike potrebno je oformiti dijalog koji će rezonovati kod primalaca, koji će poznavati njihove potrebe, želje, stavove i mišljenja, koristiti odgovarajući jezik, stvarati empatiju. Pri svemu tome treba voditi računa da stavove koji nisu kompatibilni sa porukom koja se šalje ne bude „napadana“ direktno, kako se ne bi izazvao kontra-efekat kod objektivnih i istinitih činjenica, već je potrebno postepeno uticati na promenu ovakvih stavova u zajednici.

Druga funkcija digitalnih odnosa s javnošću je da stvaraju i održavaju pozitivan imidž kompanija i organizacija, pozitivno mišljenje o njihovim aktivnostima, suprotstavljaju se negativnim mišljenjima, uvek prateći trenutno stanje i aktivnosti kompanija i organizacija za koje rade.

Treća funkcija digitalnih odnosa s javnošću je da stvaraju, održavaju i povećavaju primetnost i vidljivost kompanije ili organizacije (Brand visibility and awareness).

U ovom kontekstu, primetnost predstavlja sposobnost iznete, objavljene informacije da postane vest tj. nešto što će da privuče pažnju publike/javnosti i biti preneto od strane medija, bilo klasičnih ili novih, kojima je u interesu da prenose interesantne vesti zarad sopstvenog kvaliteta i povećanja sopstvenog rejtinga. Samo je po sebi jasno da ova informacija treba da bude namenjena i prilagođena ciljnoj publici. Nešto šta je važno na lokalnom nivou, bilo da se radi o kompaniji, gradu, delu populacije, regionu, ne mora da bude važno za širu javnost. Zato je zadatak digitalnih odnosa i ujedno njihova prednost to što mogu da dopru direktno do ciljnih primalaca, ne rasipajući resurse i izbegavajući negativne efekte koje poruka može da izazove kod onih publika kojima nije namenjena.

Sledeća funkcija digitalnih odnosa s javnošću je da stvara konverzacije. U doba društvenih mreža, ogromna količina informacija prenosi se preko on-line konverzacija u kojima milioni korisnika u svakom momentu iznose svoja mišljenja i stavove i dele

sadržaje. Zadatak digitalnog PR-a je da iniciraju i izazovu takve konverzacije koje će da stvore primetljivost kompanije kod javnosti (awareness) vodeći računa da se to uradi na takav način da obavezno izazove pozitivnu reakciju kod ciljnih primalaca. To se postiže adekvatnim plasiranjem informacije tj. pažljivim izborom sadržaja i izvora koji mora da bude onaj koji ciljna publika smatra autoritativnim i kredibilnim.

Tok konverzacija treba da bude kontrolisan i usmeravan, moderisan i konstruktivan, pristojan uz određivanje optimalne doze cenzure radi blokiranja sadržaja koji nije prigodan za objavljivanje.

Digitalni PR takođe ima funkciju da stvara i održava imidž i reputaciju kompanije. Ova dva elementa mogu da se definišu kao ukupan stav javnosti o kompaniji ili organizaciji. U zavisnosti od vrste, veličine i grane delatnosti u kojoj funkcionišu, kompanije i organizacije su u različitom stepenu osetljive na varijacije u reputaciji koju imaju kod šire javnosti i kod svojih potrošača.

Zaključak sledi da je neophodno inkorporisati digitalni PR u sve elemente marketing miksa kompanije ili organizacije.

ALATI DIGITALNIH ODNOSA S JAVNOŠĆU

Web-sajt

Savremena organizacija ili kompanija mora da ima svoj sopstveni web-sajt kao što ima svoj logo, vizuelni identitet, brend. Web-sajt je prozor u kompaniju, poštansko sanduče, izložba svega što je za nju vezano, mesto gde se sreće, razgovara i razmenjuju mišljenja sa svojim saradnicima, klijentima i javnošću, multimedijalna i multinamenska platforma bez koje više ne može da se postoji i posluje. Web-sajt je virtuelna, digitalna lična karta kompanije koju svako ko želi da postoji na web-u mora da poseduje.

Tehnički, sadržajni i vizuelni kvalitet sajta, njegova intuitivnost, živopisnost, atraktivnost stvaraju iskustvo koje posetilac doživi i direktno se stvara utisak o kompaniji. Zato kreiranje sajta treba da bude pažljivo i optimalno urađen posao koji se kontinualno kontroliše i poboljšava.

Društvene mreže

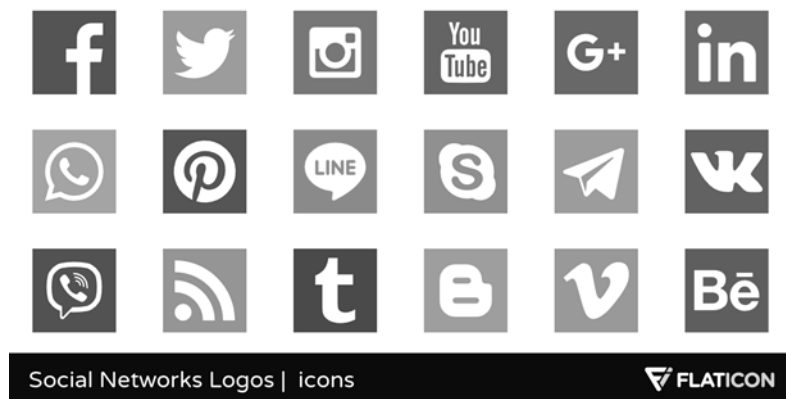
U poslednjoj deceniji čak i najveći skeptici na temu svrhe, perspektive i moći društvenih mreža bili su prinuđeni da promene svoje mišljenje. Društvene mreže (prvenstveno Facebook) su nedvosmisleno pokazale svu svoju ekonomsku, političku, kulturnu i socijalnu moć. Njihova osnovna osobina i svrha postojanje je rasprostranjivanje, odnosno diseminacija sadržaja postavljenog od strane korisnika Interneta nezavisno i neometano od lokacije i fizičke distance na kojoj se nalaze.

Glavne karakteristike društvenih mreža su:

- Potpuno demokratski i otvoreni sistem koji svi mogu da koriste (osim u slučajevima blokade i cenzure od strane države);
- Sredstvo koje aktivno stimuliše i daje platformu za razmene mišljenja, sadržaja i druge interakcije između grupa i pojedinaca;
- Privlači pojedince da se aktiviraju na mreži i povezuju sa grupama;
- Ima svoj set pravila i dinamiku ponašanja i funkcionisanja;

- Preko opcije “prijatelj prijatelja” geometrijski se širi krug povezanih korisnika sličnog profila - mišljenja, stavova i aktivnosti (Angeli, 2016:118).

Digitalni PR mora da posveti pažnju ovim mrežama, kao i da koristi postojeće influencersere i grupe ili stvara svoje. Takođe, potrebno je poznavati pravila, jezik i kulturu publike kojoj se obraća PR služba kako bi se uspešno prenela poruka i izvršio uticaj, bez mogućnosti za pogrešno tumačenje ili nerazumevanje upućene poruke.

Slika 3: Logoi najpopularnijih društvenih mreža

Izvor: <https://www.pinterest.com/pin/92886811047398281/>

Facebook

Društvena mreža Facebook lansirana je 4. feburara 2004. godine, danas ima 2.6 milijardi registrovanih korisnika i tako predstavlja najveću i najpopularniju društvenu mrežu na svetu, a ujedno je i jedna od najvrednijih i najmoćnijih svetskih kompanija. Kompanija Facebook je bazirana na brzom i masovnom deljenju detalja iz privatnog, poslovnog, emotivnog života, kao i političkih aktivnosti. Obzirom da je ova mreža donekle i egzibicionistička, veoma brzo je postala kulturološki fenomen 21. veka i sastavni deo života naročito mladih generacija.

Twitter

Twitter je nastao 2006. godine i predstavlja skraćenu i asimetričnu varijantu društvene mreže, usled toga što je dužina tekstualne poruke jezgrovita, fiksirana i kratka (140 karaktera) i predstavlja tipičan mikroblogging . Putem ove mreže „praćenje” nije obostrano, već je moguće „pratiti“ nekoga bez obaveze da i on „prati“ vas, pa otuda i mrežna asimetrija. Sa 500 miliona registrovanih korisnika, Twitter je druga najjača društvena mreža na svetu. Odlikuje je mogućnost postizanja viralnosti i uglavno se koristi za prenošenje kratkih, udarnih vesti i saopštenja skoro u realnom vremenu.

Instagram

Instagram je lansiran u oktobru 2010. godine i trenutno je u vlasništvu Facebook-a. Instagram je vizuelna društvena mreža koja je naglo postala popularna i danas ima preko milijardu aktivnih korisnika u svetu.

Aplikacija omogućava korisnicima da postavljaju i dele multimedijske sadržaje koji mogu da se obrađuju filterima i koji su organizovani i identifikovani preko hashtag-ova i geografskih tagova , i koji daju informaciju o tačnoj lokaciji na kojoj je sadržaj napravljen. Sadržaji koji se nazivaju postovi mogu da budu podeljeni sa

praticima, tj. korisnicima kojima je odobreno da primaju postavljene sadržaje, ili javno, sa svim korisnicima. Korisnici imaju mogućnost da prate postavljene sadržaje drugih korisnika preko tagova i lokacija ili preko trendova popularnosti sadržaja. Korisnicima je omogućeno da „lajkuju” fotografije i dodaju ih na svoje feed-ove. Naravno, deljenje sadržaja sa Facebook-om, Twitter-om, Flickr-om i drugim mrežama je omogućeno.

LinkedIn

LinkedIn predstavlja usko specijalizovanu društvenu mrežu profesija i poslovnih karijera. Služi za profesionalno predstavljanje i povezivanje, omogućavajući umrežavanje profesionalaca u okviru istih, sličnih ili povezanih profesija, kreiranje grupa uz stalno predstavljanje i isticanje CV-a, profesionalnog iskustva i trenutnih aktivnosti i stavova. Naravno, razmena iskustava, mišljenja i druga vrsta saradnje su nezaobilazan deo i ove društvene mreže.

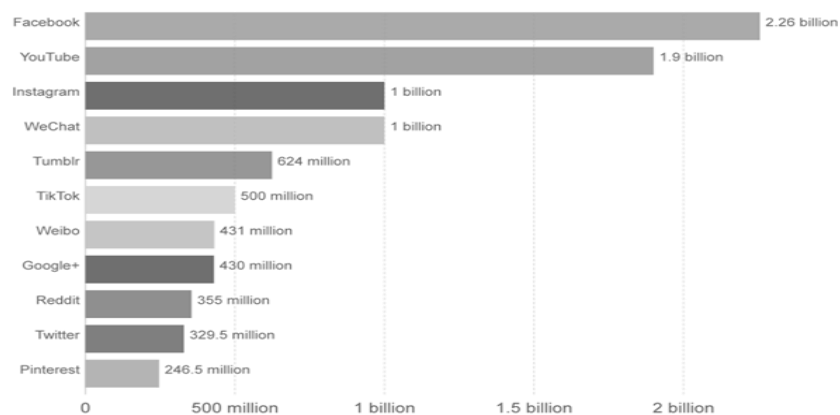
Youtube

Youtube je osnovan u Kaliforniji u februaru 2005. godine. Trenutno je u vlasništvu Google-a i predstavlja odličan primer filozofije Web 2.0. Radi se o sajtu posvećenom deljenju video sadržaja koji je kreiran od strane samih korisnika. Takođe predstavlja jednu od najvećih svetskih on-line baza podataka.

Video-materijali su na vrhu pretraživanog i pristupanog materijala, ispred fotografija i tekstova i drugih sadržaja. Upravo iz ovog razloga Youtube se praktično postavio kao poseban, nezavisan medij preko koga je moguće i postati slavan preko noći, ukoliko se radi o umetnicima, naročito muzičarima, ili ako se radi o kompanijama koje žele da eksponiraju svoj brend ili konkretni proizvod na osnovu postignute viralnosti na Youtube-u.

Number of people using social media platforms, 2018

Estimates correspond to monthly active users (MAUs). Facebook, for example, measures MAUs as users that have logged in during the past 30 days. See source for more details.

Source: Statista and TNW (2019)

CC BY

Slika 4: poređenje društvenih mreža prema broju korisnika

Izvor: <https://ourworldindata.org/rise-of-social-media>

Blog

Blog (skraćeno od „weblog” - web-dnevnik) je web-sajt za iznošenje mišljenja i/ili diskusiju na Internetu, a koji se sastoji od diskretnih, često neformalnih tekstualnih unosa (postova) u formatu dnevnika. Termin Blog je nastao 1997. godine.

Objave se obično prikazuju obrnutim hronološkim redosledom, tako da se najnoviji post pojavljuje prvi, na vrhu web stranice. Do 2009. godine blogovi su obično bili rad jednog pojedinca, često i manje grupe i uglavnom su obrađivali jednu temu ili oblast. Od 2010. pojavili su se blogovi s više autora, tzv. multi-autorski blogovi (MAB-ovi) koji u pisanje ponekad uključuju angažovanje profesionalnih editora i web-dizajn eksperata.

Učestalost objavljivanja postova zavisi od autora koji u zavisnosti od vrste bloga, oblasti kojom se bavi ima i ciljnu publiku i broj pratilaca.

Popularni blogeri sa velikim brojem pratilaca su poznati kao influenseri i kompanije i organizacije ih koriste, tj. angažuju za promociju svojih proizvoda i interesa.

ZAKLJUČAK

Može se konstatovati da je prelazak globalne svetske informativne mreže na tehnologiju Web 2.0 bitan evolutivni tehnološki skok koji je promenio način, kulturu, brzinu, dostupnost i način razmene informacija. Internet koji se pokazao kao najdemokratskije i najpristupačnije sredstvo za učenje, informisanje i komuniciranje, napravio je još jedan kvalitativni pomak u mogućnostima koje pruža svima.

Ovaj tehnološki pomak nije samo uticao na promenu privatnih života ljudi, već su i organizacije, kompanije i profesionalci koji su i strukovno vezani za web-tehnologije takođe profitirale od ovog napretka.

Odnosi s javnošću su u praktičnom smislu dodali opipljivu vrednost klasičnim sredstvima za komunikaciju time što su dobili na raspolaganje nove informacione i komunikacione tehnologije.

Korišćenje Interneta kao informacionog super-autoputa je iz korena promenilo cikluse i prijem informacija, ali i njihovo kreiranje, dok su proizvodnja, razvoj i rasprostranjivanje prešli u praktično kontinualni, neprekidni fluks u realnom vremenu. Svemu ovome, novi, digitalni PR morao je da se prilagodi i počne da koristi u svom naprednom funkcionisanju.

Jos od kako je CNN 1980. godine uveo, tada revolucionarni koncept non-stop vesti, svet nije imao tako veliki kvalitativni skok i promenu u komunikacionom svakodnevnom životu, kulturi i poslovanju. Nova paradigma informacionog protoka je „uvek uključeni”. Upravo zbog toga profesionalci u odnosima s javnošću moraju da shvate i prihvate ovaj novi, prošireni i uvek budni svet sa eksponencijalno većim brojem sagovornika i da mu se prilagode adekvatnim ovladavanjem, usavršavanjem i primenom digitalnog PR-a.

Umesto jednostavnog emitovanja informacija, digitalni PR je postao sredstvo dijaloga, razmene mišljenja i partnerstava u kojem je neophodno uvek brzo reagovati na sve inpute koji dolaze iz velikog broja izvora i preko raznih kanala. Digitalni PR je prihvatio svet promena i na njega se adaptirao, kako u sajber info-sferi, tako i društvu u celini, zadržavši svoju ulogu i profesionalno prisustvo.

BIBLIOGRAFIJA

1. Andevski, M. (2007) Menadžment obrazovanja. Novi Sad: CEKOM books
2. Andevski, M., Budić, S., Gajić, O. (2015) Profesionalno delovanje u učionici. Put ka refleksivnom praktičaru. Vršac, Novi Sad.
3. Baker, P. H. (2005) Managing student behavior: How ready are teachers to meet the challenge? *American Secondary Education*, 33(3), 51-64.
4. Bell, P., Fisher, J. & Loomis, R. (1978) *Environmental Psychology*. Philadelphia: W.B. Saunders, p. 224.
5. Brophy, J.E. (1988) *Teaching problem students*. New York: Guitford
6. Brophy, J.E. (1996) *Teaching Problem Students*. Spring Street, New York, NY: The Gilford Press, p.5.
7. Brophy, J.E. (1999) Perspectives of classroom management: Yesterday, today and tomorrow. In: Freiberg, H. (Ed.) *Beyond behaviorism: changing the classroom management paradigm*, p. 43-56. Boston: Allyn and Bacon
8. Burden, P. R. (1995) *Classroom Management and Discipline*. White Plains, NY: Longman Publishers USA, p. 3.
9. Capizza, A. M. (2009) Start the year off right: Designing and Evaluating a supportive classroom management plan. *Journal of Focus on Exceptional Children*, 42 (3), 1-12. Retrieved from E-Journals database
10. Dollard, N., & Christensen, L. (1996) *Constructive Classroommanagement*. *Focus on Exceptional Children*, 29(2), 1-24.
11. Dollase, R. (2012) Klassenführung. Die Bedeutung der Komplexitätsreduktion für den guten Unterricht. *Schulmanagement*. 2012/2. S. 8-10.
12. Doyle, W. (2009) Situated practice: A reflection on person-centered classroom management. *Theory Into Practice*, 48, 156-159.
13. Emmer, E.T. (1984) *Classroom management: Research and implications*. (R&D Report No. 6178) Austin, TX: Research and Development Center for Teacher Education, University of Texas. (ERIC Document Reproduction Service No. ED251448)
14. Emmer, E. T., Evertson, C., & Anderson, L. (1980) Effective classroom management at the beginning of the school year. *Elementary School Journal*, 80(5), 219-231
15. Emmer, E. T., Sanford, J. P., Clements, B. S., & Martin, J. (1981) *The classroom management improvement study: An experiment in elementary school classrooms*. Austin, TX: Research and Development Center for Teacher Education, University of Texas. (ERIC Document Reproduction Service No. ED226452)
16. Emmer, E.T. (1986) *Effects of teacher training in disciplinary approaches*. Washington, DC: U.S. Department of Education, Office of Educational Research and Improvement. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 316 927)
17. Emmer, E. T., Evertson, C. M. i Worsham, M. E. (2003) *Classroom management for secondary teachers* (6. izd.). Boston: Allyn and Bacon
18. Elias, M. J. & Schwab, Y. (2006) From compliance to responsibility: Social and emotional learning and classroom management. In C. M. Evertson, & C. S. Weinstein (Eds.) *Handbook of classroom management: Research, practice, and contemporary issues* (pp. 309–341). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates
19. Erwin, J. (2003) Giving Students What They Need. *Educational Leadership*. Sep 2003, Vol 61. Issue 1, p. 19-23. from EBESCO online data base Educational research
20. Evertson, C. M. and Weinstein, C. S. (2006) *Handbook of Classroom Management (Research, Practice and contemporary Issues)*. New Yersey: Lawrence Erlbournn Associates. Inc Publishers

21. Everston, C. M., & Emmer, E.T., & Worsham, M. E. (2003) Classroom management for elementary teachers (6th ed.). Boston: Allyn & Bacon
22. Freiberg, H. J. & Lamb, S. M. (2009) Dimensions of person-centered classroom management. *Theory Into Practice*, 48, 99-105.
23. Freiberg, H. J., & Lapointe, J. M. (2006) Research-based programs for preventing and solving discipline problems. In C. M. Evertson & C. S. Weinstein (Eds.), *Handbook of classroom management: Research, practice, and contemporary issues* (pp. 735–786). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates
24. Freiberg, H. J., Huzinec, C. A. & Templeton S. M. (2009) Classroom Management - a Pathway to Student Achievement: A Study of Fourteen Inner-City Elementary Schools. *The Elementary School Journal*, 110(1), 63-80. Retrieved from E-Journals database
25. Geiger, B. (2000) Discipline in K through 8th grade classrooms. *Education*, 121, 383-393.
26. Glasser, W. (1989) *Control theory in the practice of reality therapy*. New York: Harper & Row
27. Glasser, W. (1990) *The quality school – Managing students without correction*. New York: Harper and Row
28. Glasser, W. (1993) *The quality school teacher*. New York: HarperCollins
29. Glasser, W. (1999) *Nastavnik u kvalitetnoj školi*. Zagreb: Educa
30. Johnson, V. (2001) Student Teachers' Conceptions of Classroom Control. *Journal of Educational Research*, 88 (2), 109-117. Retrieved from E-Journals database
31. Lewis-Palmer, T., Merrell, K., & Reinke, W. M. (2008) The classroom check-up: A classwide teacher consultation model for increasing praise and decreasing disruptive behavior. *School Psychology Review*, 37(3), 315-332.
32. Manning, M. L. & Bucher. K. T. (2003) *Classroom Management. Models, Applications, and Cases*. Upper Saddle River, NJ: Merrill Prentice Hall
33. Martin, N. K., Mayall, H. & Yin, Z. (2006) Classroom management training, teaching experience and gender: Do these variables impact teachers' attitudes and beliefs toward classroom management style? Paper presented at: The Annual Conference of Southwest Educational Research Association. Austin, TX
34. Marzano, R.J. (2003) *Classroom Management that Works. Research- based Strategies for Every Teacher*. Alexandria, VA: ASCD
35. Marzano, R.J. & Marzano, S.J. & Pickering, D.J. (2007) *The critical Role of Classroom Management*. St Alexandria: ASCD
36. Marzano, R.J. (2009) *A new era of school reform: Going where the research take us*. Aurora, CO: Mid Continent Research for Education und Learning
37. McArthur, J. R. (2002) The why, what, and how of teaching children social skills. *The Social Studies*, 93(4), 183-185.
38. McCloud, S. (2005) From chaos to consistency. *Educational Leadership*, 62(5), 46-49.
39. Mendler, A. N., & Curwin, R. L. (1999) *Discipline with dignity*. Association for Supervision and Curriculum Development
40. Montessori, M. (1912) *The Montessori Method*. Schocken Books, Inc
41. Rose, L. C. & Gallup, A. M. (2005). The 37th annual Phi Delta Kappa/Gallup poll of the public's attitudes toward the public schools. *Phi Delta Kappan*, 87(1), 41-57.
42. Schottle, D. A., & Peltier, G. L. (1991) Should schools employ behavior management consultants. *Journal of Instructional Psychology*, 23, 128-130
43. Toman, H. (2012) *Classroom-Management in der Grundschule*. Berlin, Cornelsen Verlag
44. Unal, Z. & Unal, A. (2009) Comparing Beginning and Experienced Teachers' Perceptions of Classroom Management Beliefs and Practices in Elementary Schools in Turkey. *The Educational Forum*, 73 (3), 256-270.

45. Voß, R. (2005) Unterricht ohne Belehrung. Kontextsteuerung, individuelle Lernbegleitung. Perspektiven- wechsel. U: Voß, R. (2005) Unterricht aus konstruktivistischer Sicht. Die Welten in den Köpfen der Kinder. Beltz Verlag. Weinheim und Basel
46. Watzlawick, P., Beavin, J. H. & Jackson, D. D. (1969) Menschliche Kommunikation - Formen, Störungen, Paradoxien. Bern

On-line izvori:

47. <http://pogledkrozprozor.wordpress.com/2009/11/28/razredna-disciplina-ili-kako-ucinkovito-upravljati-razredom/>
48. <https://fedorani.ni.ac.rs/fedora/get/o:812/bdef:Content/get>
49. <http://www.unizd.hr/Portals/12/ppt/lukamarinovic/12.%20UPRAVLJANJE%20RAZREDOM.pdf>

RESUME

There are various aspects that you manage in a class that can be directed (to students as an individual, to a student group and to a department as a social unit, to a teacher and his styles of leadership and management in the classroom, on techniques and procedures for creating and maintaining discipline). However, there are some general points to be considered, regardless of what their attention is focused on, which is reflected in the endeavor of influencing self-discipline as the ultimate goal of the teaching process. Meta analysis, as well as video studies and studies that have increased learning effects, provide the answer: In any case, effective classroom management is required, which implies the complexity of group events so that it is reduced, and all learning and learning stakeholders are loaded with a small number of errors . behavior. In doing so, it is not a problem in "understanding" the dimension of teaching and learning, but in their realization and synchronization in teaching. Overall, research shows that relatively more rigorous and disciplined teaching is more convenient for achieving cognitive and social success in teaching, and teachers are required to become a reflex practitioner who rejects the attitude and behavior of researchers, who assesses, the effects and impacts of their work, opportunities to improve and Professionalization and saving is to cut off its routine knowledge structures. Reflexive practical work professionally, explores and examines his own beliefs and perceptions about the possibilities of action, trying to modify them in order to pass his own field. When asked if you pass the techniques correspond to his beliefs and values, as well as to a specific group of students in a specific situation. In solving the problem, it connects its strategies to the current situation and needs of students, all through the ability to generate new, better organize behaviors. He is a researcher in the social system of the group who teaches and at the same time experimenter in the laboratory of the classroom.

Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

Vol. 19, str. 86-99, 2020 god., web lokacija gde se nalazi rad: <http://um.uninp.edu.rs>

Tematska oblast u koju se svrstava rad: Društvene i humanističke nauke / podoblast: Filologija

Datum prijema rada: 20.12.2020. UDK: 821.112.2.09-13:398 Datum prihvatanja rada: 30.12.2020.

821.09-13:398

doi: 10.5937/univmis2019086N

Pregledni rad

OBELEŽJA JUNAČKOG EPA NA PRIMERU PESME O NIBELUNZIMA I PESME O GUDRUN

Edin Nezirović

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

Novi Pazar, Srbija

edin.n@uninp.edu.rs

Albina Plojović

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

Novi Pazar, Srbija

albina.plojovic@uninp.edu.rs

Elma Redžović

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

Novi Pazar, Srbija

elma.redzovic@uninp.edu.rs

Apstrakt

Književnici kao što su Gete, Hese i drugi su definitivno u široj publici ostali sinonim za nemačku književnost. Ono što je tužno je to što nemački junački epovi nisu postigli toliko veliku i značajnu popularizaciju u široj svetskoj publici, iako njihov kvalitet nadmašuje mnoge današnje bestselere. Dovoljno je reći da mnogi eksperti za književnost Pesmu o Nibelunzima nazivaju nemačkom Ilijadom. Obeležja junačkog epa će u ovom radu biti obrađena kroz dva možda najpopularnija nemačka junačka epa: Pesma o Nibelunzima i Pesma o Gudrun. Ove srednjovekovne pesme predmet su istraživanja mnogih književnika širom sveta i danas. Da bi smo mogli da shvatimo ova dva dela, govoriće se na samom početku ovog rada o pojmovima junačkog epa i junačke pesme, osnovnim obeležjima ove književne vrste, kao i o značaju junačkog epa za nemačku književnost. Pojam „junak“ (heroj) svakako zauzima jednu od centralnih pozicija u ovoj književnoj vrsti, tako da će se obrađivati i ovaj pojam, i to s' osvrtnom na najbitnije junake koji se pojavljuju u Pesmi o Nibelunzima i Pesmi o Gudrun. Opisivanje istorijske pozadine ovih dela je svakako neizbežno. Na samom kraju je važno spomenuti nešto o zajedničkim obeležjima ova dva dela, kao i ključnim razlikama.

Ključne riječi: pesma, ep, junaci, junački ep, istorija, književnost.

CHARACTERISTICS OF THE HEROIC EPIC THROUGH THE EXAMPLE OF THE NIEBELUNGENLIED AND THE GUDRUNLIED

Abstract

Names such as Goethe, Hesse and literary writers alike are, to the reading public, synonymous for German literature. It is discouraging to see how German heroic epics have not achieved world wide acclaim and popularization, yet their quality precedes that of many bestsellers. Many experts even consider the Nibelungenlied the German equivalent of Homer's Iliad. In this work we will discuss the most significant characteristics of heroic epic by analysing, what we might consider two of the most popular heroic epics in German literature, the Nibelungenlied and the Gudrunlied. These medieval epics are subjects of much scholarly research around the world. For a better understanding of the topic, we will at the very beginning discuss the concepts of epic and heroic prose, their major characteristics as well as their significance in German literature. As the term hero certainly holds a key position in this literary genre we are obligated to hindsight it, and talk through the heroes of the Nibelungenlied and the Gudrunlied. Furthermore, for a better comprehension of the topic it is inevitable to take a closer look at the historical context of these two epics. At the very end we will review their similarities and differences.

Keywords: song, epic, heroes, heroic epic, history, literature.

UVOD

Istorija nas uči da svako doba, svaka epoha, svako vreme ima svoje junake. U zavisnosti od zbivanja i dešavanja, od toga su zavisili i sami junaci tog određenog vremena. Svaki događaj, bitan trenutak, velika osvajanja, bitke, sama istorija, oduvek je imala junake, osobe kojima se narod divio, u koje se uzdao i kojima je verovao. Prosto rečeno, čovečanstvo je od svojih samih početaka uvek imalo svoje junake. Ljudima su oduvek bili potrebni pojedinci kojima su se divili, neko u koga se uzdaju, neko ko je ideal dobrote, lepote, poštenja, spasa i mira. Od naroda do naroda, epohe do epohe, tako se i razlikovao predmet, odnosno objekat kojem se čovečanstvo divilo. Neki narodi od svojih početaka su glorifikovali više bogova, koji su bili junaci, ratnici, borci za pravdu. U nekim kulturama je to bio samo jedan Bog, a u nekim su to bili razni običaji, razni obredi i ljudi u njima, razni ljudi, junaci, borci za pravdu i spas naroda. Deca su odrastala uz roditelje slušajući priče o junacima pre njihovog vremena, tako smo odrastali i sami mi, učeći o ljudima, koji su opisani jednom rečju, a to je junak. Postojanje samih junaka, a i želje samih ljudi da se neko tu nađe, da se istakne, da uradi ili kaže što ostatak ne sme, neko kao spasitelj, su i doveli do razvoja književnosti. Tačnije rečeno, u davnoj istoriji, pojedinci koji su se isticali svojom mudrošću i hrabrošću, naveli su ljude da o njima pevaju. Naveli su ljude da ih opevavaju, pričaju njihove junačke pohode, i tako su i nastajala prva dela, prvi zapisi, junaci tog, kao i što danas nastaju junaci našeg vremena, delima, postupcima, mudrošću i hrabrošću. Vraćamo se na junake raznih epoha, odnosno junake raznih naroda. Dakle, okolnosti, zbivanja, običaji, obredi, sam život i kultura jednog naroda se ogleda u liku njihovih junaka. Ako se osvrnemo na nemačku književnost, na pesništvo, onda krećemo od nekog početka, a taj početak razvoja se može naći u

starogermanskom pesništvu. Počeci pismenih predanja i rano germansko pesništvo nastaje iz raznih kultno-religijskih običaja, raznih ratnih i društvenih običaja, koji su se dosta bazirali na verovanja u magiju, razne čarolije, bajanja, sve u skladu sa vremenom tada, sve što je van granica naše današnje percepcije tumačenja normalnog. Pesništvo se prvobitno odnosilo na mit, a njegovi rani oblici razvili su se u doba još kada je postojalo jedinstvo Germana. Ovde se sada može govoriti o početku samog nemačkog pesništva. Kao baza, kao pokretačka snaga je bila germanska snaga, satkana širinom i raznolikošću nemačkog duha. Antička predanja i uticaj hrišćanstva postali su jednako bitna snaga, koji nisu bili sporedni elementi, već koji su sačinjavali samo biće naroda u tom vremenu. (Uporedi: Martini, 1968: 13-15)

POJMOVI JUNAČKI EP I JUNAČKA PESMA

Junačka pesma predstavljala je dominaciju u središtu samog germanskog pesništva. Nastala je u onom periodu burnih godina seobe naroda, period koji je bio obeležen bogatim događajima i potresima unutar naroda. Germanska plemena su oduvek predstavljala nezadrživu silu, koja je uvek bila spremna na pohode i ratove. Istorija nas uči da su germanska plemena nadirala prema jugu i jugoistoku još pre Hristova rođenja. Pohodi plemena kao što su bili Cimbri i Tevtonci, pa kasnije i pohodi i razaranja Huna sa istoka pojačali su opšti pokret naroda. Od osvajanja istočnog Gota Ermanarika, koja su se prostirala od Crnog do Baltičkog mora, pa do vladavine Vandala u severnoj Africi, sa druge strane istočnih Gota u Italiji i zapadnih Gota u Španiji, pa sve do langobardske države u gornjoj Italiji provlači se lanac krvavih, žrtvama obilnih ratova. Motiv nastajanja junačkih pesama leži dakle u ratnim pohodima, razaranjima, odnosno iz perspektive naroda u herojskim pohodima za osvajanje novih teritorija. Ti pohodi su uvek sa sobom nosili individualce koji su se iz mase isticali kao junaci, kao najhrabriji i najsposobniji, kao lideri i kao vođe, oni koji su svoj narod doveli do osvajanja novih država. Istorija ovog perioda nas upravo to i uči, pa tako, svim tim pohodima tog vremena, može se podvući crta o načinu nastanka germanskog epskog pesništva.

„Države su nicale i za kratko vreme se raspadale, dotad nepoznata plemena ratoborno su izbijala na videlo istorije i bezimeno nestajala. Iz životnog osećanja tih ratnika, iz siline i sudbinske tragike tih propasti, iz divljenja podvizima i tuge za vodima razvilo se germansko epsko pesništvo. Bilo je to aristokratsko pesništvo, namenjeno ratnicima na vladarskom dvoru, i odgovaralo je njihovom raspoloženju.“ (F.Martini, 1968: 16)

Pesništvo namenjeno aristokratiji, namenjeno ratnicima na vladarskom dvoru, pevano u čast njihovih osvajanja, njihovih pohoda i za njihovo raspoloženje. Junačka pesma kao pojam poznata je još od vremena hunskog kralja Atile. Još od tog perioda znamo za dvorske pesnike i njihove pesme u čast njihovog kralja. Opevali su vođstvo vladara, njegove sposobnosti, pohode, etiku odanosti i požrtvovanosti njihovih potčinjenih. Za Germane je u tom periodu, baš zahvaljujući seobom naroda došlo do dodira sa tuđim svetovima, tačnije sa drugim narodima, proširio se njihov duhovni život. Naišli su na tuđe kulture, na bogatu zaostavštinu drevnog Rima, i bili su spremni da ih preuzmu, pa su tako nastajale razne legende iz redova germanskih naroda. Taj

proces trajao je i onda kada je došlo do prvog dodira sa hrišćanstvom, i taj sudar je doveo do širenja svesti i napredovanja Germana na poljima duhovnog i stvaralačkog života. Što se germanskih plemena tiče, posebno su se isticali Goti. Razlog tome jesta bila veličina i širina ratničkih poduhvata, svojom teškom sudbinom, ali i snagom i izgrađenošću svog jezika i ranim prihvatanjem hrišćanstva. Tada se posebno istakao Ulfila, biskup, učitelj u hrišćanskoj zajednici, poslanik na dvoru Konstantina Velikog. Jedan genijalan čovek koji stoji na početku stupanja Germana u južnohrišćanski kulturni svet. Njegov doslovni prevod Novog zaveta na gotski jezik predstavlja jedno od najvećih prevodilačkih dostignuća u svetskoj književnosti. Iako sačuvan samo u delovima, on svedoči o otvorenosti i smelosti duha Germana. Ulfila je morao sve novo da stvara, umesto runa, sopstveno pismo u tom vremenu, stvarao je mnoge nove reči i pojmove, gramatiku, koja se prilagođavala grčkom jeziku, odnosno pismu, gotovo pesničku izražajnu snagu i osećajnost jezika, jer je trebalo jedan dalek i tuđ duhovni svet približiti sopstvenom narodu. Preduzeo je svoje delo radi preobraćanja zapadnih Gota na Balkanu i tako ostavio za sobom dragocen spomenik istorije germanskog jezika. Karakteristična odlika junačke pesme jeste i sam pesnik, on predstavlja kako pesnika, tako je i u isto vreme bio i ratnik. Nosio je koplje, nož, mač, ali i harfu. Primer nalazimo u jednoj od poznatijih dela književnosti, u Nibelunškoj pesmi, Folker ima mač i gudalo. Tako je pesnik i lično učestvovao u životnim okolnostima i zbivanjima o kojima je pevao, a to su bili veličina i junaštvo, slava i vernost, vrlina gospodara i njihovih sledbenika. Ovo predstavlja stalnu temu junačke pesme, isticanje veličine junaka i njegovih pratilaca u teškoj, sudbonosnoj borbi, pa i u propasti i smrti. Dakle, na kraja pesama uvek je dolazila do izražaja ona spremnost za smrt koja germanskom životnom osećanju daje neko bezuslovno, sumorno i teško raspoloženje, a koja i u nemačkom pesništvu često, na presudnim prekretnicama sudbine, ponovo iskrsava herojski i stravično mračna bliskost demonskim silama. Postoji više oblika pesama. Postojale su pesme posvećene u čast živih i njihovoj slavi, njihovim podvizima i pohodima. Takođe možemo dodati i narativnu junačku pesmu, pevanu u znaku sećanja na mrtve, u kojoj se istorija, saga i mit uzajamno prepliću i koja veoma produhovljenim stilom ukazuje na neko, većinom tragično zbivanje, više u nagoveštajima nego u slikama. U nemačkom predanju sačuvan je samo jedan neocenljiv odlomak, a to je Pisma o Hildebrandu (Hildebrandslied). Bez obzira na građu, sve pesme ovog perioda pokazuju duboku ozbiljnost i veličanje heroja, veličanje njegovog života, veličinu samog životnog raspoloženja. Sve je u njima podignuto na nivo bezuslovnog i grubog. Opis i jezik bili su tanki, cilj je naglasiti samo ono što je unutrašnje, ono što je od presudne važnosti. Pesnik se nije zaustavljao na pojedinostima opažanja, već je hteo da istakne jake napetosti, zgušnjavajući zbivanje do krajnosti. Za razliku od nekih antičkih pesama, ovde nema bogova. Istorija je podloga, na nju se nadovezuju mitovi, ljudi, junaci. Obim ovih pesama je bio znatno ograničen, jezik i ritam su bili uslovljeni simboličkom izražaju. Bez obzira na ograničen obim, ove pesme bile su sumerene na ono ljudsko. Junak, njegova dobrota, prepušten sam sebi i svojoj unutrašnjoj snazi i instinktu. Nema tendencije da se predstavi okolni svet, priroda i ostali elementi, već samo junak, njegova tragika, njegova sudbina i ostvarenje iste. Težište nije na spoljašnjim dešavanjima, nego na unutrašnjim, na psihičkom zbivanju, zato kao jedna od glavnih karakteristika jeste dijalog, kao neposredno iskazivanje unutrašnjeg života i osećanja unutar junaka.

Junačke pesme su bile usmerene na postizanje visokog psihičkog napona. Napon koji se ekstremno i strogo, skoro bezuslovno penje do vrha, vrh bez granica, surov i svirep. U ovoj tamnoj uzvišenosti ispoljava se i jedna opasna, razaračka crta germanskog bića. Sila, snaga, moć, a ne lepota. Napetost, a ne skladnost, nešto nasilničko, a ne ono što je puno mere, to su bile pokretačke snage junačke pesme. Lik čoveka čija moć počiva u snazi podviga i duše nalazi se u središtu događaja, uzdignut nekom snažnom spoljnom i unutrašnjom sudbinom. Junak je često praćen nekim smrtonosnim zbivanjima i spreman je da ta zbivanja po sopstvenoj želji prihvati, ne dopuštajući da ga zbuni osećanje koje bi ga učinilo slabijim. Jer jači je od srca, od osećanja, spreman na bitku, spreman na pohod, sledi ratnički kod i zakon, koji predstavlja veliku čast, pogotovo onda ako junak padne u borbi. Smrt tad predstavlja jednu prihvatljivu okolnost, nije strašna, nije uzaludna, prihvata se, jer predstavlja ispunjenje junaka. Težak je taj život, zatvoren u sebe, napregnut, okrutan prema drugima i prema sebi. U junačkim pesmama nema vedrine, sreće ni opuštanja. Snaga junaka se nije ogledala u rečima, nego u razmerama sudbine, u silini doživljenog i pretrpljenog, u snazi i jačini duha. Ove pesme postale su predstavnik germanskog bića u svim njegovima varijantama dubokih osećanja, u svim njegovim okrutnostima, u težini svega prođenog i doživljenog, u njegovoj spremnosti da prihvati sudbinu, i u njegovoj bliskosti raznim silama koje su izrasle iz sopstvene psihe i sopstvene požude. Gde god je germanska priroda u nemačkoj sudbini moćno, jezivo i neobuzdano probila antičku meru i hrišćansku blagost, vratili su se i životno raspoloženje i tragika junačke pesme. (1968: 16-21)

Sa druge strane junački ep u svom središtu, u svojoj srži ima jednog junaka, jednog heroja. Tog junaka karakteriše izuzetna ličnost, mudrost, dobrota i poštenje. Često suočen u bitkama za život ili smrt, on pokazuje svoju snagu, snalažljivost, spremnost, a sve to biva zasenjeno njegovom dobrotom i ljudskošću. Često u konfliktu oko osvete, prevare, oko časti i uvrede, koji predstavljaju i glavni razlog sukoba, heroj je spreman da uvek krene u pohod, bez obzira da li ga tamo čeka smrt. Ne mora uvek junak da bude pobednik, naprotiv, on predstavlja onog slabijeg, koji ipak neće nikada pasti pod moćnijom silom koja predstavlja zlo. On se bori za svoju čast, ne povlači se, ne plaši se smrti, bori se za svoj narod, svoju okolinu, bori se i na kraju se izbori, pa barem i to bilo da se izborio od zaborava i da uvek bude upamćen i iznova pomenut kao junak u sećanjima i daljim prepričavanjima o njemu. U srednjem veku je pojam junačkog epa karakterističan ne samo za germansku književnost, nego se javlja i u francuskoj književnosti, kao i španskoj. Sa druge strane istorijom naučeni, znamo da germanski narodi nisu bili karakteristični za jedinstvo, pa tako, iako spadaju u grupu indoevropskih naroda, tačnije jezičkog porekla, njihova plemena sva su imala posebne jezike među sebe, a zajednički jezik je nastao mnogo kasnije. Baš upravo već pomenutim seobama naroda, germanska plemena dolaze u susret sa drugim plemenima i tu nastaju stapanja plemena, kao i običaja, kulture i jezika i, tako se postepeno razvija i zajednička umetnost, kultura, pohodi, osvajanja, pa čak i junaci, koji kasnije bivaju zabeleženi i pomenuti kroz sećanja. Kada govorimo o stapanju plemena, treba dodati i faktor odanosti, koji ima jako bitnu ulogu u oblikovanju samog pojma junaka. Prostije rečeno, u periodima spajanja, dolazilo je do neke vrste odvajanja, odnosno do podele na vođe i sledbenike, odnosno slobodne ljude, koji bi privremeno ili uvek bili sledbenik svog poslodavca, odnosno vođe. Tako je ratnik uza

sebe imao pomoćnika, onog koji ga prati u pohode, u zavisnosti od uspešnosti pohoda, tako je i sledbenik bio nagrađen, nekada oružijem, nekada živinom, odećom, hranom. Glavni izvor prihoda su tada bile pustolovine i pljačke izvan granica svoje zemlje. Tako bi, nakon uspešnih pohoda, junak bio opevan od strane svog sledbenika, te je tako, na neki način i nastao narator priče, onaj iz trećeg lica koji je bio tu i posvedočio uspesima svog junaka. Baš iz ovih razloga se može reći da je germanski junački ep iz perioda seobe i opstao kroz vekove u svojoj osnovi, i našao svoje mesto u nemačkoj književnosti, a razlog tome jeste i leži u društvenom kontekstu gore navedenom. Srednjovekovna nemačka herojska poezija je poput germanske, odnosno plemićka poezija. Srednjovekovni feudalni sistem, kao i onaj iz doba germana, gde je odanost bila presudna i gde se znala jasna veza između gospodara i sledbenika. Seobom naroda možemo reći počinju i uobličeni izvori i oblici samog junačkog epa. Tada kroz priče uz povezivanje sa mitovima, nastaju junačke priče, koje, kako se smatra, vode svoje poreklo zapravo iz mitova koji su nastali u narodu. Reč je o usko povezanom odnosu istorije, kao srž, i uplitanja mitova i mašte uz priču iz naroda. Time nastaje kombinacija koja ima razne uglove pristupanja, pa da li je to mitsko uvučeno u istorijsko, ili istorijsko koje utiče na mitsko ovde nema baš presudnu ulogu, jer se u oba slučaja razvijao junački ep, kao kultno-mitski pojam. Nesumnjivo je da u svakom segmentu nastaje junački ep, odnosno sam pojam junačkog epa je mitskog porekla, odnosno vodi poreklo iz mitskog. Junačka priča preuzima međutim na sebe ulogu da pojasni sam mit. Drugačije rečeno, priča junaka, i zbivanja, iako mitskog porekla, imaju svrhu pojasniti i razjasniti sam mit, jer mit često ume biti konfuzan i teško shvatljiv, jer ipak predstavlja nešto izvan granica normale, nešto van granica prirodnog i prepun je mašte, baš tada stupa priča jednog junaka, čoveka unutra mašte i mita, da prosvetli i pojasni priču, mit, sagu, maštu. Sa druge strane junak zavisi od mita, sama zbivanja vezana za mit, za natprirodno su ta koja junaku daju njegovu snagu i sposobnost da se izbori i izađe kao uspešniji na kraju. Iako puno moći, snage, junaka pre svega uvek karakteriše njegova ljudskost, to ga čini i junakom, pristupačnom narodu, koji ga glorifikuje i ugleda se u njega. (Uporedi: Weddige, 1987:213-220)

POJAM „HEROJ“ U JUNAČKIM EPOVIMA

Pojam „heroj“ se kroz istoriju čovečanstva vrlo često vezao za muškarca koji je zbog svojih izuzetnih dela i vrlina ostao upamćen u nekom narodu. Srednjevisokonemačka reč „helt“ se čak prevodi kao „čovek, izuzetan ratnik“. Vedige kaže da se pod herojem u junačkim epovima podrazumeva čovek izuzetnih vrlina, koji se suprotstavlja nekom izazovu koji ga može koštati života i pritom pokazuje neverovatnu snagu, izdržljivost i hrabrost. Ono što je vrlo interesantno jesto to što taj heroj ne mora uvek da pobeđi u sukobu, ali se nikad ne predaje većoj sili bez borbe. (Uporedi: Weddige, 2003:213).

Pesma o Nibelunzima, kao i Pesma o Gudrun su pokazale da heroj ne mora uvek da bude muškarac. Iako u prvom delu pesme o Nibelunzima u centru radnje imamo Zigrifrida, već u drugom delu glavnog heroja predstavlja Krimhilda, koja je ostala bez svog voljenog muža. Osim toga, u Pesmi o Gudrun kao jednog od glavnih

heroja imamo Gudrun, po kojoj je pesma dobila i ime. Ove dve pesme su dokazale da je bitno da osoba koja predstavlja heroja poseduje određene vrline i osobine, a da pritom pol tu uopšte ne igra značajnu ulogu.

Još jednu veoma zanimljivu definiciju heroja Dufek B. navodi u svom diplomskom radu, gde se kaže da je heroj osoba kojoj se neko divi ili privlači pažnju zbog svojih dela ili svog ponašanja, bez obzira na to da li je to ponašanje negativno ili pozitivno. Dakle, to može biti svaka osoba koja ima uticaj na strukturu ili događaje u nekom književnom delu. (Uporedi: Dufek, 2010:32)

Iz svega gore navedenog se može zaključiti da heroji imaju drugačije osobine u odnosu na druge likove pesme, a među najznačajnijim se mogu izdvojiti: visoke intelektualne veštine, neverovatne telesne sposobnosti, hrabrost, kao i čast. (Uporedi: Weddige, 2003:214-215)

Iako su ove osobine vrlo često prisutne, nije bio uvek slučaj da heroji poseduju iste. To znači da heroj pesme nije striktno vezan za neki šablon osobina. Naravno da postoji veliki broj primera u junačkim epovima koji nam dokazuju to. Heroji koji su bili u centru pesme o Nibelunzima su se koristili raznim prevarama. Neki su to radili da bi ostvarili pojedine lične ciljeve, dok su neki u tim trenucima bili vođeni emocijama i žudnjom za osvetom. Pored toga, postoje neke figure u književnosti koje su jednostavno vremenom postale sinonim za heroja. Kada je u pitanju književnost koja je vezana za teritoriju germanskih država, onda možemo spomenuti Zigfrida. Legenda o tom heroju prisutna je u mnogim književnim delima, kao što su Edda (skandinavski ep), Pesma o Nibelunzima, kao i Pesma o Zigfridu. Pored Zigfrida, postoji još jedan narodni heroj, koji je poznat u istoriji i književnosti kao Arminius. Za razliku od Zigfrida, koji se po tom imenu ne spominje ni u jednom relevantnom istorijskom izvoru, on jeste istorijska ličnost koja je velikim delom doprinela nacionalnom buđenju Germana. Arminius, poznat kao Herman, je uspeo da porazi Rimljane u bici u Teutoburškoj šumi. U tom sukobu Germana i Rimljana, stradalo je od 15 do 20 hiljada rimskih vojnika. Taj događaj je razlogom da Arminius ostane upamćen u istoriji Germana kao narodni heroj. Dakle, čudno je bilo to što je Zigfrid u jednom istorijskom periodu u narodu bio na neki način popularniji od Arminiusa, iako se njegova dela vežu za bitke sa zmajevima, patuljcima i slično. Ovim pitanjem se prvi pozabavio Adolf Gizebreht, koji je 1837. godine napisao esej pod nazivom Über den Ursprung der Siegfriedsaga. (Uporedi: Hanna, 1918:4)

HEROJI PESME O NIBELUNZIMA I PESME O GUDRUN

Pesma o Nibelunzima predstavlja jedno od najbitnijih dela nemačke književnosti. Grubačić u knjizi Istorija nemačke kulture ovaj ep naziva Germanskom Ilijadom. (Uporedi: Grubačić, 2009:11).

Kada je u pitanju podela ovog dela, onda se mogu odvojiti dve glavne radnje. Jedna je na 39. poglavlja, dok pored toga imamo i dvodelnu podelu. U prvom delu te dvodelne podele je opisana Zigfridova smrt, dok je glavna tema drugog dela propast Burgundana. Podela ove pesme ukazuje na to da se heroji koji se nalaze u centru pažnje radnje takođe razlikuju. Iz samog naziva prvog dela možemo da zaključimo da

je glavni heroj tog dela bio Zigfrid, ratnik o kojem se pisalo itekako mnogo. Iako on nema čvrsto uporište u istoriji germnaskih naroda, te se njegova dela uglavnom vežu za borbu protiv magičnih stvorenja, kao što su zmajevi, patuljci i slično, on ipak ostaje zapamćen kao narodni heroj, koji je simbol hrabrosti, nadljudske snage i intelektualnih veština. U drugom delu Pesme o Nibelunzima centralnu figuru predstavlja Krimhilda, koja je žedna za osvetom zbog brutalnog ubistva njenog muža Zigfrida.

O Zigfridu kao glavnom heroju prvog dela Pesme o Nibelunzima može svakako mnogo da se piše. Ono što je najbitnije da se spomene o njemu jesu njegove osobine koje ga prate tokom ove pesme, kao i razvoj njegove ličnosti, koji je detaljno opisan u prvom delu ovog književnog dela. Ono što se kod Zigfrida ističe u velikom delu jesu njegove nadljudske fizičke osobine. On je ubijanjem patuljaka Nibelunga osvojio blago Nibelunga, mač Balmung i ogrtač nevidljivosti, koji su mu bili od velike koristi tokom radnje ovog dela. Osim toga, Zigfrid je, kao što je opisano u ovoj pesmi, posedovao snagu 12 ljudi kada bi nosio ogrtač nevidljivosti. Fric Martini u svome delu Istorija nemačke književnosti navodi sledeće stihove, u kojima je opisan jedan deo Zigfridove ličnosti:

„Zigfrid beše smeo, snažan, i visok.

Kamen je bacao dalje, uz to skakao dalje.

Zahvaljujući svom velikom lukavstvu, imao je snage dosta,
tako da je u skoku poneo kralja Guntera.“ (Martini, 1968:86)

Čitajući ove stihove odmah možemo da zaključimo da su smelost, snaga i visina bile neodvojive osobine Zigfridove ličnosti. Smelost koju je on posedovao jednostavno nije bila karakteristična za druge likove ovog epa, ali ga je nažalost ta ista osobina koštala njegovog života. Još jedna od stvari koja je bila karakteristična za ovog heroja jeste to što se on kupao u krvi zmaja kojeg je ubio, što je bilo razlogom da je bilo nemoguće da se rani. Ta „neranjivost“ se odnosila na njegovo celo telo, osim ja jedno mesto između njegovih ramena, koje je bilo prekriveno listom lipe tokom kupanja u krvi zmaja.

"Als von des Drachen Wunden floß das heiße Blut,

Und sich darinne badete der kühne Recke gut,

Da fiel ihm auf die Achseln ein Lindenblatt so breit:

Da kann man ihn verwunden; das schafft mir Sorgen und Leid.“ (Simrock, 1954:122)

Samopouzdanje koje je Zigfrid posedovao je bilo jedan od glavnih razloga njegovog delovanja tokom radnje cele Pesme o Nibelunzima. Da nije bilo tog istog samopouzdanja, on ne bi došao na dvor Burgundana da traži ruku Gunterove sestre Krimhilde. Dakle, to isto samopouzdanje je bilo jedna od ključnih osobina njegove ličnosti, zato što je baš ono pokretalo većinu procesa u samom delu. Svakako da ono nije bilo ničim izazvano, već je jedan deo „pokrića“ imalo u Zigfridovim nadljudskim snagama koje je stekao tokom njegovih borbi protiv zmaja i drugih mitskih stvorenja.

Zigfridove nadljudske snage su bili svesni skoro svi oni koji su se nalazili u njeogovom okruženju. To je bio jedan od razloga zbog kojeg je on bio poštovan od strane kraljeva Vormsa, koji su ga u samom početku itekako poštovali i ugostili ga na svom dvoru kao pravog heroja. Jednostavno, oni su bili svesni veličine koju je posedovao Zigfrid od Ksantena, a takođe su bili upoznati sa njegovim avanturama.

Ono što je zanimljivo u vezi ovog mitskog heroja jeste to što tokom cele radnje dela može da se prati razvoj njegove ličnosti, koji je itekako jedan od najzanimljivijih delova ove pesme. U samom početku pesme osobine koje su prisutne kod Zigfrida svakako da odgvaraju onome što čitaoci očekuju da heroj jednog epa poseduje: hrabrost, nadljudske osobine, nadprosečne intelektualne veštine. Ono što čitaoci nikako ne očekuju i što ovom remek delu nemačke književnosti donosi određeni faktor iznenađenja je ta činjenica što se Zigfrid koristi prevarama da bi došao do ostvarenja svojih ličnih ciljeva. Tako vidimo u jednom delu pesme kako Zigfrid pomaže Gunteru u borbi protiv Brinhilde, koja želi da se uda samo za osobu koja je u mogućnosti da je porazi u fizičkom smislu. Koristeći svoj ogrtač nevidljivosti, Zigfrid je pomogao Gunteru i time se pokazao kao dostojan ruke Gunterove sestre Krimhilde. Dakle, Zigfrid se u ovom slučaju koristio tezom da cilj opravdava sredstvo. Veoma je bitno spomenuti da ovo nije bio jedini slučaj kada je Zigfrid pokazao da je spreman da se koristi prevarama. Iako je Brinhilda pristala da se uda za Guntera, onda u njihovoj prvoj bračnoj noći nije htela da se preda njemu u potpunost. Čak ge je svezala iznad kreveta, pokušavajući time da ga ponizi. Znajući da postoji samo jedan način da je savlada, Gunter je utočište našao u nadljudskim snagama svoga prijatelja Zigfrida, koji je koristeći ogrtač nevidljivosti savladao Brinhildu i prepustio je u potpunosti nakon toga Gunteru. Da bi samo poniženje bilo još veće, oduzeo joj je prsten i pojas koje je ona posedovala.

Iako je Zigfrid predstavljao figuru heroja, ipak ni on nije bio savršen, čak je bio daleko od neke vrste savršenstva. Njegovo odsustvo moralnog delovanja u krucijalnim trenucima dovelo ga je do toga da na kraju čak izgubi i život. Time je on svojoj supruzi, kao i samim čitaocima dokazao da fizičke i intelektualne sposobnosti nemaju uopšte nikakvu vrednost u odnosu na moral. Krimhilda to svakako nije shvatila, a ostaje samo nada da su generacije koje su čitale o Zigfridu i videli u njemu nekakvog narodnog heroja izvukli tu poruku. Žudnja za osvetom, koja je bila prisutna kod Krimhilde, je na kraju bila jedan od glavnih razloga njene smrti. Iako je uništila svoje neprijatelje, koji su bili glavni izvor njene patnje i tuge, ona ipak nije dobila dugo očekivani duševni mir.

Pesma o Gudrun je nastala negde oko četrdeset godina nakon pesme o Nibelunzima. Ova pesme je sačuvana samo u jednom rukopis i to u zbirci staronemačkih pesama, koja je sakupljena negde oko 1510 godine po nalogu cara Maksimilijana i čuvala se u dvorcu Ambras kod Innsbruka. (Uporedi: Lechner, 1995:54)

Ono što može da se zaključi čitanjem ovog dela jesto to da je njen prethodnik imao itekako jak uticaj na pisanje ove pesme. Svakako da postoji mnogo razlika između ova dva dela, kao što je na primer prisutnost religioznih motiva u Pesmi o Gudrun, koje jednostavno nismo mogli da nađemo u pesmi o Nibelunzima. Iako ova pesma odiše mirnijem i religioznijem tonom, to nam ipak ne daje za pravo da ne budemo objektivni, pa da kažemo da je ova pesme iz tog razloga kvalitetnija od svoga prethodnika. Ono što je specifično za ovu pesmu jeste to što se deli na tri dela, koji opisuju sudbinu tri generacije jedne krvne loze. U prvom delu ove pesme opisani su događaji koji su vezani za Hagenu, dok se drugi deo bavi sudbinom njegove ćerke Hilde. Treći deo opisuju život princeze Gudrun, Hildine ćerke, po kojoj je ova pesma

dobila i ime. S' obzirom na to da je ova pesma podeljena na tri dela, opisivanje heroja se odnosi na veći broj likova.

Ličnost iz trećeg dela ove pesme kojoj treba da se posveti najviše pažnje svakako jeste Gudrun, ćerka kralja Hetele i Hilde, kao i unuka irskog kralja Hagen. Ono što se u prvom planu primećuje kod ove kraljevske ćerke jeste to što je bila izuzetno lepa kao i njena majka Hilda, što je bio i jedan od razloga dolaska tolikog broja prosaca. Ali naravno je takođe njen otac bio odlučan da ćerku da samo onome ko je bio u potpunosti vredan nje. (Uporedi: Dufek, 2010:64)

Ono što je bilo specifično za Gudrun jesto to što je bila emocionalna, ali to pokazivala samo u trenucima opasnosti. Jedan od tih trenutaka je bio kada se njen otac rame uz rame borio sa Hervigom protiv Zigfrida. Tada vidimo po prvi put da Gudrun izražava neke emocije, a pogotovo prema njenom vereniku. Definitivno iz toga možemo zaključiti da je ona povrh svega toga što je pokušavala da u očima drugih ispadne hladna i bezosećajna ipak u teškim trenucima pokazala svoje pravo lice, koje je zapravo emocionalno i puno brige za drugim ljudima. Ono što se može zaključiti čitanjem ovog dela jeste to da je otmica jedan od najbitnijih motiva radnje ove pesme, te da je u trećem delu meta otmice naravno bila Gudrun. Tek kada se to desilo, postalo je jasno koliko je Gudrun zapravo hrabra, snažna i izdržljiva osoba. Trinaest godina je morala da trpi mučenje koje joj je priređivala Hartmutova majka: morala je da greje šporet, da čisti kosom prašinu, kao i da pere tokom zime odeću na obali mora. (Uporedi: Peeters, 1968:104)

Iako je trinaest godina bila mučena na najgore načine, ona je ipak ostala verna svom vereniku Hervigu, što nam ukazuje na to koliko je ona bila zapravo moralno svesna i verna osoba. Uobičajeno je bilo da nakon otmice žena pristane na brak, što nije bio slučaj sa Gudrun. Ono što je bila jedna od ključnih osobina koje je Gudrun posedovala jeste njena intelektualna nadarenost, koju je ona iskoristila da bi „prevarila“ Hartmuta i Gerlintu. Ona je njih, ne lažući, ubedila da želi da se uda i da trebaju da razglase to u svim susednim državama. Time je ona uspeła da privuče Hegelinge, koji su došli i bili spremni za borbu.

[...] „sô wil ich ê minnen den ich versprochen hân.
ich wil daz künicrîche ze Ormanîe bouwen.[...]“ (2010:65)

Gudrun je ovim potezom dokazala da i nakon trinest godina zatočeništva ona nije izgubila nadu u bolje sutra, te da je bila spremna da se bori za svoju slobodu. Iako je ovo na neki način bila prevara, ishod te „prevare“ je bio itekako pozitivan. Ono što je najbitnije kod Gudrun jeste to što ona nije bila žedna osvete, već je sa samom kraju poštedela život njenog otmičara, oprostila mu i napravila čak atmosferu u kojoj je svako bio zadovoljan svojim brakom. Fric Martini o Gudrun kaže sledeće: „Ali, ma koliko da je njeno držanje odlučno, ona se ne potencira do Krimhildine žudnje za osvetom, već se, posle nepokolebljivo prkosnog istrajavanja, na kraju pomirljivo priklanja čak i svojoj najljućoj neprijateljici Gerlindi. Njena je veličina u pravoj ženskoj sposobnosti da podnosi patnje. U njoj je živ ponos kraljevske kćeri, čija se duša buni protiv svakog popuštanja i iznuđenog povinovanja.“ (Martini, 1968:91)

Dakle, u njoj je postojalo zračak religioznog koji joj nije dozvolio da se povodi svojim strastima i na kraju napravi krvoproliće, već je uspeła da pređe preko svih grešaka svojih protivnika i time nađe duševni mir.

ZAJEDNIČKI MOTIVI OBA EPA

Ono što se može zaključiti čitanjem ova dva epa, kao i čitanjem različitih istorija nemačke književnosti jeste da je nepoznati autor Pesme o Gudrun imao uzora u nenadmašenoj Pesmi o Nibelunzima. Ali ipak snaga njenog sadržaja, kao i pesnička veličina koju nam ona pruža jednostavno nisu mogli da se uporede sa njenim prethodnikom i uzorom. (Uporedi: Martini, 1968:90)

Ipak za nas nije bitno koji je od ova dva epa bolji, već treba da obraćamo pažnju na ono što ih zaista povezuje, kao što su zajednički motivi, kojih ima itekako mnogo. Jedan od glavnih motiva ova dva epa jeste prosidba. Kada je u pitanju Pesma o Nibelunzima, onda možemo da primetimo da je ovaj motiv konstantno prisutan. Na samom početku imamo Zigfrida, koji se, čuvši za lepotu Krimhilde, uputio za Vorms sa namerom da traži ruku ove kraljevske ćerke. Odmah neposredno nakon toga se čitaoci upoznaju takođe sa namerom kralja Guntera da prosi kraljicu Brinhildu. Dakle, opet je motiv prosidbe prisutan. I da bi na kraju sve to bilo upečatljivije, nakon nasilne smrti Zigfrida, kralj Huna Ecel prosi Krimhildu. Dakle, iz ovoga može da se zaključi da je nepoznatom pesniku ovog dela bilo itekako bitno da ovaj motiv bude u prednjem planu, te da je on za njega predstavljao pokretača mnogih događaja u ovom delu. Možda je ta pokretačka snaga tog motiva baš bila jedan do glavnih razloga što je toliko prisutna u ovom, pa i u drugim delima koja su pisana u periodu srednjeg veka. Jednostavno je ta tema bila aktuelna i zanimljiva tadašnjoj „publici“, te je svakako o njoj moglo da se piše itekako mnogo. Kada je reč o Pesmi o Gudrun onda takođe možemo da kažemo da je prosidba jedan od centralnih motiva, koji se provlači kroz sva tri dela ove pesme. U prvom delu Hagen ženi jednu od princeza, Hildu, koja je u suštini brinula o njemu, dok on nije izrastao u nekog ko će da brine o njoj. U drugom delu ove pesme kralj Hetel traži ruku ćerke kralja Hagen, koja se zvala Hilda, a u trećem delu se dešavaju čak dve prosidbe. Očigledno je da je ovo jedan od motiva koji stvara najčvršću vezu između ova dva dela. Ono što je zanimljivo je to što se u obe pesme spominje bar jednom prosidba koja za sobom nosi teški vid nasilja. Kralj Gunter je morao da porazi fizički Brinhildu, zato što je ona smatrala da je vredna samo onog ko je jači od nje, tako da u ovom slučaju vidimo da ova prosidba iziskuje neku vrstu nasilja da bi bila ostvarena.

Ovakva vrsta prosidbe je bila takođe prisutna i u Pesmi o Gudrun. Kralj Hagen je takoreći bio poznat po tome da je ubijao svakog onog ko je dolazio da traži ruku njegove ćerke. Naravno, kralja Hetela to nije zaustavilo u njegovoj nameri da otme Hildu, jer je bio u potpunosti siguran da je bio dovoljno snažan da se suprostavi Hagenu. Ono što je interesantno je da ni ona prosidba u pesmi o Nibelunzima, kao ni prosidba Hilde, nisu završene krvoprolićem. Gunter je oženio Brinhildu, a Hetel Hildu.

Iako su čast, poštenje, kao i lojalnost bili veoma bitni u periodu u kojem su pisane ove pesme, postoje elementi koji jednostavno predstavljaju suprotnost od svega navedenog. Jedan od tih elemenata jeste motiv prevare, koji je bio prisutan u obe pesme. U Pesmi o Nibelunzima je ovaj motiv bio konstantno prisutan, te nije postojala razlika u tome ko se koristio prevarom i lukavstvom. Jednostavno su svi bili uključeni. Kao što smo već spomenuli, Gunter je morao da porazi svoju buduću suprugu Brinhildu da bi ona pristala da se uda za njega. Znajući da on nije u stanju da učini to,

on se obratio svom prijatelju Zigfridu, koji mu je rado izašao u susret koristeći svoje nadljudske moći i ogrtač nevidljivosti. Stim da to nije jedini slučaj prevare u ovoj pesmi, a nabrojaćemo samo sledeće: Zigfridovo učešće u Gunterovoj prvoj bračnoj noći sa Brinhildom, Zigfridovo ubistvo iz zasede, kao i Krimhildin plan da uništi Burgundane. Ostvarenje planova kroz prevaru i lukavstvo su takođe prisutni u Pesmi o Gudrun. U drugom delu ove pesme Hetel šalje svoje ljude na Hagenov dvor, kako bi stekli njegovo poverenje i na kraju oteli Hildu. U trećem delu imamo situaciju u kojoj je Hartmut, čovek koji je već jednom pokušao da traži Gudrun ruku, iskoristio priliku kada je njen otac Hetel bio odsutan i oteo je. Dakle, on je takođe iskoristio neku vrstu prevare i lukavstva da bi došao do ostvarenja njegovih ciljeva.

Jedna od elemenata koji je svakako prisutan u mnogim junačkim epovima, pa i u ova dva, jeste motiv nadljudskih osobina, tj. mitski motiv. Heroj koji je u pesmi o Nibelunzima najviše bio povezan sa ovim motivom je naravno bio Zigfrid, koji je bio poznat kao „ubica zmajeva“ i onaj koji je posedovao nibelunško blago. (Uporedi: Rothmann, 2014:32)

Posedovao je nadljudske snage i borio se sa raznim mitskim stvorenjima, kao što su patuljci, džinovi i zmajevi. Sve u svemu, on je bio takoreći sinonim nadljudskosti i hrabrosti u ovoj pesmi. Simbol nadljudskosti je u Pesmi o Gudrun bio takođe prisutan, a posebno na samom početku ove pesme. Hagen je kao dete, koje je bilo oteto od strane kondora, uspelo da se odupre njegovoj kontroli i pobegne. Kasnije je uz naporan rad i trening u pećini uspeo da ubije istog tog kondora sa lakoćom, što svakako nije bilo nešto što „običan čovek“ može da uradi.

Nije uopšte čudno što ova dva dela imaju mnogo zajedničkih motiva, zato što između njih ima možda samo oko 40 godina razlike. Ono što ove dve pesme imaju takođe zajedničko, a nije vezano za motive, jeste takozvana „nibelunška strofa“, koja je naravno dobila naziv po pesmi o Nibelunzima. Iako je malo izmenjena, ona je prisutna i u Pesmi o Gudrun. (Uporedi: Lechner, 1995:54)

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iako su autori nemačkih junačkih epova bili nepoznati, oni su za sobom ostavili itekako velik trag na književnost nemačkog govornog područja, pa čak i na svetsku književnost. Spoj mitskog i istorijskog je ono što daje posebnu estetsku notu ovoj književnoj vrsti, te podstiče čitaoce da se posvete kako sadržaju dela, tako i onome što je uzrok pisanja istog. Cilj ovog istraživačkog rada je da se kroz motive koji prožimaju ovu književnu vrstu pokaže koliki je zapravo značaj junačkog epa i da je on potcenjen od strane svetskog auditorijuma i da on predstavlja jedan od jačih dokaza da kvalitet ne nosi za sobom uvek popularnost.

Ovim istraživanjem došli smo do zaključka da su motivi koji se pojavljuju u junačkim epovima jako slični, te da je međusobni uticaj istih itekako prisutan, ali da je različitost u nekim segmentima ipak bila očigledna. Iako je motiv prosidbe kod oba epa u prvom planu, te predstavlja jednog od glavnih pokretača radnje u ovim delima, ipak postoje motivi koji se u potpunosti razlikuju. Videli smo da u Pesmi o Nibelunzima osveta i krvoproliće zauzimaju itekako jako bitnu ulogu, dok je u Pesmi o Gudrun preovladao religiozni motiv, koji Gudrun na samom kraju navodi da oprost

ljudima koji su joj naneli mnogo zla. Ono što se može zaključiti iz tih postupaka je da se opraštanjem dolazi do duševnog mira, a da osveta i krvoproliće kao rezultat imaju samo apsolutnu propast. Osim toga nam je ovo istraživanje pokazalo da su autori ove književne vrste svakako vodili računa o tome da podloge za svoje pesme traže u bogatoj istoriji naroda kojem i pripadaju. Naravno, postoje događaji i likovi koji nemaju nikakvo uporište u istoriji, kao što je to naprimer bio Zigfrid, ali to ne menja činjenicu da je on predstavljao jednog najbitnijih likova u Pesmi o Nibelunzima. To što je neko plod nečije mašte, neke legende ili mita, uopšte ne umanjuje vrednost istog.

Iako junački epovi poput ova dva možda nisu doživeli onakvu popularnost kakvu su zaslužili u široj masi, ipak to ne umanjuje njihovu estetsku vrednost i kvalitet onoga što nam oni pružaju. Sve dok se budu ova dela čitala i sve dok se o njima bude pisalo, njihov uticaj će živeti.

BIBLIOGRAFIJA

1. Dufek, B. (2010.) Zeitlos – Diplomski rad - Motivik und Struktur der „Kudrun“ und ausgewählter Märchen im Vergleich, odbranjen na „Universität Wien“, Beč.
2. Grubačić, S. (2009.) Istorija nemačke kulture, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad.
3. Hanna, H.I. (1918.) Magistarski rad – An assumed historical basis of the Siegfried legend, odbranjen na “University of Illinois” Illinois.
4. Lechner (1995.) Literaturgeschichte des deutschen Sprachraumes, Lechner Verlag.
5. Martini, F. (1968.), Deutsche Literaturgeschichte, Kröner, Stuttgart.
6. Peeters, I. (1968.) Historische und Literarische Studien zum dritten Teil des Kudrunepos, J.A. Boom en Zoon, Meppel.
7. Rothmann, K. (2014.) Kleine Geschichte der deutschen Literatur, Reclam, Stuttgart.
8. Simrock, K. (1954.) Das Nibelungenlied – Übersetzt von Simrock Karl, Stuttgart.
9. Weddige, H. (2003.) Einführung in die germanistische Mediävistik, Verlag C.H. Beck, München.

RESUME

Though the authors of these and similar epics are unknown, they have left a permanent mark on German and even world literature. What makes them appealing to readers, encouraging many to pay special attention to the content and its origin, is the merging of mythical and historical elements giving the work a unique aesthetic appeal. The goal of the research paper is to show the significance of heroic prose, mostly neglected by the public, by taking a closer look at the many recurring motives, demonstrating at the same time how popularity is not a valid indicator of quality. From the research paper we may conclude how the recurring motives in both epics are quite similar, indicating an obvious mutual influence, yet distinctive in certain segments. Though the motive of proposal (inciting marriage) appeared in both epics, provoking most of the plot, other motives are completely distinctive. In the Nibelungenlied the thirst for revenge and bloodshed are key motives, while as in the Gudrunlied we face a more religious theme reflected in Gudrun's act of forgiveness to those who wrong her. This illustrates the drastic difference of the outcome if one chooses either revenge and

bloodshed or forgiveness, the first leading to calamity while the other to tranquility. Furthermore, we notice the authors careful attention to the rich history of their countries, as this served them as the basis of their writing. This is not contradictory to the fact that certain characters may not be real historical figures, which is the case with the character of Sigfrid- who serves an important role in the dNibelungenlied. The overall quality of the work will not be diminished hence some characters are the fruit of someone's imagination or are more legend and myth than reality. May it as it be, though epics have not received the recognition they deserve, they still carry a certain aesthetic value and message. We may conclude, as long as there is someone reading them, and writing about them, their influence will live on.

Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

Vol. 19, str. 100-110, 2020 god., web lokacija gde se nalazi rad: <http://um.uninp.edu.rs>

Tematska oblast u koju se svrstava rad: Društvene i humanističke nauke / podoblast: Filologija

Datum prijema rada: 15.12.2020.

Datum prihvatanja rada: 30.12.2020.

UDK: 821.111.09-31 Форстер Е. М.

doi: 10.5937/univmis2019100H

Pregledni rad

PROJEKCIJA KOLONIJALIZACIJE I INTERKULTURALNOSTI KROZ SIMBOLE U FORSTEROVOM ROMANU PUT KA INDIJI

Sunaj Hadžija

Univerzitet u Novom Pazaru, Republika Srbija

sunaj.hadzija@uninp.edu.rs

Jahja Fehratović

Univerzitet u Novom Pazaru, Republika Srbija

j.fehratović@uninp.edu.rs

Kimeta Hamidović

Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

kimeta.h@uninp.edu.rs

Apstrakt

Imperijalizam je nastao krajem 19. Veka. Nadmoć Evrope u raznim oblastima života dovela je do stava da je Evropa iznad drugih delova sveta koji su necivilizovani i kulturno zaostali, a koje je trebalo civilizovati. Ovakav stav će dovesti do negativnih pojava poput rasizma – osporavanje prava drugim rasama i kolonijalizam – osvajanje teritorija na kojima žive narodi drugih kultura. Zbog toga što je svet viđen iz imperijalističke perspektive najčešće bio onaj koji je Evropa kolonijalizovala, u postkolonijalnim istraživanjima podvrgnut je kritici način na koji su evropske kolonijalne sile (naročito Engleska i Francuska) stvarale vrednosne predstave njima potčinjenih kultura i na koji način su uspostavljale odnose između centra i periferije. Međutim, pojam diskurzivne dominacije brzo se proširio na sve odnose između kolonizatora i kolonizovanih, zbog čega su u ovu drugu grupu ubrajane sve polne i etničke grupacije koje nisu imale kulturnu samostalnost, a bile su marginalizovane i podvrgnute institucionalnoj represiji. Pošto su različite kulturne manjine počele da formiraju otpor prema agresivnoj političkoj, polnoj i rasnoj dominaciji, postkolonijalizam takođe predstavlja neslaganje s pasivnošću prema kulturnoj nadmoći simbolizovanoj u imperijama koje više nisu ni postojale. Roman Put ka Indiji pokazuje Forsterovo interesovanje za Indijskom kulturom koju je Velika Britanija kolonijalizovala. Put ka Indiji je istraživanje duhovnih i kulturnih kontrasta dveju kultura Istoka i Zapada.

Ključne reči: E. M. Forster, Put ka Indiji, postkolonijalna kritika, interkulturalizam.

THE PROJECTION OF COLONIALIZATION AND INTERCULTURALISM THROUGHOUT SYMBOLS IN FORSTER'S NOVEL A PASSAGE TO INDIA

Abstract

Imperialism emerged in the late 19th century. Europe's supremacy in various areas of life which led to the view that Europe is above other parts of the world that are uncivilized and culturally fell behind, and that needed to be civilized. This attitude led to negative phenomena such as racism – contesting the rights of other races and colonialism – conquering territories inhabited by people of other cultures. The world seen from an imperialist perspective was most often the one colonized by Europe, postcolonial research has criticized the way in which European colonial powers (especially England and France) created values of subordinate cultures and established relations between center and margins. However, the notion of discursive domination is spread quickly to all relations between colonizers and colonized, which is why this second group includes all gender and ethnic groups that did not have cultural independence, but were marginalized and subjected to institutional repression. As different cultural minorities began to form resistance to aggressive political, gender, and racial domination, postcolonialism also represents a disagreement with the passivity towards cultural supremacy which is symbolized in empires that no longer even existed. The novel *A Passage to India* represents Forster's interests in Indian culture, which was colonized by Great Britain. *A Passage to India* is an exploration of the spiritual and cultural contrast of the two cultures of East and West.

Keywords: E. M. Forster, *A Passage to India*, postcolonial critics, interculturalism.

UVOD

Put ka Indiji je jeziv prikaz engleskog upravljanja Indijom, kao i optuživanje rasističkih stavova koje je imala engleska kolonijalna administracija.

Roman istražuje mnoge nepravde Imperije i način na koji je engleska kolonijalna sila ugnjetavala domorodačko indijansko stanovništvo. Izuzev lika iz romana po imenu Filding, niko od engleza ne veruje u Azizovu nevinost. Nije bilo ni malo sumnje da će Aziz biti proglašen krivim jer se više veruje rečima jedne Engleskinje nego rečima jednog Indijca.

Pored britanske kolonijalizacije, Forster prikazuje ispravne i ne ispravne ljudske interakcije. Roman *Put ka Indiji* govori o prijateljstvu. Prijateljstvo između Aziza i njegove engleske prijateljice gospođe Mur, koje započinje u gotovo mističnim okolnostima. Upoznaju se ispred džamije dok svetlost bleđi. Takva prijateljstva između Biranaca i Indijaca ne mogu trajati u žaru indijskog sunca niti pod pokroviteljstvom Britanskog carstva. Forster nas uvodi u umove likova svojim stilom pisanja poznatima kao tehnika toka svesti. Roman *Put ka Indiji* nudi uvid u to kako je carstvo vođeno. Na kraju, to je priča o nemoći i otuđenju. Ni prijateljstvo ni pokušajspajanja dveju kultura Istoka i Zapada ne uspevaju.

POSTKOLONIJALNA KRITIKA

Kada se postavi pitanje čime se danas bavi postkolonijalna kritika, onda se kao jedan od njenih prvih zadataka lako prepoznaje, a to je težnja da se razobličte stereotipi koje je zapadnoevropska kultura gradila o koloniziranim narodima.

Početke postkolonijalne kritike treba, nesumnjivo, tražiti u pedesetim i šezdesetim godinama kad su države koje su pripadale evropskim imperijama počele da se bore za nezavisnost. Kraj vladavine Francuske u Indokini, rat u Alžiru, kriza afričkog kolonijalizma, detronizacija kralja Faruka u Egiptu, samo su najvažniji događaji povezani s raspadom kolonijalnog poretka (Markovski i Bužinjska, 2009:606).

Prema poznavacioma ovog vida moderne kritičke svesti prvo postkolonijalno mišljenje se može naći u radovima Frantza Fanona, koji je rođen na otoku Martinique, studirao u Francuskoj, a kao psihijatar delovao u Alžiru (Lešić, 2006:534). Svi se slažu da je tekst koji je pokrenuo postkolonijalizam bila Fanonova knjiga *Prezreni na svet* (1961), za koju je Žan – Pol Sartr napisao predgovor pun oduševljenja.

Njegove knjige *Crn lice, bele maske* (1952.), i *Prokleti na svetu* (1961.) smatraju se prvim rečitim kritičkim knjigama protiv kolonijalizma.

U njima je Fanon dokazivao da društveni pritisci koji dolaze iz bele, rasističke, kolonijalne kulture navode Afrikance da crnu boju svoje kože negativno određuju, zbog čega se kod njih javlja podsvesna težnja za identifikovanjem sa belim tlačiteljima: "na crno lice oni navlače belu masku".

Razmišljajući o ulozi pisca u zemljama pod kolonijalnim režimom, Fanon je izdvojio tri razvojne faze na osnovu kojih propituje evoluciju nacionalnog kulturnog identiteta:

u prvoj, kolonijalnoj fazi afrički pisac nastoji da asimilira kulturu kolonizatora; u drugoj, sentimentalnoj fazi on se nastoji osloboditi uticaja te kulture i naći vlastiti identitet u onome što smatra autentičnim i etničkim i rasnim "korenima" svoga naroda; u trećoj, revolucionarnoj fazi on postaje nacionalni borac, koji ide u narod, uči od njega i vodi ga u borbu (Lešić, 2006:535).

Dakle, Afrički pisci u početku prihvataju autoritet evropskih modela i nastoje stvoriti dela koja se po svemu uklapaju u evropsku književnu tradiciju. To je ono što teoretičari postkolonijalne književnosti nazivaju (Adopt phase) fazom usvanja, ambicija pisca je usmerena ka usvajanju evropske književne forme.

Međutim u drugoj fazi, oni teže da prilagode evropsku formu afričkom sadržaju i to je ono što se naziva (Adapt phase) faza adaptiranja. U trećoj, završnoj fazi dolazi do proklamacije kulturne nezavisnosti, što omogućuje da se forme ustanovljuju prema stvaralačkim potrebama samih afričkih pisaca, bez obzira na evropske norme koje su u tim normama implicirane. To se naziva (Adept phase) odnosno majstorska faza, u kojoj je kolonijalni pisac, majstor svoje forme.

E. M. FORSTER

Edvard M. Forster (Edward Morgan Forster, 1879. – 1970), britanski romanopisac, esejista, i društveni i književni kritičar. Njegova slava počiva na

njegovim romanima *Hovards End* (1910) i *Put ka Indiji* (1924) kao i na velikom broju kritika.

"Dugovečan, mada ne baš plodan kao romanopisac, E. M. Forster je doživeo da u britanskoj javnosti zauzme mesto koje je pre njega držao Hardi, mesto opšte poštovanog patrijarha, britanskih romanopisaca. Koliko je ono bilo zasluženno teško je danas reći, jer odnosi vrednosti u ovom tako bliskom vremenu teško da ikome mogu biti potpuno jasni.

Forster je sigurno bio veći artista, veći majstor umetničkog zanata od Hardija, ali isto tako slabija umetnička ličnost" (Puhalo, 1976:310).

Edvard Morgan je bio jedino dete E. M. Levelin Forstera koji je po zanimanju bio arhitekta. Oba njegova roditelja su mu u detinjstvu poginula ostavivši mu nasleđe od osam hiljada funti. Ovaj novac mu je pomogao u životu i omogućio mu da sledi svoju ambiciju da postane pisac. Školovao se u Tonbridžu u Kentu, gde je pozorište dobilo ime po njemu.

Studirao je na Kembridžu gde je njegov intelekt bio dobro pripremljen i izložen mediteranskoj kulturi koja je bila mnogo slobodnija u poređenju sa engleskim načinom života.

Po završetku studija karijeru je započeo kao pisac; kao i Ajvi Kompton – Bernet on obrađuje edvardovsko doba; početak ovog veka, i život imućnih buržoaskih krugova, ali na drugačiji, pitomiji način.

Njegov je pripovedački postupak u osnovi tradicionalan, nešto između Tekerija i Dž. Eliotove, i ujedno između esejističkog i pričalačkog. Kako je sam izjavljivao, nije voleo "pričanje priče", i po tome spada u psihološko – analizatorsku liniju koju je zasnovao Henri Džejms.

Radnja kod njega znači malo, a unutrašnja preživljavanja i duhovni sukobi su daleko više. Forster želi da prenese čitaocu neke psiloško – moralne poruke (Puhalo, 1976:310).

U svom prvom romanu -"Gde se anđeli boje straha"-, koji je objavljen 1905. godine, pokazao je svoju zabrinutost da je ljudima potrebno da ostanu u bliskom kontaktu sa svojim korenima. Isti obrazac teme je primenjen u -"Najdužem putovanje"- (1907) u -"Hovards End"- (1910), što je motvirajuća priča o dve sestre koje žive u kući koja se zove Hovards End. Margaret se udaje za Henrija Vilcoka, biznismena i vraća ga u Hovards End. Hovards End je prvi uspešan roman Forstera.

Napisao je i roman -"Soba sa pogledom"- 1908. godine. Roman govori o letovanju grupe Engleza u Italju, u Firenci i sitnim doživljajima te sredine. Glavni lik u romanu je Lusi Haničrč (Honeychurch), mlada devojka iz imućne porodice, koja na početku romana deluje medeno i pobožno kako i samo njeno ime govori; ali u njoj postoje druge pobunjeničke mogućnosti, koje će se na tom letovanju probuditi.

Posrednici u tome su jedan mladi čovek i njegov otac, obojica ne rado viđeni u Lusinom otmenom društvu, jedan zbog političke naprednosti, drugi zbog nekonvencionalnog ponašanja. Lusi u vezu sa njima dolazi najpre slučajno, a zatim je svesno traži. Postepeno se, nesevsna toga, zaljubljuje u mladog čoveka, ali to nije samo zaljublivanje već i otvaranje prema širim životnim i društvenim vidicima, prema slobodi, ličnoj samostalnosti, zrelosti.

U tom procesu posreduje i italijanska sredina, i priroda i ljudi pridajući joj takvu ulogu, Forster sledi onu tipičnu englesku tradiciju bekstva u prirodnu, i slobodnu sredinu, koja ide od Bajronovog vremena do naših dana.

Dakle to je roman mladalačke pobune i sazrevanja u buržoaskoj sredini. Forster se njime uključio, kao jedan od pionira, u poznatu antiviktorijansku pobunu, ali roman ima vrednosti nezavisno od toga.

Svojim objektivnim i jednostavnim pričanjem, kao i diskretnim humorom i finom ironijom u najboljem tekerijevskom maniru, Forster postiže utisak verodostojnosti događaja i ujedno vezuje čitaoca za svoju junakinju i za vrednosti za koje se ona bori i do kojih je njemu stalo, a da to nikad ničim ne iskazuje.

Godine 1911. Forster je objavio nekoliko kratkih priča s nepredvidivim tonom pisanja. To su "Nebeski omnibus" i "Večni ternutak". Tokom 1912 i 1913 putovao je u Indiju sa svojim bliskim prijateljem Sid Ros Masudom. Forster će ponovo posetiti Indiju 1920, gde je bio privatni sekretar maharadže. Njegova knjiga -"Put ka Indiji"- objavljena 1924. godine. Forster je za ovaj roman dobio i nagradu.

Slava koju je roman Put ka Indiji stekao zasnovana je na političkoj strani kolonijalizma, koja je za samog Forstera bila sporedna. Forster je bio liberal, moralno širokogrud, ali čvrsto zatvoren u granice buržoaske – liberalne ideologije, koja je i danas neformulisana ideologije većine Engleza. A toj ideologiji je strano i neshvatljivo svako kolektivno političko delovanje na osnovu političkog uverenja, naročito ako je revolucionarno.

Za Forstera je individua i njena sloboda alfa i omega svega (Oldos Haksli će takođe ovakve individue označiti kao alfa, omega, gama u svom romanu Vrli novi svet), i zato on društvene probleme gleda kao pitanja usklađivanja odnosa među pojedincima, ili u najboljem slučaju grupama pojedinaca uz dobronamernu želju da svi sačuvaju što veći u ličnu slobodu.

Takva ograničenost društvenog vidika nije samo kod Forstera izuzetna, već je svojstvena ogromnoj većini britanskih pisaca, među njima i Džojosu, Lorensu kao i Virdžiniji Vulf; razlika je samo u tome što je Forster takva gledišta iskreno i otvoreno ispovedao, dok su kod drugih implicitno prisutna a da to njima nije jasno.

PUT KA INDIJI

Roman je objavljen 1924. godine, kada su se pojavile pukotine u Britanskoj imperiji. Roman se usređuje na suđenje indijskom lekaru optuženom da je napao Engleskinju. Ovo je poslednji roman Forstera. Put ka Indiji je dobio pohvale ne samo zbog svoje kritike Britanske imperije, već i zbog stilske inovacije i filozofske gustine.

Jedan od razloga zbog kojih je Forsterov roman neverovatan je suđenje zbog napastvovanja bele žene. koje pokreće mrežu društvenih, političkih i kulturnih sila koje odzvanjaju širom Britanske imperije. To nesrećno suđenje služi kao probni kamen koji svojim delovanjem izvlači na površinu ružne strasti i dotad prikrivene antagonizme.

Zbog njegovih posledica, pokušaj približavanja Fildinga i Aziza završava u ćorsokaku, postavlja se pitanje da li je moguće ostvariti interkulturalnost u odnosu između Britanije i Indije.

Odgovor na ovo pitanje daje lik Hamidulah, koji kaže: "Ja samo tvrdim da je to moguće samo u Engleskoj" (Forster, 1947:13).

Autorov stav je da za stvarno približavanje dveju civilizacija treba više vremena i sporazumevanja kao i više humanosti.

Radnja romana je smeštena početkom 20. veka u Indiji, kada je Indija još uvek bila britanska kolonija, roman osporava tvrdnju da Britanci imaju pravo da kolonizuju Indiju. Britanski imperijalizam je bio nazvan britanskom "civilizacijskom misijom" ili, kao što stihovi Radjarda Kiplinga u pesmi "Breme belog čoveka" govore da su Britanci, superiorna, prosvetljena i naprednija rasa od neevropskih naroda, i stoga je njihova dužnost da "civilizuju" ove ljude, čak i upotrebom sile ako je potrebno.

Dakle u romanu Put ka Indiji Forsterova tema je odnos Britanije i Indije (tada kolonijalno zavisne), ali to se za njega pretvara u temu Indijaca i Britanaca, i još uže, obrazovanih i prosvetljenih Britanaca i Indijaca. Radnja romana se koncentriše oko odnosa dvojice pojedinaca, obrazovanog Engleza Fildinga, univerzitetskog nastavnika, i obrazovanog muslimanskog Indijca Aziza, lekara.

Forster nudi interkulturalizam kao rešenje za svaki konflikt, bilo da se radi o većem ili manjem konfliktu koji prerasta u ideologiju kao što je kolonijalizam (Lukač – Zoranić i Dazdarević, 2013:4).

Filding i Aziz su okruženi još nizom ličnosti, među kojima je stara gospođa Mur, predstavnica životne mudrosti stečene godinama i donekle autorov glasnogovornik.

Gospođa Mur je prva koja iznosi simpatije prema Indijcima što se vidi po njenim rečima "Da, ja jesam vaša prijateljica - reče ona i stavi ruku na njegov rukav, misleći uprkos umoru kako je on šarmantan, kako je dobar i kako mu od srca želi da bude sretan (Forster, 1947:161).

Malo je onih pisaca koji su se usudili govoriti o onome o čemu se nije smelo misliti u datom vremenu a kamoli opisati jedan tok tako kompleksnog i skoro nemogućeg prijateljstva. Forster nas kroz svoj roman vodi u kolonijalnu Indiju, i opisuje prijateljstvo muslimana i hrišćana (Lukač – Zoranić i Dazdarević, 2013:4)

Forster pokušava da analizira odnos između ličnosti duboko duboko različitih po vaspitanju, sredini i nasleđenoj opštoj kulturi, u krajnjoj liniji odnos između dveju civilizacija, zapadne, liberalno – kapitalističke, i istočne plemensko – feudalne.

Analiza je zanimljiva, složena, i objektivna; ona ne ostaje samo na planu dnevne svetlosti, već se u nju upliću i mračne podsvesne sile, simbolizovane u Marabarskim pećinama kao i nejasnim događajima u u njima, iz kojih nastaje javni skandal. Na kraju romana ne saznajemo da li je Aziz napao Adelu ili nije, isto onako kako ne saznajemo na kraju romana Artur i Džordž Džulijana Barnsa, da li je Džordž kriv za ubijanje životinja ili ne, ili da li crnac u romanu Crnac sa Narcisa glumi da je bolestan ili je on zaista bolestan.

Bez obzira na kritiku Britanske imperije, Forsterov roman nastavlja da izaziva kontroverze, posebno u oblasti postkolonijalnih studija, oblasti posvećene proučavanju književnih, društvenih i političkih pitanja vezanih za bivše evropske kolonije. Neki kritičari tvrde da je Put ka Indiji još uvek zarobljen orijentalističkim stereotipima koje roman osuđuje.

Drugi se suočavaju sa Forsterovim isključenjem žena iz idealizovanih, iako krhkih, prijateljstava između muškaraca u romanu. Ovo isključivanje se smatra da je Britanska imperija bila ne samo rasistički sistem, već i patrijarhalni.

Forster je rekao:

"Kada sam počeo da pišem knjigu, mislio sam da je to mali most saosećanja između Istoka i Zapada, ali ova koncepcija je morala otići, moj osećaj istine zabranjuje bilo šta tako udobno". U ovom odbijanju "udobnih" rešenja za politička pitanja, Forsterov roman nam ne daje nacrt za bolji, srećniji svet. Umesto toga, Put ka Indiji nudi način razmišljanja kritički o našem odnosu prema svetu i našem odnosu prema sebi.

SIMBOLI U ROMANU PUT KA INDIJI

MOĆ

Pretpostavka da jedan narod ima pravo da dominira drugim, ono što su ljudi nazivali britanskom "civilizacijskom misijom", prožima ceo roman.

Britanska imperija je predstavljena kao fundamentalno rasistička institucija koja isključuje i potčinjava druge.

Međutim, roman je ambivalentan u pogledu indijskih težnji za nezavisnošću. Izgleda skeptično u pogledu indijskih težnji za nezavisnošću, kao i u pogledu ideje Indije kao nezavisne nacije: kako se zemlja sa toliko religiozne društvene različitosti može ujediniti pod jednom vladom? Da li je ideja o nacionalnosti jednaka kao ideja carstva? Da li postoji nešto izvan nacije i carstva, nešto što uključuje sve, bez obzira na rasu, religiju ili klasu?

PRAVDA I SUĐENJE

Ono što Forsterov roman čini jeste usredsređivanje na ono što se dešava sa uzvišenim zapadnim idealima kada se upletu sa moralno korumpiranom institucijom kao što je Britansko carstvo. Pojedini britanski kolonijalni administratori, kao što su Turton, MekBrajd i Roni Hislop, bore se između svoje žudnje da maltretiraju indijske domoroce i svoje obaveze da podrže finije aspekte britanske kulture i zapadne civilizacije.

Roman koristi priliku da Azizovim suđenjem pokaže kako pravda postaje zagađena institucijama, civilnom upravom, vojskom i sudskim sistemom britanskog carstva.

Postavljaju se pitanja, kako se komplikuje Azizova situacija činjenicom da je on indijac u Britanskoj koloniji?

Na koji način se njegovo ponašanje pogrešno tumači samo zbog stereotipa i načina na koji britanija percipira Aziza? Kako se Britanci ponašaju u danima koji su predhodili suđenju. Koja su prava britanskog pravosudnog sistema koja sprečavaju Britance da kazne Aziza bez suđenja?

RASA

U romanu Put ka Indiji, život Čandrapura, zapravo život u celoj Britanskoj imperiji je predstavljen belim Evropljanima sa jedne strane, i svima ostalima. Indijce nazivaju "orijentalcima", zastarelim rasnim izrazom koji se primenjuje na sve koji žive istočno od Evrope, od Turske pa sve do Kine. Orientalci su stereotipno smatrani egzotičnim, senzualnim, pasivnim i zaostalim, za razliku od intelektualnog, civilizovanog, progresivnog zapadnjaka.

Tako su Orientalci, kao što su Indijanci u Indiji, smatrani nesposobnim da sami vladaju, u suštini je trebalo da im Britanska imperija pomogne pri civilizovanju.

Čak i kada roman kritizira ovaj stereotip o orijentalcima ili orijentalizam uopšte, on sam po sebi nije potpuno slobodan od orijentalističkog stava. Pripovedač daje široke generalizacije o Orientalcima, o njihovoj psihologiji i njihovoj seksualnosti, što pokazuje koliko je ukorenjen orijentalistički stav čak i u romanu koji je njima naklonjen (Forster, 1947: 13).

ROD

Pored rase, rod takođe deli kolonijalno društvo. Britansko kolonijalno društvo u Indiji, bilo je sastavljeno od administratora i njihovih žena koje su težile da pogoršaju ono što je najkonzervativnije i najtradicionalnije u engleskoj kulturi, uključujući tradicionalni stav prema ženama kao mnogo slabijem polu.

Stereotipna ideja je da Engleskinjama trebaju vitezovi u sjajnim oklopima da bi ih spasili od požude orijentalaca, tako Adela, kao Engleskinja, treba da bude spasena od Aziza od strane Engleza. Engleskinje takođe pokazuje svoju slabost time što pokazuju da su rasistički nastrojenije od muškaraca. Lik kao gospođa Turton nema koristi od obrazovanja svog muža.

Uprkos kritikama britanskog kolonijalnog stava prema ženama, Put ka Indiji nosi i seksualne stavove. U stvari, neki kritičari tvrde da su ženski likovi poput Adele i Azizove žene svedeni na pijune koji se razmenjuju između muškaraca da bi uspostavili odnose između muškaraca, isključujući jednake odnose između muškaraca i žena.

PRIJATELJSTVO

Suočen sa mehanizmom Britanskog carstva i zastrašujućim zadatkom igradnje indijske nacije, Put ka Indiji traži od nas da smatramo prijateljstvo rešenjem ovih neverovatnih složenih političkih pitanja.

Ono što roman čini zanimljivim je njegova iskrenost u pogledu svih prepreka sa kojima se likovi susreću u uspostavljanju prijateljstva, posebno Azizom i Fildingom, koji nisu u stanju da premoste svoje kulturne i političke razlike uprkos njihovoj naklonosti jedna prema drugoj. Značajno je to da Aziz smatra samo gospođu Mur i profesora Gadbola svojim istinskim prijateljima.

RELIGIJA

Monoteizam je danas raširen po celom svetu i njegovim verskim osnovama manifestuje se kroz hrišćanstvo, islam i judaizam (Lukač – Zoranić, 2018:50).

Religija ima važnu ulogu u romanu Put ka Indiji, deleći ne samo hrišćanske Britance od Indijanaca, već i deleći indijsko društvo iznutra. Dok je hinduizam većinska religija u Indiji, a islam najznačajnija manjina, druge indijske grupe koje se spominju u romanu uključuju šije, džaine i budiste. Roni Hislop opisuje odnos britanskog administratora prema svakoj religiji, uključujući hrišćanstvo, kao iracionalan sistem verovanja.

Po njemu, hrišćanstvo je korisno samo zato što pruža božansko opravdanje za britansku monarhiju, i ništa više. A mnoštvo religija u Indiji samo naglašava svoju zaostalost prema nekom poput Ronija. Roman, istražuje kako različite religijske tradicije, uključujući hrišćanstvo, hinduizam i islam, mogu pružiti bolji, inkluzivniji pogled na čovečanstvo. Ali nijedna religija se ne vrednuje nad drugima. Religioznost je postala manifestacija, slobode, povratka tradicionalnim vrednostima, i kolektivni osećaj poštovanja verskog uverenja (Lukač – Zoranić, 2018:50)

ŽIVOT, SVEST, EGZISTENCIJA

Roman Put ka Indiji postavlja pitanja: ako rasa, religija, kultura, nacionalnost, naša ljudskost nije ono što nas čini, ko smo mi? Šta smo mi? Zašto smo ovde? Roman Put ka Indiji nastoji da oblikuje ljudsko postojanje.

Gospođa Turton predstavlja jedan oblik romana u kojem deli ljude na engleske i indijske ljude. Neki kritičari su smatrali da hinduizam Gadbola oblikuje roman, ali kao što sam roman ističe, hinduizam je podeljen na različite sekte i kaste. Roman pokušava da se oblikuje kroz umetnost. Sam roman je eksperiment forme.

KONTRAST REGIJA

Put ka Indiji se iznova i iznova okreće Indiji kao zemlji koja je tako ogromna, toliko raznolika i toliko egzotična da je ne može shvatiti slabašan ljudski um. Indija je u suprotnosti sa Engleskom, koja je predstavljena kao malo, šarmantno ostrvo koje vas ne preplavljuje svojim urednim dolinama i jezerima. Osim Marabarskih Pećina – a one su udaljene dvadeset kilometara – grad Čendrapor nema da pokaže ništa osobito. On se prostire milju ili dve duž obale reke Gangesa, koja ga više izniči nego pere, i jedva se razlikuje od đubrivog nanosa što ga reka tako obilno ostavlja. Prema reci se ne spuštaju nikakve stepenice za kupanje, pošto se Ganges u tome delu slučajno ne smatra za svetu reku; ustvari ništa nije okrenuto prema reci, a čaršije zatvara široki i nestalni izgled reke. Ulice su bedne, hramovi neugledni, pa iako postoji nekoliko lepих kuća, one su sakrivene u baštama, ili u dnu uličica čija prljavština odbija svakog osim pozvanog gosta.

Engleska je domaća i poznata; Indija je nepoznata i čudna. Engleska je moderna, progresivna, civilizovana; Indija je primitivna i beskrajno civilizovana, noseći ruševine brojnih drevnih i modernih civilizacija.

U romanu, čak i indijski likovi imaju problema da shvate o čemu se radi u Indiji. Misteriozne Marabarske pećine zazuima Indiju u celini: entitet koji je svakako izvanredan, ali o kome se ne može reći mnogo. Sam roman izgleda razdvojen između zagovaranja bogate istorije Indije i omalovažavanja njene raznolikosti.

DŽAMIJA, PEĆINA, HRAM, I VREME

Roman nije podeljen samo na poglavlja već je podeljen i na tri dela pod nazivom "Džamija", "Pećina", i "Hram". Delove takođe karakterišu vremenske prilike. "Džamija" se odvija tokom hladnog vremena, "Pećina" za vreme toplog vremena, i "Hram" tokom kišne sezone.

U prvom delu "Džamija" Aziz daje reference o arhitekturi džamije, kao mesto gde se ljudi susreću bez obzira na njihove funkcije. Poput hladnog vremena, ljudi su uglavnom mirni i prijateljski nastrojeni.

Deo "Pećina" sadrži vrhunac romana. Za vreme vrućeg vremena, emocije su zapaljene, i čini se da niko ne razmišlja racionalno. Kao što je shvatanje života gospođe Mur uplašeno njenim iskustvom besmislenosti u pećini. Čitava zajednica Čandrapor se okreće naglavačke jer neredi i nemiri okružuju suđenje.

Na kraju odeljak "Hram" pokušava da ispere kaos odeljka "Pećina" svojim kišama. U skladu sa hinduističkim motivom hrama, poglavlje slavi hinduističko načelo jedinstva svih stvari sa Godbolom na festivalju Gokul Aškami, i pruža nam vrlo labavo pomirenje Fildinga i Aziza.

ZAKLJUČAK

Put ka Indiji započinje i završava se pitanjem da li je moguće da Englez i Indijac ikada budu prijatelji, u kontekstu Britanskog kolonijalizma. Forster koristi ovo pitanje kao okvir za istraživanje opšteg pitanja britanske političke kontrole Indije na ličnom nivou, kroz prijateljstvo Aziza i Fildinga. Na početku romana Aziz prezire Engleze, želi samo da ih komično razmotri ili potpuno zanemari. Ipak, veza koju oseća prema gospođi Mur otvara mogućnost prijateljstva sa Fildingom. Kroz prvu polovinu romana Filding i Aziz predstavljaju pozitivan model liberalnog humaniza. Forster sugeriše da Britanska vladavina u Indiji je mogla biti uspešna kad bi se samo Englezi i Indijci odnosili jedni prema drugima kao što se odnose Aziz i Filding jedan prema drugom., kao dostojni pojedinci koji se povezuju putem otvorenosti, inteligencije i dobre volje. Aziz i Filding pate od tendencija njihovih kultura, indijske i engleske zajednice ih razdvajaju međusobnim stereotipima.

Roman Put ka Indiji istražuje pojavu Indijskog nacionalizma u suprotnosti sa britanskom imperijalnom vladavinom. Roman se odvija u Britanskoj Indiji posle Prvog svetskog rata i ilustruje rastuće tenzije između Britanskog carstva i kolonijalnih podanika. Forster koristi Put ka Indiji i kritikuje percepciju rasne superiornosti koju mnogi narodi usvajaju kao potvrdu nacionalističkog ponosa i kao opravdanje za imperijalizam.

Iako Forster koristi Indiju i Veliku Britaniju kao glavne primere destruktivnog nacionalizma, kritike u njegovom romanu odnose se na sve nacije u dvadesetom veku

čiji je nacionalizam pokrenuo Veliki rat. Forsterov roman i oštra kritika nacionalizma nagoveštavaju skoro izbijanje najrazornijeg rata na svetu, izazvanog nacionalizmom: Drugi svetski rat.

Forsterova konačna vizija mogućnosti englesko – indijskog prijateljstva je pesimistična, ovakvo se prijateljstvo može ostvariti samo nakon oslobođenja Indije. Na kraju romana Forster prikazuje da je ovakvo prijateljstvo moguće, ali da je za ovakvo prijateljstvo dveju različitih kultura potrebno još vremena.

BIBLIOGRAFIJA

1. Markovski, Pavel, Bužinjska, Ana. (2006). Književne teorije XX veka, Službeni glasnik.
2. Lešić, Zdenko. (2007). Suвременa tumačenja književnosti i književno kritičko nasleđe XX veka, Sarajevo.
3. Puhalo, Dušan. (1976). Engleska književnost XIX-XX veka (1832-1950), Beograd.
4. Forster, E.M. (1947). Put ka Indiji, Izdavačko preduzeće Srbije, Beograd.
5. Lukač – Zoranić, Amela i Dazdarević, Samina. (2013) Forsterova postkolonijalna interkulturalnost, Univerzitetska misao, Novi Pazar.
6. Lukač – Zoranić, Amela. (2018) We and the Others, Forum za etničke odnose, Beograd.

RESUME

The aim of this paper is to show throughout symbols in Forster's novel *A Passage to India* colonialism, empire, and the way in which English colonial force oppressed indigenous Indian population, as well as interculturalism between English and Indian culture. Forster shows that interculturalism among two cultures is possible but it takes time. Aziz is young Muslim who meets Mrs. Moore in front of Mosque, and this is the first moment where we have interculturality. Such friendship was not possible due to the political situation which condemned Europeans who make any contact with Indians through trade, marriage and any other way; they were sanctioned in civil services. Forster suggests interculturalism as solution for conflict through the symbolic dimension which gives dynamic to his work and preoccupation with social problems between two cultures.

Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

Vol. 19, str. 111-118, 2020 god., web lokacija gde se nalazi rad: <http://um.uninp.edu.rs>

Tematska oblast u koju se svrstava rad: Društvene i humanističke nauke / podoblast: Pedagogija

Datum prijema rada: 18.10.2020.

Datum prihvatanja rada: 30.12.2020.

UDK:378.4:[00:37.091.322.7-057.875(497.11)

doi: 10.5937/univmis2019111A

37.018.43:004

Originalan naučni rad

PERCEPCIJA STUDENATA INTERNACIONALNOG UNIVERZITETA U NOVOM PAZARU O RAZMJENI I TRANSFERU ZNAJNA PUTEM INFORMACIONIH TEHNOLOGIJA

Suada Aljković Kadrić

Univerzitet u Novom Pazaru, Republika Srbija
suada.a.kadric@hotmail.com

Suad Bećirović

Univerzitet u Novom Pazaru, Republika Srbija
s.becirovic@uninp.edu.rs

Apstrakt

Karakteristika modernoga društva u posljednjih nekoliko desetljeća je sve snažnija razmjena i transfer znanja putem informacionih tehnologija koje nude alate za produkciju, kreiranje, prikupljanje, organizovanje, korištenje i skladištenje znanja i informacija. Istraživanje je provedeno među studentima Internacionalnog Univerziteta u Novom Pazaru, sa indikatorima koji upućuju na stepen razumijevanja i korištenja računara i razvijanju informatičke pismenosti nakon čega mladi treba da razumiju i racionalno koriste informacione i komunikacione tehnologije. Studenti su davali odgovore na pitanja poput: kako pristupiti informacijama i kako vrednovati informacije u procesu koji daje potporu mladima a koja se odnosi na istražne procese koji omogućavaju mladima da pronađu, preuzmu i donesu procjene o relevantnosti, integritetu i korisnosti pronađenih informacija.

Svakodnevna upotreba računara podržanih tehnologijama kod mladih generiraju i veće količine informacija kojima je teško upravljati. Dakle, pred mladima je velika količina važnih informacija koje treba, s jednu stranu prepoznati, a sa drugu, razumjeti, i konačno situirati ih u skladan odnos pa su tako za njih, u računarskom i informatičkom smislu postavljeni složeni zadaci, poput kako odabrati valjanu tehnologiju i kako upravljati tim informacijama. Upravljanje informacijama se odnosi, između ostalog, na sposobnost mladih da preuzme odgovornost, temeljno za proces planiranja, organizovanja, koordiniranja i kontrolisanja.

Keywords: informacije, informacione tehnologije, informacioni sistemi, informatička pismenost

STUDENTS' PERCEPTION OF THE INTERNATIONAL UNIVERSITY OF NOVI PAZAR ON THE EXCHANGE AND TRANSFER OF KNOWLEDGE THROUGH INFORMATION TECHNOLOGY

Abstract

A characteristic of modern society in the last few decades is the increasingly powerful exchange and transfer of knowledge through information technologies that offer tools for the production, creation, collection, organization, use and storage of knowledge and information. The research was conducted among students of the International University of Novi Pazar, with indicators that indicate the degree of understanding and use of computers and the development of information literacy, after which young people should understand and rationally use information and communication technologies. Students provided answers to questions such as: how to access information and how to evaluate information in a youth support process related to research processes that enable young people to find, download and make relevance assessments,

Everyday use of computer-aided technologies by young people also generates larger amounts of information that are difficult to manage. So, young people have a large amount of important information that needs to be recognized on the one hand, and understood on the other, and finally situated in a harmonious relationship, so for them, in computer and IT terms, complex tasks are set, such as how to choose the right technology and how to manage that information. Information management refers, among other things, to the ability of young people to take responsibility, fundamentally for the process of planning, organizing, coordinating and controlling.

Ključne riječi: information, information technologies, information systems, information literacy.

UVOD

Nije moguće pronaći neku aktivnost u ljudskom društvu koja nije duboko prožeta uticajem informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Svaki dan taj utjecaj raste i njegove je razmjere nemoguće predvidjeti s visokim stepenom izvjesnosti.

Proces učenja i poučavanja pomoću informacijskih i komunikacijskih tehnologija postaje normalna pojava. Društvo znanja i njegova kultura određuje čovjekovu budućnost u 21. vijeku. Globalizacija svojim djelovanjem pretvara obrazovni sistem u jednu vrstu profitne ustanove, a u upravljanju obrazovnim sistemima uvode se novi ekonomski modeli. Promjene tradicionalnog okvira obrazovanja pretvara znanje u robu i stvaraju ogromno tržište.

Obrazovanje kao ljudska djelatnost, kao jedno od najznačajnijih područja ljudskog djelovanja također podliježe uticaju informacijskih i komunikacijskih tehnologija, ono uključuje učenje i podučavanje, uključuje potrebu za što kvalitetnijim transferom znanja čija kvaliteta uveliko ovisi o načinu i sadržaju upotrebe informacionih tehnologija. Upotreba informacionih tehnologija u transferu znanja čini učenje i poučavanje prihvatljivijim za većinu korisnika obrazovnih dobara pa tako obrazovanje na tržištu postaje kapital, vrijedan kapital, a znanje postaje roba. Obrazovne institucije postaju profitabilne institucije, obrazovanje postaje investicija, a ne potrošnja, pa se nameće potreba uvođenja na scenu ekonomskog modela koji nužno uključuje i snažnu upravljačku (menadžersku) strukturu.

Transfer znanja postaje posebno važan, a koji nije moguća bez korištenja informacionih tehnologija posebno ako se ima u vidu potreba za kvalitetnijom realizacija nastavnih sadržaja i potreba za naučnoistraživačkim radom.

Kvalitetnija realizacija nastavnih programa se može ostvariti primjenom informacijskih tehnologija u odgojno-obrazovnom procesu, čime bi se u značajnoj mjeri olakšao i poboljšao život kako studenata tako nastavnika i saradnika uz značajnu uštedu finansijskih sredstava.

Iskustva visokoškolskih ustanova koje uveliko primjenjuju informacijske tehnologije pokazuju da se primjenom IT mogu omogućiti promjene obrazovanja iz procesa podučavanja u proces učenja, promjena pozicije nastavnika u poziciju onoga ko podstiče, odnosno mentora. Primjenom IT se obezbjeđuje i protok informacija, znanja i tehnologija, obezbjeđuje razmjena obrazovnih dobara, razmjena rezultata naučnoistraživačkog rada.

PRIMJENA INFORMACIONIH TEHNOLOGIJA

Primjenom informacijskih tehnologija domaća i svjetska naučna dostignuća se kao i svi potrebni materijali, alati i informacije trenutno stavljaju na raspolaganje svakom studentu, nastavniku i saradniku, prilikom koje se transfer znanja prilagođava potrebama i mogućnostima studenata. Na koncu, svi sudionici procesa, konzumenti odgojno-obrazovnih dobara, studenti, nastavnici, roditelji, Ministarstvo obrazovanja, građani i privreda će imati trenutni, trajan i detaljan uvid u mogućnosti, aktivnosti i rezultate Univerziteta koji će na ovaj način ostvariti društvenu ulogu, moderatora i pokretača promjene i razvoja društvene zajednice.

Da bi primjena IT bila u cjelosti realizirana, studentima bi se trebao omogućiti potpuno slobodan i besplatan neograničen pristup internetu, pristup svim relevantnim svjetskim naučnim i stručnim bazama podataka i informacijskim servisima, u kabinetima i laboratorijama, zatim, korištenje potrebne računarske opreme, kao i programskih alata i aplikacija uz punu pomoć i podršku pri njihovom korištenju. Primjena IT podrazumijeva i inkorporacija cjelokupnog univerzitetskog informacijskog sistema koji će povezati sve segmente unutar univerziteta radi lakšeg komunikacije i razmjene informacija na daljinu.

Novo vrijeme traži promjene. Sasvim drugačije okruženje, traži potpuno drugačije zahtjeve i potrebe novoga vremena traže promjenu. Oni su u traganju za znanjem odabrali promjene, promjene svojih obrazovnih sistema kako bi bili sposobni proizvoditi, izvršiti transfer, zaštititi i distribuirati znanje (najvrijedniji resurs).

U sve neizvjesnijim okolnostima vaspitno-obrazovnog okruženja kao vanjskim ciljevima obrazovanja novi svjetski standardi traže izgradnju novoga društva, društva znanja, čije je ciljeve nužno definisati.

Izvor informacija

Danas posebnu ulogu, smatra Nadrljanski (2006) kao izvor informacija ima Internet. Informacijska pismenost uključuje sposobnosti:

- prepoznavanje potrebe za informacijom
- pronalaženje informacije
- analiza i vrednovanje informacije
- korištenje informacije
- objavljivanje informacija.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U istraživanju na temu „Percepcija studenata Internacionalnog Univerziteta u Novom Pazaru o razmjeni i transferu znanja putem informacionih tehnologija“ učestvovalo je 36 studentica Internacionalnog Univerziteta u Novom Pazaru.

Parametri	N	M	SD	1	2	3	4	5
				%	%	%	%	%
Upotreba IT na Univerzitetu motiviše učesnike nast.procena na postizanje još boljih rezultata	36	4,58	,50	0,00	0,0	0,0	41,70	58,30
Upotrebom IT fakultetska komunikacija je postala kvalitetnija	36	4,64	,49	0,00	0,0	0,0	36,10	63,90
MS Power Point za prezentaciju smatram odličnim	36	4,31	,67	0,00	0,0	11,0	47,20	41,70
Korištenjem IT jača grupni i timski rad	36	4,58	,50	0,00	0,0	0,0	41,70	58,30
Web stranicom fakultet ostvaruje kvalitetniju komunikaciju sa obrazovnim okruženje i šalju se poruke o radu, djelovanju i postignućima	36	4,50	,66	0,00	2,8	0,0	41,70	55,60
Upotrebom IT se osigurava snažnije učešće okruženja u donošenju i provođenju važnih odluka na fakultetu	36	4,53	,51	0,00	0,0	0,0	47,20	52,80
IT osigurava kvalitetnije aktivno i e-učenje	36	4,44	,50	0,0	0,0	0,0	55,60	44,40
Univerziteti su otvoreni centri za učenje i podučavanje s posebnim vrijednostima koje omogućavaju IT	36	4,56	,56	0,00	0,0	2,8	38,90	58,30
IT u značajnoj mjeri omogućava transparentnost obrazovnog procesa na Univerzitetu	36	4,61	,49	0,00	0,0	0,0	38,90	61,10
Pored brojnih prednosti IT sa sobom nose i opasnost kršenja privatnosti studenata	36	4,31	,67	0,00	0,0	11,0	47,20	41,70

Tabela 1. Mjere centralne tendencije, varijabilnosti i distribucije frekvencije obilježja korištenje informacionih tehnologija

Izračunata aritmetička sredina (M) svih indikatora od 4,51 pokazuje da korištenje informacionih tehnologija, po procjeni studenata IUNP, veoma snažno motiviše učesnike nastavnog procesa (studente i nastavnike). Vrijednost standardne devijacije (SD) od 0,56 ukazuje da je rasipanje oko aritmetičke sredine veoma malo, što potvrđuje i koeficijent varijabilnosti (CV) od 12,42 a time i veoma dobru homogenost dobivenih rezultata za ovaj uzorak ispitanika.

Analizom dobivenih rezultata Tabela 1 vidimo da se ispitanici u potpunosti slažu da uoptreba IT-a u nastavi motiviše učesnike nastavnog procesa na postizanje još boljih rezultata, da je fakultetska komunikacija postala kvalitetnija, da se korištenjem IT-a jača grupni i timski rad.

Ispitanici se potpuno slažu i slažu da Web stranicom fakultet ostvaruje kvalitetniju komunikaciju sa obrazovnim okruženjem i šalju se poruke o radu, djelovanju i postignućima. Upotrebom IT –a se osigurava snažnije učešće okruženja u donošenju i provođenju važnih odluka na fakultetu. Studenti se slažu i potpuno slažu da IT osigurava kvalitetnije aktivno i e-učenje.

Ispitanici se potpuno slažu i slažu da su Univerziteti otvoreni centri za učenje i podučavanje s posebnim vrijednostima koje omogućavaju IT, te da IT u značajnoj mjeri omogućava transparentnost obrazovnog procesa na Univerzitetu. Ispitanici se u velikoj većini slažu i potpuno slažu da pored brojnih prednosti IT sa sobom nose i opasnost kršenja privatnosti studenata.

Analizom dobivenih rezultata zaključujemo da je potvrđena osnovna hipoteza istraživanja da „Upotreba informacionih tehnologija na Univerzitetu motiviše učesnike nastavnog procesa (studente i nastavnike) na postizanje još boljih rezultata“

Tabela 2. Upoređivanje značajnosti obzirom na godinu studija

Parametar	N	Df	F	Sig.
Korištenje IT-a	36	2	2,863	0,071

Napomena: N-ukupan broj ispitanika; df-broj stepeni slobode; F- vrijednost F-testa; Sig.-značajnost F-testa

Vrijednost F-testa i njegova značajnost (Sig.) za 2 stepena slobode (df) pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika između ispitanika obzirom na godinu studija o korištenju informacionih tehnologija.

Tabela 3. Korištenje IT-a – upoređivanje značajnosti (LSD)

	Korištenje IT-a	MD	SE	SIG.
II	III	-,067	,093	,477
	IV	,150	,093	,115
III	II	,067	,093	,477
	IV	,217'	,093	,026
IV	II	-,150	,093	,115
	III	-,217'	,093	,026

Napomena: '-postoji statistički značajna razlika na nivou $p < 0,05$

MD-razlika aritmetičkih sredina; SE- standardna greška; SIG.- statistička značajnost. Upoređivanjem značajnosti (LSD) Tabela 3 uočavamo da postoji statistički značajna razlika između ispitanika III godine studija i ispitanika IV godine studija. Između ostalih ispitanika razlika nije statistički značajna.

CONCLUDING OBSERVATIONS – TEACHERS

Nije moguće zamisliti bilo koja ljudska aktivnost, bilo koji tehnološki i svaki drugi društveni napredak u čijoj osnovi nisu informacione tehnologije. Ta potreba za korištenjem i razvojem informacionih tehnologija koje svakodnevno raste i ona sveobuhvatno i temeljito zahvata obrazovanje, odnosno, obrazovne sisteme, kao područje ljudske djelatnosti. U društvu i za društvo znanja, (znati kako učiti, kako je naučeno organizirano, kako doći do informacije, kako je upotrijebiti na najbolji mogući način) dnevni razvoj nauke i novih znanja, sposobnosti i vještina, u evropskoj poslanici o cjeloživotnom učenju nalaže Univerzitetima da u svoje programske sadržaje usmjere ka:

- Obezbijeđivanju svim studentima podjednake šanse utemeljenja sintagme „učiti kako učiti“
- Omogućavanju razvoja sposobnosti kako zaključivanja, tako i pristup problem koji će biti predmet kritičkog razmišljanja
- Osiguranju dobre osnove za nastavak obrazovne vertikale (master i doktorski studij) kao i aktivnije sudjelovanje u zajednici kroz vanjske ciljeve obrazovanja
- Razvoju informatičke pismenosti kao temelj u procesu cjeloživotnog obrazovanja

Informatička pismenost je osnova obrazovne produkcije kojoj su sastavni dio nove obrazovne teorije, koje temelje konstruktivističku paradigmu. Ista je sastavni dio strategije u obrazovanju, sa jasno temeljenim kurikulumom koji uključuje i definiranje ciljeva učenja koje će prepoznati poželjni odgojno- obrazovni efekti kao vanjski ciljevi učenja, odnosno odgojno-obrazovno okruženje.

Zato se mora voditi računa i o generičkim kompetencijama unutar univerzitetskog kurikuluma osnovnih, master i doktorskih studija koji treba da sadrže sve ono što će podsticati i razvijati generičke vještine i kompetencije (lične i profesionalne) žele li se studentu osigurati vještine i kompetencije za samostalno vođenje istraživanja (seminarski i diplomski radovi), komunikativnost (interpersonalna, intrapersonalna, međukulturalna, javna, masovna, grupna), kreativnost (nove ideje) i fleksibilnost (tolerancija različitosti) kako bi se, u konačnici, osigurao veći stepen zapošljivosti studenata u različitim oblastima kroz vanjske ciljeve obrazovanja – poželjne odgojno-obrazovne efekte (politika, ekonomija, obrazovanje, kultura, ekologija). Te generičke kompetencije studentu trebaju osigurati svjesnost potrebe za informacionim tehnologijama, da rješavajući zadatak prepoznaju valjanu informaciju, da je pronađu, da je vrednuju i da je na adekvatan način upotrijebe.

Stoga studenti očekuju da im se tokom studija kroz vaspitno-obrazovni proces (ali i van njega) osigura brz dotok informacija, da se taj proces dešava paralelno sa drugim njihovim aktivnostima, da prije bilo kakvog teksta vide grafički prikaz, da na svakom mjestu, ma gdje se nalaze mogu pristupiti informacijama, da su im na dohvat informacijski sistemi poput Googlea, i da sve ono valjano urađeno budu prepoznato blagovremeno i adekvatno vrednovano (nagrađeno).

Analizom dobivenih rezultata može se zaključiti da se ispitanici u potpunosti slažu da upotreba IT-a u nastavi motiviše učesnike nastavnog procesa na postizanje još boljih rezultata, da je fakultetska komunikacija postala kvalitetnija, da se korištenjem IT-a jača grupni i timski rad. Ispitanici se potpuno slažu i slažu da Web stranicom fakultet ostvaruje kvalitetniju komunikaciju sa obrazovnim okruženjem i šalju se poruke o radu, djelovanju i postignućima. Upotrebom IT –a se osigurava snažnije učešće okruženja u donošenju i provođenju važnih odluka na fakultetu. Studenti se slažu i potpuno slažu da IT osigurava kvalitetnije aktivno i e-učenje. Ispitanici se potpuno slažu i slažu da su Univerziteti otvoreni centri za učenje i podučavanje s posebnim vrijednostima koje omogućavaju IT, te da IT u značajnoj mjeri omogućava transparentnost obrazovnog procesa na Univerzitetu. Ispitanici se u velikoj većini slažu i potpuno slažu da pored brojnih prednosti IT sa sobom nose i opasnost kršenja privatnosti studenata.

Analizom dobivenih rezultata zaključujemo da je potvrđena osnovna hipoteza istraživanja da „Upotreba informacionih tehnologija na Univerzitetu motiviše učesnike nastavnog procesa (studente i nastavnike) na postizanje još boljih rezultata“

LITERATURA

1. Dizdar, S. (2008) Informacijska pismenost i cjeloživotno učenje // II savjetovanje visokog obrazovanj –primjena Bolonjskih principa na Univerzitetu u Sarajevu Sarajevo 11. i 12. april 2008. godine (plenarni referati).

2. Lasić, Špiranec, I dr. (2011) Sonja, Banek Zorica, Mihaela, Standardizacija u području informacijske pismenosti: između iluzije i potrebe / U: Standardizacija i kvalitet bibliotečkih usluga / [organizator konferencije Bibliotekarsko društvo Srbije]. -Beograd : Bibliotekarsko društvo Srbije, 2011. -Str. 41-50.
3. Nadrljanski, Đ.(2000) ; Obrazovni softver-hipermedijalni sistemi, Univerzitet u Novom Sadu, 2000.
4. Nadrljanski. (2006) Informatička pismenost I informatizacija obrazovanja, Filozofski fakultet , Sveučilište u Splitu
5. Rašidović, E. (2011). Informacijska pismenost i visokoškolske biblioteke –edukacija korisnika. Model Univerziteta u Sarajevu. Sarajevo, Filozofski fakultet
6. Suchodolski, B. (1988), Permanentno obrazovanje i stvaralaštvo; Školske novine, Zagreb
7. Špiranec, Banek (2008) .Informacijska pismenost: teorijski okvir i polazišta. Zagreb : Zavod za informacijske studije

RESUME

Ultimately, it should offer a model of youth training for IT, which would explore, create and communicate at the University, the family and the educational environment. The results of this empirical research are on the one hand, on the one hand, supporting students to live with European Delors support, and on the other hand, guidelines to help Universities, university management and education policy makers better understand context and outcomes.

This is confirmed by the process of the second UNESCO study with the structured concept of lifelong learning, from learning to be (personality development), through learning to know (with general knowledge and ability to learn), and learning to do (professional qualifications and coping in special life circumstances), to learning to live together (with the other and the different).

Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

Vol. 19, str. 119-126, 2020 god., web lokacija gde se nalazi rad: <http://um.uninp.edu.rs>

Tematska oblast u koju se svrstava rad: Društvene i humanističke nauke / podoblast: Filozofija

Datum prijema rada: 10.10.2020. UDK: 14 Pacel B. Datum prihvatanja rada: 30.12.2020.

14:929 Pacel B.

doi: 10.5937/univmis2019119P

Pregledni rad

KRITIČKA RECEPCIJA RASELOVE „HISTORIJE ZAPADNE FILOZOFIJE“ I „MUDROSTI ZAPADA“

Jasmina Pljakić Nikšić

Univerzitet u Novom Pazaru,
Novi Pazar, Republika Srbija
j.pljakic@uninp.edu.rs

Apstrakt

Autorica u ovom radu kritički razmatra recepciju jednog od najvećih mislilaca savremene zapadne civilizacije Bertranda Rasela (1872-1970) analizirajući njegova epohalna djela „Historija zapadne filozofije“ , „Mudrosti Zapada“ i druge spise. Pored ostalih njegovih djela iz logike, matematike i drugih naučnih disciplina, posebno sam obratila pažnju na političko-pravnu dimenziju.

Ključne reči: savremene pravno- političke teorije, filozofija, historija zapadne filozofije, Mudrost Zapada, Raselova filozofija

CRITICAL RECEPTION OF RUSSELL'S "HISTORY OF WESTERN PHILOSOPHY" AND "WISDOM OF THE WEST"

Abstract

In this paper, the author critically considers the reception of one of the greatest thinkers of modern Western civilization, Bertrand Russell (1872-1970), analyzing his epochal works "History of Western Philosophy", "Wisdom of the West" and other writings. In addition to his other works in logic, mathematics and other scientific disciplines, I paid special attention to the political and legal dimension.

Key words: contemporary legal-political theories, philosophy, history of western philosophy, Wisdom of the West, Russell's philosophy.

UVOD

Nije jednostavno pisati o tako istaknutom britanskom i svjetskom filozofskom misliocu i stvaraoču Bertrandu Raselu čije je djelovanje prema mišljenju poznatog suvremenog filozofa dr. Š. Krcića obilježilo epohu XX- tog stoljeća. Upravo iz njegovog, ne samo filozofskog i pravnog već i javne njegove djelatnosti čiji je rezultat pokretanje čuvenog “Raselovog suda za ratne zločine” u povodu američke agresije na Vijetnam 1968. god, što je presudno utjecalo na njegovu slavu i javno držanje.

Takvih mislilaca je vrlo malo ne samo u Evropi već i u svijetu. Njegovim tragom su išli, smatra dr. Š. Krcić, bosanski filozof Filipović i srbijanski filozog jugoslovenske orijentacije Miladin Životić. međutim, oni su iz manjeg naroda i iz zemalja koje nisu dovoljno afirmirale filozofsku i političku misao.

U skladu sa mojim pravno- filozofskim interesovanjem odlučila sam se da analiziram djelo jednog od najglasovitijih zapadnih mislilaca, Bertranda Rasela, koji je svojim originalnim idejama, ne samo u filozofiji već i u logici, matematici, političkoj i društvenoj teoriji, a posebno u oblasti prava skrenuo pažnju ne samo britanske već i svjetske javnosti što je presudno uticalo da mu 1950. g. Nobelov komitet dodijeli Nobelovu nagradu za književnost i filozofiju.

Ključni zadaci i ciljevi ovog rada jesu da predstavim portret ovog mislioca, koji su najveći znalci filozofije, nauke i političke misli uvrstili u sam vrh epohalnih ličnosti XX stoljeća. Njegova djela "Historija zapadne filozofije", "Mudrost Zapada", "Logika", te "Utilitarizam Džona Stjuarta Mila" spadaju u ključna djela pravne i filozofske misli danas.

1. Uvod u filozofsko- političku i pravnu misao Bernarda Rasela

Bertrand Artur Vilijam Rasel (engl. Bertrand Arthur William Russell, 3rd Earl Russell) rođen je 18. maja 1872. godine u plemićkoj porodici. Veoma rano je ostao bez roditelja, majka mu je umrla kada je imao 2 godine, a otac kada je imao 4. Bertrand Rasel je studirao filozofiju i logiku na Univerzitetu Kembridž od 1890. godine. Postao je član Trinita koledža 1908. godine. 1920. je putovao u Rusiju i posle toga predavao u Pekingu filozofiju jednu godinu dana. Rasel je jedno vrijeme pisao popularne knjige iz oblasti fizike, etike i obrazovanja za laike. Sa suprugom Dorom osnovao je eksperimentalnu školu "Beacon Hill" (u prevodu „Svetionik na bregu“) 1927. godine. 1939. preselio se u Santa Barbaru i predavao na univerzitetu Kalifornija u Los Angelesu. Bio je postavljen za profesora na Gradskom koledžu u Njujorku odmah posle toga, ali posle javnog negodovanja postavljenje je povučeno; njegovo radikalno mišljenje učinilo ga je moralno nepodobnim za predavača na ovom koledžu. U Britaniju se vratio 1944. i ponovo je predavao na Trinita koledžu. Bertrand Rasel je napisao tri toma svoje autobiografije krajem 1960-ih godina i preminuo je 2. februara 1970. u Velsu u svojoj 98. godini. Njegov pepeo je rasejan u planinama Velsa. Treba pomenuti i da je Rasel poznat kao osnivač i vođa poznatog „Prekog suda“ u kome su bili osuđivani svi zločini SAD u Vijetnamskom ratu tokom 50-ih i 60-ih godina dvadesetog vijeka.

Impozantnom erudicijom svoje učenosti i uticaja, Bertrand Rasel je po mišljenju pojedinih autora u svom vremenu zauzima mjesto koje su u ranijim periodima filozofske plime zauzimali Aristotel, Hegel, itd. Rasel je objavljivao brojna djela iz filozofije, logike, ekonomije i politike, i time postepeno osvajao i ostale granice učenosti koje su bile u polju njegovog genijalnog interesovanja. (Vuksanović, V., 2003)

2. Ključne teme Raselove filozofsko- političke i pravne teorije

2.1. Recepcija Raselove „Historije zapadne filozofije“

Uz poznate historije filozofije od znamenitih autora, Hegela (Historija filozofije u 3 toma, te Vilhema Vindelbalda (povijest filozofije u 2 toma) Raselova “Historija zapadne filozofije”, pored ostalih istočnih i zapadnih autora spada u rijetko sintetično prezentiranje povijesti filozofskog mišljenja. Riječ je o jednom od najcitiranijih djela iz oblasti filozofske literature koja je na pregledan način prikazala stanje duha kroz povijest filozofije.

Shvatanja o životu i svijetu koja nazivamo filozofskim proizvod su dvije vrste činilaca. prvi su nasljeđena religijska i etička shvatanja; drugi, neka vrsta istraživanja koje bismo mogli nazvati naučnim upotrebljavajući ovu riječ u najširem značenju. (Rasel B., 2015, pp. 7) Bernard Rasel se poslužio svojom vrhunskom logikom da predstavi na jasan i razgovjertan način pregled historije filozofije od najranijih vremena na drevnom istoku, od Kine, Japana, Indije, srednjeg Istoka, grčke civilizacije (analizirajući biranim riječima i mislima periodizaciju stare antičke filozofije, kosmološki, antropološki i sistematski period gdje je najveći prostor posvetio nezaobilaznim filozofskim ličnostima, Sokratu, Platonu i Aristotelu) i filozofije preko islamske srednjovjekovne filozofije posebno andaluzijske islamske filozofske škole o čemu je Rasel bez prerasuda pristupio prezentaciji islamskih vrijednosti filozofskih mišljenja, posebno djela Ibn Sine, Ibn Ružda, Farabija, El-Gazalija pa sve do Ibn Haduna, koji su zapaženo uticali na formiranje renesansne imoderne filozofije u Evropi. Zapažen prostor Rasel je posvetio i srednjovjekovnoj filozofiji, ranij i poznoj, posebno rasvijetljavajući ključne ideje filozofskih ličnosti, koji su bili vezani koliko za teologiju toliko i za filozofiju, Toma Akvinski i Avgustin Aurelije. Zatim, Rasel je brižljivim logičkim slijedom predstavio u svom djelu Historija zapadne filozofije pravce modrnog mišljenja od renesanse (Leonardo da Vinči, Montejn, Đordano Bruno, Kopernik, Njutn i dr.), racionalističke misli (Dekart, Spinoza, Lajbnic), klasična empiristička engleska filozofija (Bekon, Bertli, Hjum, Džon Loki, Hobs), francusko prosvetiteljstvo (Volter, Ruso, Didro, Holbah, Helvecijus, Monteskiye i dr.). Pored toga centralni dio Historije zapadne filozofije predstavlja Raselova analiza njemačke klasične filozofije (Emanuel Kant, Fihte, Šeling i Hegel), kojima ovaj autor posvećuje najveći dio pažnje posebno tumačeći sistem transcendentalnog ideallizma koji prema njemu predstavlja sam vrh svjetske filozofije. Najzad, Rasel posvećuje i pažnju aktuelnim zbivanjima u savremenoj filozofskoj misli kojoj i sam pripada, posebno po logičko- pozitivističkoj poziciji. Među savremenim strujama i ličnostima filozofije Rasel je obradio u svojoj epohalnoj knjizi ipravce: filozofiju egzistencije- egzistencijalizam, marksizam, pragmatizam, pozitivizam, fenomenologiju, filozofiju života, pragmatizam i druge struje savremenog mišljenja. Prema Raselu najznačajnije ličnosti savremene filozofije spadaju Šopenhauer, Foerbah, Karl Marks, Bruno Bauer, Hese, Hajne, Džon Stjuart Mil, Džon Džui, Ogist Kont, Husel, Hajdeger, Jaspers i dr. Prema riječima Rasela postoje mnge historije filozofije ali nijedna od njih nema cilj Historije zapadne filozofije koji se ogleda u tome da se svaki filozof prikaže kao čovjek u kojem su se iskristalisale i koncentrisale misli i osjećanja koja su u jednom meodređenom i

rasplinutom obliku bila svojstvena zajednici kojoj je on pripadao. Još od najranijih vremena filozofija nije bila samo stvar škole ilki raspravljanja među šaćicom učenih ljudi. Ona je bila sastavni dio života u zajednici. (Rasel B., 2015, pp. 6)

Bez obzira što je u mnogim intervjuima i predavanjima Rasel isticao da su velike i debele knjige veliko zlo za isćitavanje, ipak Historija filozofije pripada djelima obimnog sadržaja, koju je kao takvu autor logićki prenio studentima i drugim pasioniranim ljubiteljima filozofije uvaćajući sve specifićnosti pravaca. S toga nam je bilo zadovoljstvo da proućimo ovo kapitalno djelo iz historije filozofije, bez obzira što je naslovljeno kao historija zapadne filozofije ona svojim sadržajem baca svjetlo i na istoćnu, orjentalnu, još bliće islamsku filozofiju i omogućava dijalog ideja istoka i zapada. Upravo zbog toga sadržaj ne predstavlja opterećenje.

2.2. Kritićki aspekti sagledavanja Raselovog epohalnog djela „Mudrost Zapada“

Knjiga pod nazivom „Mudrost Zapada“, njegovo je potpunije i saćetije djelo u odnosu na predhodno izdanje, „Historija zapadne filozofije“. Po mišljenju samog Rasela, ona simboliše „manje zlo“, ako se prisjetimo upozorenja aleksandrijskog pjesnika Kalimaha, ćije su se rijeći odrćzale i danas redovima da, „Debela knjiga je veliko zlo“. (Vuksanović, V., 2003)

Prema Raselu filozofija svojata svo znanje svijeta bilo ono takvo ili ne, ono je vladajuće mišljenje na svjetskoj pozornici ljudskog iskustva koje pokazuje da filozofi, prema njemu, ne trebaju znati ništa ni o ćemu sigurno je posve krivo. Dalje, on velikodušno se vraća grćkoj filozofiji kao temeljima evropske kulture i civilizacije. Rasel posebno to pokazuje u svom prologu, djelu, kada se pita „što filozofi rade kad rade“ (Rasel B., 2015, pp. 6). Ovo je doista ćudno pitanje, kaće Rasel i moćemo pokućati na njega odgovoriti tako da najprije kaćemo šta oni ne rade. U svijetu oko nas ima mnogo stvari koje su prilićno dobro poznate, uzmite, na primjer, rad parnog stroja, to spade u podrućje mehanike i termodinamike, zatim, znao prilićno mnogo o građi ljudskog tijela i njegovom funkcionisanju- to su stvari koje se proućavaju u anatomiji i fiziologiji. Napokon, uzmite kretanje zvijezda, o kojim podosta znamo, a to spade u astronimiju. Svi ovakvi primjeri posve određenog znanja pripadaju ovoj ili onoj znanosti- kaće ovaj znaćajni engleski mislilac. Dalje, on ukazuje na osebjnost, smisao i problem filozofije, posebno u kontekstu matematike, kao znanosti o brojevima, te filozofiju pokućava definirati sa više filozofskih stavova, kao jedini naćin da se dokući šta filozofija jeste, da se filozofira. On u tom kontekstu, kao glavni cilj svog razmišljanja u ovoj knjizi datoć sa jezgrovitim naslovom „Mudrost Zapada“ pokazuje kako su to ljudi i mislioci mislili i razmišljali u prošlosti sve do današnjih dana.

U ovoj veoma korisnoj knjizi, Rasel prati razvoj ljudskog stvaralaštva olićenog u duhovnim i naućnim vrijednostima zapadnoevropske civilizacije, odnosno njenim intelektualnim poćecima posijanim prije dvije i po hiljade godina. Međusobni uticaj ideja u vremenima iza nas, razvoj filozofskih poćmova i s druge strane razvoj politićkih i ekonomskih institucija koje su postepeno pratile tehnološke i kulturne okvire postojanja i vrijednosti, sa autorovim impozantnim prikazivanjem njihovog

nastanka zaista su postale prigodne za sve čitaoce koji makar i znatiželjno nastoje da oforme okvirna saznanja o kulturološkim vodiljama naše prošlosti. (Vuksanović, V., 2003)

Nakon prologa, uvođenja u samu bit djela Rasel čitatelja uvodi jednim drugim lakšim metodom u zapadnu misao, povezujući je sa orjentom prije Sokrata. Zatim se bavi Sokratom koji se kao filozof pita o općim pitanjima o porijeklu stvari i rješavanju enigma dualizma koji povezuju stvarnost, dobro i zlo, sklad i nesklad koji se filozofijom protežu na sve moguće strane kako bi rušili granice mišljenja. U tom kontekstu Rasel nam daje veoma interesantno tumačenje kosmološkog učenja u grčkoj filozofiji, posebno analizirajući Talesove misli, zatim Aneksimandrovu hipotezu o slobodnoj putanji, Aneksimenu i drugim milećanima. Veoma interesantno u okviru Mudrosti Zapada filozof Rasel predstavlja Pitagorinu matematičku filozofiju i njen značaj za opšta pravila ljudskog mišljenja. Prema njemu, posebno privlači pažnju Heraklitovo učenje o stalnom mijenjanju (koji je prema Hegelu prvi dijalektičar u historiji filozofije). Ovo kretanje svjedoči i logičan slijed Heraklitovih fragmenata da sve teče i sve se mijenja (grč. panta rhei, Simplikije). Naravno, zapažen prostor posvećuje i atomistima koji su slijedili Heraklita i Anaksagora što je značajno uticalo da se i na Zapad prenese znanost koja ima izvorište u samoj biti filozofije. Svakako, Atina je izrodila Sokrata kao najvećeg mislioca svijeta koji će značajno utjecati na zapadnu civilizaciju bez obzira što njegovim idejama ne pripada. Njegove ideje je vrhunski i stilistički razradio njegov sljedbenik i najveći idealista u filozofiji, Platon, posebno u svojim djelima Država i Zakoni, Dijalozi, Odbrana Sokratova i smrt i drugim spisima. Dalje tumačenje kopče između Istoka i Zapada svakako ima Raselovo poimanje enciklopedijskog mislioca i utemeljivača mnogih znansvenih disciplina Aristotela (384-322 p.n.e.) gdje vrhunac njegovog mišljenja predstavlja logika u djelu Organon, a politička misao u djelu Politika i Nikomahova etika.

Posebnu dimenziju ovih filozofskih učenja dale su formirane prve škole filozofije Platonova akademija (na čijem ulazu je pisao “Ko ne poznaje geometriju, nek ne ulazi u akademiju”) gdje je Platon razvio dijaloge i sjećanje na svog plemenitog učitelja Sokrata i Aristotelova Likej škola peripatetičkog besjedništva u kojem je Aristotel kritički tumačio učenje svoga učitelja Platona.

Rasel bez prdrasuda za razliku od brojnih njegovih savremenika u ovom djelu ukazuje na značaj muslimanske kulture koja je nikla u Siriji ali su sa središtem duhovnog razvoja postale Perzija, današnji Iran i Španija. Rasel kaže „u Siriji su Arapi naslijedili aristotelovske tradicije kojima su bili skloni Nestorijanci u vrijeme kada se ortodokсни katolicizam držao neoplatonskog učenja. Mnogo zbrke, međutim, izazvala je činjenica da su se Aristotelova učenja pomiješala sa određenim neoplatonskim utjecajem. U Perziji su muslimani upoznali indijsku matematiku i uveli arapske brojeve koji bi se zapravo trebali zvati indijski. Perzijska civilizacija dala je pjesnike kao što je Firdusi i održala visoki stupanj umjetnosti unatoč navali Mongola u 13. stoljeću“ (kaže Rasel, str. 151). Zatim, posebno ukazuje ovaj mislilac i dokazuje da je Španija tada dala istaknutog islamskog filozofa Ibn Ružda- Averojdsa (1126- 1198), rođenog u Kordobi u kadijskoj obitelji. Prema njemu, ovaj mislilac će kasnije preporoditi svojim idejama zapad, a posebno u sferi metafizike u poimanju besmrtnosti duše pa su oni koji su slijedili besmrtnost se zvali od milja Aveoisti. U daljoj analizi djela Mudrost zapada posebno nam skreću pažnju poglavlja koja

govore o hrišćanstvu i ranoj patristici kao i zatvorenosti srednjovjekovne hrišćanske civilizacije koja će doživjeti veliki preporod renesansnom filozofijom, posebno pojavom književnika Dantea Aligijerija (1265-1321) i ukazuje na reflekse njegovog kapitalnog djela „Božanstvena komedija“.

Posebno poglavlje ove knjige, u kojem se ogleda racionalnost ovog nadahnutog zapadnog filozofa jeste rađanje moderne filozofije gdje na jednostavniji način sa većim iskustvom prišao ovoj grani mišljenja u odnosu na djelo Historija zapadne filozofije. U kontekstu tumačenja moderne filozofije Rasel skreće pažnju na lik i djelo istaknutog političkog mislioca Nikolu Makijavelija (1469-1527) i na njegovo kulturno djelo Vladalac (koije počiva na stavu cilj opravdava sredstva) čime je utemeljio modernu zapadnu filozofiju koju će kasnije nastaviti Monteskije kod Francuza, Hobs kod Engleza, Kant, Fihte i Hegel kod Njemaca.

Značajno je istaći gledište sandžačkog filozofa dr. Š Krcića, koji je u svom djelu „Filozofski putokazi“, između ostalog istakao: „...malo je mislilaca u suvremenom dobu koji su izazvali takvu pažnju čitave svjetske javnosti kao što je to učinio Bertrand Rasel. Njegova velika zasluga jeste u tome da je upravo u život stavio dostojanstvene ideje od Sokrata preko andaluzijskih mislilaca i Bin Ružda, te Kanta, Fihtea, Hegela, Marksa i svojih suvremenika, time što je svoju viziju svijeta želio realizirati kao pogled na svijet i u cilju stvaranja moralnog društva i oduprijeti se ekspanzističkim zapadnim projektima okupacije pojedinih afričkih i azijskih zemalja. Na taj način djelo B. Rasela će živjeti sve dok postoji misao ovog svijeta jer ona nas upućuje na dostojanstvo ljudskog življenja u miru i dobroti.“(Krcić, Š., 2007, pp. 307)

S druge strane crnogorski i vojvođanski filozof dr. M. Perović je u svom djelu „Filozofija“ i „Etika“ istakao da se danas ozbiljno filozofski ne može misliti bez poznavanja Raselove misli koja značajno doprinosi novoj sistematizaciji filozofskih i političkih pokreta u svijetu.(Perović, M., 2002)

Pored toga naša analiza išla bi mnogo u šitrinu kada bi samo analizirali časopis „Filozofska nalaiza“ iz Zagreba koja je posvetila poseban temet Raselovom djelu. U tom pravcu Debatni klub studenata IUNP-a je u više navrata u svojim raspravama i diskusijama ukazivao na velike povijesne i filozofske ideje B. Rasela, što je imao priliku da javno pohvali i beogradski sociolog i analitičar, Radoslav Ratković dr. Ratko Božović i drugi značajni mislioci od kojih je nezaobilazno ime bosanskog filozofa Arifa Tanovića koji je na sarajevskom univerzitetu krajem 60-tih godina XX-tog stolježa odbranio doktorsku disertaciju o životu i djelu B. rasela.Čedomir Čupić

Gledano u cjelini djelo Mudrost zapada pokazuje svim svojim sadržajem jedan elegantan pristup razvoju ideje od Sokrata (stara Grčka) do Serena Kjerkegora (1813-1855) u savremenoj filozofiji. Među naukama kojima ovaj mislilac pridaje važnost, pored filozofije, logičkim redom su sljedeće nauke: matematika, astronomija, fizika, hemija, biologija i sociologija odnosno filozofija društva.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Filozofija se tokom cijele svoje historije sastojala iz dva dijela, koja su bila neskladno pomiješana: sa jedne strane teorija o prirodi svijeta, a sa druge strane etičko

i političko učenje o tome koji je način života najbolji. Nemogućnost da se ovo dvoje jasno odvoji bila je izvor mnogih sukoba mišljenja. Filozofi, od Platona do Vilijama Džejmsa, dopustili su da njihova mišljenja o sastavu vaspeljene budu pod uticajem njegove sklonosti ka moralisanju; pošto su pretpostavljali da znaju koja bi vjerovanja mogla učiniti ljude moralno savršenim, oni su izmislili argumente, često vrlo sofističke da bi dokazali da su vjerovanja istinita. (Rasel B., 2015, pp. 753) Upravo gore navedeno oslikava Raselovo bavljenje filozofijom na jedan sistematičan način koji će filozofe smjestiti u širi društveni kontekst zajednice i vremena u kojem su živjeli. Na taj način filozofska razmišljanja i pitanja koja postavljaju neće biti posmatrana, kako sam Rasel kaže, u vakumu i izolovano od mišljenja drugih i društvene zbilje. O svakoj od pojedinih poglavlja razmatranih djela postoje brojne knjige ali je Rasel uspio da filozofsku povijest sabere tako da nestručnjaci ali i stručnjaci sagledaju stvar u cjelini. Njegova djela predstavljaju pregled i odabir najznačajnijih filozofa i pravaca u povijesti koji nije ni previše opsežan, niti detaljan ali je svakako sažet i šematizovan, te na taj način čitaoca podsjeća na povijest od vremena do vremena u okolnostima specifičnim za svako od filozofskih stajališta.

LITERATURA

1. Bertrand Rasel: Historija zapadne filozofije, Nova knjiga, Podgorica, 2015. g.
2. Bertrand Rasel, Mudrost Zapada, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1970. g. Bjegović V.,
3. Rasel, B., Mudrost zapada
4. Milenko Perović, Filozofija, Novi Sad, 2002. godina
5. Krcić Š. , Filozofski putokazi, FUN Novi Pazar, 2007. godina
6. Životić, M., Pragmatizam, Beograd, 1989. godina
7. Tanovič, A., Život i djelo, B. Rasela, ANUBiH, Sarajevo, 1980. g. Vuković D., Živković

RESUME

Health education is an active process of learning and training individuals and the community to use acquired knowledge of health. The goal of health education is to adopt and apply the right attitude towards a healthy lifestyle and an active contribution to protecting one's own health and community health. Health education is not just a dissemination of health information, but an active learning process through many experiences in life. Promoting health is the cultivation and improvement of life styles and other social, economic, and individual environmental factors that are beneficial to health. The importance of launching all forms of partnership in the delivery of health education work, campaigns and promotional campaigns according to the Public Health Calendar is one of the specific goals of the health education program. With educational work, teaching staff and students are trained to recognize basic approaches to health promotion, individual principles and community-based approach. In this way, they would be able to master the skills to improve information, knowledge and attitudes of the general population as well as vulnerable population groups in relation to the most important risk factors for the emergence of the most common diseases, as well as ways to prevent them. Through acquired skills, teaching staff influence the adoption of healthy habits for maintaining healthy lifestyles in different population groups, as well as techniques for

performing the appropriate method in health education, emphasizing the positive dimensions of health. Health education. teaching staff and their students show readiness to cooperate with many partner organizations respecting the principles of team work, the principle of volunteering and massiveness. The process of planning and programming health education in educational institutions represents a dynamic process of predicting measures and actions, in order to achieve goals in the field of education and upbringing. The development of the annual Health Care Work Program represents a segment of the education program, realizing it through cooperation and teamwork between health workers, individuals, families and communities, all through the coordinator for health education. It should also be checked whether adequate collaboration with healthcare professionals has been planned and done as the most important partners in health promotion activities and whether there are common decisions on topics and priorities that are priorities. In relation to the protection, preservation and promotion of health in a vulnerable category of population and the acquisition of knowledge and habits of a healthy lifestyle, these health care groups should provide a constructive and reliable choice of behavioral patterns that embed health promotion into lifestyle. After statistical data processing of the results of surveys conducted with school children and youth, teachers, educators and parents on priority topics and needs for the preservation, protection and improvement of health, it can be concluded that all these data are very important for planning health education, and later for the realization and evaluation of these software tasks in order to recognize the risk factors and adopt healthy lifestyles.

Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

Vol. 19, str. 127-136, 2020 god., web lokacija gde se nalazi rad: <http://um.uninp.edu.rs>

Tematska oblast u koju se svrstava rad: Društvene i humanističke nauke / podoblast: Pedagogija

Datum prijema rada: 20.12.2020. UDK: 821.163.4.09-1 Аземовић З .Datum prihvatanja rada: 30.12.2020.

821.163.4.09-1 Софтић Ф. doi: 10.5937/univmis2019127D

Originalni naučni rad

IDENTITETSKE OZNAKE U POETSKIM SVJETOVIMA ZAIMA AZEMOVIĆA I FAIZA SOFTIĆA

Kemal Džemić

Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, Republika Srbija

kemal.dzemic@uninp.edu.rs

Ramiz Tiganj

Osnovna škola „Vuk Karadžić” u Tutinu, Republika Srbija

ramiztiganj@gmail.com

Apstrakt

Rad se bavi poetičkim osobenostima Zaima Azemovića (1935-2015) i Faiza Softića (1958), savremenih sandžačkih pjesnika, pisaca, publicista, esejista, kritičara i izučavalaca folkloristike, koji su svojim djelom sandžačkobošnjačkoj i cjelokupnoj bošnjačkoj književnosti podarili originalan poetički diskurs, te ove književne tradicije obogatili novom tematskomitivskom građom i osobenim jezičkim izrazom. Svoje umjetničke svjetove Zaim i Faiz oblikuju klasičnim metodološkim postupcima, ali i modernističkim književnoumjetničkim tehnikama. Interpretativnim ovom prilikom komparativno posmatramo najznačajnija njihova pjesnička ostvarenja, bazirajući istraživanje na hipotezi da je identitetska oznaka bitno utjecala na poetiku ovih značajnih sandžačkih pjesnika. Bogatstvo i raznovrsnost opusa ovih sandžačkih i bošnjačkih pjesnika, vidljivi utjecaji koje su ostavili i ostavljaju na savremene književne poslenike, te estetički kvaliteti njihovog stvaralaštva, osnovni su podsticaji za izbor autora i korpus djela koji su predmet našeg istraživanja.

Ključne reči: Sandžačkobošnjačka književnost, Zaim i Faiz, poetika, identitet, pjesnički simboli.

IDENTITY MARKS IN THE POETIC WORLDS OF ZAIM AZEMOVIĆ AND FAIZ SOFTIĆ

Abstract

The paper deals with the poetic features of Zaim Azemović (1935 - 2015) i Faiz Softić (1958), the contemporary Sandžak poets, writers, publicists, essayists, critiques and researchers of folklore who have given the original poetic discourse to Sandzak-Bosniak and the entire Bosniak literature with their works, whereby enriching these literary traditions with new thematic-motive material and peculiar language expression. Zaim and Faiz shaped their artistic worlds with classic methodological acts, but also with modernistic literary and artistic techniques. Using the interpretative approach, in this paper we comparatively observe their most significant poetic accomplishments, basing the research on the hypothesis that identity mark significantly influenced the poetics of these two notable Sandžak poets. The richness and diversity of the opus of these two Sandžak and Bosniak poets, visible influences they left and

are leaving on the contemporary literary messengers, and the esthetic qualities of their creativity, are the main incentive for choosing the authors and the corpus of works that are the subject of our research.

Key words: Sandžak-Bosniak literature, Zaim and Faiz, poetics, identity, poetic symbols.

UVOD

Za sandžačkobošnjačke pisce Zaima Azemovića (1935-2015) i Faiza Softića (1958), pisce osobitih poetika, raznovrsnog i bogatog literarnog opusa, književnonaučna javnost je odavno pokazala zainteresiranost. Svoje literarne talente i znanja ovi pisci su iskazali u raznolikim žanrovima kroz osobnosti vlastitih poetika i stvorili bogat književni opus. Pisali su prozu, poeziju, eseje, književnokritičke tekstove, istovremeno se interesirajući i za bošnjačku usmenu tradiciju, mitologiju, historiju i folkloristiku. Poezija Zaima Azemovića je oduvijek imala širok krug poštovalaca i proučavalaca među kojima su najznačajniji: Husein Bašić, Miroslav Đurović, dr. Radojica Tautović, Mihajlo V. Ašanin, dr. Šefket Krečić, Alija Džogović i mnogi drugi. Pjesnički svijet Faiza Softića misaonim bogatstvom, mitskom slojevitošću, folklorističkom simbolikom i jezičkim specifikumom također je neisprno inspirativno izvorište za estetički doživljaj i naučnu recepciju. Prihvatajući mišljenje da su svi proučavaoci njihove poezije isticali misaonost, osjećajnost, jezičko bogatstvo i vještu umjetničku obradu drevne narodne mudrosti, nastojat ćemo ovom prilikom prikazati osobnosti njihovih pjesničkih simbola u kojima su pohranjene identitetske oznake kao bitni postulati njihovih poetika. U njihovim djelima vidljivi su utjecaji sandžačkobošnjačke folkloristike, mikro i makrokulturalnog naslijeđa i utjecaji modernističkih tokova u književnostima južnoslavenske i evropske interliterarne zajednice. Identitetske oznake jasno se očituju kroz pjesničke simbole u Zaimovim i Faizovim poetskim svjetovima, što će biti naš osnovni predmet naučog posmatranja.

SEOBE KAO PRATEĆA ZLA KOB SANDŽAČKOG PJESNIKA

U umjetničkim svjetovima Zaima Azemovića i Faiza Softića problem identiteta se jasno očituje kao bitno vezivno tkivo, nerijetko i kao lajtmotiv proistekao iz njihovih ranih spoznaja značaja ognjišta, zavičaja, nacije i domovine. Tematskomotivska građa potekla sa domaćeg sandžačkog izvorišta primjetna je u većini njihovih pjesničkih radova, ali se i doživljaji i iskustva sabrana u kulturnim zapadnoevropskim prostorima očituju u Faizom djelima nastalim u dijaspori gdje pjesnik poslije bjekstva iz Bosne i Hercegovine živi i stvara. Nostalgija i čežnja za ljepotama zavičajnih prostora iz dalekih stranih predjela dobijaju na intenzitetu kroz snažnu ekspresiju pjesničkog izraza i melanholične zvukove. Sudbina sandžačkog pjesnika su stalne seobe, nostalgično i otužno zavijanje za rodnom i domom i nastojanje da se od izgubljenosti u vremenu i prostoru sačuva identitetska svijet koja je duboko ukorijenjena u biću sandžačkog čovjeka. On se nostalgično vraća svom zavičaju pjesmom, pripovijetkom, sjećanjem, najčešće u otužnim fantazmagorijskim

projekcijama. Sandžački čovjek-pjesnik, kopni u tuđini nostalgично zagledan u daleki i nedostižni sandžački sent i čuva identitetsku oznaku svog doma, zavičaja i domovine. Brojni su književnoumjetnički doživljaji i obrade fenomena seoba sandžačkog čovjeka-pjesnika, njegovog lutanja tuđim svjetovima i povratka svom domu i samome sebi. Evo jednog takvog doživljaja:

Mnoštvo je literarnih predstava u svjetskoj književnosti u kojima se povratnik s dječjim ushićenjem raduje svom povratku domu(...)Povratak domu, zato je poseban ritual. To je povratak sebi koga si zaturio negdje u bijelom svijetu i jedino ga u svom roditeljskom domu i zavičaju nanovo možeš oživiti i vratiti svojoj prvobitnoj suštini.Arhetip povratka domu i sebi samome iz surove i hladne tuđine je često umjetnički oblikovan u svjetskoj literaturi.Čin povratka izgnanika u sebi ima nečeg svetog, patetičnog i epskog, dirljivog i emotivnog,a povratnici domu su u nekoj čudesnoj emotivnoj ekstazi iz očaja i tuge zbog odlaska iz doma i neopisive radosti do suza i ushićenja zbog ponovnog susreta sa domom i svojim dragim osobama (Džemić, 2020: 237).

Sudbina stalnih seoba sandžačkog čovjeka-pjesnika i traganje za načinima da se utekne od vuka i hajduka kvalifikovala ga je kao mudrog izgnanika i patnika, mitskog čuvara identitetskog znaka.Sandžački čovjek-pjesnik je vječiti izgnanik, tragični migrant, matica gonjenog roja, mitski čuvar nade povratka izgubljenom domu, heretik bogumil, zarezanim jezikom pjevač bajke, fetus prije rođenja sječenog pupka, prijesad istrgnut iz toplog pepela svog ognjišta i usahli feniks u tuđem hladnom blatu.

Čovjek u Zaimovoj pjesmi Terazije vječnosti, je poslovično razapet između duha i materije, što je univerzalna filozofska i umjetnička predstava arhetipa njegove vječite borbe za opstankom. Pjesnik ukazuje na primat suštine nad formom, duha nad materijom, što je i jedan od osnovnih postulata islamske filozofije i religije koje su ostvarile jasne utjecaje na Zaimovo pjesništvo.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Podatke smo prikupljali anketiranjem koje je bilo praćeno odgovarajućim instrumentom-anonimnim upitnikom za nastavnike i roditelje. Podaci su bili prikupljeni u toku meseca maja, školske 2014/2015. Istraživanjem je obuhvaćeno nekoliko nezavisnih varijabli: pol nastavnika i roditelja, stepen stručne spremlje nastavnika i roditelja, broj godina rada u nastavi, vrsta škole u kojoj rade profesori, braćni status roditelja. Status zavisnih varijabli u ovom istraživanju imaju pojave iskazane u okviru zadataka istraživanja. To znaći, da smo u istraživanje pošli sa saznanjem da uspeh u suzbijanju zloupotrebe opojnih sredstava i droga zavisi od: stepena informisanosti glavnih faktora o štetnosti zloupotrebe opojnih sredstava i droga (nastavnika i roditelja), informisanost o ulozi vaspitne funkcije porodice i škole u cilju suzbijanja opojnih sredstava i droga, informisanost o znaćaju preventivnog delovanja porodice i škole u cilju sprećavanja zloupotrebe opojnih sredstava i droga, informisanost porodice i škole o načinima prepoznavanja rizićnog ponašanja, informisanost porodice i škole o uzrocima zloupotrebe opojnih sredstava i droga. Prvi nivo analize obuhvatio je celokupan uzorak nastavnika i roditelja, te su u skladu sa

tim njihovi rezultati prikazani u prvom delu rada. Dalje analize su se odnosile na ukrštanje zavisnih varijabli sa nezavisnim. Kada su pomenute nezavisne varijable ukrštene sa zavisnom varijablom naša polazna pretpostavka da informisanost roditelja i natavnika o štetnosti zloupotrebe opojnih sredstava i droga nije na zadovoljavajućem nivou je potvrđena, što ćemo detaljnije objasniti u daljem tekstu.

ZAIMOVI PJESNIČKI SIMBOLI

Bitna poetička karakteristika pjesničkog djela Zaima Azemovića jeste bogatstvo i slojevitost arhetipske građe, drevne mudrosti, dobrotu, ljepote i tegobe življenja sandžačkog čovjeka. Njegova poezija biva tečna, živa, puna svjesno oblikovanog tonskog nesklada sa osnovnom ravni pričanja, kako bi se efektno iskazala slika života u turobnom vremenu.

U zbirci pjesama *Mijene* autor na samom početku bira simboličan naslov pjesme *Jesenji predio*-koja predstavlja najbolju moguću simbiozu nostalgije isprepletane sa socijalnim motivima i slikama neizbježne migracije stanovništva, jer ljudi poput ptica kada im se ugrozi opstanak sele se u neke toplije i sigurnije krajeve. O estetičkim dometima pjesma iz zbirke *Mijene* Miroslav Đurović kaže:

Zaim ispisuje čovjekove mijene, jer se u njegovim pjesmama sadržina i forma slivaju u harmoničnu cjelinu, pune su značenja, a nigdje se ne vidi stvaraočeva ruka, kao što se i najduže pamti pjesma "Očekivanje gosta" mala apoteoza gostoprimstvu i humanosti, pjesma o očekivanju nepoznatog gosta i eventualne sreće iz daleka (Đurović, 1977:53).

Najvrijednija ostvarenja iz ove prve Zaimove zbirke po općoj ocjeni mnogih kritičara su pjesme - *Sjetiće se neko*, *Zrno sjaja*, *Nezavršena predstava* - iz razloga jer su sadržina i forma dio jedne kompaktne cjeline pa se umjetničkoj građi može i u načelu pristupiti iz nekoliko uglova posmatranja, jer su svojim višeslojnim značenjima skladno povezane u jednu harmoničnu cjelinu, a nigdje se ne primjećuje stvaraočeva intencija usmjeravanja čitaoca, kome se ostavlja mogućnost da upotpuni izvjesna mjesta neodređenosti. Svjestan opasnosti s kojima je suočen današnji čovjek, Azemović ne zapada u melanholiu i resignaciju. Nasuprot nihilističkom poimanju stvarnosti, njegovo poezija odiše optimističkim tonovima i vjerom u čovjekove moći, razum i bolju budućnost. Posljednja pjesma pod nazivom *Pogled*, je sama po sebi poruka za sve koji su razumom obdareni, jednostavna, a opet tako jedinstvena za sve koji mogu da prošire svoje vidike, da ne zaborave šta je bilo, jer zaborav inicira ponavljanje, a čovjek je ništa drugo do sakupljač pređašnjih iskustava. Prostor je u Azemovićevoj poetici najčešće povezan sa vremenom i kretanjem u prostoru što simbolizira potrebu promjene čovjekovog stanja. Prostorne visine su u umjetničkoj viziji idealizirane, dok je zemaljski prostor metafora svakovrsnih čovjekovih egzistencijalnih nevolja. U prvim zbirka, Azemović naglašava dihotomiju ovih prostora. Za neke cikluse pjesama karakteristična je projekcija nižeg zemaljskog prostora, kao na primjer u pjesmama *Česme* i *Statua Venere*, u kojima se ističu vrijednosti spomenika za opće čovjekovo dobro. Iz izvorišta noćnih lirskomeditativnih opservacija izvire Zaimove pjesme: *Budne noći* i *Samačka noć*.

U Zaimovoj poeziji nema mnogo ljubavnih pjesama. Ljubavni motivi provijavaju u nekim ditirambski intoniranim pjesmama u kojima opjeva ljepotu porodičnog ambijenata i prirode nalik jednostavnom pjevanju alhamijado pjesnika koje je Zaim rado čitao i proučavao, pored divanskih sandžačkobošnjačkih pjesnika. O tom vidu Azemovićevih interesovanja piše dr. Jahja Fehratović:

Zaim Azemović je zaslužan za otkriće još jednog sandžačkobošnjačkog divanskog pjesnika Davuda Ganije, te smo poeziju ovog autora kao i uvodne tekstove o njegovom djelu preuzeli iz knjige Davud Ganija-Pjesme ljubavi i zahvalnosti prema Stvoritelju koju su priredili Azemović i Mujo Denjiz (Fehratović, 2014:27).

Zaimove rodoljubive pjesme su ispevane u jednostavnom pjesničkom maniru uz snažna osjećanja ljubavi, topline, prisnosti i razumijevanja prema svojoj zemlji, zavičaju, malom čovjeku, zemljaku i njegovom etnikumu. U prirodnom ambijentu lirski subjekt snažno doživljava boje, mirise i zvukove, svjetlost, ali i tminu, dajući ovim spoznajama snagu kroz simboliku jezičkog ekspresivnog izričaja. Zaim je pjesnik jednostavnog i toplog izraza, smjelih misli kojima se zauzima za običnog siromašnog čovjeka u kome živi plemenita narav i iskonska dobrota.

Drugu Zaimova zbirka poezije Sijevak uglavnom čine misaone pjesme zasnovane na kolektivnom narodnom iskustvu sačuvanom u anegdotama, legendama, narodnim pripovijestima i poslovicama. Otuda se u ovim pjesmama osjeća duh bajke, bajalice, gatke i ostalih narodnih mudrosti pretočenih u poetsku sliku. Azemović naslijeđenom narodnom iskustvu daje originalni umjetnički pečat svoje duše i stvara osoben poetski izraz obogaćen neobičnom metaforičko-simbolističkom transpozicijom arhetipske građe. Prva pjesma u drugom ciklusu zbirke pjesama Sijevak nosi naziv Crna Gora, a posljednja pjesma Čovjekšto predstavlja simboliku početka i kraja, te pjesnikovu namjeru da ukaže na nužnost doživljaja da se domovina nalazi u svakom čovjeku, ma gdje se on nalazio.

Pjesma Sijevak ukazuje da je pojam domovina iskonsko dobro koje otvara nove vidike, sigurnost i nadanja. U nekim pjesmama, autor nam sugerira da u tuđini ne padaju kao u zavičaju tople kiše. Dionizijska vezanost za ljepote zavičajnih predjela i topla ljubav prema svojim zemljacima gorštacima slikovito je prikazana u pjesmi Šume:

Moji su zemljaci mjerili rast sa šumom
Sa kojom su se u ratovima družili
Drveće su u čeljad ubrajali
Djeci nadijevali Boro i Jelika
Sjekiru iza leđa krili
Kad su je kroz šumu pronosili.

Pjesnik je vješto uokvirio slike rodoljuba koji u tuđini čuvaju zavičajna sjećanja trajno urezana u njihovu svijest poput godova na višestoljetnom panju na kome su se poslije naporne sječe odmarali gorštaci. Svojom estetikom izdvajaju se pjesme: Sijevak, Ajnštajn, Čovjek, Naliče provincije, u kojima pjesnik prikazuje život provincije opterećen svakovrsnim predrasudama običnog i nemoćnog čovjeka.

Pjesnik Zaim Azemović je jednostavnim jezikom bliskom narodnom izrazu i folklornom duhu generisanom identitetskim naslijeđem stvorio značajan književni opus prepoznatljive poetike, a mnoge njegove pjesme našle su mjesto u čitankama

meternjeg jezika za koje Bihorac i Džemić ističu: Čitanka je prvi i obavezni udžbenik književnosti, ali je ona i udžbenik jezika i kulture izražavanja; knjiga za čitanje literarnih tekstova i njihovo analiziranje, interpretiranje (Bihorac i Džemić, 2019:199).

Za cjelokupni književni rad Zaim Azemović je dobitnik brojnih priznanja i nagrada.

FAIZOVO MODERNO PJEVANJE NA OSNOVAMA DREVNOG NARODNOG PAMĆENJA

Faiz Softić, značajan sandžačkobošnjački pjesnik, se u svom poetskom promišljanju često služi simbolom duše. Varijeteti ovog apstraktnog simbola u umjetnikoj konkretizaciji posebno su naglašeni u prvom ciklusu pjesama Strašan je zid bez sjene, iako su primjetni i motivi doživljenog stradanja i izgnanstva iz zavičaja i domovine. Pjesnik navodi da je čovjek bez duše poput zida, koga ni sunce grije. Zastupljeni su i simboli noći, srca, vode, gdje se zadugo ne nazire svjetlo, uz motive odlaska iz zavičaja poput ptica selica. Kasnije je simbol vode zaokupirao stvaralačku pažnju i maštu autora, što se jasno očituje u njegovoj prvoj zbirci poezije pod naslovom Dok vode teku. Čest motiv Faizove poezije jeste migracija ljudi, o čemu je pisao kao što smo vidjeli i pjesnik Zaim Azemović. Reprezentativna pjesma u tom smislu je Lutajući zavičaj:

Jutros tačno u sedam
u Luksemburškom parku
Kod zlatne žene,
sretah dvadeset i devet
Taze prodošlih, zemljaka.

Prostorna odrednica realnog mjesta, za lirskog subjekta u pjesmi postaje metafizički zavičaj. Zanimanje pjesnika za određeni prostor potvrđuje se time što lirski subjekt u nastavku pjesme traži mjesta za važne tope u atlasu. Potraga za pjesničkom igrom tako postaje sastavni dio pjesme, a prostor materije je identifikovan kao prostor metafizičkog i iskonskog pronađen u svakodnevlju. Zaim pronalazi mjesto u trenutku putovanja kroz pjesmu Crna Gora-Imenik zavičaja, a Faiz u pjesmama Mapa doma moga i Sandžaku, moj Sandžaku. Oprostorena materija je prolazno mjesto trenutnog oblika, početni mrak otkriva dimenziju prošlosti u materiji, a pjesnikov vapaj: Zalud vapim k nebu; mene nigdje nema-u psu, u gavranu, niti u čovjeku- s kraja pjesme Mape doma moga- ostaje kao testament ljudske nemoći da bjekstvom u ilegalu, silom pritisnut zaboravi na sve, u želji za slobodom koja je zbog ratnih zbivanja bila onemogućena. U pjesmi Mijene fokusirajući se na svakodnevnu situaciju pjesnik navodi čitaoca da i sam pokuša posmatranjem pronaći metafiziku u svakodnevici. Softićev lirski subjekt zauzima poziciju djetinjastog nerazumijevanja situacije, te kroz pjesmu pronalazi mogućnost za novu perspektivu u kojoj posmatranje ljudi postaje proces pronalaska metafizike u svakodnevlju.

U mnogim pjesmama Faiza Softića susrećemo se sa motivom vode koji ulazi u bitnu poetičku fakturu njegovog stvaralaštva. U pjesmi Kriva voda, voda u početnoj

fazi biva snažna kao kiša koja je kao mladalački zanos čista, jer se na nju ne može utjecati, dok kasnije ona prerasta u rijeke kao simbole prolaznosti i neobuzdane snage. Pjesnik kroz simbol vode koja protiče lirski oblikuje vlastita bolna iskustva u domovini u vrijeme rata, kao i reminiscencije na zavičajne slike iz udaljenih tuđih prostora. Rijeka je slika zavičaja, nagovještaj ljubavi i znak egzistencijalne borbe.. U zreloj pjesničkoj fazi motiv nabujale, mutne ili divlje rijeke povezan je sa zemljom u simbolici narušene veze između živih ljudi i njihovih preminulih predaka. Pjesnik se napaja lokalnim koloritom, slikama iz djetinjstva i zavičaja koje vješto inkorporira u umjetničku građu emitirajući originalnu viziju trajanja. Identitetski fundament Faizove poezije očituje se u mnogim njegovim ostvarenjima, koja postaju vjerni pisani spomenici egzistencije sandžačkog i bošnjačkog čovjeka u svom domu i izvan njega. Jedan od osnovnih pjesničkih simbola u Softićevoj poeziji jeste simbol vode koji u početnoj fazi njegovog pjevanja označava snagu i ljepotu mladosti, ljubavne zgrade i čežnje lirskoga subjekta u prisnom zavičajnom prostoru. U kasnijoj fazi njegovog pjevanja simbol vode gubi oznaku vezanosti sa zavičajem i postaje apstraktan simbol pjesnikove psihe, uslijed događaja koji će pjesnikovu osobu suočiti sa brutalnom i šturom realnošću od koje je nastojao pobjeći. Simbol vode je u zreloj Softićevoj lirici povezan sa zemljom kao simbolom domovine i nacije. Mutna voda postaje nabujala rijeka zbog gubitka čovjekove veze sa svojim korijenima. U simbolici patnje predaka motiv vode povezo ga je sa Zaimovim poimanjem, povratku iskonskim vrijednostima, ali i sa eliotovskom logikom o potrebi držanja do tradicijskih veza i prošlosti iz čega pjesnik crpi građu iz bogatog kolektivnog pamćenja i svjetonazora. Posegnuvši za znanjem izvan sebe, proučavajući povijest i tradiciju bošnjačke književne misli, Softić je pronašao osoben poetički zreli izraz kojim je svoje pjesništvo kroz bogate asocijativne veze učinio modernim, ali ujedno i bliskim i razumljivim običnom čovjeku.

U Softićevom rodoljubivom pjesništvu neizostavno je prisustvo ratnog hronotopa kroz koji pjesnik varira osjećanja boli, patnje i sjete u odnosu na bunt i gnjev koji se javljaju tek sporadično, nerijetko i sa začuđujuće slabim intenzitetom ukoliko sagledamo stepen razorenosti svijeta u kojem bivstvuje lirski subjekt. Motivi rata i ratnog stradanja u njegovoj poeziji se dominantno iščitavaju iz razorenih prostora Bosne, Sarajeva, Srebrenice, dok u najnovijim pjesmama lirski subjekt snažno doživljava stradanje sirijskog naroda i saosjećanja sa izbjegličkom boli, koju i sam boluje. U Softićevoj poeziji uočljivi su i fenomeni iz islamske mitologije, filozofije i religije, prema kojima pjesnik gaji osjećanje poštovanja osim u pojedinim pjesmama u kojima dolazi do desakralizacije (pjesma Besmrtnost).

Jednim od osnovnih svojstava pjesničkog jezika smatra se ekonomičnost izraza, koji je po pravilu obojen metaforičnošću. Na ovom načelu počiva većina Softićevih pjesama koje ulaze u ovaj izbor u kojima se sintaksičke strukture uprošćavaju, čime se postiže veća ekspresivnost stiha. Odstupanje od ovog pravila i razvijanje pjesničkog iskaza u pogledu dužeg sintaksičkog konstrukta nalazimo u pjesmama: Razgovor sa ocem, Šta ko radi, Jutro koje sanjam, Soba, Stid. Od stilskih figura u Softićevoj poeziji dominiraju figure dikcije, pogotovo asonanca i aliteracija, čime se također ukazuje na aktiviranje efekata ekspresivnosti pjesničkog jezika. Osim asonance i aliteracije uočavamo i upotrebu anafore, epifore i epanalepse. U pjesmi Srebrenica, uočavamo aktiviranje anafore, koja ovde zapravo predstavlja dio

epanalepse, odnosno samo doprinosi da se verbalnim jedinicama dođe do konstituiranja ekspresije lirskog izraza:

Ni brata Amirovog,
Ni brata Nezirovog
Ni moje braće
Ni brata bratovog
Ni sina od sina nema.

Osim varijable (koja je u ovom slučaju aktivirana kroz odričnu rječcu - ni) uvodi se i konstanta, to jest nepromjenljivi dio enapalepse (prikazano u sljedećim stihovima), što postaje i semantički najopterećeniji dio pjesme:

O, majke srebreničke
O, majke bošnjačke
O majke moje i majke moje djece.

Kroz učestalu upotrebu riječi majka, ukazuje se na važnost ovog ikoničkog znaka i ističe tragizam razorene porodice, što na širem planu neminovno vodi ka razorenosti društva, a to na srebreničkom primjeru i jeste slučaj. Majka je jedan od lajtmotiva Softićeve poezije, pa će se kao centralni motiv pojaviti u pjesmama: Slutnja, Majčin hod, Mapa doma moga, Srebrenica, Razgovor sa ocem. Nemali broj Softićevih pjesama u sebi ima naglašene socijalne motive, kao i narativne elemente što dovodi do stvaranja hibridne strukture u kojoj se prožimaju doživljaji lirskog subjekta i naratora. U pjesmama: Tamo, Pastuh, Evo me Bože, Jutro koje sanjam, Lutajući zavičaj, uočava se prisustvo epistolarne forme, koju karakteriše preplitanje subjektivnosti i ispovjednog tona kao osnovnih obilježja lirike sa narativnim elementima. Pjesma Šta ko radi primjer je ostvarene hibridne forme, u kojoj se pjesnički izraz približio narativnoj tehnici oblikovanja misli i osjećanja.

Faiz Softić je na izvorištima bogatog tradicijskog sandžačkog naslijeđa pronalazio arhetipsku građu i modernim poetičkim postupkom stvorio originalno i prepoznatljivo književno djelo za koje je višestruko nagrađivan.

ZAKLJUČAK

Poetski svjetovi Zaima Azemovića i Faiza Softića otvaraju nove perspektive razvoja savremene sandžačkobošnjačke literature nastale na osnovama bogatog tradicijskog naslijeđa prožetog raznorodnim kulturološkim utjecajima iz južnoslavenske i evropske interliterarne zajednice. Zaimova poezija se odlikuje neposrednošću pjesničkog iskaza, misaonošću, asocijativnim i motivskim bogatstvom, skladnom kompozicijom u kojoj preovlađuje jednostavno, sugestivno i narativno kazivanje blisko narodnom duhu. S druge strane Faiz Softić u svom stvaralaštvu polazi od ustaljene tradicionalne motivske građe i nastavlja modernizaciju pjesničkog izraza izgrađujući osobenu poetiku inkorporiranjem fizičkih i metafizičkih simbola i fenomena u poetske forme. Stalna fascinacija suštinskim pitanjima Faizovu pjesničku egzistenciju nužno vodi ka promišljanju fenomena materije, duha, i prostora na kojem su živjeli njegovi preci. Na poetike ovih pjesnika snažno su utjecale i socijalne prilike, religija, zavičaj, narodna predanja i mitologija. Njihov poetski govor je istodobno jednostavan tradicionalni otužni izričaj

baladično intoniran i moderni diskurs smješten u raznolike hibridne žanrovske forme potaknut čovjekovom zapitanošću nad suštinskim egzistencijalnim pitanjima vlastitog bivstva i dezorijentacijom u novim i nepoznatim predjelima. Azemović rudnik svojih poetskih ideja nalazi u narodu, bogatoj i živoj folkloristici odakle su potekle jednostavne i mudre pripovijesti, balade, romanse i sevdalinke. Softić je brižan čuvar identitetske oznake i u egzilu gdje aktivno stvara, organizira kulturne manifestacije, pokreće i uređuje publikacije u kojima egzistira duh sandžačkog čovjeka, zavičajni kolorit, nostalgija i atavizam. Zaimov i Faizov književnoumjetnički svijet je zapravo autentična historija lirske ispovijesti sandžačkog čovjeka, Bošnjaka, i varijeteti fenomena njegovog opstanka u zavičajnom prostoru i udaljenim predjelima kamo je nevoljno dospio.

LITERATURA

1. Bihorac, Ahmed - Džemić, Kemal. 2019. Roman u udžbenicima i priručnicima književnosti za osnovnu i srednju školu, u Jezici i kulture u vremenu i prostoru. Novi Sad, god. 8, br. VIII/2, str.197.
2. Đurović, Miroslav. 1997. Začuđenik pred ljepotom, Titograd:Pobjeda.
3. Džemić, Kemal. 2020. Fenomen intelektualca u južnoslavenskoj interliterarnoj zajednici. Novi Pazar: Matica bošnjačka.
4. Fehratović,Jahja. 2014. Enciklopediji sandžačkobošnjačke književnosti.Novi Pazar: Svjetski bošnjački kongre-SBK, El-Kelimeh.
5. Huserl, Edmund.2004. Huserl, Predavanje o fenomenologiji unutrašnje vremenske svesti.Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
6. Lešić, Zdenko. 2005. Teorija književnosti.Sarajevo: Sarajevo Publishing.
7. Rizvić, Muhsin. 1988. Pregled književnosti naroda Bosne i Hercegovine,Sarajevo:Veselin Masleša.
8. Solar,Milivoje. 2005. Solar, Teorija književnosti.Zagreb:Školska knjiga.
9. Spahić,Vedad. 2016.Književnost i identitet. Tuzla: Bosanska riječ.

RESUME

Poetic worlds of Zaim Azemović and Faiz Softić open new development perspectives of the contemporary Sandžak-Bosnian literature founded upon the rich traditional legacy saturated with diverse cultural influences from the South Slavic and European inter literal community. Zaim's poetry is characterised by the immediacy of poetical expression, thoughtfulness, associative and motive richness, harmonious composition in which simple, suggestive and narrative telling predominates which is close to national spirit. On the other hand, Faiz Softić in his creativity starts from the usual traditional motive structure and continues the modernisation of poetical expression by creating the peculiar poetics through incorporating physical and metaphysical symbols and phenomena into the poetic forms. Constant fascination with essential issues necessarily guides him towards deliberation of mystery, existence and space phenomena upon which his ancestors lived. The poetics of these poets were strongly influenced by the social circumstances, religion, homeland, national tradition and mythology. Their poetic speech is at once a simple traditional sad expression balladically intoned and a modern discourse set in diverse

hybrid genre forms prompted by man's pondering over the essential existential issues of his own being and disorientation in new and unknown realms. Azemović finds a mine of his poetic ideas in the people, rich and live folklore from which simple and wise narrations, ballads, romances and sevdalinke arouse. Softić is a caring guardian of identity mark even in exile where he actively creates, organises cultural manifestations, establishes and edits publications in which a spirit of a Sandžak man, homeland coloring and nostalgia and atavism exist. Zaim's and Faiz's literary and artistic world is actually an authentic history of lyrical confession of a Sandžak man, a Bosniak and variations of phenomena of his survival in the homeland surrounding and distant realms where he unwillingly found himself.

Originalni naučni rad

**DRUŠTVENO PRAVNI POLOŽAJ VAKUFA U PROSTORU
REPUBLIKE SJEVERNA MAKEDONIJA OD OSNIVANJA DO
DANAS**

Muhammed Izeti

Univerzitet u Novom Pazaru,
Novi Pazar, Srbija
muhammedizeti1727@gmail.com

Apstrakt

Vakuf je islamska institucija koja svoje temelje ima u islamskim pravnim izvorima: Kur'anu i sunnetu. Norme na kojima počiva vakuf uspostavljene su kroz proces stvaranja i tumačenja islamskog prava od strane relevantnih muslimanskih pravnika koji su postavljali vakufske standarde. Vakuf imao je neprocenjivu ulogu u razvoju muslimanskog društva i ekonomije u prostoru Republike Sjeverna Makedonija. U mnogim istorijskim periodima, kada su se različiti državni sistemi na ovim prostorima našli u krizi, vakufi su preuzeli inicijativu i nadopunili slabosti i nemoć države. To je bilo vidljivo u područjima religije, obrazovanja, kulture, zdravlja, socijalnih, ekonomskih poslova itd. Poznato je da je vakufska imovina, pod represivnim mjerama u prošlim društveno-političkim sistemima, konfiskovana, nacionalizirana i uništena na razne načine. U vreme vladavine Austro-Ugarske monarhije, Kraljevine SKS, Jugoslovenskog kraljevstva i bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, preko 95% prazne imovine je konfiskovano, nacionalizirano i uništeno na razne načine. Kroz historiju je vakf bio u službi muslimana, uvijek održavajući svoju osnovnu dobročinstvo i ljudsku svrhu, njihov povratak, s jedne strane, će ojačati kontekst vladavine zakona, dok će s druge strane promovirati pozitivan razvoj vjerskih obrazovnih i kulturnih procesa Islamske zajednice, i bit će u službi stanovništva i društva. Maksimalna posvećenost administracije Islamske zajednice u kontekstu povraćaja vakufske imovine dobar je primjer kako pravne tako i društvene posvećenosti ublažavanju nepravde koja je učinjena ovoj instituciji u prethodnom sistemu.

Ključne reči: Vakuf, Republika Sjeverna Makedonija, Islamska zajednica, nacionalizacija.

**SOCIAL LEGAL POSITION OF WAQF IN THE AREA OF THE
REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA**

Abstract

Waqf is an Islamic institution that has its foundations in Islamic legal sources: the Qur'an and the Sunnah. The norms on which waqf rests are established through the process of creation and interpretation of Islamic law by relevant Muslim jurists who set the waqf standards. Waqf played an invaluable role in the development of Muslim society and economy in the territory of the Republic of North Macedonia. In many historical periods, when different state systems in this region were in crisis, the Waqfis took the initiative and supplemented the weaknesses and weakness of the state. This was evident in the fields of religion, education, culture, health,

social, economic affairs, etc. It is well known that, under repressive measures in past sociopolitical systems, the Waqf property was confiscated, nationalized and destroyed in various ways. During the reign of the Austro-Hungarian Monarchy, the Kingdom of the SKS, the Yugoslav Kingdom and the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia, over 95% of vacant property was confiscated, nationalized and destroyed in various ways. Throughout history, the waqf has been in the service of Muslims, always maintaining their basic charity and human purpose, their return, on the one hand, will strengthen the context of the rule of law, while on the other, it will promote the positive development of the religious educational and cultural processes of the Islamic community, and will at the service of the population and society. The maximum commitment of the Islamic community administration in the context of reclaiming waqf property is a good example of both legal and social commitment to alleviate the injustice done to this institution in the previous system.

Key words: Waqf, Republic of North Macedonia, Islamic Community, nationalization.

UVOD

Ovaj rad predstavlja naučno objektivnu analizu društvenog i pravnog položaja vakufa u prostoru današnje Republike Sjeverne Makedonije od perioda njihovog nastanka za vrijeme Osmanske države do danas. Istraživanje je koncentrisano na analizu pravnog koncepta vakufa i njihove društvene raširenosti i funkcionalnosti.

Cilj i svrha istraživanja odnosi se na analizu zastupljenosti institucije vakufa u društvu Republike Sjeverne Makedonije za vrijeme osmanlija i njihov utjecaj na društvene prilike od povlačenja osmanske države, za vrijeme kraljevine i komunističke Jugoslavije i u periodu poslije devedesetih godina dvadesetog vijeka. U društvima koje su vođene po principima islamskog prava zadužbine uglavnom su osnivane u kontekstu vakufa. Vakufi su sa svojim sredstvima pomagali u izdržavanju javnih institucija, jer su prihodi vakufa uglavnom potrošene u humanitarne svrhe. Prema konceptu islamske vjere jedini vlasnik imovine jest Bog pa tako i nad samim vakufom. Iako su se države mijenjale imovina vakufa i humanitarne institucije bila su zagarantovana. U dekretu vakufa, to jest u vakufnami, osnivač je onaj koji je odlučio o nameni vakufske imovine i samog vakufa, on je određivao i uslove kako će se upravljati sa vakufom. Glavni upravitelj, to jest mutevelija je određen od strane samog osnivača vakufa. Za vreme Osmanske države, državno sudstvo je kontrolisala i slijedila rad vakufa.

Provedena analiza vezana je za dokazivanje hipoteze i zasnovana je na podacima prikupljenim historiskim dokazima o vakufima koji su za vreme Osmanskog carstva su djelovali u sljedećim područjima u pogledu ispunjavanja obaveza države prema stanovništvu: a) U oblasti obrazovanja: Škole, medrese, biblioteke. c) U vjerskom području: džamije, tekije, mesdžidi, muvakkithane. d) U zdravstvenim i socijalnim područjima: bolnica (darušifa), karavansaraji, imareti, , starski domovi, kuće za dojenje djece, ceste, mostovi, česme, groblje. e) Na polju sporta: lože za hrvачe i streljane. f) U civilnim i vojnim oblastima: kasarne, dvorci, oružarnice, bašte. Vakufi su nastali kao zajednički rezultat odnosa države, stanovnika i vjere. Zbog toga su zadužbine oblikovane kao inicijativa pojedinaca, a ne državnog budžeta, u uslugama koje se pružaju za javno dobro Osmanskog carstva. Vakufi, kao

posebne institucije solidarnosti I koji su služili kao katalizator između države I stanovništva, jesu najvažnija odlika osmanske civilizacije i društva. To je sjajan sustav koji ima izuzetno efikasno mjesto u osnivanju i razvoju države i gradova u smislu društvenih, kulturnih, ekonomskih, političkih i mnogih drugih polja. Prema tome, u radu je korišćena historiska I pravno analitička metoda pomoću koje potrudili smo se da ustanovimo hronologiju institucije vakufa I njegovu društveno pravnu funkciju od osnivanja do danas.

PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja možemo klasifikovati kroz nekoliko cjelina i to:

- a) Analiza literature I dotičnih dokumenata u smislu osnivanja vakufa i njihove funkcije u prostoru Republike Sjeverna Makedonija
- b) Analiza pravnog osnova uvakufljenja imovine po šeriatskim pravnim propisima.
- c) Prezentiranje transformiranja vakufa nakon povlačenja Osmanske države i njihov novi status u dvadesetom vijeku.
- d) Analiza zloupotrebe koje su vezane za primjenu zakona o nacionalizaciji i konfiskaciji vakufske imovine.
- e) Analiza važnosti vakufa u održavanju institucije Islamske zajednice u današnjim uslovima.

PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Problem istraživanja odnosi se na procjenu I klasifikaciju vakufske imovine u prostoru Republike Sjeverne Makedonije od njihovog nastanka do danas I refleksije vakufske imovine u pravnom I društvenom području. Suština vakufske imovine jeste da je ona neodvojivi deo društva i u formalnom smislu te kao takva igra najznačajniju ulogu u društveno - ekonomskim pitanjima zajednice.

Nadalje, razrada problema je usmjerena u naučnoj analizi uloge vakufske imovine u cjelokupnom društvu u Republiku Sjeverna Makedonija sa posebnim osvrtom na Islamsku vjersku zajednicu. Ishodi ovog istraživanja trebaju da daju neke naučne naznake budućim istraživačima da profiliraju imovinu uopće a posebno Imovinu Islamske zajednice u pravom smislu njene vrijednosti te da ukažu na sveobuhvatnost i vrijednost same institucije „Vakuf“ u našem društvu kroz mogućnost unapređenja njenog statusa u društveno pravnim krugovima.

CILJ I ZADACI ISTRAŽIVANJA

Generalni cilj istraživanja je utvrđivanje povezanosti društva I države sa vakufina i uticaja vakufa na društveno pravne segmente. Takođe cilj istraživanja jeste da se istraži pravni osnov osnivanja vakufa i prezentiranje važnosti vakufa sa muslimane I njihovu društvenu organizaciju vjekovima. U ciljeve istraživanja može

se spomenuti I objašnjenje potreba za donošenjem posebnih odredbi zakona koje se vezuju za status i zaštitu vakufske imovine islamske zajednice u aktualnom pravnom sistemu Republike Sjeverna Makedonija.

Polazeći od ciljeva postavljeni su osnovni zadaci:

- a) Istorijski osvrt na vakufsku imovinu i zakonsku regulativu osnivanja vakufa.
- b) Analiza utjecaja vakufa na društvenu realnost u prostoru Republike Sjeverna Makedonija
- c) Aktualni značaj vakufa za Islamsku zajednicu i muslimane uopće u Sjevernoj Makedoniji.

OSNOVNE HIPOTEZE

Istraživanja u ovom radu zasnovana su na sljedećim hipotezama:

Generalna hipoteza:

Istraživački rezultati ponuditi jasnu sliku vakufske imovine I institucija osnivanih pod vakufskim okriljem i činjeničnog stanja vezano za imovinu Islamske zajednice te potvrditi značaj vakufa za kulturni, odgojni, vjerski život muslimana u Sjevernoj Makedoniji.

Podhipoteze:

Istraživački rezultati pokazuju da je potrebno posebnim zakonom urediti oblast vakufa i imovine Islamske zajednice I da vakufi mogu odigrati ključnu ulogu u raznim sferama društvenog života muslimana u Sjevernoj Makedoniji.

METODOLOGIJA RADA

Metode koje će se koristiti u teorijskom i empirijskom istraživanju i analiziranju neposredno su zavisne od predmeta rada, kao i postavljenih hipoteza koje treba provjeriti, odnosno potvrditi. Istraživačku građu po obimu i strukturi vezano za vakufsku imovinu pribavili smo uvidom u zvanične evidencije Islamske zajednice, arhiva u Sjevernoj Makedoniji, zemljišnoknjižnih registara.

Pravna metoda će obuhvatiti istraživanje vezano za predstavljanje pravne platforme vakufske imovine u analizu vakufnana.

Statističku metodu ćemo koristiti za sakupljanje podataka, njihovo predstavljanje klasifikaciju, analiziranje, tumačenje numeričkih podataka, izračunavanje statističkih pokazatelja i na kraju analiza statističkih pokazatelja i izvođenje zaključaka.

Za teorijski dio koristićemo analitičku metodu koja će se bazirati na pregledu literature i analizi sadržaja. Za analiziranje sadržaja normativnih rješenja iz postavljene problematike koristićemo sociološko – pravni metod kao i metod kritičke analize.

OSNIVANJE VAKUFA I NJIHOV DRUŠTVENO PRAVNI POLOŽAJ

U jezičkom smislu riječ Vakuf, je arapskog porijekla od glagola Vekafe, što znači, zaustaviti, psvijetiti, stati. (Muftić, 1973:II). Vakuf je u pravnom sistemu islamske vjere jedna legalna državna institucija štednje. U ovom činu se ne evidentiraju osobe koje će koristiti taj vakuf imenom i prezimenom, već on predstavlja jednosmjerni zakonski čin. Znači, vakif ostavlja njegov imetak na korištenje određenih društvenih grupacija, koje bi ispunjavale zatražene karakteristike u vakufnamama. (Hrvačić, 2001:6) Prema tome, za osnivanje jednog vakufa je bila dovoljna izjava vakifa i nije bilo potrebe za izjavu primanja od strane onih koji će biti pomognuti vakufskom imovinom. Dakle, pored toga što se u činu osnivanja vakufa ne naglašava strana korisnika, sama potreba osoba koje ga koriste je smatrana prihvatanjem druge strane, odnosno, korisnika.

Islamski pravници su na konzensusu sa uslovima vakufa i sveli su ih na sljedeća četiri uslova:

1. Izražavanje volje za ostavljanje vakufa (siga)
2. Onaj ko ostavlja vakuf (Vakif)
3. Imetak koji se ostavlja u vakuf (mevkuf)
4. Korisnici vakufa (mevkuf alejh)

Dodatno ovim uslovima se u tekstu vakufname dodavala i klauzula da ova četiri uslova imaju trajan karakter i nisu privremeni u kontekstu određenog vakufa. (Wehbe Zuhayli, 1989: 6)

Administracija jednog vakufa i načela i mjerila za korištenje vakufske imovine su određivani prema želji onoga ko ostavlja vakuf. Pisana izjava u kojoj su evidentirani uslovi administracije i korištenja vakufa je nazivano vakufnamom (vakfijje). Islamsko pravo je uslove spomenute u vakufnami smatralo obligativnim. Vakufska imovina, u islamskom pravu i kao posljedica toga, i u periodu Osmanlija, je smatrana kao javna imovina i nije se mogla prodati, pokloniti i na niti jedan način se nije mogla predati u nečijem vlasništvu. Korištenje i izdavanje pod kirijom vakufskih imovina je rađena na osnovi navedenih uslova u vakufnami. Islamski pravници su dozvoljavali uzimanje duga u ime vakufa i samo u slučajevima kada je bilo potrebno popravlanje ili izgradnja dodatnih objekata nekog određenog vakufa. (Wehbe Zuhayli, 1989: 153-54).

Radi realizacije cilja osnivanja vakufa, islamsko pravo je striktno naglasilo da se moraju poštovati uslovi navedeni u vakufnami, da se potpuno mora voditi računa o zaštiti vakufskih dobara i da se prihodi od vakufskih imovina dodijeljuju onima koji ih zaslužuju i imaju potrebu za njima. Ove usluge u druge stvari vezane za vakuf su upravljane od strane vakufskih upravitelja/administratora. Iako nije naglašeno u vakufnami, državni upravitelj i sudija su imali pravo kontrolirati i pratiti rad i administraciju vakufa.

Na osnovi propisa islamskog vjerskog zakona i uslova navedenih u vakufnami, kompetencija administracije vakufa je imenovana pojmom „velajet“. U praksi Osmanlija je uglavnom korišten ovaj pojam. Glavni administrator koji se bavio upravljanjem vakufa je bio nazivan kao „Mutevel-li“ ili „Nazir“. Mutevel-li i drugi administratori vakufa su bili zaduženi da se brinu o vakufu i na nikakav način nisu imali pravo predati vlasništvo ili oštetiti vakufsku imovinu. Naprimjer, mutevel-li nije imao pravo zaposliti nekoga u vakufu za veću nadoknadu od prosječne nadoknade radnika na pijaci, niti da kupi nešto za vakuf za veću cijenu od prosječne cijene na

tržištu. Ukoliko bi učinio takvu stvar, razliku bi morao platiti lično on. (Akgündüz, 1988: 45-47)

VIDOVI VAKUFA U PROSTORU REPUBLIKE SJEVERNA MAKEDONIJA

Prema dosadašnjim studijama vakufa, oni se mogu svrstati na različite načine. Kao posljedica različitih islamskih pravnih mišljenja, njihova je klasifikacija od strane različitih autora izvedena na više načina. Većina vrsta vakufa uvjetovana je prirodom i potrebom izvršavanja svojih obveza, ciljeva, različitih društvenih dužnosti itd., kao i materijalnom potrebom njihovog postojanja, te se dalje dijele na skupine i podgrupe ovisno o svrsi njihovog uspostavljanja.

Vakufi su u većini slučajeva bili vjerskog, obrazovnog, humanog, socijalnog, ekonomskog itd. karaktera i bili su posvećeni različitim svrhama koje je vakif uzeo u obzir prilikom izrade akta vakufa (vakufname). (Begović, 1963:25).

a) Humanitarni vakufi

Vakufi koje društvo i stanovništvo koriste bez ikakve uzajamnosti ili materijalne naknade i primarno se koriste za pomoć dobrotvornim i humanitarnim svrhama. Kao što su: vakufi za džamije, škole, biblioteke, ljekarne, bolnice, vakuf za siromašne i bolesne ljude, održavanje vodnih resursa, groblja, kupališta i slično. Najprikladnija ilustracija ove vrste vakufa je ona o Sungur Čavuš Bej (umro 1470.) koji je bio i guverner / upravitelj vilajeta Bitola. On je, kako je to stavio u svoju vakufnamu, ostavio veliko nasljeđe u korist muslimana na ovim krajevima. U vakufnamu od 837/1435 godinbe za održavanje džamije, medrese i tekije koju je izgradio u Bitolju, ostavio je jedan han, 25 prodavnica, vrt, dvije tržnice /bazara, sedam mlinova. (Kaleshi, 1972:72'73)

b) Profitabilni vakufi

Vakufi koji su imali kapital i prihode uglavnom su korišteni za održavanje obrazovnih i kulturnih institucija, ili čak za pomoć siromašnima. Ogromna većina ovih vakufa sastojala se od nekretnina, poput prodavnica, gostionica, mlinova, vinograda, itd. Primjer ove vrste vakufa može se smatrati vakuf Is'hak-bega iz Skoplja koji je ostavio dva hamama / javna kupališta, 102 dućana, dvije gostionice, kuću i 7 vinograda.

c) Nasljedni vakufi

Ovaj tip vakufa od islamskih pravnika nije prihvaćen kao tip islamskog vakufa, ali su takvi vakufi postojali u kasnijim periodima Osmanskog carstva. U ovom tipu vakufa nasljednik koji je očigledan, nasljednicima vakufa postavio je svoje biološke nasljednike. Takvi se mogu smatrati vakufi kasnih doba, u 19. stoljeću. Primjer su Tetovske kućebegova u selu Bardovci u Skoplju, koje su naslijedile od vlastitih sinova, pozivajući se na Redžepa i Abdurrahman-pašu, a kasnije ih je država

zaplijenila u komunističkom periodu. U tim prostorijama trenutno nalaze rezidencije nekih stranih ambasada, poput rezidencije ruske ambasade.

UPRAVLJANJE VAKUFIMA U PROSTORU REPUBLIKE SJEVERNA MAKEDONIJA

Vakuf u pravnom sistemu islamske vjere je državna pravna institucija štednje. Ovim aktom se ne identifikuju osobe koje će koristiti vakuf sa imenima i prezimenima, već je to jednostrani pravni akt. Odnosno, bogata osoba svoje bogatstvo ostavlja na raspolaganju određenim društvenim grupama koje će ispuniti osobine potrebne za administraciju vakufa. Shodno tome, uspostavljanje vakufa dovoljno je samo proglašavanje vakufa i nema potrebe za izjavom o prihvatanju od strane onih kojima će pomoći bogatstvo vakufa. Dakle, pored činjenice da u aktu o uspostavljanju ne potencira se primatelj vakufskih dobara, tehnički, naglašava se samo potrebu osoba koje je koriste, i to prihvaća se kao prihvaćanje druge strane, odnosno primatelja.

Islamski pravници su mišljenja da je vakif je odgovoran za vakuf, i on ga rukovodi i administrira sa njim tokom svog života. Na primjer: izgradnja, popravak, iznajmljivanje i distribucija vakufskih dobara. Vakif ima pravo da imenuje drugu osobu za nadzor vakufa. Ako vakif umre pravo nadzora ima osoba koju je vakif odredio prije njegove smrti, a ako niko nije imenovan, tada pravo nadzora pripada sucu koji se brine o poslovima vakufa, sudac se može direktno pobrinuti za vakuf, ili imenovati zamjenika koji će administrirati vakufom. Administrator vakufa se također može imenovati na osnovu uvjeta koji se traže od administratora i koji su spomenuti u vakufnamu. (Hatemi, 1969:45).

a) Upravljanje vakufima za vrijeme Kraljevine Jugoslavije

S završetkom Prvog svjetskog rata i stvaranjem Srpsko-hrvatsko-slovenskog kraljevstva formirane su dvije muslimanske zajednice: Islamska vjerska zajednica Bosne i Hercegovine koja je imala potpunu autonomiju utvrđenu u Ustav donesen iz vremena Austrougarsko carstvo. Sjedište joj je bilo u Sarajevu dok je njime upravljao Reis-ul-Ulama; i Vrhovni muftija, koji je obuhvatao muslimansku zajednicu Kosova, Makedonije, Crne Gore i Sandžaka. Sjedište joj je bilo Beograd, dok je glavni muftija, poznat kao Vrhovni muftija, bio zadužen za to. Za razliku od bosanskohercegovačkog rijaseta, vrhovni muftija je bio pod potpunom kontrolom Vlade SKS-a, odnosno Ministarstva vjera. Njegova djelatnost temeljila se na Uredbi usvojenoj 1919. godine koja je 1920. godine prešla u zakon. Prema odredbama te uredbe, sva vlast bila je koncentrirana na glavno muftijstvo, i na muftije okruga koje je imenovao ministar za vjeru. Na čelu tih institucija imenovani su pouzdaniji ljudi vlasti kao što su Hasan Rebac, vođa Muslimanske komore koja djeluje u okviru ministarstva, Mehmet Zeki glavni muftija, i Mustafa Kulenović, sekretar Vrhovnog ministarstva, Talat Selim, muftija u okrugu Bitola, Dž. H. Mejlić, muftija skopskog okruga, Ali Riza, muftija okruga Ohrid itd. (ĐAPM, 4:10-11)

b) Upravljanje vakufima za vrijeme SFRJ-a

Uspostavljanjem nove države komunističke Jugoslavije muslimanske zajednice ovih zemalja našle su potpuno neorganizirano, pa je kao rezultat toga, i vakufska

imanja koja u velikoj mjeri bila pod upravom Islamske zajednice. Situacija je bila još gora u Republici Makedoniji, posebno zbog potpune neorganiziranosti Islamske zajednice.

Kada je pod sloganom: "zemlja pripada onima koji to rade", nova komunistička vlast sa Zakonom o agrarnoj reformi od 1945. godine, koji je donijela Privremena narodna skupština nacionalizovala i konfiskovala gotovo cijelu vakufsku imovinu, osim odrđenih džamija.

Zakon o raspoređivanju stanova i poslovnih prostora od 17.02.1945. i Zakon o nacionalizaciji građevinskog zemljišta od 1958 godine posebno su oštetili vakufsku imovinu S obzirom na to da su te zgrade predstavljale najveći dio vakufske imovine u urbanim područjima. Glasnik, 1950:4-7)

c) Upravljanje vakufima u Sjevernoj Republici Makedoniji

Nakon proglašenja nezavisnosti Makedonije i odvajanja od jugoslovenske federacije 1990. godine, glavni zadatak Islamske zajednice bio je da se usredotoči na vraćanje uzurpiranih vakufa od strane države, posebno nakon usvajanja zakona o denacionalizaciji.

Aktivnost Islamske zajednice u pogledu restitucije vakufske imovine oduzete nasiljem počela je nakon što su počele reforme u svim oblastima društvenog života u Makedoniji koja tada još je bila pod Jugoslavijom. Visoki službenici Udruženja dostavili su relevantne zahtjeve političkim tijelima. Operacionalizacija tih tvrdnji uslijedila je nakon odluke Vrhovnog sabora Islamske zajednice SFRJ od 06.11.1990. Godine, kojom su mešihati bili angažovani da sastave popis svih nacionalizovanih nekretnina na teritorijama Jugoslavije do kraja ramazana (april 1991. godine), kako one preuzete nakon 1945. godine, tako i one koje su još uvijek u vlasništvu Islamske zajednice.

Analizom vakufa koji su ostali pod upravom Islamske zajednice u RSV-u utvrđeno je da se oni sastoje uglavnom od džamija, od kojih je veliki dio izgrađen na novim zemljištima koje su izgradili kasnije muslimansko stanovništvo, neke tekije, kao što su u Kicevu, Strugi i Ohridu, te neke trgovine u najgušće naseljenim albanskim muslimanskim gradovima, poput Skoplja (posebno starog pazara), Tetova, Gostivara i Struga. Pored toga, većina imanja vakufa koji su preostali iz vremena osmanske vlasti uzurpirana su u periodima različitih uprava koje su vladale tim prostorima. Treba napomenuti da je većina trenutnih nekretnina Islamske zajednice u RSV-u, kao što je Isa Begove medrese i Fakulteta islamskih nauka u Skoplju, ženska podružnica Isa Begove medrese u Skoplju, Tetovu, Gostivaru, zgrade Rijasata Islamske zajednice, raznih muftistva, izgrađene su u periodu od osamdesetih godina dvadesetog vijeka.

ZAKLJUČAK

Institucija vakufa bila je prisutna u svim sferama društvenog života na teritoriji RSV-a, postajući tako vrlo važan faktor ekonomskog, vjerskog i kulturnog razvoja ovog područja, te služio kao moćan instrument za pomoć, solidarnost i socijalnu podršku. Vakufi, kao posebne institucije solidarnosti i koji su služili kao katalizator

između države i stanovništva, jesu najvažnija odlika osmanske civilizacije i društva. To je sjajan sustav koji ima izuzetno efikasno mjesto u osnivanju i razvoju države i gradova u smislu društvenih, kulturnih, ekonomskih, političkih i mnogih drugih polja.

Vakufi su igrali važnu ulogu u povijesnom kontekstu, ali će njihov povratak, s jedne strane, ojačati kontekst vladavine zakona, dok će s druge strane promovirati pozitivan razvoj vjerskih obrazovnih i kulturnih procesa Islamske zajednice, i bit će u službi stanovništva i društva. Maksimalna posvećenost administracije Islamske zajednice u kontekstu povraćaja vakufske imovine dobar je primjer kako pravne tako i društvene posvećenosti ublažavanju nepravde koja je učinjena ovoj instituciji u prethodnom sistemu.

LITERATURA

1. Akgündüz, Ahmet (1988), *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara str. 45-47.
2. Amedoski, Dragana (2008), *Leskovački vakufi u periodu od Osmanskog osvajanja do kraja XVI veka*, Istorijski časopis, knjiga:LVII, Beograd.
3. Ekinci, Ekrem Buğra (2012), *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk*, Istanbul, Arı Sanat.
4. Gibb, H.A.R. (1958). *The Travels of Ibn Battuta*, London.
5. Handžić, A. (1977), *O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću (uloga države i vakufa)*, Prilozi za orijentalnu filologiju (POF) XXV, Sarajevo.
6. Hatemi, Hüseyin (1969), *Türk Hukukunda Vakıf Kurma Muamelesi: Önceki ve Bugünkü*, Istanbul.
7. Hrvačić, Esad (2001), *Vakuf – trajno dobro*, Sarajevo: El-Kalem.
8. Inaldžik, Halil (2003), *Osmansko Carstvo, Utopija*, Beograd.
9. Kaleshi, Hasan (1972), *Najstari Vakufski Dokumenti u Jugoslaviji na Arapskom Jeziku*, Priština.
10. Koprulu, Bulent (1951), *Tarihte Vakıflar, Hukuk fakultesi mecmuasi*, VIII/3-4, Ankara.
11. Muftić, Teufik (1973), *Arapsko-srpskohrvatski rječnik*, II dio, Sarajevo.
12. Özcan, Tahsin (2005) *“Osmanlı Vakıf Hukuku Çalışmaları”*, Türkiye Arastirmalari Literatür Dergisi, III/5, Istanbul.

RESUME

Waqf is an Islamic institution that has its foundations in Islamic legal sources: the Qur'an and the Sunnah. The norms on which waqf rests are established through the process of creation and interpretation of Islamic law by relevant Muslim jurists who set the waqf standards. In societies governed by the principles of Islamic law, endowments are mostly established in the context of waqfs. The waqfs used their funds to help support public institutions, because the waqf's income was mainly spent on humanitarian purposes. According to the concept of the Islamic faith, the sole owner of property is God and thus over the waqf itself. Although the states changed, the property of the waqf and humanitarian institutions were guaranteed. In the decree of the waqf, the founder is the

one who decided on the purpose of the waqf property and the waqf itself, he also determined the conditions for how the waqf will be managed. The general manager, that is, the mutevelija, is appointed by the founder of the waqf himself. During the Ottoman state, the state judiciary controlled and followed the work of the waqf. Waqf played an invaluable role in the development of Muslim society and economy in the territory of the Republic of North Macedonia. In many historical periods, when different state systems in this region were in crisis, the Waqfis took the initiative and supplemented the weaknesses and weakness of the state. This was evident in the fields of religion, education, culture, health, social, economic affairs, etc. It is well known that, under repressive measures in past sociopolitical systems, the Waqf property was confiscated, nationalized and destroyed in various ways. During the reign of the Austro-Hungarian Monarchy, the Kingdom of the SKS, the Yugoslav Kingdom and the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia, over 95% of vacant property was confiscated, nationalized and destroyed in various ways.

An analysis of the waqfs that remained under the administration of the Islamic Community in the RNM found that they consisted mainly of mosques, much of which was built on new land built by the later Muslim population, some tekkes, such as in Kicevo, Struga and Ohrid, and some shops in the most densely populated Albanian Muslim cities, such as Skopje (especially the old market), Tetovo, Gostivar and Struga. In addition, most of the waqf estates that remained from the time of the Ottoman rule were usurped during the periods of various administrations that ruled those areas. It should be noted that most of the current Islamic Community real estate in RNM, such as the Isa Bey Madrasa and the Faculty of Islamic Sciences in Skopje, the women's branch of the Isa Bey Madrasa in Skopje, Tetovo, Gostivar, the Islamic Community Riyasat building, various muftis, were built in period of the eighties of the twentieth century.

Throughout history, the waqf has been in the service of Muslims, always maintaining their basic charity and human purpose, their return, on the one hand, will strengthen the context of the rule of law, while on the other, it will promote the positive development of the religious educational and cultural processes of the Islamic community, and will at the service of the population and society. The maximum commitment of the Islamic community administration in the context of reclaiming waqf property is a good example of both legal and social commitment to alleviate the injustice done to this institution in the previous system.

Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

Vol. 19, str. 147-166, 2020 god., web lokacija gde se nalazi rad: <http://um.uninp.edu.rs>

Tematska oblast u koju se svrstava rad: Društvene i humanističke nauke / podoblast: Pravo

Datum prijema rada: 30.03.2020.

Datum prihvatanja rada: 30.12.2020.

UDK : 343.53:368(497)

doi: 10.5937/univmis2019147M

Pregledni rad

KRIVIČNO DELO PREVARE U OSIGURANJU U KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRBIJE I ZEMLJAMA U OKRUŽENJU

Bilgaip Maznikar

Univerzitet u Novom Pazaru

Novi Pazar, Srbija

bilgaip.maznikar@gmail.com

Apstrakt

U radu se obrađuje krivično delo prevare u osiguranju kroz analizu aktuelnih odredbi krivičnog zakonodavstva Republike Srbije i zemalja u okruženju. Od zemalja u okruženju autor analizira odredbe krivičnog zakonodavstva Hrvatske i Bosne i Hercegovine, po pitanju propisivanja krivičnog dela prevare u osiguranju. Cilj rada je da se ukaže na različite modele inkriminacije ovog specifičnog vida prevarnog ponašanja. Pored uporedno pravne analize, autor u radu ukazuje i na vrste i pojavne oblike ovog krivičnog dela, nudeći na kraju rada predloge unapređenja delatnosti na polju suprotstavljanja ovoj društveno-negativnoj pojavi.

Ključne reči: prevara, osiguranje, krivično pravo, krivično zakonodavstvo.

CRIME OF INSURANCE FRAUD IN CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF SERBIA AND NEIGHBOUR COUNTRIES

Abstract

The paper deals with the criminal offense of insurance fraud by analyzing the current provisions of the criminal legislation of the Republic of Serbia and countries in the region. From the neighbour countries, the author analyzes the provisions of the criminal legislation of Croatia and Bosnia and Herzegovina regarding the prescribing of the criminal offense of insurance fraud. The aim of the paper is to point out different models of incrimination of this specific form of fraudulent behavior. In addition to comparative legal analysis, the author points out the types and forms of this criminal act, offering at the end of the paper suggestions for improving the activity in the field, counteracting this socially negative phenomenon.

Key words: fraud, insurance, criminal law, criminal legislation.

UVOD

Osnovna smisao osiguranja jeste zasnovana na potrebi čoveka da svoj život i imovinu zaštititi od rizika razne vrste. Pod terminom osiguranje podrazumeva se upravljanje rizikom, u smislu prenosa mogućeg rizika sa osiguranika, tj. fizičkog ili

pravnog lica na određeno osiguravajuće društvo, tj. drugo pravno lice. U tom smislu, pojedinci i privredni subjekti voljni su da plaćaju osiguranje u vidu premija osiguranja osiguravajućim kućama. Osiguravajuća društva udružuju rizike pojedinih osiguranika (pojedinaca i privrednih subjekata) u tzv. zajednice rizika i na bazi statistički uprosečenih podataka o očekivanom ostvarenju štetnog događaja određuju premiju. Udruživanje rizika, koje leži u osnovi modernog osiguranja, znači da se gubici nekolicine proširuju na čitavu grupu, tako da u tom procesu prosečan gubitak predstavlja zamenu za stvarni gubitak (Njegomir, 2014:1).

Problem nastaje kada dođe do informacione asimetrije, a to je situacija kada jedna strana poseduje više ili bolje informacije u odnosu na drugu stranu, što je često slučaj u transakcijama u kojima prodavac više zna nego kupac, mada se može desiti i obrnuto. Informaciona asimetrija dovodi do pojave, odnosno problema negativne selekcije rizika u osiguranju i pojave moralnog hazarda. Pojava negativne selekcije rizika se u osiguranju javlja zbog činjenice da su za osiguranje najzainteresovaniji pojedinci kod kojih je verovatnoća ostvarenja rizika najveća a koji, zbog činjenice da će kod njih šteta nastati sa verovatnoćom koja je veća od prosečne, sa aspekta osiguravajućeg društva predstavljaju najmanje poželjne klijente. Reč je o osiguranicima koji će osiguravajućem društvu izazvati veće štete od onih na bazi kojih je osiguravajuće društvo izvršilo kalkulaciju premije osiguranja i dovesti do smanjenja profitabilnosti osiguravajućeg društva, odnosno nemogućnosti nadoknade nastale štete (Njegomir, 2014:2). Problem koji nastaje usled negativne selekcije rizika pojačava se činjenicom da će osiguranici čiji je rizik veći od prosečnog nastojati da svoj rizik prenesu na osiguravajuće društvo a da će oni osiguranici kod kojih je verovatnoća ostvarenja štetnog događaja manja od prosečnog izbegavati osiguranje. Na taj način se upravo najmanje poželjni klijenti javljaju u većem broju a premija izračunata na bazi prosečne verovatnoće ostvarenja rizika neće biti dovoljna da nastale štete pokrije zato što je veći broj osiguranika sa rizikom iznad prosečnog nego onih čiji je rizik ispod prosečnog (Njegomir, 2014:4). Ova pojava dovodi do povećanja nivoa premije osiguranja što je posledica velikog broja osiguranika koji imaju viši prosečni nivo rizika i zbog toga predstavljaju najmanje poželjne klijente. Sve ovo dalje rezultira smanjenjem interesovanja za osiguravajuće pokriće klijenata, odnosno osiguranika kod kojih je verovatnoća nastanka štete manja, jer oni polaze od činjenice da će naknada iz osiguranja biti manja od premije koju bi trebalo da plate. Moralni hazard je problem informacione asimetrije koji se javlja nakon određenih transakcija. U kontekstu osiguranja, moralni hazard predstavlja situaciju u kojoj pojedinci i privredni subjekti zahvaljujući obezbeđenosti od negativnog ishoda, imaju manji strah od prihvatanja rizika. Moralni hazard u osiguranju se određuje kao nepostojanje dovoljnog podsticaja na brižljivo i savesno ponašanje osiguranika u prisustvu osiguranja koje dovodi do povećanja verovatnoće nastanka ili veličine štete (Njegomir, 2014:5). Moralni hazard nastaje u situacijama kada lice ne snosi sve posledice za svoje akcije. U osiguranju, ako je sa osiguranikom zaključen ugovor o osiguranju, osiguranik neće imati podsticaj da preduzme sve mere da spreči nastanak štetnog događaja, ako osiguravajuće društvo u potpunosti snosi rizik od štetnog događaja. Usled toga, osiguravajuće društvo u ugovoru mora da predvidi da će osiguranik učestvovati u slučaju nastale štete. Moralni hazard kod osiguranja nastaje kada osiguravajuće društvo ne može da vrši nadzor nad ponašanjem osiguranika u

slučaju zaključenog ugovora o osiguranju. Problem negativne selekcije i moralni hazard u osiguranju, čine značajan deo problema upravljanja rizikom. Ove pojave povećavaju troškove osiguranja, odnosno troškove premija osiguranja, jer prevare utiču negativno na finansijski rezultat i stabilnost organizacije za osiguranje. Radi eliminisanja negativnog finansijskog rezultata organizacije za osiguranje posežu za povećanjem premija, što se negativno odražava na reputaciju same organizacije za osiguranje ali i na smanjenje poverenja u finansijski sistem zemlje. Poseban problem je što 90-95% poštenih osiguranika plaća uvećanu premiju zbog onih 5-10% nepoštenih, koji su nepošteno ostvarili korist kroz prevaru osiguranja (Ristić, Đoković, 2013:302). Ovo nas ujedno dovodi to problema prevare u osiguranju i rekacije krivično pravne represije, kao ultima ratio sredstva države za suprotstavljanje ovom vidu društveno negativnog ponašanja.

POJAM I KARAKTERISTIKE PREVARE I PREVARE U OSIGURANJU

Pojam prevare podrazumeva aktivnost koja je nezakonita i koja podleže krivičnom gonjenju i sankcijama kao pretećem ishodu, odnosno rezultatu. U pravnom smislu, prevara predstavlja akt izazivanja zablude, odnosno dovođenje nekog lica u zabludu i držanje u zabludi sa jednim ciljem da bi se na taj način pribavila protivpravna imovinska korist. Dakle, ključni elementi prevare su namera i zabluda. Namera predstavlja svest kod učinioca da svojim ponašanjem kod drugog lica prouzrokuje ili održava zabludu (Dragojlović, 2019:673). Zabluda predstavlja pogrešnu predstavu o nekoj činjenici ili okolnostima. Namera se može vršiti aktivnim radnjama: uveravanje da određena stvar poseduje kvalitete koje ne poseduje, prikrivanje činjenica koje bi uticale na donošenje odluka na zaključenje ugovora i slično. Pasivne radnje kojima se vrši prevara jesu ne činjenje nikakvih postupaka u cilju otklanjanja zablude kod druge ugovorne strane ni nakon uočavanja da zabluda postoji. Savremeno parvo insistira na dva uslova koja moraju biti ispunjena kumulativno da bi se neko ponašanje shvatilo kao prevarno. Prvi uslov je objektivne prirode i odnosi se na radnju kojom se izaziva i održava zabluda kod nekog lica, a drugi uslov je subjektivan i odnosi se na nameru jednog lica da se kod drugog izazove i održi zabluda (Dragojlović, 2019:673).

Prevara u osiguranju ili osiguranička prevara, odnosno zloupotreba osiguranja se različito definiše u različitim krivično-pravnim sistemima. U nekim krivično-pravnim sistemima ona je definisana kao posebno krivično delo, a u nekima je ovo delo obuhvaćeno krivičnim delom prevare, ali zbog toga što krivično delo prevara u osiguranju obuhvata drugačiju kriminalnu zonu, u odnosu na krivično delo prevare, u mnogim zakonodavstvima ovo krivično delo inkriminiše se kao posebno. Prema Smernicama o sprečavanju, otkrivanju i uklanjanju uzroka prevare u osiguranju koje je donela Narodna Banka Srbije, pod prevarom u osiguranju podrazumeva se: "...činjenje ili nečinjenje s namerom sticanja nepoštene ili protivzakonite koristi za učesnika u prevari ili za treće lice."

Dakle, za osiguraničku prevaru ključno je to što je za dovršeno krivično delo potrebno znatno manje nego kod klasičnog krivičnog dela prevare. Naime, nije

potrebno da je neko, tj. osiguravajuće društvo dovedeno u zabludu, a još manje da je ono učinilo nešto na štetu svoje ili tuđe imovine. S druge strane, osiguranička prevara je uži pojam jer se odnosi samo na osiguranu stvar koja se uništava, oštećuje, sakriva i sl. u nameri da se naplati osigurana suma (eventualno, i na telo učinioca ukoliko je predviđen oblik izazivanja telesne povrede ili narušavanja zdravlja takođe u istoj nameri). Pod prevaram u osiguranju mogao bi se podrazumevati čin protivpravnog zahtevanja isplate od osiguravača po osnovu lažne potvrde o polisi osiguranja. Takođe, prevare u osiguranju, u težem obliku, se javljaju u slučaju da osiguranici sami pričine odnosno namerno izazovu štetni događaj kako bi pribavili protivpravnu imovinsku korist. Osnovno polazište koje racionalizuje kriminalno ponašanje kod takvih osiguranika jeste njihovo uverenje da osiguravajuća društva raspolažu znatnim finansijskim sredstvima te ih zbog toga mogu oštetiti (Njegomir, 2014:2).

KLASIFIKACIJA I POJAVNI OBLICI PREVARA U OSIGURANJU

Za razumevanje prevara u osiguranju, neophodno je navesti i njihovu klasifikaciju, a jedna od glavnih jeste podela na tvrde i meke prevare (Petrović, Stojanović, 2012:61). Tvrde prevare se zasnivaju na unapred smišljenim planovima koji sadrže izmišljene informacije, netačne informacije, koje često uključuju više lica koji su skloni kriminalu. Glavni cilj je da se od osiguravajućih društava dobije novac za pričinjenu lažiranu štetu. Primeri tvrde prevare su brojni, kao na primer režiranje lažne saobraćajne nesreće u kojoj se iznuđuje žrtva, lažiranje nesreće u kojoj je došlo do navodnih povreda. Dakle, tvrde prevare obuhvataju unapred izmišljene, fabrikovane planove i šeme kako bi se dobio novac od osiguranja (Petrović, Stojanović, 2012:65).

Meke prevare su više rasprostranjene nego tvrde prevare i u sebi ne sadrže umišljaj, već predstavljaju kriminal mogućnosti gde osiguranici koriste ukazanu priliku da preuveličaju svoja potraživanja prema osiguravajućim društvima. Na primer, kada učestvuje u saobraćajnoj nezgodi, osiguranik može da traži nadoknadu koja znatno prevazilazi štetu stvarno načinjenu na njegovom automobilu. Meke prevare su takođe ozbiljne kao tvrde prevare, jer se javljaju češće nego tvrde i po zakonu velikih brojeva mogu imati značajnu finansijsku težinu, jer zbog gubitaka koje izazivaju osiguravajućim društvima, imaće za posledicu veće premije osiguranja kako bi osiguravajuća društva povratila gubitke od mekih prevara.

Svaka vrsta osiguranja se bavi različitim problemom, tako da za svaku vrstu osiguranja postoji drugačija prevara koja se prilagođava toj vrsti osiguranja kako bi bila realizovana. U Republici Srbiji, susednim zemljama ali i u svetu, uočeno je da se najveći broj prevara dešava u osiguranju motornih vozila kako u naknadi šteta iz osnova autoodgovornosti tako i iz osnova auto kasko osiguranja kao i u lažiranju medicinske dokumentacije. Karakteristične su prevare u osiguranju motornih vozila gde se mogu se izdvojiti nekoliko karakterističnih načina kako se neopravdano uzima novac od osiguranja: lažiranje saobraćajnih nezgoda, uvećanje štete, sumnjivi nalazi saobraćajnih veštaka, prijavljivanje sumnjivih povreda.

LAŽIRANJE SAOBRAĆAJNIH NEZGODA

Kod ove vrste prevare, dolazi do insceniranja saobraćajnih nezgoda, dogovaranja saobraćajne nezgode, prijavljivanje fiktivnih nezgoda. Kod dogovorenih saobraćajnih nezgoda učesnici se dogovaraju oko mesta događaja, načina događaja, oštećenja koja su nastala pri čemu je uglavnom jedno vozilo oštećeno. Primer lažiranja saobraćajnih nezgoda jeste da je vozilo oštećeno na drugom mestu i u drugo vreme pa je doveženo „na mesto nezgode“ i prijavljeno policiji da izvrši uviđaj kako bi se šteta naplatila po auto kasko osiguranju.

Uvećanje štete

Kada je u pitanju ova vrste prevare u osiguranju, kod osiguranika se, usled nezadovoljstva zbog štete na autu, javlja želja za većom nadoknadom od stvarnog oštećenja. U tom slučaju oštećeni pokušava i u velikom broju slučajeva uspeva da uveća štetu prijavljivanjem ranijih oštećenja, donošenjem predračuna iz najskupljih servisa ili uvećanih fiktivnih računa a vrlo često i premeštanjem havarisanih delova sa drugih vozila na svoje. U nekim slučajevima u dogovoru sa proceniteljem ili veštakom koji utvrđuje obim oštećenja slika se drugo vozilo radi uvećanja štete a najčešće su u pitanju vazdušni jastuci čijim aktiviranjem cena znatno uvećava visinu štete (Ristić, Đoković, 2013:304).

Sumnjivi nalazi saobraćajnih veštaka

U pojedinim slučajevima saobraćajni veštaci rade za određene advokatske kancelarije i prilikom izrade nalaza rade tako da advokat ima argumenata da na sudu potražuje naknadu i tamo gde realno nema osnova (Ristić, Đoković, 2013:306). Na primer, u saobraćaju, NN vozilo se iz jedne trake ubacilo u drugu ispred vozila Citroen koje je prikočilo bez tragova i bez kontakta sa NN vozilom. Vozilo VW Golf naleće na zadnju stranu vozila Citroen i za nezgodu „nije odgovoran“ vozač VW Golfa već NN vozilo jer isto nije moglo zbog gužve da održava bezbedno odstojanje koje je preporučeno raznim komentarima Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima . Naravno da se preporučeno odstojanje odnosi na puteve van naselja gde vozači voze opuštenije i gde ono može da se ostvari. U gradu vozači voze sa povećanom pažnjom uvek spremni da reaguju na opasnost koju mogu u svakom trenutku očekivati, što ovde očito nije bio slučaj (Ristić, Đoković, 2013:306).

Prijavljivanje sumnjivih nezgoda

Sumnjivo povređivanje i lekarska dokumentacija koja to prati, takođe predstavljaju jedan vid prevare u osiguranju gde se daju lažne dijagnoze i gde postoji mogućnost da „povređeni“ preuveliča svoju bol, odnosno svoju povredu i da povredu koja je nastala ranije prikaže kao povredu u predmetnoj saobraćajnoj nezgodi. Veliki broj odštetnih zahteva se zasnivao na trzajnim povredama vrata u saobraćajnim

nezgodama. U određenim slučajevima lekarski izveštaji su rađeni bez znanja lekara na način da je medicinska sestra u pogodnom momentu overila nalaze pečatom lekara, a kasnije u iste popunjavala podatke o povređenom i dijagnozu.

KRIVIČNO DELO PREVARA U OSIGURANJU U KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRBIJE

Krivično delo prevara u osiguranju poznao je Krivični Zakonik Kraljevine Jugoslavije 1929. godine, pod nazivom osiguranička prevara. Naime, član 340 ovog KZ je propisao da krivično delo prevare u osiguranju čini lice koje u nameri da dobije osiguranu svotu, sakrije, ošteti ili uništi osiguranu stvar, potopi ili razbije brod, ili bilo koje saobraćajno sredstvo koje je osigurano.

Navedeno krivično delo nije postojalo u Krivičnom zakoniku Republike Srbije pre donošenja Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog Zakonika iz 2009. godine. Krivično delo prevara u osiguranju iz člana 208a Krivičnog zakonika nalazilo se u XXI glavi, koja propisuje krivična dela protiv imovine, i isto je bilo propisano na sledeći način.

Pomenuti član je prpopisivao jedan osovni, dva kvalifikovana i jedan privilegovani oblik ovog krivičnog dela.

U stavu jedan člana 208a opisana je radnja osnovnog oblika krivičnog dela u osiguranju koja se ogleda u navođenju nekog lica na određeno činjenje ili nečinjenje kojim oštećuje svoju imovinu ili imovinu nekog drugog lica. Ovakvo navođenje učinilac vrši na dva načina: dovođenjem drugog lica u zabludu ili njegovim održavanjem u zabludi (Simovnović, 2010: 403). Dovođenje u zabludu je, u stvari, stvarenje pogrešne predstave kod nekog lica o nečemu, dok održavanje u zabludi predstavlja aktivno podržavanje pogrešne predstave kod drugog lica, koja kod njega već postoji. Međutim, za raliku od prećutkivanja kojom se stvara obmana, ovde delatnost mora da bude aktivna (od strane učinioca) da bi se pogrešna predstava učvrstila (Jovanović, 1983:416). Obmana je sredstvo kojim se određeno lice dovodi u zabludu ili u njoj održava, i u smislu ovog člana ona se vrši: lažnim prikazivanjme ili prikrivanjem činjenica, davanjem lažnih mišljenja i izveštaja, davanjem lažne procene, podnošenjem neistinite dokumentacije ili na drugi način (član 208a stav 1 KZ RS). Za postojanje ovog oblika neophodno je postojanje namere pribavljanja protivpravne imovinske korist za sebe ili drugog. Dakle, u osnovnom obliku krivičnog dela prevare u osiguranju alternativno su date sledeće radnje izvršenja ovog obilika krivičnog dela:

- lažno prikazivanje;
- prikrivanje činjenica;
- davanje lažnih mišljenja i izveštaja;
- davanje lažne procene;
- podnošenje neistinte dokumentacije;
- na drugi način dovodi ili održava u zabludi.

Alternativno propisivanje radnji izvršenja znači, da je za postojanje ovog dela dovoljno preduzimanje jedne od napred navedenih radnji. Takođe, da bi postojalo ovo delo, mora da budu ispunjeni i objektivni uslovi a to je da se radi o pitanjima u vezi

sa osiguranjem, te da je jednom ili više napred navedenih radnji lice dovedeno ili održavano u zabludi, kao i da je usled toga učinilo ili nije učinilo nešto na štetu svoje ili tuđe imovine. Subjektivni uslov postojanja ovog dela tiče se postojanja namere pribavljanja sebi ili drugome protivpravne imovinske koristi.

Lažno prikazivanje se sastoji u tvrđenju da postoje činjenice koje, u stvari, ne postoje (objektivno nepostojeće činjenice). Ovde se zapravo radi o tzv. izvrtanju činjenica, odnosno njegovom prikazivanju u svetlu koje je drugačije od onoga što je u realnosti.

Prikrivanje činjenica znači njihovo prećutkivanje i stvaranje takve situacije da neko lice ne sazna činjenice koje bi ga odvratile od određenog činjenja ili nečinjenja, tj. propuštanja (Jović, 2011:163). Prikrivanje činjenica se sastoji u prikazivanju kao nepstojećih činjenica koje u stvarnosti objektivno postoje, odnosno nastojanju učinioca krivičnog dela da pasivni subjekt (lice koje obmanjuje) za njih ne sazna (Simonović, 2010:404).

Davanje lažnih mišljenja i izveštaja je radnja obmane koja se ogleda u sačivanjanju mišljenja ili izveštaja, koji su od značaja za utvrđivanje štete, na način da njihova sadržina ne odgovara stvarnom stanju po pitanju nastale štete. Naime, osiguravajuća društva, se prilikom isplate štete, uvek oslanjaju na izveštaje i mišljenja eksperata iz raznih profesija (Nikač, Vučić, 2015:178). Sačinjavanje mišljenja ili izveštaja sa neistinitom sadržinom u zabludu se dovode ovlašćena lica osiguravajućih društava, po pitanju načina ili visine i vrste nastale štete.

Davanje lažne procene je vid obmanjujuće radnje koji vrše ovlašćena lica koja su u obavezi da iznesu procene o načinu, vrsti i visini nastale štete, a koji se ogleda u davanju procene neistinitog sadržaja.

Podnošenje neistinite dokumentacije podrazumeva dostavljanje, odnosno prezentovanje isprava sa lažnim podacima, kao i bilo kog drugog pojedinačnog dokumenta koji sadrži lažan podatak koji je relevantan za utvrđivanje štete (Nicević, Ivanović, 2013:173). Dakle, važno je da su podaci koji se nalaze u dokumentima lažni, tj. da ne odgovaraju stvarnom stanju stvari, odnosno drugim činjenicama koje su relevantne za utvrđivanje načina nastanka, vrste i visine štete. Ovde se postavlja pitanje sticaja između između krivičnog dela prevara u osiguranju (član 208a) i krivičnog dela falsifikovanja isprava (član 355). U vezi sa ovim pitanjem, kada je delo prevare u osiguranju izvršeno pravljem ili upotrebom lažne sprave, opravdan je stav da ne postoji sticaj već samo krivično delo prevare u osiguranju (Stojanović, 2014:237).

Na drugi način dovodi ili održava u zabludi je poslednji od propisanih načina izvršenja osnovnog oblika krivičnog dela prevare u osiguranju, koji obuhvata sve one radnje kojima se dovode u zabludu lica koja su sadužena za donošenje odluke po pitanju naknade štete od osiguranja, a koje nisu obuhvaćene prethodnim radnjama, a koje su od značaja za utvrđivanje načina nastanka, vrste i visine štete.

Objekt krivičnog dela prevare u osiguranju je imovina uopšte, tj. pokretna, nepokretna, imovinska prava i interesi. Posledica krivično dela prevare u osiguranju se sastoji u nastupanju imovinske štete za pasivnog subjekta ili za neko drugo lice i ona se uglavnom ispoljava u umanjenju imovine pasivnog subjekta ili nekog drugo lica. Za razliku od krivičnog dela prevare kod koje je pasivni subjekt pre svega lice, koje se dovodi u zabludu, ovde je pasivni subjekt pravno lice, lice na štetu čije imovine

je lice koje je dovedeno ili odžavano u zabludi nešto učinilo ili propustilo da učini (Stojanović, 2017:721). Kod ovog krivičnog dela se uglavnom osiguravajuće ustanove dovode u zabludu i navode da isplate određenu, propisanu sumu osiguraniku, čime one trpe štetu. Što nas navodi na zaključak da je ovo krivično delo pre svega usmereno prema osiguravajućim društvima (Marinković, Lajić, 2012:162).

Izvršilac svih oblika krivičnog dela prevare u osiguranju može biti svako lice. Međutim, uzimajući u obzir opis radnji izvršenja ovog dela, da se zaključiti da se uglavnom u praksi kao izvršiocu ovog dela mogu javiti osiguranici, odnosno lica koja su ovlašćena za davanje procena, mišljenja, izveštaja i na drugi način utvrđivanja činjenica koje su od značaja za način utvrđivanja štete, vrste ili visine iste.

Za osnovni oblik ovog krivičnog dela predviđene je kazna zatvora od šest meseci do pet godina i novčana kazna.

Drugi oblik ovog krivičnog dela je privilegovani oblik i on postoji kada je radnja osnovnog oblika krivičnog dela prevare u osiguranju izvršena samo u nameri nanošenja štete drugome (član 208a stav 2 KZ RS). Za razliku od osnovnog oblika krivičnog dela prevare u osiguranju, kod privilegovanog oblika dela nedostaje namera pribavljanja protivpravne imovinske koristi od strane učinioca dela. Delo se u stvari vrši, da se pasivnom subjektu koji se dovodi u zabludu nanese imovinska šteta njegovom sopstvenom radnjom, ili pak da ono nanese štetu nekom trećem licu. Činjenica da ne postoji namera pribavljanja imovinske koristi od strane učinioca dela, ovaj oblik prevare u osiguranju čini lakšim, odnosno privilegovanim oblikom. Za drugi, odnosno privilegovani oblik ovog krivičnog dela predviđena je kazna zatvora od šest meseci i novčana kazna.

Prvi kvalifikovani oblik krivičnog dela prevare u osiguranju će postojati ako je izvršenjem osnovnog ili privilegovanog oblika pribavljena imovinska korist, odnosno naneta šteta u iznosu koji prelazi četrstopešest hiljada dinara (član 208a stav 3 KZ RS). Za ovaj teži oblik dela predviđena je kazna od jedne do osam godina i novčana kazna.

Drugi kvalifikovani oblik krivičnog dela prevare u osiguranju će postojati ako je izvršenjem osnovnog ili privilegovanog oblika pribavljena imovinska korist, odnosno naneta šteta u iznosu koji prelazi milion i petsto hiljada dinara (član 208b stav 4 KZ RS). Za ovaj teži oblik učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina i novčanom kaznom.

Kada je u pitanju krivica, umišljaj je jedini stepen vinosti kod svih oblika krivičnog dela prevare u osiguranju. Potrebna je i namera pribavljanja protivpravne imovinske koristi sebi ili drugom, odnosno namera da se drugo lice ošteti izvršenjem krivilnog dela u slučaju privilegovanog oblika (Simonović, 2010:415).

Gonjenje za krivično delo prevara u osiguranju se preduzima isključivo po službenoj dužnosti.

Dakle, osnovni oblik krivičnog dela prevara u osiguranju iz člana 208a stav 1. Krivičnog zakonika činilo je lice koje u vezi sa osiguranjem, a u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist dovede koga lažnim prikazivanjem ili prikrivanjem činjenica, davanjem lažnih mišljenja i izveštaja, davanjem lažne procene, podnošenjem neistinite dokumentacije ili ga na drugi način dovede u zabludu ili ga održava u zabludi, i time ga navede da ovaj na štetu svoje ili tuđe imovine nešto učini ili ne učini. Međutim, način na koji je krivično delo prevare u osiguranju tada

formulisano čini ga suvišnim, jer u njegovom zakonskom opisu iz prethodno citiranog člana 208a Krivičnog zakonika, nije navedeno ništa što ne bi moglo biti podvedeno pod zakonski opis krivičnog dela prevare. Ono što je specifično za prevare o oblasti osiguranja, i što se u praksi obilato javlja, a što bi se teško moglo podvesti od krivično delp prevare, jeste tzv. "osiguranička prevara". Naime, osiguranička prevara kriminalni oblik ponašanja koji je različit od krivičnog dela prevare i zbog svoje specifičnosti, jer obuhvata šire kriminalno područje i nije potrebno dovođenje ili održavanje u zabludi pasivnog subjekta, već je dovoljno preduzimanje aktivnosti u toj nameri, stoga je bilo je bilo neophodno propisati krivično delo prevare u osiguranju ga na drugačiji način, što je preciznije učinjeno odredbom člana 24. Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika od 24.11.2016. godine, gde je propisano da se član 208a briše, a izmenama Krivičnim zakonikom, odredbom člana 27. istog zakona, inkriminirano je krivično delo prevara u osiguranju (tzv. osiguranička prevara) u članu 223a i spada u grupu krivičnih dela protiv privrede (glava dvadeset druga), dok je krivično delo prevara u osiguranju iz člana 208a KZ spadalo u grupu krivičnih dela protiv imovine (glava dvadeset prva), pri čemu se, i pored identičnog zakonskog naziva krivičnog dela „prevara u osiguranju“, zapravo radi o dva različita krivična dela, a što proizilazi iz zakonskih opisa bića navedenih krivičnih dela. Ono što je karakteristično za tzv. osiguraničku prevaru, odnosno krivično delo prevare u osiguranju na način kako je ono propisano u članu 223a, a što nije bio slučaj sa bićem dela iz člana 208 Krivičnog zakonika iz 2009. godine, jeste to da za dovršeno krivično delo potrebno znatno manja posledica. Naime, nije potrebno da je neko, tj. osiguravajuće društvo, dovedeno u zabludu, a još manje da je ono učinilo nešto na štetu svoje ili tuđe imovine (Stojanović, 2017:723). Naravno, odve postoji i razlika u smislu obima primene, jer se kod osiguraničke prevare, krivično-pravna zaštita odnosi samo na osiguranu stvar koja se uništava, oštećuje, sakriva i sl., odnosno telo učinioca (kod oštećenja zdravlja) radi naplate osituranja.

Prema odredbama člana 223a krivično delo prevara u osiguranju (tzv. osiguranička prevara) ima dva osnovna i dva kvalifikovana oblika.

Prvi osnovni oblik krivičnog dela prevara u osiguranju iz člana 223a stav 1. Krivičnog zakonika od 24.11.2016. godine (sa stupanjem na snagu 01.03.2018. godine) čini lice koje u nameri da od društva za osiguranje naplati ugovorenu sumu, uništi, ošteti ili sakrije osiguranu stvar, pa zatim prijavi štetu (član 223a stav 1 KZ RS).

Shodno navedenom radnja osnovnog oblika prevare je dvoaktna radnja. Prvi segment radnje je dat u alternativnom obliku o obuhvata uništenje, oštećenja ili sakrivanje osigurane stvari. Dok se drugi segment ogleda u prijavljivanju štete. Ovde treba napomenuti, da za razliku od drugog osnovnog oblika, gde je propisano da se prijavljivanje vrši osiguravajućem društvu, kod ovog oblika je zakonodavac propustio da precizira kome se šteta prijavljuje. U tom smislu, treba uzeti da se u smislu postojanja ovog krivičnog dela šteta prijavljuje osiguravajućem društvu, odnosno društvu za osiguranje kako je to propisano važećim Zakonom o osiguranju.

Uništenje podrazumeva takvu fizički, tj. materialnu promenu na dobru (odnosno na objektu radnje krivičngo dela) koja u potpunosti onemogućava njegovo dalje postojanje i funkcionisanje (Jović, 2011:150).

Oštećenje podrazumeva negativnu fizičku, tj. materijalnu promenu na dobru u celini (odnosno objektu radnje krivičnog dela) ili nekom njegovom delu koja poremećuje ali ne dovodi u pitanje njegovo postojanje i funkciju (Jović, 2011:150).

Sakrivanje podrazumeva sklanjanje dobra, kamufliranje, prenošenje na neko drugo mesto, tako da ono ostaje nedostupno za uvid drugim licima, a to često podrazumeva fingiranje krađe, odnosno predstavljanje da je ta stvar nestala ili ukradena.

Kada je u pitanju objekt radnje osnovnog oblika, radi se o osiguranoj stvari, koja može biti kako pokretna, tako i nepokretna stvar.

Za ovaj oblik dela predviđena je kazna zatvora od tri meseca do tri godine.

Drugi osnovni oblik čini lice koje u nameri da od društva za osiguranje naplati osiguranu sumu za slučaj telesnog oštećenja, telesne povrede ili narušenja zdravlja, prouzrokuje sebi takvo oštećenje, povredu ili narušenje zdravlja, pa zatim podnese zahtev osiguravajućem društvu (član 223a stav 2).

Kao i prvi osnovni oblik, i drugi osnovni oblik predstavlja dvoaktnu radnju. Prvi akt se ogleda u pruzrokovanju sebi oštećenja, povrede ili narušenja zdravlja, dok se drugi odgleda u podnošenju zahteva osiguravajućem društvu. Kod ovog oblika krivičnog dela prevare u osiguranju, objekt radnje je sam izvršilac.

Treći oblik dela je prvi kvalifikovani oblik koji će postojati kada je usled izvršenja radnje prvog ili drugog osnovnog oblika ovog krivičnog dela, pribavljena imovinska korist, odnosno naneta šteta koja prelazi iznos od četrsto-pedeset hiljada dinara. Za ovaj oblik dela predviđena je kazna zatvora od jedne do osam godina.

Četvrti oblik dela je drugi kvalifikovani oblik koji će postojati kada je usled izvršenja radnje prvog ili drugog osnovnog oblika ovog krivičnog dela, pribavljena imovinska korist ili je naneta šteta koja prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara. Za ovaj oblik dela propisan je kazna zatvora od dve do deset godina.

Kada je u pitanju subjektivni element krivičnog dela prevare u osiguranju, za sve oblike je neophodan umišljaj, kao oblik vinosti. Pored toga, neophodno je i postojanje određene namere, koja se ogleda u tome da se od osiguravajuće društva naplati osigurana suma. Ovde treba napomenuti, da pojedini autori, poput profesora Stojanovića, sa pravom ističu pitanje neophodnosti unošenja u biće krivičnog dela namere naplate osiguranja od osiguravajućeg društva, kad kao drugi akt stoji neophodnost prijavljivanja štete, odnosno podnošenja zahteva osiguravajućem društvu (Stojanović, 2017:724). Naime, preduzimanje drugog akta, odnosno prijavljivanja štete ili podnošenja zahteva za naplatu štete, ukazuje na postojanje te namere.

Po pitanju posledice ovo krivično delo spada u delatnosna krivična dela, za razliku od krivičnog dela prevare u osiguranju iz člana 208a Krivičnog zakonika iz 2009. godine. Dakle, za postojanje osnovnih oblika nije neophodno da je i došlo do dovođenja u zabludu, odnosno da je šteta naplaćena. Ovakvo stanovište navodi nas na zaključak da kod osnovnih oblika ovog dela je moguće ostvarenje samo nesvršenog pokušaja, dok je svršeni pokušaj nemoguć, iz razloga što se samim dovršenjem radnje izvršenja dovršava i krivično delo. Takođe treba istaći, da s obzirom na zaprećenu kaznu, taj pokušaj nije kažnjiv po zakonu. Kada su u pitanju teži oblici, za njihovo postojanje je neophodno da je i došlo do ostvarivanja protivpravne imovinske koristi u napred navedenim iznosima.

Kada je u pitanju aktivni subjekt, oba osnovna oblika može izvršiti bilo koje lice. Pasivni subjekt kod oba oblika je društvo za osiguranje, odnosno lice koje se bavi poslovima osiguranja u skladu sa propisima koji regulišu tu oblast.

Zbog napred navedenih različitosti u biću krivičnog dela, može se reći da je došlo do pravnog diskontinuiteta između prevara u osiguranju propisane članom 208a Krivičnog zakonika iz 2009. godine i krivičnog dela prevare u osiguranju propisanog članom 223a Krivičnog zakonika iz 2016. godine. Naime, radnja izvršenja osnovnog oblika krivičnog dela iz predašnjeg člana 208a stav 1. KZ sastoji se u navođenju nekog lica da, u vezi sa osiguranjem, nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine i to dovodenjem u zabludu tog lica lažnim prikazivanjem ili prikriivanjem činjenica, davanjem lažnih mišljenja i izveštaja, davanjem lažne procene, podnošenjem neistinite dokumentacije ili održavanjem istog u zabludi, dok se radnja izvršenja osnovnog oblika krivičnog dela prevara u osiguranju iz člana 223a stav 1. KZ sastoji u uništenju, oštećenju ili sakrivanju osigurane stvari i prijavljivanju štete, a subjektivni element krivičnog dela iz člana 208a stav 1. KZ, osim umišljaja, jeste bila i namera da se dovodenjem ili održavanjem u zabludi pasivnog subjekta sebi ili drugom pribavi kakva protivpravna imovinska korist, dok je kod krivičnog dela iz člana 223a stav 1. postojećeg KZ umišljaj pojačan namerom naplate ugovorene sume od društva za osiguranje.

Krivično delo prevara u osiguranju (član 208a KZ-a) koje je bilo u primeni do 28.02.2018.godine u stavu 1. propisivalo je kažnjavanje učinioca zatvorom od šest meseci do pet godina i novčanom kaznom, dok izmenama i dopunama (Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (Službeni glasnik RS broj 94/2016 od 24.11.2016.g. član 27.) prevara u osiguranju koje se primenjuje počev od 01.03.2018.godine (član 223a KZ-a) u stavu 1. i 2. propisuje kažnjavanje učinioca zatvorom od tri meseca do tri godine. Što se tiče poređenja stavova 3. i 4. propisan je identičan raspon kažnjavanja zatvorskom kaznom, od jedne do osam godina zatvora, odnosno od dve do deset godina zatvora, ali ono što je bitno jeste da je članom 208a, u svakom od 4 stava propisano i novčano kažnjavanje, što nije slučaj sa novim članom prevare u osiguranju kojim se ne propisiju i novčano kažnjavanje.

U cilju jasnijeg sagledavanja razlike u biću krivičnog dela prevare u osiguranju pre i nakon donošenja Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika - „Službeni glasnik RS“, broj 94/2016 od 24.11.2016. godine), a koje izmene su u odnosu na ovo krivično delo stupile na snagu dana 01.03.2018. godine, navodimo primer presude Vrhovnog kasacionog suda 27.06.2018. kojom oslobađa od optužbe lica AA i BB koja su okrivljena po osnovu pravosnažne presude Trećeg osnovnog suda u Beogradu 3K.br.6957/13 od 10.03.2017. godine i Višeg suda u Beogradu Kž1.br.737/17 od 03.04.2018. godine. Naime, dana 16.06.2011. godine, u Lazarevcu, u stanju uračunljivosti, svesni svog dela i da je ono zabranjeno, pri čemu su hteli njegovo izvršenje, u nameri da sebi ili drugom pribave protivpravnu imovinsku korist, okrivljeni AA, sa umišljajem pokušao da podnošenjem neistinite dokumentacije dovede u zabludu ... „VV“, a u vezi sa osiguranjem, i time ih navede da na štetu svoje imovine isplate premiju osiguranja, na taj način što je u Filijali ... „VV“ u ..., prijavio kasko štetu na vozilu „...“, a koja je navodno nastala u saobraćajnoj nezgodi koja se dogodila na putu Sremčica - Železnik, dana 12.06.2011. godine, oko 09,00 časova, kada je vozilo „...“ registarskih oznaka ..., broja šasije ..., sletelo sa puta na desnu

stranu i udario drvo, kojom prilikom je oštećen prednji kraj i desna bočna strana vozila, iako vozilo zapravo nije oštećeno u predmetnoj saobraćajnoj nezgodi, u čemu je osumnjičenom pomogao okrivljeni BB, koji je kao policijski službenik USP-SPI izašao na lice mesta i sačinio zapisnik o uviđaju saobraćajne nezgode, sa nedostacima u zapisniku i umesto oštećene prednje i desne strane vozila uslikao levu stranu vozila, a koje nedostatke su utvrdili istražitelji osiguravajuće kuće preko ... „VV“, koji su izašli na mesto nezgode i gde su zaključili da ne postoje nikakvi tragovi sletanja sa puta, niti da su oštećenja vozila nastala na mestu na kome je 12.06.2011. godine uviđaj saobraćajne nezgode izvršio policijski službenik, okrivljeni BB, usled čega je odštetni zahtev okrivljenog AA odbijen,

- čime bi okrivljeni AA izvršio krivično delo prevara u osiguranju u pokušaju iz člana 208a stav 1. u vezi člana 30. Krivičnog zakonika („Službeni glasnik RS“, broj 72/2009 od 03.09.2009. godine, sa stupanjem na snagu 11.09.2009. godine), a čime bi okrivljeni BB izvršio krivično delo prevara u osiguranju u pokušaju pomaganjem iz člana 208a stav 1. u vezi članova 30. i 35. Krivičnog zakonika („Službeni glasnik RS“, broj 72/2009 od 03.09.2009. godine, sa stupanjem na snagu 11.09.2009. godine). Okrivljeni AA je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 8 (osam) meseci, dok je okrivljenom BB izrečena uslovna osuda kojom mu je utvrđena kazna zatvora u trajanju od 8 (osam) meseci i istovremeno određeno da se ista neće izvršiti ukoliko okrivljeni u roku od 3 (tri) godine od dana pravnosnažnosti presude ne učini novo krivično delo, te su obojici okrivljenih izrečene i novčane kazne u iznosu od po 50.000,00 (pedesethiljada) dinara koje su dužni da plate sudu u roku od 3 meseca od dana pravnosnažnosti presude, a ukoliko to ne učine sud će novčane kazne zameniti kaznama zatvora tako što će se svakih započelih 1.000,00 dinara novčane kazne računati za 1 dan zatvora, s tim da kazne zatvora ne mogu biti duže od 6 meseci. Okrivljeni su obavezani da naknade sudu troškove krivičnog postupka, o čijoj visini će sud odlučiti naknadno posebnim rešenjem.

Naime, nakon donošenja prvostepene presude, kojom su okrivljeni oglašeni krivim zbog izvršenja krivičnog dela prevara u osiguranju iz člana 208a stav 1. KZ (okrivljeni AA u pokušaju u vezi člana 30. KZ, a okrivljeni BB u pokušaju pomaganjem u vezi članova 30. i 35. KZ), je izmenjen Krivični zakonik, između ostalog i u pogledu ovog krivičnog dela, na taj način što je na osnovu Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika („Službeni glasnik RS“, broj 94/2016 od 24.11.2016. godine), a koje izmene su u odnosu na ovo krivično delo stupile na snagu dana 01.03.2018. godine, dakle pre donošenja drugostepene presude Višeg suda u Beogradu Kž1.br.737/17 od 03.04.2018. godine, krivično delo prevara u osiguranju iz člana 208a KZ, prestalo je da postoji, odnosno po zakonu nije više krivično delo, pa su stoga pravilnom primenom zakona okrivljeni AA i BB u ovom krivičnom postupku morali biti oslobođeni od optužbe za krivično delo prevara u osiguranju iz člana 208a stav 1. KZ, za koje su optuženi i pravnosnažno oglašeni krivim, a na šta se osnovano ukazuje u podnetom zahtevu za zaštitu zakonitosti branioca okrivljenih - advokata Zorana Steljića.

Odredbom člana 24. Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika („Službeni glasnik RS“, broj 94/2016 od 24.11.2016. godine) je propisano da se član 208a briše. Odredbom člana 27. istog zakona je predviđeno da se glava dvadeset druga menja, te da se u okviru ove glave koja obuhvata krivična dela protiv privrede, između

ostalnih, nalazi i krivično delo prevara u osiguranju iz člana 223a. Odredbom člana 42. navedenog Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika je predviđeno da odredbe članova 24. i 27. ovog zakona stupaju na snagu 01. marta 2018. godine.

Osnovni oblik krivičnog dela prevara u osiguranju iz člana 208a stav 1. Krivičnog zakonika („Službeni glasnik RS“, broj 72/2009 od 03.09.2009. godine, sa stupanjem na snagu 11.09.2009. godine), čini lice koje u vezi sa osiguranjem, a u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist dovede koga lažnim prikazivanjem ili prikrivanjem činjenica, davanjem lažnih mišljenja i izveštaja, davanjem lažne procene, podnošenjem neistinite dokumentacije ili ga na drugi način dovede u zabludu ili ga održava u zabludi, i time ga navede da ovaj na štetu svoje ili tuđe imovine nešto učini ili ne učini.

Osnovni oblik krivičnog dela prevara u osiguranju iz člana 223a stav 1. Krivičnog zakonika („Službeni glasnik RS“, broj 94/2016 od 24.11.2016. godine, sa stupanjem na snagu 01.03.2018. godine) čini lice koje u nameri da od društva za osiguranje naplati ugovorenu sumu, uništi, ošteti ili sakrije osiguranu stvar, pa zatim prijavi štetu.

Imajući u vidu napred citiranu odredbu člana 24, te odredbu člana 27. Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika („Službeni glasnik RS“, broj 94/2016 od 24.11.2016. godine), Vrhovni kasacioni sud je ocenio da je pomenuta inkriminacija sadržana u odredbi člana 208a stav 1. KZ, koja je okrivljenima AA i BB u ovom krivičnom postupku stavljena na teret optužnim aktom javnog tužioca KT.br.10299/11 od 20.09.2013. godine, izmenjenim podneskom KT.br.10299/11 od 12.12.2014. godine, prestala da postoji u vreme donošenja drugostepene presude, odnosno u vreme odlučivanja po žalbama izjavljenim protiv prvostepene presude, jer se nova inkriminacija sadržana u odredbi člana 223a stav 1. KZ razlikuje od stare inkriminacije, zbog suštinskih razlika u bitnim obeležjima bića krivičnog dela prevara u osiguranju.

Naime, da je došlo do diskontinuiteta u odnosu na staru inkriminaciju, ukazuje to da u izmenjenom Krivičnom zakoniku krivično delo prevara u osiguranju iz člana 223a spada u grupu krivičnih dela protiv privrede (glava dvadeset druga), dok je krivično delo prevara u osiguranju iz člana 208a KZ spadalo u grupu krivičnih dela protiv imovine (glava dvadeset prva), pri čemu se, i pored identičnog zakonskog naziva krivičnog dela „prevara u osiguranju“, zapravo radi o dva različita krivična dela, a što proizilazi iz zakonskih opisa bića navedenih krivičnih dela. Ovo imajući u vidu da se radnja izvršenja osnovnog oblika krivičnog dela iz člana 208a stav 1. KZ sastoji u navođenju nekog lica da, u vezi sa osiguranjem, nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine i to dovođenjem u zabludu tog lica lažnim prikazivanjem ili prikrivanjem činjenica, davanjem lažnih mišljenja i izveštaja, davanjem lažne procene, podnošenjem neistinite dokumentacije ili održavanjem istog u zabludi, dok se radnja izvršenja osnovnog oblika krivičnog dela prevara u osiguranju iz člana 223a stav 1. KZ sastoji u uništenju, oštećenju ili sakrivanju osigurane stvari i prijavljivanju štete, a subjektivni element krivičnog dela iz člana 208a stav 1. KZ, osim umišljaja, jeste i namera da se dovođenjem ili održavanjem u zabludi pasivnog subjekta sebi ili drugom pribavi kakva protivpravna imovinska korist, dok je kod krivičnog dela iz člana 223a stav 1. KZ umišljaj pojačan namerom naplate ugovorene sume od društva za osiguranje.

Dakle, imajući u vidu da je odredbom člana 24. Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika („Službeni glasnik RS“, broj 94/2016 od 24.11.2016. godine, sa stupanjem na snagu 01.03.2018. godine) član 208a KZ brisan, a da, po nalaženju Vrhovnog kasacionog suda, inkriminacijom iz člana 208a stav 1. KZ („Službeni glasnik RS“, broj 72/2009 od 03.09.2009. godine, sa stupanjem na snagu 11.09.2009. godine) i onom iz člana 223a stav 1. KZ („Službeni glasnik RS“, broj 94/2016 od 24.11.2016. godine, sa stupanjem na snagu 01.03.2018. godine) ne inkriminiše isto ponašanje izvršioca, pa stoga krivično delo za koje su okrivljeni optuženi i pobijanom pravnosnažnom presudom oglaseni krivim, nakon što je član 208a KZ brisan izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, nema pravni kontinuitet sa posebnim krivičnim delom sada propisanim u članu 223a stav 1. KZ.

PREVARA U OSIGURANJU U KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU BOSNE I HERCEGOVINE

Ovo krivično delo u Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine (KZ FBiH) propisano je u članu 302, Krivičnim zakonom Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (KZ BD BiH) u članu 296 i nosi naziv zloupotreba osiguranja, a u Krivičnom zakoniku Republike Srpske (KZ RS) propisano je u članu 273 pod nazivom osiguranička prevara. Ovo krivično delo predstavlja novinu u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine i njegovim propisivanjem nastoji se da se spreče i suzbiju pokušaji da se naplati fiktivna ili fingirana šteta od osiguranja. Ovde treba napomenuti da se u krivičnom zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine i u krivičnom zakonodavstvu Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine ovo delo nalazi u glavi dvadeset petoj – Krivična djela protiv imovine, dok je u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske ono smešteno u glavi dvadeset jedan – Krivična dela protiv privrede i platnog promete.

Kada je u pitanju krivično delo zloupotrebe osiguranja u krivičnom zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine i krivičnom zakonodavstvu Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, oba zakona propisuju dva osnovna oblika i mogućnost oslobođenja od kazne učinioca osnovnih oblika ovog dela ako je odustao od štetnog zahteva pre nego što sazna da je otkriven.

Prema KZ FBiH i KZ BD BiH prvi osnovni oblik krivičnog dela zloupotrebe osiguranja vrši lice koje u nameri da od osiguravajućeg društva naplati osiguranu sumu, uništi, ošteti ili sakrije stvar koja je osigurana protiv uništenja, oštećenja, gubitka ili krađe, i zatim prijavi štetu (član 302 KZ FBiH stav 1 i član 296 stav 1 KZ BD BiH).

Na osnovu navedenog možemo zaključiti da su tvorci navedenih zakona ovakvom inkriminacijom, predvideli dvoaktnu radnju dela. Radnja izvršenja krivičnog dela sastoji se iz uništenja, oštećenja ili sakrivanja stvari koja je osigurana protiv uništenja, oštećenja, gubitka ili krađe, a zatim prijavljivanja štete. Prvi akt se sastoji od preduzimanja jedne od alternativno datih radnji (uništenja, oštećenja ili sakrivanja osigurane stvari). Drugi akt predstavlja prijavljivanje lažne štete. Delo se

smatra svršenim prijavljivanjem lažne štete. Izvršilac krivičnog dela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj.

Za ovo krivično delo u KZ FBiH i KZ BD BiH propisana je novčana kazna ili kazna zatvora do dve godine.

Drugi osnovni oblik krivičnog postoji kada lice u nameri da od osiguravajućeg društva naplati osiguranu sumu za slučaj telesnog oštećenja, telesne povrede ili narušenja zdravlja, prouzrokuje sebi takvo oštećenje, povredu ili narušenje zdravlja i zatim prijavi štetu (član 302 stav 2 KZ FBiH i člana 296 stav 2 KZ BD BiH). Radnja izvršenja ovog oblika se ogleda u prouzrokovanju sebi kakvog oštećenja, povrede ili narušenja zdravlja u nameri naplate odštete od osiguravajućeg društva i prijavi iste (lažne) štete. Kao i kod prvog osnovnog oblika, radnja je data kao dvoaktna. Sa aspekta krivice potreban je umišljaj, kao i namera naplate lažne odštete. Delo će biti svršeno činom prijavljivanja lažne štete. Za ovaj oblik dela propisana je ista kazna kao i za prvi osnovni oblik.

U stavu 3 oba zakona predviđena je mogućnost dobrovoljnog odustanka od dela i samim tim oslobođenja od kazne, ako učinilac prvog ili drugog osnovnog oblika odustane od odštetnog zahteva pre nego što sazna da je otkriven. Na ova način tvorcima zakona su potencijalnim učiniocima ovog dela pružili mogućnost, odnosno poslednju šansu za odustanak od kriminalne namere i samim tim izbegavanja kažnjavanja (član 302 stav 3 KZ FBiH i člana 296 stav 3 KZ BD BiH).

Kada je u pitanju krivično zakonodavstvo Republike Srpske ono predviđa dva osnovna oblika, dva kvalifikovana oblika i kažnjivost za pokušaj dela osiguraničke prevare.

Osnovni oblik dela vrši lice koje u nameri da od osiguravajućeg društva naplati osiguranu sumu, ošteti ili sakrije stvar koja je osigurana od navedenih rizika, pa zatim prijavi štetu. Kao i kod KZ FBiH i KZ BD BiH, radi se o dvoaktnom delu. Takođe, po pitanju ostalih elemenata bića (umišljaja, posledice i sl.) važi sve što je rečeno u prethodnom delu rada. Za ovaj oblik dela predviđena je kao kazna novčana kazna ili kaznom zatvora do tri godine (član 273 stav 1 KZ RS).

Drugi osnovni oblik će postojati kada je lice u nameri da od osiguravajućeg društva naplati osiguranu sumu za slučaj telesnog oštećenja, telesne povrede ili narušenja zdravlja, prouzrokuje sebi takvo oštećenje, povredu ili narušenje zdravlja (član 273 stav 2 KZ RS). I po pitanju ovog oblika važi sve što je rečeno za Federaciju i Brčko Distrikt, s tim da za razliku od ovog oblika u Federaciji, odnosno Brčko Distriktu, ne radi o dvoaktnom delu., tj. za postojanje dela nije potrebno da je učinilac lažnu štetu i prijavio, već je dovoljno da je preduzeo neku od navedenih radnji u nameri naplate lažne štete. Propisana kazna za ovaj oblik je ista kao i za prvi osnovni oblik.

Prvi kvalifikovani oblik dela će postojati ako je izvršenjem prvog ili drugog osnovnog oblika pribavljena imovinska korist u iznosu koji prelazi 10.000 KM, zašta je propisana kazna od šest meseci do pet godina (član 273 stav 3 KZ RS). Drugi kvalifikovani oblik će postojati ako je izvršenjem prvog ili drugog osnovnog oblika pribavljena imovinska korist u iznosu koji prelazi odnosno 50.000 KM (član 273 stav 3 KZ RS). Dakle, za postojanje kvalifikatornih oblika, koji su propisani jednim stavom, neophodno je ostvarenje i objektivnih okolnosti dela, koji se ogledaju u pribavljanju imovinske koristi u datim iznosima.

U četvrtom stavu KZ RS propisano je kažnjavanje za pokušaj prvog i drugog osnovnog oblika dela osiguraničke prevare.

KRIVIČNO DELO PREVARA U OSIGURANJU U REPUBLICI HRVATSKOJ

Kaznenim zakonom Republike Hrvatske propisano je krivično delo koje se odnosi na zloupotrebu u osiguranju. U glavi XXIII važećeg Kaznenog zakona, među krivičnim delima protiv imovine, članom 238. propisano je krivično delo zloupotrebe u osiguranju. Ovo krivično delo ustalilo se u Hrvatskoj i pod pojmom prevara u osiguranju, i uvedeno je u krivično pravni sistem Hrvatske Kaznenim zakonom iz 1997. godine i to u članu 225 po ugledu na model koj je primenjen u austrijskom krivičnom zakonodavstvu (Božić, 2017:307). Ovde treba napomenuti da do januara 1998. godine, odnosno do stupanja na snagu Kaznenog zakona iz 1997. godine krivično delo zloupotrebe osiguranja se podvodilo pod opštu odredbu krivičnog dela prevare iz člana (224 KZ RH) (Kaleb, 2012:6). Iako je krivično delo zloupotrebe u osiguranju uvedeno u katalog inkriminacija prema uzoru na austrijski kazneni zakon koji propisuje u § 151. zloupotrebu osiguranja kao pripremne radnje prevare u osiguranju, to krivično delo ne obuhvata i radnje koje predstavljaju pokušaj prevare, pa kad učinilac uđe u fazu pokušaja, u tom slučaju nema mesta kažnjavanju za zloupotrebu osiguranja (Mršić, 2011:18). Shodno navedenom, ovde treba napomenuti da je krivično delo zluporabe osiguranja iz čl. 225. KZ/97 predstavljalo pogrešnu recepciju odredbe § 151 austrijskog KZ, koja obuhvata samo pripremne radnje za prevaru ali ne i prijavljivanje jer prijavljivanjem štete učinilac ulazi u fazu pokušaja prevare. Dodavanjem u čl. 225. st. 1. KZ/97 prijavljivanja kao obilježja izigran je ratio legis odredbe (kažnjavanje već i pripremnih radnji prevare u cilju proširenja krivičnopravne zaštite), a u praksi je stvorena zbrka jer se istom radnjom ostvarivao pokušaj prevare i dovršena zloupotreba osiguranja (Turković, i dr. 2013:309). Iz tog razloga su iz člana 225 stav 1. i 2. KZ/97 izbrisane reči “i zatim prijavi štetu”. Tako oblikovana zloupotreba osiguranja supsidijarnog je karaktera, tj. bit će kažnjiva samo ako učinilac nije svojim radnjama otpočeo ostvarenje bića krivičnog dela prevare iz čl. 224. KZ/97. U stavu 1. i 2. opis dela proširen je tako da obuhvata i radnje kojima se ide za time da se davanja iz osiguranja pribave drugome (tako i § 151 austr. KZ i § 265 nemački KZ). Iz teksta stav 2 članka 225. KZ/97 ispušteno je “telesno oštećenje” jer je već obuhvaćeno telesnom ozljedom (povredom). Istaknuto je da se ovo delo odnosi na različite oblike osiguranja (Turković, i dr. 2013:310).

Danas, je krivično delo zluporaba osiguranja propisano u članu 238 Kaznenog zakona Hrvatske i ima dva osnovna oblika.

Krivično delo zloupotreba u osiguranju može učiniti bilo koja osoba koja sa osiguravajućim društvom zaključi polisu o osiguranju. Prvi osnovni oblik ovog krivičnog dela čini ono lice koje s ciljem da sebi ili drugome pribavi osigurninu (odštetu), uništi, ošteti ili sakrije stvar koja je osigurana protiv uništenja, oštećenja, gubitka ili krađe (član 238 stav 1 KZ RH). Dakle, pojavni oblici izvršenja krivičnog dela prevare u osiguranju se sastoje u uništenju, oštećenju ili skrivanju stvari, koja je osigurana protiv uništenja, oštećenja, gubitka ili krađe. Analizirajući način

inkriminacije hrvatskog zakonodavca možemo zaključiti kako krivično delo zloupotrebe osiguranja može da učini svakao lice (*delicta communia*) koja je sklopilo ugovor o osiguranju i koja na prevaran način želi da naplati odštetu. Cilj ovakvog delovanja učinioa treba da bude pribavljanje sebi ili drugome odštete, pa se zbog toga ovo delo još kolikvijalno naziva i “prevara u osiguranju” ili “osiguravateljna prevara i sl. (Primorac, Primorac, 2015: 541).

Uzevši u obzir da se kao radnje ovog krivičnog dela alternativno propisuju uništenje, oštećenje ili sakrivanje stvari koje je osigurana protiv uništenja, oštećenja, gubitka ili krađe, upravo tim radnjama (uništenjem, oštećenjem ili skrivanjem stvari) učinilac postupa s ciljem da sebi ili drugom pribavi iznos odštete od stvari koja je osigurana od ovakvih događaja. Hrvatski zakonodavac je ovakvom formulacijom nastoja da spreči svako fiktivno prijavljivanje štete kao i njenu neosnovanu naplatu.

Uzevši u obzir inkriminaciju hrvatskog zakonodavca po pitanju zloupotrebe osiguranja, da se zaključiti da je ovo delo supsidijarnog karaktera, tj. da će postojati samo ukoliko učinilac svojom radnjom nije ostvario biće krivičnog dela prevare iz člana 236 KZ RH.

Sa aspekta posledice, ovo delo se smatra dovršenim predizumenjem jedne od alternativno datih radnji, tako da nije potrebno da je došlo i do prijavljivanja štete ili pribavljanja odštete. Ako bi ipak, došlo do prijavljivanja štete, tada će postojati pokušaj krivičnog dela prevare iz člana 236 KZ RH ili o svršenom delu prevare.

Po pitanju vinsti potreban je umišlja, i to u obliku namrere sticanja koristi za sebe ili drugog, kao i svesti učinioa o svim okolnostima koji čine ovo delo kažnjivim, kao i njegova volja da isto počini. Takođe, ono što treba istaći, jeste da pokušaj ovog krivilnog dela nije kažnjiv. Zakonodavac je za ovaj oblik krivičnog dela propisao kaznu zatvora do tri godine.

Drugi osnovni oblik ovog krivičnog dela čini ono lice koje s ciljem da sebi ili drugome pribavi pravo iz osiguranja, socijalnog osiguranja ili socijalne skrbi (pomoći), hini (lažira) lažira bolest, tjelesno ozlijedi (povredi) sebe ili drugoga, ili drugome naruši zdravlje (član 238 stav 2 KZ RH). Za ovaj oblik osnovni oblik zluporabe osiguranja takođe je poropisan kazna zatvora do tri godine.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Prevare u osiguranju jesu negativna pojava koja se poslednjih godina ispoljava kroz različite oblike krivičnih dela koja predstavljaju opasnost za državu, pravni i ekonomski sistem i nanosi štetu zajednici, pravnim i fizičkim licima.

Gledano sa aspekta različitih modela inkriminacije ovog krivičnog dela, možemo uočiti da je u krivičnom zakonodavstvu Srbije, Federacije Bosne i Hercegovine, Brčko Distrikta i Republike Srpske (osim drugog osnovnog oblika) ovo delo predviđeno kao dvoaktno delo, koje se sastoji od prevarne radnje (uništenja, oštećenja, sakrivanja osigurane stvari ili oštećenja zdravlja) i prijavljivanja lažne štete. Sa druge strane hrvatski zakonodavac se opredelio za inkriminaciju prevare u osiguranju kao pripreme radnje prevare u okviru poslova sa osiguranjem, na način da je ovo delo predviđeno kao jednoaktno. A to je samo izvršenje prevarne radnje (uništenja, oštećenja, sakrivanja osigurane stvari, odnosno oštećenja zdravlja). U

krivičnom zakonodavstvu hrvatske, prijavljivanje lažne štete nije element bića ovog krivičnog dela, već bi se eventualni preduzimanjem ovakve radnje ispunilo biće klasičnog krivičnog dela prevare. Takođe, ono što se da primetiti, da je za razliku od ostalih obrađenih zakonodavstava, hrvatski zakonodavac jedino predvideo da se namera učinioca odnosi na ostvarivanje protivpravne imovinske koristi i za drugog, dok je kod ostalih predviđeno samo ostvarivanje protivpravne imovinske koristi za sebe. Na posletku, uočljiva je i razlika u smislu pozicije na kojoj se ovo krivično delo nalazi, pa je u Republici Srbiji i Republici Srpskoj ono u glavi krivičnih dela protiv privrede, dok je u Hrvatskoj, Federaciji BiH i Brčko Distriktu ono smešteno u glavu krivičnih dela protiv imovine. Na osnovu ovoga zaključujemo, kom zaštitnom objektu je zakonodavac dao primat, imovini ili ekonomskom sistemu zemlje.

Kada govorimo o suprotstavljanju ovom obliku prevarnog ponašanja, kao prvi korak ka suzbijanju jeste podizanje svesti i znanja građana i društvene zajednice o štetnim posledicama koje se izvršenjem krivičnog dela prevara u osiguranju odražavaju na osiguravajuća društva i posredno na fizičke i pravne subjekte i to kroz medijske kampanje, tribune, organizovane skupove. Veliki deo javnosti ne smatra pevare u osiguranju značajnim krivičnim delom, niti da se osiguravajućim društvima nanosi velika šteta s obzirom da osiguravajuća društva prime više novca po osnovu zaključenja polisa, nego što isplate na ime odšteta.

Takođe, potreban je permanentan proces edukacije sudija, tužilaca, policijskih službenika i drugih lica za primenu zakona i međusobna saradnja i koordinacija rada ovih službenika u svrhu suzbijanja ovog krivičnog dela.

Neophodno je da se edukuju zaposleni u osiguravajućim društvima u oblasti otkrivanja prevara i da osiguravajuća društva uspostave saradnju sa svim ržavnim institucijama, MUP-om i tužilaštvom u cilju razmene informacija o vidovima prevara.

Od posebnog je značaja kaznena politika sudova i sankcije izrečene za izvršenje krivičnog dela prevare u osiguranju. U ovom kontekstu, naročito je važno oduzimanje imovine koja je stečena krivičnim delom, a pravni osnov čini Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela.

Prevare u osiguranje ne nanose štetu samo osiguravajućim društvima koja zbog toga imaju velike troškove, već ovo krivično delo pogađa i savesne osiguranike koji zbog nastale štete skuplje plaćaju polise osiguranja, s obzirom da osiguravači, odnosno osiguravajuća društva rizik od prevara uračunavaju u cenu.

Ova vrsta krivičnog dela negativno utiče na ugled države, jer sa aspekta analize stranih poslovnih partnera za potencijalne investicije, visoka stopa kriminalnih dela predstavlja nesigurno područje za realizaciju investicija, što je od posebne važnosti za našu zemlju kao članicu za pristup Evropskoj Uniji.

BIBLIOGRAFIJA

1. Božić, V., Kaznenopravni aspekti prijave i zluporaba u osiguranju kao oblik neznatnog i organiziranog kriminaliteta, Zbornik Pravnog fakulteta u Podgorici, god. XLIII, br.40, Pravni fakultet, Podgorica, 2017, str. 300-320.

2. Dragojlović, J., Krivično delo prevare u osiguranju, *Kultura polisa: časopis za negovanje demokratske političke kulture*, god. XVI, br. 38, Udruženje za političke nauke SCG Ogranak u Novom Sadu, Novi Sad, 2019, str. 671-682.
3. Jovanović, Lj. Krivično pravo – posebni deo, Beograd, 1983.
4. Jović, M., Krivično pravo – opšti deo, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, 2011.
5. Jović, M., Krivično pravo – posebni deo: skripta I, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, 2011.
6. Kaleb, Z., Kazneno djelo prijevare i zlouporabe u osiguranju, *Informator*, Zagreb, br. 6082., 20.06.2012. str. 6.
7. Kazneni zakon Republike Hrvatske (Narodne novine, br. 110/97).
8. Kazneni zakon Republike Hrvatske (Narodne Novine, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19).
9. Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 33/2013 - prečišćen tekst, 47/2014 – ispravka 26/2016, 13/2017 i 50/2018).
10. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017).
11. Krivični zakonik ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016).
12. Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije, Sl. novine br. 33-XVI.
13. Krivični zakonik Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske broj: 64/17 od 13.07.2017).
14. Marinković, D., Lajić, O., Kriminalistička metodika, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2012.
15. Mršić, G.: Kazneno djelo zlouporabe osiguranja u sudskoj praksi, *Informator*, Zagreb, br. 5988-5989, 27. i 30. 07. 2011.
16. Narodna banka Republike Srbije, Smernica br. 6 o sprečavanju, otkrivanju i uklanjanju uzroka prevare u osiguranju, Beograd, 2014.
17. Nicević, M., Ivanović, A., Privredni kriminalitet, Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, 2013.
18. Nikač, Ž., Vučić, Lj., Prevare u osiguranju u Republici Srbiji od 2010. do 2013. godine, *Bezbednost* vol. 57, br. 1, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, 2015, str. 175-196.
19. Njegomir, V., Prevare u osiguranju, 2014, <https://centarzaosiguranje.com/wp-content/uploads/2014/12/prevare-u-osiguranju-prof-dr-vladimir-njegomir.pdf>, dostupno na dan 08.08.2019.
20. Petrović, S., Stojanović, M., Prevare u osiguranju, *Tokovi osiguranja*, vol. 1, br. 1, Dunav osiguranje, Beograd, str. 50-74.
21. Primorac, D., Primorac, Ž., Pravni aspekt prijave u kasko-osiguranju jahti – plovila za sport i razonodu, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 52, vol. 2, Split, 2015, str. 523-548.
22. Ristić, Ž., Đoković, A., Prevare u osiguranju u Republici Srbiji, *Zbornik radova, XII Simpozijum "Veštačenje saobraćajnih nezgoda i prevare u osiguranju"*, Udruženje osigurivača Srbije, Divčibare, 2013, str. 301-317.
23. Simonović, D., Krivična dela u srpskoj legislativi, *Službeni glasnik*, Beograd, 2010.
24. Stojanović, Z. Krivično pravo: priručnik za polaganje pravosudnog ispita, *Službeni glasnik*, Beograd, 2014.
25. Stojanović, Z., Komentar krivičnog zakonika, *Službeni glasnik*, Beograd, 2017.
26. Turković, K., Novoselac, P., Grozdanić, V., Kutrović Mišić, A., Derenčinović, D., Bojanić, I., Munivrana Vajda, M., Mrčela, M., Nola, S., Roksandić Vidlička, S., Tripalo

- D., Maršavelski, A., Komentar Kazenenog zakona i drugi izvori novoga hrvatskog kaznenog zakonodavstva, Narodne Novine, Zagreb, 2013.
27. Zakon o bezbednosti saobraćaja na putevima ("Sl. glasnik RS", br. 41/2009, 53/2010, 101/2011, 32/2013 - odluka US, 55/2014, 96/2015 - dr. zakon, 9/2016 - odluka US, 24/2018, 41/2018, 41/2018 - dr. zakon, 87/2018 i 23/2019).
 28. Zakon o izmenama i dopunama krivičnog zakonika ("Službeni glasnik RS", broj 72/2009).
 29. Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (Službeni glasnik RS", broj 94/2016).
 30. Zakon o osiguranju ("Sl. glasnik RS", br. 139/2014).

REZIME

The paper deals with the criminal offense of insurance fraud by analyzing the current provisions of the criminal legislation of the Republic of Serbia and countries in the region. From the neighbour countries, the author analyzes the provisions of the criminal legislation of Croatia and Bosnia and Herzegovina regarding the prescribing of the criminal offense of insurance fraud. The aim of the paper is to point out different models of incrimination of this specific form of fraudulent behavior. In addition to comparative legal analysis, the author points out the types and forms of this criminal act, offering at the end of the paper suggestions for improving the activity in the field, counteracting this socially negative phenomenon.

HODONIMIJA CRNOGORSKOG POLIMLJA

Draško Došljak

Filološki fakultet
Nikšić – Crna Gora
drasko.d@t-com.me

Apstrakt

U ovom radu je dat pregled hodonimije po naseljima (nazivi ulica, trgova, mostova) crnogorskog Polimlja, kao i njihova motivacija. Hodonimi nijesu samo orjentiri u jednom naselju ili gradu, iako imamo na umu da je to njihova primarna funkcija. Oni su i kulturni spomenici jedne sredine – imena po kojima se jedan grad prepoznaje.

Na teritoriji crnogorskog Polimlja je zabilježeno 232 hodonima, koji daju preciznu sliku kulturološkog ambijenta u ovoj sredini. Kao nosioci određenih simbola, hodonimi predstavljaju različite društvene, političke i kulturne slike, kao i prostorne orjentire. Hodonimi crnogorskog Polimlja su vezani za određene značajne ličnosti ovoga kraja i šire, kao i za neke, za ove sredine, važne geografske pojmove.

Ključne reči: Crnogorsko Polimlje, Berane Bijelo Polje, onomastika, hodonim, antropohodonim, semantika.

HODONIMY OF THE MONTENEGRIN POLIMLJE

Abstract

In this project, the autor is giving a retrospective of hodonimy and it's motivation in the Montenegrin Polimlje. Hodonyms are very important elements of historical development, changes, cultural and lingual processes and entire development of civilization. About 232 hodonyms, wich give us the true picture of cultural athmosphere in this area, were written in the Montenegrin Polimlje. As the bearers of certain symbols, hodonyms represent different social, political and cultural pictures, as well as social frames. Hodonyms in the Montenegrin Polimlje are connected with some very important people from this area and with magnificent geographic items.

Key words: Montenegrin Polimlje, Berane, Bijelo Polje, onomastica, hodonim, anthropohodonym, semantics.

UVODNA RAZMATRANJA

Kulturna baština u nekoj sredini ogleda se i u hodonimiji. Preko naziva ulica, bulevara, trgova, mostova (hodonimi) čuvaju se imena znamenitih ličnosti, događaja, lokaliteta, čime se ispisuje i kulturna istorija gradova i naselja. Ulicom se smatra javna saobraćajna ili druga površina namijenjena za kretanje unutar građevinskog područja grada ili naselja, dok most obuhvata dio javne saobraćajne površine, koji je namijenjen za prelazak preko prirodnih i vještačkih prepreka. Imenovanje ulica i trgova spade u nadležnost lokalne uprave, čime se kroz imenovanje ostavljaju politički, ideološki i kulturološki tragovi, a to se najbolje ogleda ako pratimo preimenovanje naziva ulica. Da je to tako najbolje pokazuje i primjer beranske glavne gradske ulice koja je od osnivanja grada (1862) do danas mijenjala naziv sedam puta.

Predmet ovoga rada jeste hodonimija crnogorskog Polimlja - opština Berane i Bijelo Polje. Crnogorskom Polimlju, pored ovih opština, pripadaju i opštine: Plav, Gusinje i Andrijevića.

U radu ćemo najprije dati popis ulica i mostova po naseljima, sa osnovnim karakteristikama istih, shodno Odluci o određivanju naziva ulica, mostova i parkova. Ulicom se smatra javna saobraćajna ili druga površina namijenjena za kretanje unutar građevinskog područja grada ili naselja, dok most obuhvata dio javne saobraćajne površine, koji je namijenjen za prelazak preko prirodnih i vještačkih prepreka. (Odluka, 2015; 2016)

Opština Berane je podijeljena na 46 naselja od kojih su pet u urbanom području, šest prigradskih i trideset pet seoskih naselja. Naselja u urbanom području se nalaze u centralnom dijelu opštine, u gusto naseljenom području u zahvatu Detaljnih urbanističkih planova. Prigradska naselja se naslanjaju obodom na gradsko jezgro i planirane su za širenje grada. Seoska naselja su na udaljenijim područjima i obodom administrativne granice opštine.

Zakonom o teritorijalnoj organizaciji Crne Gore Opština Berane, sa sjedištem u Beranama, obuhvata Berane kao naselje gradskog karaktera i naselja: Babino, Bastahe, Beranselo, Bubanje, Buče, Budimlja, Crni Vrh, Crljevine, Dapsiće, Dolac, Donja Ržanica, Donje Luge, Donje Zaostro, Dragosava, Glavaca, Goražde, Gornje Zaostro, Jašovići, Kaludra, Kurikuće, Lubnice, Lužac, Mašte, Mezgale, Orah, Pešća, Petnjik, Praćevac, Radmuževići, Rovca, Rujišta, Skakavac, Štitari, Tmušići, Veliđe, Vinicka, Vuča, Zagorje, Zagrad i Zgrađe i druga naselja utvrđena posebnom odlukom te opštine.

Naselja u urbanom području Berana su: Novo Naselje, Park, Stari Grad, Lim i Hareme; prigradskom: Donje Luge, Petnjik, Budimlja, Beranselo, Dolac, i Pešća; seoska: Dapsiće, Zagorje, Kaludra, Donja Ržanica, Rovca, Vinicka, Buče, Lužac, Lubnice, Kurikuće, Bastahe, Praćevac, Vuča, Glavaca, Babino, Goražde, Zgrađe, Tmušiće, Dragosava, Mašte, Bubanje, Rujišta, Zagrad, Štitari, Donje Zaostro, Gornje Zaostro, Crljevine, Skakavac (sa Bioćom), Orah, Mezgale, Lazi, Jašovići, Radmuževići, Crni Vrh, Veliđe (Zakon, 2017).

Naselju Stari Grad pripadaju ulice: Igumana Mojsije Zečevića, ulica u strogom centru grada (glavna beranska ulica), proteže se od Trga "21. jul" do gradskog mosta "Niko Strugar"; Beransko-Andrijevačkog bataljona (bivša Miloša Mališića) počinje

od Osnovnog suda do Ulice Mitropolita Pajsija; Ulica Radomira Mitrovića, od Vakufske kuće do Njegoševog trga; Ulica mitropolita Pajsija, od izlaza sa Zelene pijace do stare zgrade Crvenog krsta i Narodne tehnike, odnosno do Ulice Svetog Save; Ulica Svetog Save - od Cvetnog parka i spaja se sa Ulicom 13. jula; Ulica 13 jula, od kafane "Vidikovac" do raskrsnice sa Ulicom Svetog Save (odnosno pekare "Nišavić"), sa krakom od prodavnice "Ananas komerca" do raskrsnice sa Ulicom Dušana Vujoševića (kafe bar "Video"); Ulica VII omladinske brigade počinje od Mosta "Nika Strugara" (gradskog mosta) i završava se na raskrsnici sa Ulicom Svetog Save; Ulica Dušana Vujoševića - od Zelene pijace, pored kružnog toka i prema MUP-u; Nemanjina od Ulice Svetog Save (pored staklorezačke radnje Mašić) do Njegoševog trga; Ulica Dr Milorada- Mike Pipera od bivše poslastičare "Rekord" do Njegoševog trga.

Ulice u okviru naselja Park su: Ulica igumana Mojsije Zečevića (lijeva strana); Ulica VIII crnogorske brigade; ulica Miljana Vukova, Polimska ulica (od Vojnog odsjeka do kuće Markovića-lijeva strana ulice), Ulica IV crnogorske proletherske brigade (od zgrade SO Berane do Vojnog odsjeka; Ulica Krsta Bajića koja se uključuje u Ulicu Vuka Karadžića; Ulica Serdara Janka Vukotića, Ulica Milana Kuča, Ulica Vuka Karadžića, Ulica Tufa Softića, Ulica Miljana Vukova, Ulica slobode i mira (obilaznica), zatim, Vrnjačkobanjska, prostire se od parka kod kod Mosta Nika Strugara u pravcu Ulice Slobode i mira i dalje do Ulice VIII crnogorske brigade; Prolećna, prostire se od Polmske ulice, desno ogradom OŠ "Vukašin Radunović", pravcem ka Ulici Slobode i mira; Jugoslovenska, prostire se od Polimske ulice ka stovarištu "Izgradnje", zatim lijevo u pravcu OŠ "Vukašin Radunović"; Obalska. prostire se od OŠ "Vukašin Radunović" i prostire se paralelno sa Ulicom Slobode i mira.

Novo Naselje ima sljedeće ulice : dio Ulice 29. novembra, (lijeva strana); Ulica Todora Đeda Vojvodića, koja prolazi pored Osnovne škole "Vuk Karadžić" prema gradskom fudbalskom stadionu; Čukarička koja ide do stare vojne kasarne, gdje se spaja sa Ulicom Branka Deletića; Ulica Branka Deletića; Ulica Vojvode Gavra Vukovića; Gornjoseljska ulica, od Ulice 29. novembra (kuće Ervina Šoljanina) do regionalnog puta Berane - Andrijevića (odnosno kuće Rada Jašovića); Ulica Jovana Cvijića, sve ove naprijed navedene ulice sječe Gornjoseljska ulica, koja počinje od Ulice 29. novembra i završava se kod kuće Jašovića; Polimska - lijeva strana od kuća Markovića do Vojnog odsjeka; IV crnogorske proletherske brigade od raskrsnice sa Ulicom 29. novembra do Trga 21. jula. Iz ulice IV crnogorske idu tri bočne ulice prema Ulici 29. Novembra: Ulica Crvenog krsta; Teramska ulica, od Suda za prekršaje prema Ulici 29. novembru; kraći krak IV crnogorske ulice, koja se uključuje u Ulicu 29. novembar (kod kafe bara "Kobra"); U ovom naselju su i ulice: Dudelańska; prostire se između Ulice Dušana Vujoševića u pravcu Crpne stanice ka OŠ "Vuk Karadžić"; Đačka, prostire se Ulicom 29. novembar, od broja 23 (Policajska zgrada) i ide u pravcu Fudbalskog stadiona; Učiteljska, prostire se od Ulice Gavra Vukovića, presijeca Ulicu Jovana Cvijića i izlazi na Ulicu Dušana Vujoševića; Kostromska, prostire se paralelno sa ulicom broj 5 i ide do Ulice Gavra Vukovića, presijeca Ulicu Jovana Cvijića i izlazi na Ulicu Dušana Vujoševića; Staronagoričanska, prostire se od Ulice 29. novembra (Limova zgrada) pravcem do Čukaričke ulice; Vuhanska, prostire se od Ulice 29. novembra, presijeca Čukaričku

ulicu i ide do Ulice vojvode Gavra Vukovića; Vasojevićka, prostire se od Polimske ulice (objekat Vojnog odsijeka) u pravcu SSŠ “Vukadin Vukadinović” sa uključenjem u regionalni put Berane – Andrijevića; Moravska, prostire se od ugostiteljskog objekta “Ognjište” (iznad zgrade MUP-a) u pravcu zgrade “Morava” i izlazi na Ulicu 29. novembar; Čilijska, prostire se od Ulice 29. novembra u pravcu poslovnog objekta “Koloseum” i lijevo kuće Pajkovića; Ulica Sekule Popovića – od Biroa rada prema bivšem stovarištu “Omorika komerc”.

Ulice u okviru naselja Hareme su: Ulica Voja Maslovarića (od Mosta “Nika Strugara” do Rudeške krivine); Jasikovačka ulica (od Muslimanskog groblja pod Jasikovcem do Rudeške krivine); Ulica Boža Milačića (od Ulice Voja Maslovarića - kuća Obadovića do Jasikovačke ulice). Tu su I ulice: Ivangradska, prostire se u dva pravca: prvi ide od OŠ “Radomir Mitrović” u pravcu stare Hale sportova i Muslimanskog groblja desnom stranom do Ulice Voja Maslovarića i Doma Mjesne zajednice i lijevom stranom ka poslovnom objektu DOO “Budućnost” i izlazi na Ulicu Voja Maslovarića; Crnogorska, prostire se od raskrsnice u pravcu brda Jasikovac i pruža se do vrha brda Jasikovac; Budimska ulica (od Ulice Voja Maslovarića do kuće Voja Joksimovića).

Naselje Lim ima sljedeće ulice: Ulica Milorada Jovančevića (od raskrsnice kod semafora “Agrokombinata” do AMD Berane), Ulica Miljana Tomičića (od benzinske pumpe do AMD Berane), Ulica Mirka Arsenijevića izlazi iz Ulice Dušana Vujoševića i vodi pored Elektrodistribucije do Ulice Vukadina Vukadinovića; Ulica Vukadina Vukadinovića od Ulice Milorada Jovančevića do Ulice Miljana Tomičića; Ulica Episkopa Teofila ide od ulice Vukadina Vukadinovića pored pekare “Bojović” prema Rasadniku; Ustanička ulica ide od Ulice Vukadina Vukadinovića prema Rasadniku; Ulica Dragiše Radevića od bivšeg stovarišta “Jasikovac” do kraja Ulice Miljana Tomičića; U naselju su i ulice: Šudikovska ulica, prostire se između Ulice Miljana Tomičića (bivša Štamparija) do Ulice Vukadina Vukadinovića; Komska ulica, prostire se između regionalnog puta Berane – Andrijevića pravcem ka Ulici Miljana Tomičića i dalje do Ulice Dragiše Radevića i Ulice 13. jula; Sunčana ulica, prostire se od Ulice 13. jul (objekat Doma za djecu sa posebnim potrebama) ka naselju Talum lijevom stranom do nasipa most aka stovarištu “Mulić komerc” i dalje desno do objekta kafane “Talum”; Talumska, prostire se od stovarišta građevinskog materijala “Feroteks” I dva kraka do Stočne pijace; Limska, prostire se od stovarišta građevinskog materijala “Feroteks” u pravcu Stočne pijace desnom obalom Lima do mosta na Limu u naselju Talum; Dolački put, prostire se od raskrsnice sa magistralnim putem Berane – Andrijevića, kod “Agrokombinata” do prve raskrsnice prema manastiru Đurđevi stupovi i Gradskoj kapeli; Ulica Dušana Vujoševića (od MUP-a do raskrsnice kod semafora – “Agrokombinata”).

Ulice u ataru naselja Donje Luge su: Luška ulica (od hotela “Berane” do škole u ovom naselju), Bukovačka ulica (od Meteorološke stanice do trafostanice kod kuće Bučkovića); Beranska, prostire se iznad poslovnog objekta “Merkator Idea” desno u pravcu stambenih lamella i kuće dr Ćira Babovića; Bjelasička, prostire se od raskrsnice kod OŠ “Radomir Mitrović” u pravcu Meteorološke stanice i strelišta.

Naselje Dolac ima sljedeće ulice: Manastirska ulica, prostire se od raskrsnice prema Manastiru i ide u pravcu Deletića vodenice, sa uključenjem u regionalni put

Berane – Andrijevića; Aerodromska ulica, prostire se od Gradskog groblja u pravcu ka pristanišnoj zgradi Aerodroma.

U Beranama postoje dva gradska trga: “Njegošev trg” koji se nalazi u sklopu naselja “Stari grad” i Trg “21 jul” koji pripada naselju “Park” i naselju “Stari grad. Most na Limu od centra grada prema Hotelu “Berane” (naselje Hareme) nosi naziv Most “Nika Strugara”.

Opština Bijelo Polje, sa sjedištem u Bijelom Polju, obuhvata Bijelo Polje kao naselje gradskog karaktera i naselja: Babaići, Babića Brijeg, Banje Selo, Barice, Bijedići, Biokovac, Bioca, Bistrica, Bliškovo, Bojišta, Boljanina, Boturići, Brestovik, Brzava, Brčve, Centar grada, Cerovo, Crniš, Crnča, Čukovac, Čeoče, Čokrlje, Čampari, Črhalj, Dobrakovo, Dobrinje, Dolac, Dubovo, Dupljaci, Đalovići, Dtafića Brdo, Femića Krš, Godijevo, Goduša, Gojevići, Gorice, Gornji dio grada, Grab, Grančarevo, Gubavač, Ivanje, Jablanovo, Jabučno, Jagoče, Kanje, Kaševari, Kičava, Kneževići, Kovren, Kostenica, Kostići, Kradenik, Krstaće, Kruševo, Kukulje, Lazovići, Laholo, Lekovina, Lipnica, Ličine, Lijeska, Livadice, Lozna, Loznice, Lješnica, Majstorovina, Mahala, Medanovići, Metanjac, Milovo, Mioče, Mirojevići, Mojstir, Mokri lug, Muslići, Negobratina, Nedakusi, Nikoljac, Njegnjevo, Obrov, Ograde, Okladi, Oluje, Orahovića, Osmanbegovo selo, Ostrelj, Pavino Polje, Pali, Pape, Pećarska, Pisana Jela, Pobretići, Poda, Požeginja, Potkrajci, Potrk, Prijelozi, Pripčići, Pruška, Raklja, Ravna Rijeka, Radojeva Glava, Radulići, Rakita, Rakonje, Rasovo, Rastoka, Resnik, Ribarevine, Rijeka, Rodiljela, Sadici, Sela, Slatka, Sipanje, Sokolac, Srđevac, Stožer, Stubo, Strojtanica, Sutivan, Sušica, Šipovice, Šolje, Tomaševo, Trubine, Ujniče, Unevina, Ušanovići, Vergaševići, Voljavac, Vrbe, Vrh, Zaton, Zminac, Žiljak, Žurena i druga naselja utvrđena posebnom odlukom te opštine (Zakon, 2017).

Ulice u naselju Centar grada 1. Ulica Slobode - od "Parka umjetnika", presijeca Ulice 3. januara i Ulicu Tomaša Žižića, pored hotela "Bijela Rada", do raskrsnice ulica Živka Žižića i III sandžačke brigade, L=420m; 2. Ulica Rifata Burdžovića Trša - od drumskog mosta "Nikoljac" do mosta "Lješnica" kod Doma zdravlja, L=460m; 3. Ulica III sandžačke brigade - od raskrsnice sa Ulicom Živka Žižića do AMD "Đorđije Stanić", L=1180m; 4. Ulica Tomaša Žižića - od raskrsnice sa Ulicom Rifata Burdžovića Trša do od Robne kuće do raskrsnice sa Ulicom Rifata Burdžovića Trša, L=200m; 6. Ulica 3. januara - od raskrsnice sa Ulicom Rifata Burdžovića Trša, pored Opštine, do raskrsnice sa Ulicom Radomira Medojevića, L=240m; 7. Ulica Muniba Kučevića - od raskrsnice sa Radničkom ulicom, pored Centra za kulturu, do Ulice III sandžačke brigade, L=350m; 8. Radnička ulica - od "Parka umjetnika" do raskrsnice ulica Radomira Medojevića i 3. januara, L=150m; 9. Radnička ulica 1 - od Ulice Šukrije Mededovića, pored ograde Muzeja, paralelno sa Ulicom 1. maja, do kraja ulice, L=100m; 10. Ulica Radomira Medojevića - od raskrsnice ulica Radničke i 3. januara do raskrsnice sa Ulicom III sandžačke brigade, L=170m; 11. Ulica kneza Miroslava - od raskrsnice sa Ulicom III sandžačke brigade, pored crkve Sv. Petra, do početka naselja Lješnica, L=430m; 12. Ulica Rista Ratkovića - od raskrsnice sa Ulicom Rifata Burdžovića Trša, do raskrsnice sa Ulicom Muha Dizdarevića, sa krakom do zgrade "Petoljetka 1 i 2", L=220m; 13. Ulica Muha Dizdarevića - od raskrsnice sa Ulicom Rifata Burdžovića Trša, do rijeke Lim, L=140m; 14. Ulica Lenke Jurišević - od raskrsnice sa Ulicom Rifata Burdžovića Trša, pored Vrtića, prema rijeci

Lim (paralelna je sa Ulicom Muha Dizdarevića), L=180m; 15. Ulica Đorđija Stanića - od raskrsnice sa Ulicom Rifata Burdžovića Trša do rijeke Lim (pored stambene zgrada "Tri ćulafa"), sa dva lijeva kraka, L=170m; 16. Ulica Ljubomira Cvijetića - od "Zelene zgrade", iza tri lamele zgrade "Solidarnosti" do Ulice Živka Žižića, L=140 m.

Ulice u naselju Gornji dio grada: 1. Ulica Šukrije Međedovića - od raskrsnice ulica Radomira Medojevića i 3. januara, pored džamije, do Ulice III sandžačke brigade, sa krakom prema stepenicama (iznad tunela), L=380m; 2. Ulica Vojislava Bulatovića Strunja - od raskrsnice sa Ulicom III sandžačke brigade, pored kuće Bajramspahića, do rijeke Lim (ukršta se sa Ulicom Šukrije Međedovića), L=200m; 3. Ulica Munira Hadrovića - od raskrsnice sa Ulicom III sandžačke brigade do kuće staklorezca Kadića, (ukršta se sa Ulicom Šukrije Međedovića, pored džamije), paralelna je sa Ulicom Vojislava Bulatovića-Strunja, L=200m; 4. Ulica 1. maja - od raskrsnice sa Ulicom Šukrije Međedovića do rijeke Lim, paralelna je sa ulicama Vojislava Bulatovića Strunja i Munira Hadrovića, L=100m; 5. Ulica Vladimira Kneževića Volode - od raskrsnice sa Ulicom III sandžačke brigade, presijeca potok (iznad Gimnazije "Miloje Dobrašinović"), do kraja naselja, sa desnim krakom iza potoka, L=2150m; 6. Akovska ulica - od raskrsnice sa Ulicom kneza Miroslava (kuća Vukićevića), prema OŠ "Marko Miljanov", do Ulice Iva Andrića, L=200m; 7. Ulica Meše Selimovića - od raskrsnice sa Ulicom kneza Miroslava (pored picerije "Stari grad") kroz naselje, presijeca Ulicu Iva Andrića, pravo do ograde bivšeg ŠIK "Špiro Dacić", desno do kuće Batilovića, do Rasadničke ulice, obuhvata dva kraka desno: krak prije raskrsnice pored kuće Mehovića prema Bikićima, i krak posle raskrsnice prema Čikićima, L= 590 m.; 8. Ulica Iva Andrića - od raskrsnice sa Ulicom III sandžačke brigade, prema OŠ "Marko Miljanov", desno pored dvorišta škole (presijeca Ulicu Meše Selimović), desno prema Kulini do bazena, sa dva kraka: lijevim - od OŠ "Marko Miljanov" (pored Vrtića) do ulaza u bivši ŠIK "Špiro Dacić", desnim - prije kuće Mušovića do Ulice Meše Selimovića, L=560m; 9. Rasadnička ulica - od kraja Ulice Meše Selimovića (kuća Batilovića), kroz naselje, do Ulice Vladimira Kneževića Volode, sa desnim krakom prema Mahmutovićima, obuhvata cijelo naselje (iznad bivšeg ŠIK "Špiro Dacić"), L=700m; 10. Kulinska ulica - nastavlja se na Ulicu Iva Andrića (od bazena) do kraja Kuline, L=400m.

Ulice u naselju Medanovići: 1. Mojkovačka ulica - od AMD "Đorđije Stanić", sa dva desna kraka: do trafostanice (prema Kadovćima), pored ograde Bolnice, do kuće „Meštera" L=1560m; 2. Medanovička ulica - od Mojkovačke ulice, ispod kotlare nove Bolnice, pored Doma za stare, obuhvata Bolnicu, kroz naselje pored Veskovića i Šćepanovića, do kraja ulice (kuća Šarčevića) sa svim pripadajućim kracima, L=500m; 3. Medanovička ulica 1 - od raskrsnice sa Mojkovačkom (prodavnica Bugarina), lijevo kroz naselje prema Medanovičkoj ulici, sa svim pripadajućim kracima, L=710 m. 4. Cerovska ulica - od Medanovičke 1 (raskrsnica prema Cerovu), do kraja naselja (kuća Hajdukovića), sa lijevim krakom (paralelno vojnim bazenima), L=1320m.

Ulice u naselju Babića Brijeg: 1. Vučedolska ulica - od raskrsnice sa Ulicom Vladimira Kneževića Volode (sportska sala Gimnazije "Miloje Dobrašinović"), prema naselju Babića Brijeg, do kraja ulice, sa pripadajućim kracima u naselju, L=940m; 2. Ulica Milorada Šćepanovića - od raskrsnice sa Ulicom III sandžačke brigade, pored zgrade Poljoprivrednog fakulteta, kroz naselje, obuhvata sve lamele u Rasadniku,

polukružno do Ulice Vladimira Kneževića Volode sa lijevim krakom ispod kuće Tomovića, do kraja ulice, L=650m; 3. Ulica Nikice Kneževića - od raskrsnice sa Ulicom Milorada Šćepanovića, kružno kroz naselje, do kuće Maslaka, L=470m.

Ulice u naselju Pruška: 1. Ulica Petra II Petrovića Njegoša - od benzinske pumpe u centru grada, do raskrsnice ulica Sv. Petra Cetinjskog i Voja Lješnjaka (pumpa "Luk oil"), L=1150m; 2. Partizanska ulica - od dvorišta OŠ "Dušan Korać", pored kuće Kajevića, obuhvata prostor sve do iza zgrada u naselju Pruška, (najvećim dijelom je paralelna sa Ulicom Voja Lješnjaka) L=490m; 3. Ulica Ilijasa Dobardžića - od Ulice Petra II Petrovića Njegoša (iza bivše upravne zgrade "Bjelasica") do kraja naselja, paralelna je sa Ulicom Petra II Petrovića Njegoša (gornji dio Pruške), sa pripadajućim kracima, L= 310m.; 4. Ulica Voja Lješnjaka - od Doma zdravlja do pumpe "Luk oil", L=1000m; 5. Ulica Lala Vuksanovića - od raskrsnice sa Ulicom Voja Lješnjaka, pored JU "Školski centar", do raskrsnice sa Ulicom Petra II Petrovića Njegoša, sa desnim i lijevim krakom, L=310m; 6. Ulica 13. jula - od raskrsnice sa Ulicom Voja Lješnjaka, pored Doma zdravlja do zadnjih stambenih zgrada u naselju Pruška (dijelom je paralelna sa Ulicom Voja Lješnjaka) i izlazi na Ulicu Voja Lješnjaka, L=750m; 7. Ulica Rasima Hadrovića Polimskog - od raskrsnice sa Ulicom Voja Lješnjaka, pored kuće Karličića, do raskrsnice sa Ulicom 13. jula, sa krakom pored kuća Hadrovića, L= 220m.; 8. Limska ulica - od raskrsnice sa Ulicom 13. jula (paralelna je sa rijekom Lim), do mosta "Pruška - Loznice" u naselju Pruška i izlazi, na Ulicu 13. jula, L=470m.

Ulice u naselju Nedakusi: 1. Ulica Sv. Petra Cetinjskog - od raskrsnice ulica Petra II Petrovića Njegoša i Voja Lješnjaka, (od pumpe "Luk oil"), do raskrsnice sa Strojaničkom ulicom, L= 3200m; 2. Ulica Čamila Sijarića - od raskrsnice sa Ulicom Sv. Petra Cetinjskog, nadvožjakom, sa krakom desno kroz naselje Nedakusi, ispod podvožnjaka do raskrsnice sa Ulicom Sv. Petra Cetinjskog (glavna ulica duž naselja Nedakusi, paralelna je sa prugom), obuhvata i lijevi krak prema Osnovnoj školi u naselju Nedakusi, L= 1410m; 3. Željeznička ulica - od raskrsnice sa Ulicom Čamila Sijarića, pored „Unipreda“, do kuće Šćepanovića, L= 650m; 4. Ulica Nedakusi I - od Ulice Čamila Sijarića (kuća Planića), pored muslimanskog i pravoslavnog groblja, do kuće Roga Kapetanovića, L= 650m; 5. Ulica Nedakusi II - od Ulice Čamila Sijarića (kuće Bakića), pored kuće Malagića, prema zaseoku Malo Kukulje, sa lijevim krakom pored kuće Beganovića, do kraja ulice, L=750m; 6. Ulica Nedakusi III - od Ulice Čamila Sijarića (pored kuće Zeća Hadrovića), pravo do kuće Dulovića, i prema Strikovićima, sa lijevim krakom pored kuće Rasima Zekovića i desnim krakom pored kuće Filipovića do kraja ulice, L= 510m; 7. Ulica Nedakusi IV - od Ulice Čamila Sijarića, desno prema kući Sekulića, do kraja ulice L=80m; 8. Ulica Nedakusi V - od Ulice Čamila Sijarića, desno prema pruzi, pored kuće Sloba Jevrića, do kraja ulice, L=100m; 9. Ulica Nedakusi VI - od Ulice Čamila Sijarića, desno prema pruzi, pored kuće Boža Ljujića, do kraja ulice, L= 80m; 10. Ulica Nedakusi VII - od Ulice Čamila Sijarića, desno prema pruzi, pored kuće Trutića, do kraja ulice, L=80m; 11. Ulica Nedakusi VIII - od Ulice Čamila Sijarića, desno prema pruzi, pored kuće Murata Čindraka, do kraja ulice, L=90m; 12. Ulica Nedakusi IX - od Ulice Čamila Sijarića, desno prema pruzi, pored kuće Goja Jevrića, do kraja ulice, L=100m; 13. Ulica Nedakusi X - od Ulice Čamila Sijarića, desno prema pruzi, pored kuće Milića Bulatovića, do kraja ulice, L= 90m; 14. Ulica Nedakusi XI - od Ulice Čamila Sijarića,

lijevo, uz potok Rahovića, do Džafera Mušovića, sa krakom desno prema Trumbarinama, L= 540m; 15. Ulica Nedakusi XII - od Ulice Čamila Sijarića, desno, paralelno sa prugom, do kuće Zvonka Jevrića, L=350m; 16. Dolačka ulica - od raskrsnice sa Ulicom Čamila Sijarića (kuća Selma Balića), sa lijevim i desnim krakom do kraja naselja Dolac, L= 750m.

Ulice u naselju Potkrajci: 1. Strojtanika ulica - od raskrsnice sa Ulicom Sv.Petra Cetinjskog do mosta "Strojtanica", L=920m; 2. Potkrajačka ulica - od mosta "Strojtanica" (Tehnogas), sredinom naselja Potkrajci, obuhvata kompletno naselje do Polimske ulice, sa pripadajućim desnim i lijevim kracima, L=2320m; 3. Sutivanska ulica - od podvožnjaka (pored stolara Husovića), kroz naselje, pored OŠ "9 maj", do skretanja za lokalni put za Kneževiče, L= 2460m; 4. Polimska ulica - od raskrsnice ulica Sv. Petra Cetinjskog i Strojtanika, magistralom, do mosta "Gubavač", L= 3800m.

Ulice u naselju Nikoljac: 1. Ulica Golootočkih žrtava - od raskrsnice iza mosta "Nikoljac" lijevo, pored Fonda PIO i MUP-a, (prema naselju Loznice) do kuće Kuruglića, kruži desno do raskrsnice sa Ulicom Nikolj-pazar, kruži desno pored dvije stambene zgrade, do stepenica (početak Ulice Nikolj-pazar), obuhvata i krak prema GIP "Radnik", L=400m; 2. Ulica Nikolj-pazar - od mosta "Nikoljac" (desno niz stepenice), desno prema teniskim terenima, obalom rijeke Lim, do pješačkog mosta "Nikoljac - Rakonje", L=760m; 3. Ulica Nedeljka Merdovića - od kuće Drobnjaka (lijevo) i marketa "Kamel" (desno), duž naselja Nikoljac sve do ulaza u gradsko groblje, sa desnim krakom prema mostu "Nikoljac - Rakonje", L=750m; 4. Ulica slikara Lazovića - od kraja Ulice Nedeljka Merdovića (ulaz u gradsko groblje), pored kapele, do mosta "Rakonje", sa dva pripadajuća lijeva kraka: prvi-pored kuće Nikolića, drugi - pored kuće Čopića, i svim pripadajućim desnim kracima posle kapele, L=1280m; 5. Ulica Vuka Karadžića - od Ulice Nedeljka Merdović, pored OŠ "Risto Ratković", do Ulice Nikolj-pazar, sa krakom lijevo do (kuće Rada Kneževića), L=440m; 6. Ulica Ivana Crnojevića - od raskrsnice ulica Nedeljka Merdovića i Vuka Karadžića, do Ulice Kralja Nikole (podnožje Obrova-Rogojeviće), sa krakom prema novim zgradama, L=430m; 7. Ulica serdara Janka Vukotića - od raskrsnice Ulice Vuka Karadžića (kuća Božovića) do gradskog groblja, sa lijevim krakom pored kuće Drobnjaka, do kraja ulice, L=610m; 8. Dubrovačka ulica - od raskrsnice sa Ulicom Nikolj-pazar (pored kuće Obradovića), presijeca Ulicu Nedeljka Merdovića, pored Zatvora, do kraja ulice, L=380m; 9. Nikoljačka ulica - od Ulice Nedeljka Merdovića (pored perionice tepiha), do kraja ulice, sa pripadajućim kracima, L=400m. 9a. Ulica kralja Nikole - od drumskog mosta "Rakonje", do drumskog mosta "Rasovo", L=4200m.

Ulice u naselju Rakonje: 1. Jadranska ulica - od potoka kod AMD "Đordije Stanić" (nastavlja se na Ulicu III sandžačke brigade), do raskrsnice na Ribarevinama, L=4450m; 3. Ulica Blaža Šćepanovića - od podvožnjaka u naselju Rakonje, paralelno sa prugom, do željezničkog tunela u Malom Polju, L= 1200m; 4. Ulica Rakonje I - od Ulice Blaža Šćepanovića, pored kuće Belog Rakonjca, do kraja ulice, L= 130m; 5. Ulica Rakonje II - od Ulice Blaža Šćepanovića, pored zgrada i kuće Belog Rakonjca, do kraja ulice, L=120m; 6. Ulica Solidarnosti - od Ulice Blaža Šćepanovića, između zgrada Vunarskog kombinata, do kraja ulice L= 110m; 4. Ulica kneza Vladimira - od raskrsnice sa Ulicom Blaža Šćepanovića (kuća Lekovića), do pješačkog mosta

"Nikoljac Rakonje", sa lijevim krakom prema Crnovršanima, L=310m; 5. Bjelasička ulica - od raskrsnice sa Ulicom Blaža Šćepanovića (kafe „Čikago“) do raskrsnice sa Prštavačkom ulicom, sa lijevim krakom u obliku slova "T" (pored kuće Preda Obradovića), L=420m; 6. Ulica Milovana Jelića - od Ulice kneza Vladimira (iza prodavnice Mujanovića), presijeca Bjelasičku ulicu, paralelno sa Prštavačkom ulicom, do kraja ulice, (pruža se sredinom naselja Rakonje), L=350m; 7. Ulica Huseina Bašića - od podvožnjaka u Rakonju, prema rijeci Lim, do kuće Džafića, L=230m; 8. Prštavačka ulica - od pješačkog mosta "Nikoljac-Rakonje", do kuća Mihailovića i Femića (paralelna je sa rijekom Lim), L=320m; 9. Ulica Novice Cerovića - od Jadranske ulice (kuća Kuća), paralelno sa prugom, do podvožnjaka, L=330m; 10. Durmitorska ulica - od Jadranske ulice (ispod motela "Durmitor") prema kući Branka Hajdukovića, do Jadranske ulice, L=290m; 11. Rakonjska ulica - od kuće Kuća, proteže se desno od Jadranske ulice do kraja romskog naselja, L=510 m.

Ulice u naselju Loznice: 1. Ulica Avda Međedovića - od kuće Kuruglića (nastavlja se na Ulicu Golootočkih žrtava), kroz naselje Loznice, do početka naselja Resnik (Nikolin potok), sa krakom desno do Ulice kralja Nikole, L=1860m; 2. Trstenička ulica - od raskrsnice sa Ulicom Avda Međedovića, prema rijeci Lim, obuhvata stambene zgrade "Petoljetka", L=220m; 3. Donjeloznička ulica - od raskrsnice sa Ulicom Avda Međedovića, prema rijeci Lim, pored kuća Pućurica i Šćekića, L=170m; 4. Gornjeloznička ulica - od raskrsnice sa Ulicom Avda Međedovića (pored Patkove otoke), prema naselju Loznice, sa krakom lijevo do groblja (raskrsnica ulica Avda Međedovića i kralja Nikole), obuhvata krak desno prema Trubljanima, L=1170m; 5. Gornjeloznička 1 - desno od Ulice Gornjelozničke, od kuće Hadžajlića, pored kuće Trubljana, do kraja ulice, sa krakom prema Hadžajlicima, L= 550m; 6. Gornjeloznička 2 - lijevo od Ulice Gornjelozničke, od kuće Trubljana do kuće Mehovića, L=110m; 7. Loznička ulica - lijevo od Ulice Avda Međedovića, od kuće Ela Brčvaka, lijevo prema Rilju Husoviću, do kuće Alije Međedovića L=210m; 8. Loznička 1 - lijevo od Ulice Avda Međedovića, od kuće Smaja Martinovića do kuće Slavka Bujanje L=100m; 9. Loznička 2 - lijevo od Ulica Avda Međedovića, od kuće Šela Međedovića do kuće Lukovića, L=100m; 10. Loznička 3 - desno od Ulice Avda Međedovića, od kuće Rebronja do kuće Pućurica (izlazi na Ulicu Gornjelozničku), L=300m; 11. Loznička 4 - lijevo od Ulice Avda Međedovića, od kuće Suke Nišića, prema Limu, obuhvata dva kraka: od račvanja pravo prema Limu i desno od kuće Šabanovića prema Limu, L=290m.

Ulice u naselju Resnik i Rasovo: 1. Resnička - od Nikolinog potoka, kroz naselje, presijeca Ulicu Kralja Nikole, kroz centar, do raskrsnice (dzamija) prema Bogazu, do zaseoka Bogaz, L=2200m; 2. Resnička 1- od kuće Mulaza Crnovršanina do Lima, sa jednim krakom, L=380m; 3. Resnička 2 - od kuće Pavla Sekulića, prema Limu, sa tri kraka, L=540m; 4. Resnička 3 - ispod kuće Raifa Međedovića, prema Limu, (do kuće Omerhodžica), L=270m; 5. Resnička 4 - od kuće Mušovića, prema Limu, L=140m; 6. Resnička 5 - od kuće Smailovića do kuće Ismeta Mušovića, L=180m; 7. Resnička 6 - od kuće Krunića do kraja ulice, L=100m; 8. Resnička 7 - od kuće Mirka Kočovića do kraja ulice, L=270m; 9. Resnička 8 - od kuće Veličkovića, prema Limu, L=150m; 10. Resnička 9 - od kuće Mića Rakonjca, prema Limu, L=240m; 11. Resnička 10 - od kuće Rovčana do Lima, L=180m; 12. Resnička 11 - od kuće Kuća do kraja ulice, L=160m; 13. Resnička 12 - od kuće Grbovića, sa dva

kraka: lijevo do kuće Šekularaca i desno do mosta (do Lima), L=360m; 14. - od kafane "Lovac" do Lima, L=250m; 16. Resnička 15 - od auto-perione, prema Perišićima, desno, paralelno Limu, ka visećem mostu do Ulice Rasovske bune, L=550m; 17. Resnička 16 - od kuće Sijarića, pored Kadića, prema Limu, L=310m; 18. Resnička 17 - od prodavnice Perišića do kraja ulice, L=280m; 19. Resnička 18 - od bivšeg kafića "London", prema Limu, L=140m; 20. Resnička 19 - od kuće Branka Pavićevića do kraja ulice, L=210m; 21. Resnička 20 - od kuće Zena Šahmana do Ulice Francuska mahala, L=310m; 22. Resnička 21 - od kuće Moma Ščekica do Ulice Francuske mahale, L=310m; 23. Resnička 22 - od Resničke ulice, pored kuće Beganovića, do kraja ulice, L=100m; 24. Resnička 23 - od kuće Vukojičića, pored kuće Trubljana, do kuće Šekularaca sa dva kraka lijevo i desno, L=1000m; 25. Resnička 24 - desno od kuće Šela Čindraka do kraja ulice, L=230m; 26. Resnička 25 - desno od kuće Lalevića do kraja ulice, L=220m; 27. Resnička 26 - lijevo od kuće Šebeka do Ulice Resničke (ovo su ulice lijevo od Resničke), L=100m; 28. Resnička 27 - lijevo od Resničke (od kafane "Srce"), do kraja ulice, L=120m; 29. Resnička 28 - desno od Resničke (kuća Muja Đalovica), do kraja ulice, L=200m; 30. Resnička 29 - desno od Resničke (kuća Sredojevića), do kraja ulice, L=200m; 31. Resnička 30 - desno od Resničke (kuća Marinkovića), do kraja ulice, L=200m; 32. Resnička 31 - desno od Resničke (kuće Čindraka), do kraja ulice, L=160m; 33. Resnička 32 - desno od Resničke (kuća Crnovršana), do kraja ulice, L=210m; 34. Resnička 33 - desno od Resničke, iznad trafostanice (kuća Hota), do kraja ulice, L=150m; 35. Resnička 34 - desno od Resničke (kuća Sredojevića), do kraja ulice, L=150m; 36. Ulica Rasovske bune - od prelaza (mostike) na rijeci Lim, pored mjesnog centra Rasovo, presijeca Resničku ulicu, pored OŠ "Vladislav Ribnikar", do crkve (sa kracima lijevo i desno), L=1340m; 37. Rastočka ulica - od raskrsnice sa ulicama Kralja Nikole i Avda Mededovića, desno prema naselju Rastoka, do kraja naselja, L=900m; 38. Ulica Francuska mahala - od Ulice Rasovske bune, kroz naselje, do Rasovske ulice (kod groblja), L=890m; 39. Ulica Francuska mahala 1 - od kuće Šaćira Sijarića do kuće Mulića, L=210m; 40. Ulica Francuska mahala 2 - od kuće Rahmana Šabanovića do kraja ulice, L=180m; 41. Rasovska ulica - od raskrsnice Resničke ulice (od džamije), kroz naselje, do kraja naselja Rasovo (Strojtanički potok), L=2500m; 42. Rasovska 1 - desno od Rasovske ulice (francusko groblje), do trafostanice, izlazi na Resničku ulicu do trafostanice, L=390m; 43. Rasovska 2 - lijevo od Rasovske ulice, pored kuća Šabanovića i Perovića, desno, izlazi na Rasovsku ulicu, L=560m; 44. Rasovska 3 - desno od Rasovske ulice (groblje Begovića), do kraja ulice, L=200m; 46. Rasovska 5 - desno od Rasovske, (kuća Ismeta Musića), do zaseoka Rosulje, L=660m; 47. Rasovska 6 - desno od Rasovske, (kuća Čeranića), do kraja ulice, L=150m; 48. Rasovska 7 - desno od Rasovske ulice, pored Čorovića, do kraja ulice, L=200m; 49. Rasovska 8 - desno od Rasovske, (kafé "Škorpion"), do farme Begovića, L=460m; 50. Rasovska 9 - lijevo od Rasovske ulice, (kuća Furundžića), do kraja ulice, L=200m; 51. Rasovska 10 - desno od Rasovske ulice, pored kuće Dejana Furundžića, do kraja ulice, L=310m.

Ulice u naselju Ćukovac 1. Trgovačka ulica - od pločastog propusta na rijeci Lješnici (kod Novog tržnog centra), polukružno do raskrsnice sa Ulicom Junusa Mededovića, obuhvata Novi tržni centar sa svim priključcima, L=280m; 2. Ćukovačka ulica - od benzinske pumpe u centru grada (pored lokala Mervana

Bošnjaka) do raskrsnice sa Ulicom 29. novembra, sa krakom prema Marinoj Ravni (i ostalim pripadajućim kracima), L=820m; 3. Ulica Junusa Međedovića - od Autobuske stanice do propusta na rijeci Lješnici (do raskrsnice sa Ulicom kneza Miroslava i Ulicom 29. novembra), L=580m; 4. Čukovačka 1 - od benzinske pumpe u centru grada, iznad Gasalhane, prema naselju Lipnica, do pločastog propusta na Lipnici (Ulica Lipnička), L=800m.

Ulica u naselju Lipnica: 1. Lipnička ulica - od raskrsnice sa Ulicom Petra II Petrovića Njegoša, ispod podvožnjaka, do kraja naselja Lipnica, L=1500m.

Ulice u naselju Lješnica: 1. Ulica 29. novembra - od propusta na rijeci Lješnici, do kuće Braunovića, L=900m; 2. Ulica Miodraga Bulatovića - od kuće Braunovića (nastavlja se na Ulicu 29. novembra) do kraja naselja Lješnica, L=1250m; 3. Izletnička ulica - od raskrsnice sa Ulicom 29. novembra, pored kuće Nikice Zejaka, desno do kraja naselja, L=300m; 4. Lješnička ulica - od kraja Ulice kneza Miroslava (od propusta na Lješnici), lijevom stranom rijeke Lješnice (pored izvora Mrdavac) do Ulice 29. novembra (kuća Dušana Kljajevića), sa pripadajućim kracima, L=650m.

Mostovi

Drumski, pješački i viseći mostovi u naseljima na teritoriji opštine Bijelo Polje: 1. Most "Brzava"- (drumski most) povezuje naselja Brestovik-Brzava L=100m; 2. Most "Femića Krš"(viseći most) - povezuje naselja Zaton-Femića Krš, L=100m; 3. Most "Ribarevine"- (drumski most) povezuje naselja Ribarevine-Zaton, L=130m; 4. Most "Rakonje"- (drumski most) dio obilaznice, L=230m; 5. Most "Nikoljac-Rakonje"- (pješački most) povezuje naselja Nikoljac-Rakonje, L=140m; 6. Most "Nikoljac"- (drumski most) povezuje naselja Centar grada-Nikoljac, L=140m; 7. Most "Pruška-Loznice"- (pješački most) povezuje naselja Pruška-Loznice, L=120m; 8. Most "Rasovo"- (drumski most) dio obilaznice, povezuje naselja Nedakusi-Resnik, L=170m; 9. Most "Strojtanica"- (drumski most) povezuje naselja Strojtanica-Nedakusi, L=100m; 10. Most "Njegnjevo"- (viseći most) povezuje naselja Sutivan-Njegnjevo, L=90m; 11. Most "Gubavač"- (drumski most) povezuje naselja Gubavač-Konatari, L=150m; 12. Most "Centar"- (drumski most) na rijeci Lješnici, kod Novog tržnog centra, L=50m; 13. Vijadukt "Loznice"- dio obilaznice, L=100m; 14. Most "Obrov"- (drumski most) dio obilaznice, L=170m; 15. Most "Ušće"- (drumski most) povezuje naselja Gubavač-Voljavac, L=40m; 16. Most "Lozna Luka"- (drumski most) povezuje naselja Gubavač-Bistrica, L=40m; 17. Most "Bistrica"- (drumski most) povezuje naselja Bistrica-Kostenica, L=60m; 18. Most "Mirojevići"- (drumski most) povezuje naselja Mirojevići-Boturići, L=30m; 19. Most "Ravna Rijeka"- (drumski most) u naselju Ravna Rijeka, L=40m; 20. Most "Slijepač most"- (drumski most) dio magistralnog puta M 21, L=40m.

Rječnik hodonima

Akovska, Aerodromska, Beranska, Bjelasička. Budimska, Bukovačka, Cerovska, Crnogorska, Čukarička, Čiljska, Čukovačka, Čukovačka I, Dolačka, Donjeloznička, Dubrovačka, Durmitorska, Dolački put, Dudelanška, Đačka Gornjeloznička, Gornjeloznička II, Gornjrloznička I, Gornjoselska, Ivangradska, Jasikovačka, Jugoslovenska, Jadranska, Kulinska, Komska, Kostromska, Limska, Luška, Limska, Lipnička, Loznička, Loznice, Loznička I, Loznička II, Loznička III, Loznička IV, Lješnička, Medanovička, Medanovačka 1, Mojškovačka, Most Brzava,

Most Bistrica, Most Femića Krš, Most Ribarevine, Most Rakonje, Most Nikoljac-Rakonje, Most Nikoljac, Most Pruška –Loznice, Most Rasovo, Most Strojtanica, Most Njegnjevo, Most Gubavač, Most Centar, Most Obrov, Most Ušće, Most Lozna Luka, Most Mirojevići, Most Ravna Rijeka, Manastirska, Moravska, Most Nika Strugara, Nemanjina, Njegošev trg, Obalska, Obilaznica Mira i slobode, Polimska, Prolećna, Partizanska, Polimska, Potkrajčka, Prštevačka, Radnička, Rakonjska, Rasadnička, Rasovska I, Rasovska II, Rasovska III, Rasovska IV, Rasovska V, Rasovska VI, Rasovska VII, Rasovska VIII, Rasovska IX, Rasovska X, Rastočka, Resnička, Resnička 1, Resnička 2, Resnička 3, Resnička 4, Resnička 5, Resnička 6, Resnička 7, Resnička 8, Resnička 9, Resnička 10, Resnička 11, Resnička 12, Resnička 13, Resnička 14, Resnička 15, Resnička 16, Resnička 17, Resnička 18, Resnička 19, Resnička 20, Resnička 21, Resnička 22, Resnička 23, Resnička 24, Resnička 25, Resnička 26, Resnička 27, Resnička 28, Resnička 29, Resnička 30, Resnička 31, Resnička 32, Resnička 33, Resnička 34, Resnička 4, Resnička 5, Resnička 6, Resnička 7, Resnička 8, Resnička 9, Slijepač most, Strojtanica, Sutivanska, Staronagoričanska, Sunčana, Šudikovska, Trgovačka, Trstenička, Talumska, Učiteljska, Ulica Sekule Popovića, Ulica 13. jula, Ulica 29. novembra, Ulica Beransko-Andrijevačkog bataljona, Ulica Boža Milačića, Ulica Branka Deletića, Ulica Crvenog krsta, Ulica dr Milorada Mike Pipera, Ulica Dragiše Radevića, Ulica Dušana Vujoševića, Ulica episkopa Teofila, Ulica IV crnogorske brigade, Ulica Jovana Cvijića, Ulica Krsta Bajića, Ulica Milana Kuča, Ulica Miljana Tomićića, Ulica Miljana Vukova, Ulica Milorada Jovančevića, Ulica Mirka Arsenijevića, Ulica mitropolita Pajsija, Ulica Mojsija Zečevića, Ulica Radomira Mitrovića, Ulica serdara Janka Vukotića, Ulica Svetog Save, Ulica Todora Đeda Vojvodića, Ulica Tufo Softića, Ulica VII omladinske brigade, Ulica VIII crnogorske brigade, Ulica Voja Maslovarića, Ulica vojvode Gavra Vukovića, Ulica Vuka Karadžića, Ulica Vukadina Vukadinovića, Ustanička, Ulica 1. maja, Ulica 13. jula, Ulica 29. novembra, Ulica 3. januara, Ulica Avda Međedovića, Ulica Blaža Šćepanovića, Ulica Čamila Sijarića, Ulica Đorđija Stanića, Ulica Francuska mahala II, Ulica Francuska mahala, Ulica Francuska mahala I, Ulica Golootočkih žrtava, Ulica Huseina Bašića, Ulica III sandžačke brigade, Ulica Ilijasa Dobardžića, Ulica Iva Andrića, Ulica Ivana Crnojevića, Ulica Junusa Međedovića, Ulica kneza Miroslava, Ulica kneza Vladimira, Ulica kralja Nikole, Ulica Lala Vuksanovića, Ulica III sandžačke brigade, Ulica Lenke Jurišević, Ulica Ljubomira Cvijetića, Ulica Meše Selimovića, Ulica Milorada Šćepanovića, Ulica Milovana Jelića, Ulica Miodraga Bulatovića, Ulica Muha Dizdarevića, Ulica Muniba Kučevića, Ulica Munira Hadrovića, Ulica Nedakusi, Ulica Nedakusi I, Ulica Nedakusi II, Ulica Nedakusi III, Ulica Nedakusi III, Ulica Nedakusi IV, Ulica Nedakusi IV, Ulica Nedakusi IX, Ulica Nedakusi V, Ulica Nedakusi VI, Ulica Nedakusi VII, Ulica Nedakusi VIII, Ulica Nedakusi X, Ulica Nedakusi XI, Ulica Nedakusi XII, Ulica Neđeljka Merdovića, Ulica Nikice Kneževića, Ulica Nikolj-Pazar, Ulica Novice Cerovića, Ulica Petra II Petrovića Njegoša, Ulica Radomira Medojevića, Ulica Rakonje, Ulica Rakonje I, Ulica Rakonje II, Ulica Rasima Hadrovića, Ulica Rasovske bune, Ulica Rifata Burdžovića Trša, Ulica Rista Ratkovića, Ulica serdara Janka Vukotića, Ulica slikara Lazovića, Ulica Slobode, Ulica Solidarnosti, Ulica Sv. Petra Cetinjskog, Ulica Šukrije Međedovića, Ulica Tomaša Žižca, Ulica Vladimira Kneževića Volode, Ulica Voja Lješnjaka, Ulica

Vojislava Bulatovića Strunja, Ulica Vuka Karadžića, Ustanička, Vasojevička, Vrnjačkobanjska, Vijadukt, Vuhanska, Vučedolska, Željeznička.

Prije same analize polimskih hodonima sagledaćemo opštelingvistički ambijent ovoga pitanja. Lingvistička disciplina koja se bavi proučavanjem imena jeste onomastika (grč. ὄνομα, onoma = ime). Osnovna jedinica u onomastici je onim, tj. vlastito ime bilo koga ili bilo čega (živoga ili neživoga). Onomastičko nazivlje svih slovenskih jezika, utemeljeno je početkom 80-ih godina 20. vijeka zajedničkim zalaganjem vodećih onomastičara iz svih slovenskih naroda. Na temelju njihovih zaključaka objavljen je 1983. godine, u Skopju, u Makedoniji onomastički priručnik naslovljen Основен систем и терминологија на словенската ономастика, u izdanju Makedonske akademije nauka i umjetnosti. U tom priručniku je onomastičko nazivlje podijeljeno u dvije grupe: bionimi i abionimi, u okviru zadnjih su dvije glavne podgrupe: toponimi i krematonimi. Bionimi su vlastita imena živih bića, u prvom redu ljudi, a zatim životinja i biljaka. Vlastita imena ljudi zovu se antroponimi, među koje ubrajamo lična imena, prezimena, nadimke, patronime, pseudonime i dr. Vlastita imena životinja su zoonimi, a vlastita imena biljaka su fitonimi. Krematonimija obuhvaća vlastita imena za objekte, pojave i odnose nastale ljudskom djelatnošću: društvene, kulturne, političke, i druge proizvode. (v. Šimunović, 2009: 115; Lasić, 2017: 49).

Veliku grupu abionima čine toponimi (sva zemljopisna imena), kosmonimi (vlastita imena svega u svemiru što je izvan Zemlje, npr. nebeskih tijela, satelita, zvijezda, zvijezda, galaksija itd., i krematonimi (vlastita imena svega ostaloga, npr. ustanova, brodova, vozova, itd.). Toponimi se dalje mogu podijeliti na horonime (vlastita imena većih područja, administrativnih ili prirodnih, naseljenih ili nenaseljenih područja; ojkonime (vlastita imena cjelovitih naseljenih mjesta, i anojkonime (vlastita imena uglavnom nenaseljenih većih ili manjih specifičnih lokaliteta). Anojkonimi obuhvataju hidronime (vlastita imena svih vrsta voda), oronime (vlastita imena svih brda, planina i sl.), speleonime (vlastita imena špilja i jama, mikrotoponime (vlastita imena različitih manjih zemljišnih parcela. U horonime možemo pribrojiti i nesonime (vlastita imena ostrva). Egzonimi su vrsta ojkonima. To su vlastita imena koja neki narod koristi za ojkonim nekoga drugoga naroda, a koje nije izvorno, npr. Rim (umjesto Roma), i hodonimi (vlastita imena saobraćajnica, ulica, puteljaka, staza, željezničkih pruga, mostova, vijadukta, vazdušnih luka, morskih luka, i sl.).

U knjizi Основен систем и терминологија на словенската ономастика, uporednom popisu s definicijama i primjerima važnijih onomastičkih termina dvanaest slavenskih jezika i njemačkoga jezika, hodonim se detaljno opisuje. U većini zastupljenih jezika koristi se termin hodonim (češki i slovački: hodonimum, poljski: hodonim, lužičkosrpski: hodonum, ukrajinski: годонім, bjeloruski: гадонім, slovački: hodonim, makedonski: ходонім, njemački: Hodonum). Izuzeci su samo ruski (дромонім) i bugarski (име за съобщителна мрежа // пътно име). (v. Lasić, 2017: 56-72).

Ako sagledamo rječnik hodonima crnogorskog Polimlja, lako možemo zaključiti da postoje dva motiva prilikom imenovanja ulica u ovoj opštini. To su: znamenite ličnosti ovoga kraja (i šire) i nazivi lokaliteta ovoga kraja (toponimi).

Sudeći po ovim motivima, polimske opštine se ne razlikuje od svog okruženja kada je imenovanje ulica u pitanju. Inače, imenovanje ulica je u nadležnosti lokalnog parlamenta, a predlagači mogu biti građani, udruženja, institucije, i dr.

U grupu hodonima koji su motivisani znamenitim ličnostima spadaju oni koji su motivisani imenima ljudi iz partizanskog pokreta (dominantno), iz ranije istorije Crne Gore, iz svijeta kulture, nauke i umjetnosti (antropohodonimi). Tu spadaju: Ulica kneza Vladimira, Ulica kneza Miroslava, Ulica Ilijasa Dobardžića, Ulica Iva Andrića, Ulica Ivana Crnojevića, Ulica Junusa Međedovića, Ulica kralja Nikole, Ulica Lala Vuksanovića, Ulica Lenke Jurišević, Ulica Ljubomira Cvijetića, Ulica Meše Selimovića, Ulica Milorada Šćepanovića, Ulica Milovana Jelića, Ulica Miodraga Bulatovića, Ulica Muha Dizdarevića, Ulica Muniba Kučevića, Ulica Munira Hadrovića, Ulica serdara Janka Vukotića, Ulica slikara Lazovića, Ulica Solidarnosti, Ulica Sv. Petra Cetinjskog, Most "Nika Strugara", Ulica Sekule Popovića, Ulica Dr Milorada Mike Pipera, Ulica Dragiše Radevića, Ulica Dušana Vujoševića, Ulica Krsta Bajića, Ulica Milana Kuča, Ulica Miljana Tomičića, Ulica Milorada Jovančevića, Ulica Mirka Arsenijevića, Ulica Radomira Mitrovića, Ulica Vukadina Vukadinovića, Ulica Todora Đeda Vojvodića, Ulica Voja Maslovarića, Ulica Šukrije Međedovića, Ulica Tomaša Žižića, Ulica Vladimira Kneževića Volode, Ulica Voja Lješnjaka, Ulica Vojislava Bulatovića Strunja, Ulica Vuka Karadžića, Ulica Avda Međedovića, Ulica Blaža Šćepanovića, Ulica Ćamila Sijarića, Ulica Đordija Stanića, Ulica Miljana Vukova, Ulica vojvode Gavra Vukovića (prvi diplomirani pravnik u Crnoj Gori, minister inostranih djela, diplomata), Ulica serdara Janka Vukotića; hodonimi po svetiteljima i crkvenim licima, : Ulica Svetog Save, Nemanjina, Ulica mitropolita Pajsija, Ulica episopa Teofila, Ulica Mojsije Zečevića. i dr.

Grupu onih hodonima koji su motivisani toponimima, bilo da ulica prolazi kroz imenovano mjesto ili ne, čine: Akovska, Jugoslovenska, Crnogorska, Vasojevićka, Polimska, Vrnjačkobanjska, Vuhanska, Vuhanska, Talumska, Staronagoričanska, Luška, Limska, Moravska, Kostromska, Komska, Jasikovačka, Ivogradska Gornjoselska, Dudelamška, Beranska, Bjelasička, Budimska, Bukovačka, Ćilijaska, Bjelasička, Cerovska, Ćukovačka, Dolačka, Donjeloznička, Dubrovačka, Durmitorska, Gornjeloznička, Jadranska, Kulinska, Limska, Lipnička, Loznička, Vučedolska, Strojtanika, Sutivanska, Trstenička, Polimska, Potkrajčka, Prštevačka, Rakonjska, Rasadnička, Rasovska, Most Nikoljac-Rakonje, Most Nikoljac, Most Obrov, i dr.

U posebnu grupu spadaju one ulice koje nose naziv po važnim događajima iz istorije ovih krajeva, Crne Gore i Jugoslavije: Ulica 29. novembar, Ulica 13. jula, Ulica 1. maja, Ulica 3. januara po nazivima vojnih (borbenih) formacija, pokreta, i organizacija: Ulica Rasovske bune, Partizanska, Ulica III sandžačke brigade.

Nekoliko ulica u svom imenu imaju i redne brojeve, npr.: Loznička I, Loznička II, Loznička III, Loznička IV, Rasovska I, Rasovska II, Rasovska III, Rasovska IV, Rasovska IX, Rasovska V, Rasovska VI, Rasovska VII, Rasovska VIII, Rasovska X, Ulica Nedakusi I, Ulica Nedakusi II, Ulica Nedakusi III, Ulica Nedakusi III, Ulica Nedakusi IV, Ulica Nedakusi IV, Ulica Nedakusi IX, Ulica Nedakusi V, Ulica

Nedakusi VI, Ulica Nedakusi VII, Ulica Nedakusi VIII, Ulica Nedakusi X, Ulica Nedakusi XI, Ulica Nedakusi XII, i dr.

Glavna gradska ulica u Beranama, koja danas nosi naziv po znamenitom Mojsiju Zečeviću, igumanu Đurđevih stupova, u svojoj istoriji je više puta mijenjala svoj naziv. Od osnivanja Berana pa do 1912. godine, glavna beranska ulica se zvala Glavna čaršija. Nakon toga, do 1918. godine nosi naziv Ulica kralja Nikole, a od 1918. do 1921. godine naziva se Ulica kralja Petra Oslobodioca. Od te godine pa do početka Drugog svjetskog rata glavna ulica ima naziv Ulica kralja Aleksandra I Ujedinitelja. Tokom italijanske okupacije, od 1941 – 1943. godine, promijenila je naziv u Via Viktora Emanuela II. Nakon toga, do 1947. godine ova ulica nema zvanično ime, da bi te godine dobila naziv Ulica maršala Tita, koji je bio zvanični naziv do 1994. godine. Od te godine ova ulica dobija naziv Ulica Mojsije Zečevića, koji ima i danas.

Promjena naziva ulica predstavlja odraz političkog, nacionalnog, ideološkog, kulturološkog ambijenta lokalne zajednice. I druge ulice, izuzev glavne, su mijenjale svoj naziv. Današnja Polimska je nekada bila Vasojevička, Ulica Matije Gubca danas nosi naziv Ulica Jovana Cvijića, a Ulici Miloša Mališića je promijenjen naziv u Ulica Beransko-Andrijevačkog bataljona.

Rječnik naziva ulica i trgova ne sadrži ni jedan hodonim po nekoj znamenitoj ženi iz jugoslovenske, crnogorske ili polimske istorije.

U pogledu tvorbe, polimske ulice su jednočlane (tipa: Akovska, Bjelasička, Cerovska, Čukovačka, i dr.) i višečlane (tipa: Ulica kneza Vladimira, Ulica kralja Nikole, Ulica Lala Vuksanovića, Ulica III sandžačke brigade, Ulica Lenke Jurišević, Most Nikoljac - Rakonje, i dr). Jednočlanih je 95, a višečlanih 174 hodonima.

ZAKLJUČAK

Hodonimi su trajni spomenici jedne sredine i kao takvi predstavljaju dio istorije svake sredine. Iako služe kao orjentiri, po njima se prepoznaju naselja, kvartovi, gradovi, rijeke, naše adrese. Oni nose pečat vremena, vlasti, culture, društvenih odnosa i istorijskog razvoja svakoga grada. Vremensko trajanje nekoga hodonima, prije svih antropohodonima, zavisi od više faktora. Prije svega, od društvenog utemeljenja ličnosti po kome ulica, trg ili most nosi naziv. Zato se uvijek pri imenovanju mora voditi računa o tome da naziv bude opšteprihvaćen u zajednici. Kao takav uvijek izdrži izazove vremena. U Polimlju je značajan broj takvih hodonima koji pokazuju da se sa pažnjom odnosilo prema ovoj temi.

REFERENCES

1. Bakić, R. (2005) Gornje Polimlje: priroda, stanovništvo i naselja. Andrijevića, Nikšić: Komovi – Filozofski fakultet
2. Došljak, D. (2015) Onomastika Budimlje. Nikšić: Filozofski fakultet
3. Lasić, J. (2017) Onomastički opis splitske hodonimije (doktorska disertacija). Zagreb: Filozofski fakultet.
4. Majetić, M., - Glušac, M. (2019) Hodonimija grada Osijeka. Gramatikom kroz onomastiku (zbornik radova), 45-64. Osijek: Filozofski fakultet.

5. Odluka. (2015) Odluka o određivanju naziva ulica, mostova i parkova u Bijelom Polju. "Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 017/15 od 01.06.2015. Podgorica: Službeni list.
6. Odluka. (2016) Odluka o izmjenama Odluke o određivanju naziva ulica, mostova i parkova u Bijelom Polju. Podgorica: "Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", br. 001/16 od 13. 01. 2016. Podgorica: Službeni list.
7. Skračić, V. (2011) Toponomastička početnica. Zadar: Sveučilište u Zadru.
8. Šimunović, P. (2009) Uvod u hrvatsko imenoslovlje. Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga.
9. Vujačić, D. (1996) Iz onomastike, leksikologije i dijalektoloije. Podgorica: Unireks
10. Zakon (2017). Zakon o teritorijalnoj organizaciji Crne Gore. "Službeni list Crne Gore", br. 054/11 od 17.11.2011, 026/12 od 24.05.2012, 027/13 od 11.06.2013, 062/13 od 31.12.2013, 012/14 od 07.03.2014, 003/16 od 15.01.2016, 031/17 od 12.05.2017. Podgorica: Službeni list.

RESUME

In this project, the autor is giving a retrospective of hodonimy and it`s motivation in the Montenegrin Polimlje. Hodonyms are very important elements of historical development, changes, cultural and lingual processes and entire development of civilization. About 232 hodonyms, wich give us the true picture of cultural athmosphere in this area, were written in the Montenegrin Polimlje. As the bearers of certain symbols, hodonyms represent different social, political and cultural pictures, as well as social frames. Hodonyms in the Montenegrin Polimlje are connected with some very important people from this area and with magnificent geographic items.

SPISAK RECENZENATA ČASOPISA UNIVERZITETSKA MISAO

LIST OF RECONCILIANTS OF THE JOURNAL UNIVERSITY REVIEW

1. Bećirović Suad, redovni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
2. Kalač Bećir, redovni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
3. Elfić-Zukorlić Elma, vanredni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
4. Čatović Azra, docent, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
5. Ujkanović Enis, vanredni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
6. Meta Mehmed, vanredni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
7. Rakočević-Vasić Branislava, docent, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
8. Fehratović Jahja, docent, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
9. Bihorac Ahmed, docent, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
10. Matić Zorica, docent, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
11. Mančić Emilija, docent, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
12. Muratagić Tuna Hasnija, redovni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
13. Dazdarević Samina, vanredni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
14. Lukač-Zoranić Amela, vanredni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
15. Bajrami Vedat, docent, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
16. Arsenijević Jasmina, docent, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
17. Mladenović Željko, docent, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
18. Krcić Šefket, redovni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
19. Muratović Admir, vanredni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
20. Fetić Mustafa, vanredni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
21. Srdić Vesna, vanredni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
22. Skenderović Ibro, vanredni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
23. Kurtović Rejhan, docent, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
24. Ivanović Aleksandar R., docent, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
25. Randelović Dragana, docent, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
26. Međedović Enver, docent, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
27. Tesla Milan, docent, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
28. Hakić Ergin, docent, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
29. Teofilović Nebojša, redovni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
30. Jović Miodrag, redovni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
31. Matijević Mile, redovni profesor, Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
32. Elvis Vardo, docent, Univerzitet u Tuzli
33. Tatjana Atanasova-Pačemska, redovni profesor, Univerzitet Goce Delcev, Štip
34. Muharem Kozić, vanredni profesor, Univerzitet Džemal Bijedić, Mostar
35. Nazim Malići, redovni profesor, FON Univerzitet, Skoplje
36. Naser Etemi, vanredni profesor, FON Univerzitet, Skoplje
37. Alen Kalajdžija, docent, Univerzitet Sarajevo
38. Sanjin Kodrić, vanredni profesor, Univerzitet Sarajevo
39. Ismail Palić, docent, Univerzitet Sarajevo
40. Miodrag Jovanović, vanredni profesor, Univerzitet Crne Gore
41. Marija Krivokapić, vanredni profesor, Univerzitet Crne Gore
42. Aleksandra Nikčević-Batričević, docent, Univerzitet Crne Gore
43. Selma Porobić, vanredni profesor, Univerzitet u Tuzli
44. Jasna Bogdanović-Čurić, vanredni profesor, PIM Univerzitet, Banja Luka
45. Tamara Spahić-Efendić, vanredni profesor, Univerzitet u Tuzli - docent
46. Hana Korać, vanredni profesor, Univerzitet u Travniku
47. Hikmet Asutay, vanredni profesor, Trakijski Univerzitet, Edirne

TEHNIČKO UPUTSTVO ZA FORMATIRANJE RADOVA

NAZIV RADA

[Times New Roman 13 point, bold, centred, upper case]

Ime Autora [Times New Roman, 10 point, bold, centred and Upper and lower case]

Institucija u kojoj je autor zaposlen [10 point, normal, centred and upper and lower case]

Grad /Zemlja [10 point, normal, centred and upper and lower case]

E-mail [10 point, italic, centred and upper and lower case]

Apstrakt

[Times New Roman 10-point, justified]

Apstrakt treba biti od 100 do 200 riječi.

Ključne riječi: **[Times New Roman, 10-point, bold, alignment left]**

NASLOVI [Times New Roman, 12- point, bold, upper case and justified]

Rad treba biti u formatu B5 (17,6 x 25.1cm). Margine: top – 2.5 cm; bottom – 2.5 cm; left – 2.5 cm; right – 2.5 cm. Tekst treba biti jediničnog proreda u jednoj koloni pisan fontom Times New Roman veličine 11-point. Rad treba biti obima od 7 do 14 stranica.

PODNASLOVI [TIMES NEW ROMAN, 12-POINT, NORMAL, LIJEVO PORAVNANJE]

Radove pisati na srpskom/bosanskom ili engleskom jeziku. Radovi treba da budu obima do 5,500 reči (maksimum 15 strana). U određivanju dužine teksta grafički prilozi (tabele, grafikoni, i sl.) broje se kao 250 reči (pola strane) ili 500 reči (cela strana). Slike i grafikoni moraju biti u crno beloj (gray) varijanti (štampanje u boji nije moguće). Rezolucija slika i tabela ne sme biti manja od 300dpi (pixels).

PODNASLOVI [TIMES NEW ROMAN, 12-POINT, NORMAL, LIJEVO PORAVNANJE]

Radove pisati na papiru formata B5 i koristiti margine: 2 cm gornja, 2 cm donja, leva i desna. Imena i prezimena autora i nazive njihovih institucija (ako postoje) pisati fontom Times New Roman 10 pt. Način pisanja je pokazan na početku ovog uputstva. Na sredini prve stranice rada napisati naslov rada na srpskom/bosanskom jeziku. Ispod njega sledi naziv rada na engleskom jeziku. Koristiti font Times New Roman Bold 12 pt.

Posle imena autora i naslova rada sledi apstrakt na srpskom/bosanskom jeziku pisan italic. Iza toga sledi apstrakt na engleskom jeziku takođe pisan italic. Podnaslove u rukopisu pisati bold velikim slovima veličine kao u tekstu.

Rad kucati proredom 1.0 i proredom između pasusa od 6pt pre i posle sa fontom Times New Roman 11 pt, kojim je kucano i ovo uputstvo. Početak pasusa kucati od početka reda. Sve delove teksta koji se žele istaknuti treba pisati *italic* (ne **bold** ili podvučeno). Strana imena pisati u originalu ili transkribovati na srpski/bosanski jezik, a pri prvom navođenju u zagradi staviti ime u originalu. Strane ne treba numerisati.

ZAKLJUČAK

Ispod teksta u fusnote upisivati samo propratne komentare.¹

Na kraju citata u tekstu otvoriti zagradu i u njoj upisati prezime autora, godinu izdanja i broj strane.

- Primer za citiranje bibliografske jedinice jednog autora: (Giddens, 1986: 68).
- Primer za citiranje bibliografske jedinice dva autora (Horkheimer i Adorno, 1947: 77).
- Primer za citiranje više bibliografskih jedinica: (Fauconnet, 1928: 36; Barthes, 1971: 183).
- Primer citiranja bibliografske jedinice bez autora: (*Deklaracija*, 1948: 2).

Primer citiranja bibliografske jedinice jednog autora u slučaju da postoje druge bibliografske jedinice istog autora izdate iste godine: (Durkheim, 1915c: 45).

LITERATURA

Citiranje bibliografskih izvora u tekstu je obavezno. Citati u tekstu trebaju biti obilježeni velikim zagradama na primjer: [1, str. 125].

1. Molimo Vas ne koristite fusnote ili endnote za citiranje izvora. Numerisana lista izvora i literature treba biti data na kraju rada na način kao u sledećem primjeru: Porter, M.E. (1998) *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.
2. Larrain, F., Tavares, J. (2003) Regional currencies versus dollarization: options for Asia and the Americas, *Journal of Policy Reform*, 6 (1), str. 35-49
3. Shachmurove, Y. (2001) Optimal portfolio analysis for the Czech Republic, Hungary and Poland during 1994-1995 period, *CARESS Working Paper No. 00-12*
4. Gwin, C.R. (2001) *A Guide for Industry Study and the Analysis of Firms and Competitive Strategy*. Preuzeto sa sajta: <http://faculty.babson.edu/gwin/indstudy/index.htm>.
5. IMF (2010) Global Financial Stability Report, *IMF World Economic and Financial Surveys*

Lista treba biti pisana fontom Times New Roman, veličine 10-point, normal, justified, upper and lower case.

Fontom Times New Roman 10pt, abecednim redom navesti sve citirane bibliografske jedinice. Knjiga se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, *naslov knjige kurzivom*, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u knjizi se navodi sledećim redom: prezime (autora), ime (autora), godina izdanja, naslov članka, u:, prezime

¹ Propratni komentar pisati fontom Time New Roman 8 pt.

(urednika), ime (urednika), skraćena oznaka uredništva (u zagradi), *naslov knjige kurzivom*, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u časopisu se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov članka, *naslov časopisa kurzivom*, godište, broj i broj prve i poslednje strane na kojima je članak objavljen.

SLIKE i TABELE

Slike, tabele i grafici trebaju biti poravnati po sredini, oznčeni odgovarajućim brojem i naslovom kao u sljedećim primerima:

Slika 1. BET index

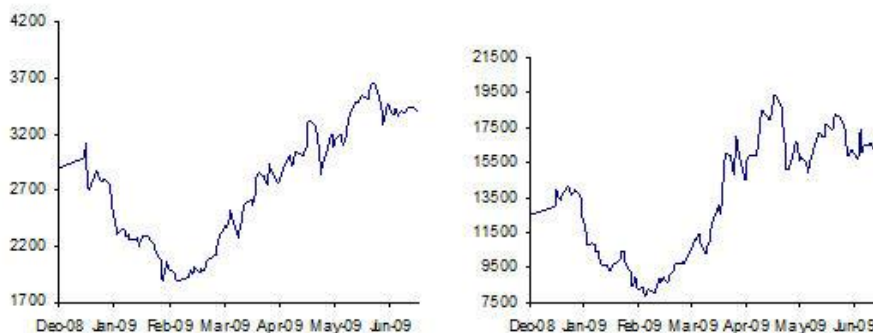

Tabela 1. Deskriptivna statistika prihoda na hartije od vrijednosti

	Austrija	Francuska	Njemačka	Mađarska	Poljska
Srednja vrijednost	-0.002%	-0.006%	-0.009%	0.008%	0.012%
Medijan	0.011%	0.013%	0.039%	0.025%	0.010%
Maksimum	12.759%	13.149%	11.125%	17.410%	10.870%
Minimum	-11.164%	-11.301%	-8.666%	-19.110%	-11.850%

BROJEVI STRANICA i ZAGLAVLJA

Molimo Vas nemojte koristiti brojeve stranica ili zaglavlja.

RESUME

Na kraju teksta neophodno je dati rezime članka na engleskom jeziku u dužini do jedne stranice.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

008

UNIVERZITETSKA MISAO: časopis za
Nauku, kulturu i umjetnost / glavni i odgovorni
Urednik Suad Bećirović. – 2002, br. 1 -. - Novi
Pazar : Internacionalni Univerzitet u Novom
Pazaru, 2002- (Kraljevo : Graficolor). - 24 cm

ISSN 1451-3870 = Univerzitetska misao (Novi Pazar)
COBISS.SR-ID 121150220